

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA (TÜRKİYE COĞRAFYASI) ANABİLİM DALI

**XVI. YÜZYIL LARENDE (KARAMAN)
KAZASINDA
YERLEŞME ve NÜFUS**

DOKTORA TEZİ

OSMAN GÜMÜŞÇÜ

ANKARA - 1997

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA (TÜRKİYE COĞRAFYASI) ANABİLİM DALI

**XVI. YÜZYIL LARENDE (KARAMAN)
KAZASINDA
YERLEŞME ve NÜFUS**

62406

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. MESUT ELİBÜYÜK

Hazırlayan
OSMAN GÜMÜŞÇÜ

ANKARA - 1997

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
KISALTMALAR LİSTESİ	IV
HARİTALAR LİSTESİ.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	VI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	VI
XVI. YÜZYIL LARENDE (KARAMAN) KAZASINDA YERLEŞME ve NÜFUS	1
GİRİŞ.....	1
A - AMAÇ ve METOD.....	5
B - KAYNAK OLARAK MUFASSAL TAHRİR DEFTERLERİ.....	9
C - KAPSAM.....	17
D - ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ ve GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	20
1 - YERLEŞMELER	26
1.1 - YERLEŞMENİN EVRİMİ (Başlangıcından XVI. yy'a kadar).....	30
1.2 - XVI. YÜZYILDAKİ YERLEŞME MERKEZLERİNİN TESPİT EDİLMESİ	57
1.3 - MUFASSAL TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE YERLEŞMELER	74
1.3.1 - LARENDE ŞEHİRİ (NEFS- İ LARENDE)	75
1.3.2 - KÖYLER (KARYELER).....	108
1.3.3 - MEZRAALAR	133
2 - İDARİ BÖLÜNÜŞ.....	141
3 - NÜFUS	157
3.1 - MUFASSAL TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE NÜFUS	159
3.1.1 - NÜFUS GELİŞİMİ	162
3.1.2 - NÜFUS DAĞILIŞI.....	181
3.1.3 - NÜFUS HAREKETLERİ (GÖÇLER)	193
3.1.4 - NÜFUSUN DİNİ ÖZELLİKLERİ.....	209
3.1.5 - NÜFUSUN İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ.....	215
SONUÇ.....	234
ÖZET	241
ABSTRACT	242
KAYNAKÇA	243
I- Belge İncelemesi İçin Başvuru Kaynakları.....	243
II- Yayımlanmamış Belgeler	243
III. Yayımlanmış Belgeler ve Belgelere Dayalı Çalışmalar	244
IV. Metod İçin Başvuru Kaynakları.....	247
V. Konuya Yardımcı Diğer Çalışmalar.....	249
VI. Yöresel Çalışmalar.....	252
VII- Harita ve Planlar.....	255
FOTOĞRAFLAR.....	257
EKLER	270

ÖNSÖZ

Coğrafya, insan ile doğal ortamı inceleyen bilim dallarından; bu iki unsur arasındaki “etkileşimi” araştırmasıyla ayrılmaktadır. Buna bağlı olarak, coğrafyanın araştırma sahası, “insanı etkileyen” ve “insanın etkilediği” her konuyu kapsar. Bu genişliğe rağmen, özellikle son yıllarda coğrafyanın bir çok konusunda dikkat çekici bir gelişme görülürken, ne yazık ki tarihi coğrafya, sözü edilen gelişmelerden payını alamamıştır. Kısaca “geçmişin coğrafyası” olarak tanımlanabilen tarihi coğrafya; sınırları belli olan bir sahanın geçmiş bir dönemde araştırılmasıdır. Buradan da anlaşılacağı gibi, geçmiş dönemlere ait belge ve bilgilere dayanan tarihi coğrafyanın, sahip olduğumuz zengin tarih ve tarihi kalıntıların sunduğu bulunmaz fırsatlar nedeniyle, çok büyük gelişmelere yolu açıktır.

Çok uzun süredir insanların yerleşmesine sahne olan Anadolu, gelip geçen uygarlıkların bıraktığı sayısız eserlere sahiptir. Ülkemizin çeşitli yerleri için yapılan bir çok araştırma sonuçlarından anlaşıldığına göre, uzun yıllar kesintisiz uygarlıkların var olduğu Anadolu’da, tarihi coğrafyacılara için de oldukça fazla kaynak bulunmaktadır. Bunlar arasında 600 yıldan fazla varlığını koruyan, ulaştığı uygarlık seviyesi ve arşivcilik anlayışının sonucu olarak, bize bir çok belge bırakan Osmanlı İmparatorluğu döneminin özel bir yeri vardır. Bilindiği kadarıyla bugün, Osmanlı Arşivlerinde 300.000 defter ile 150.000.000 belge bulunmaktadır ve bunların çok büyük bir kısmı, her bilim dalından araştırmacıları beklemektedir.

Ne yazık ki, ülkemiz coğrafyacılarının pek ilgi göstermediği tarihi coğrafya ve ilgili konular, başka bilim dallarına mensup bilim adamları veya yabancı bilim adamları tarafından çalışılmış ve çalışılmaktadır. Sahip olduğumuz bu zengin Osmanlı Arşivleri, ülkemizde sadece coğrafyacılara için değil, tarihçiler dışında diğer bilim dalları için de pek ziyaret edilmeyen mekanlar arasındadır. Sadece Türkiye’nin değil, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının her tarafı için son derece kıymetli bilgiler bulduran Osmanlı Arşivleri’ne gösterilen ilginin sürekli artması sevindirici olmasına rağmen, muhtemelen asıl artış, önümüzdeki yıllarda olacaktır.

Coğrafya içinde özel bir yere sahip olan tarihi coğrafyanın bir konusunu içeren bu çalışma, arşiv belgeleri, basılı çalışmalar ve arazi araştırmalarına dayanarak hazırlanmıştır. Ülkemiz coğrafyacıları için çok yeni olan tarihi coğrafyanın, önemini anlayarak bu konudaki ilk araştırmayı yapan hocam Prof. Dr. Mesut Elibüyük olup, bana bu konuyu sevdirep yönlendirdiği için kendisine çok şey borçluyum.

Yaptığım araştırma boyunca bana yardım edip, destekleyenler olmasaydı, bu araştırma belkide hiç bir zaman tamamlanamayacaktı. Aslında yardım ve desteklerinden dolayı borçlu olduğum kişilerin sayısı, aşağıda olduğundan çok daha uzun olup sayfalar dolusu isim listesi vermemek için kısaltarak yazmayı tercih ettim.

Çalışmamın başından beri yardım ve desteklerini esirgemeyen, başta Prof. Dr. Mesut Elibüyük olmak üzere, Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı hocaları ile bölümümüzün diğer bütün hocalarına teşekkür ederim. Sadece bu çalışmada değil, her zaman ve her konuda destekçim olan aileme ve özellikle de kardeşim Arş. Gör. Ahmet Gümüşçü'ye; yine her zaman yardımlarını gördüğüm, başta Arş. Gör. Rüya Bayar ve Arş. Gör. Uğur Doğan olmak üzere bütün arkadaşlarıma; Osmanlıca'yı öğrenmem sırasında ve sonrasında yardımlarını esirgemeyen, Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Kurt ve diğer tarihçi hoca ve arkadaşlarıma; çalışmaları ve ilgisiyle bana yön veren, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Güler'e; Karaman'da yaptığım araştırmalar sırasında yardımcı olan, başta İl Planlama ve Koordinasyon Müdürü Yakup Yaman olmak üzere diğer yöneticilere; gösterdikleri yakın ilgiden dolayı bütün Karamanlı'lara; 31 Mart 1997 tarihinde kaybettiğimiz, kendisinden çok ilgi gördüğüm rahmetli D. Ali Gülcan'ın anısına; Karaman'da ve burada yardımlarını gördüğüm başta, Öğretmen Abdurrahman Dinç ve bu çalışmaya özgün bir resim yapan Hamit Özen olmak üzere bütün öğrencilerime; haritaları bilgisayarda hazırlayan ve bizim bilgisayar teknolojisinin yetersiz kaldığı durumlarda yardımcı olan Ekol Yayınevi personeline; son olarak da bu çalışmada emeği geçen ve adını saymadığım herkese; katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Büyük emek ve özveri ile hazırladığım bu çalışmanın hatasız ve eksiksiz olduğunu söylemek mümkün olmamakla birlikte, yine de büyük bir boşluğu dolduracağına inanıyorum. Yukarıda verdiğim yardımcıları listesine rağmen, bütün eksik ve yanlışların bana ait olduğunu söyleyerek hoşgörülmesini diliyor ve hazırladığım bu çalışmanın, Tarihi Coğrafya çalışmak isteyenlere, Karaman'ı araştıranlara, Karamanlı'lara ve ilgilenen herkese faydalı olmasını ümit ediyorum.

Osman GÜMÜŞÇÜ

Eylül - 1997 / Ankara

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. : Adı geçen eser.

AÜ : Ankara Üniversitesi.

Akdeniz : F. Braudel. 1993-4. II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, C. I-II.

Arvanid : H. İnalçık. 1987. Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid.

bknz : Bakınız.

C : Cilt.

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi.

DTCF : Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi.

Fatih Devri : F. N. Uzluk. 1958. Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi.

H : Hicri.

İA : Milli Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi.

Kanunlar : Ö. L. Barkan. 1943. XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, C. I, Kanunlar.

Karaman : D. A. Gülcan. 1989. Karaman Mahalle, Kasaba ve Köyleri Tarihçesi.

Karaman Tarihi : İ. H. Konyalı. 1967. Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri.

Konya Tarihi : İ. H. Konyalı. 1964. Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi.

ky : Köy, karye.

M : Miladi.

MÖ : Milattan önce.

MD : Mühimme Defterleri.

mh : Mahalle.

MS : Milattan sonra.

MTA : Maden Tetkik Arama Enstitüsü.

mz : Mezraa.

nd : Nam-ı diğer (diğer ismi).

OTAM : Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Ottoman State : H. İnalçık. 1994. "The Ottoman State: Economy and Society 1300 - 1600".

S : Sayı.

s : Sayfa.

Siedlungen : W. D. Hütteroth. 1968. Landliche Siedlungen im Südlichen Inneranatolien in den Letzten Vierhundert Jahren.

TCAUM : Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi.

TK : Ankara, Tapu-Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi Defterleri.

Trhz : Tarihsiz.

TT : İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Defterleri.

TTK : Türk Tarih Kurumu.

v : Varak (yaprak).

vb : Ve benzeri.

vd : Ve devamı.

Vk : Vakıf.

yy : Yüzyıl.

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1 : Larende Kazasının Türkiye'deki Yeri	21
Harita 2 : Larende Kazası ve Çevresinin Fiziki Haritası	23
Harita 3 : Larende Kazası Tespit Edilen Yerleşme Merkezleri	67
Harita 4 : Larende Kazası ve Çevresinde Önemli Yollar	80
Harita 5 : XVI. yy.'da Larende Şehri Mahalleleri	102
Harita 6 : Günümüz Karaman Şehir Planı	107
Harita 7 : Larende Kazasında Morfolojik Ünitelere Göre Yerleşmelerin Dağılışı	115
Harita 8 : Larende Kazası Köyleri (1500-1584)	116
Harita 9 : Günümüzde Karaman ve Çevresindeki Yerleşme Merkezleri	130
Harita 10 : Larende Kazası İdari Bölünüş Haritası (1500)	151
Harita 11 : Larende Kazası İdari Bölünüş Haritası (1541)	153
Harita 12 : Larende Kazası İdari Bölünüş Haritası (1584)	156
Harita 13 : Larende Şehri Yıllık Nüfus (Nefer) Gelişim Haritası (‰) (1500-1541)	172
Harita 14 : Larende Şehri Yıllık Nüfus (Nefer) Gelişim Haritası (‰) (1541-1584)	174
Harita 15 : Larende Şehri Yıllık Nüfus (Nefer) Gelişim Haritası (‰) (1500-1584)	175
Harita 16 : Larende Kazasında Yıllık Nüfus (Nefer) Gelişim Hızı (‰) (1500-1541)	176
Harita 17 : Larende Kazasında Yıllık Nüfus (Nefer) Gelişim Hızı (‰) (1541-1584)	178
Harita 18 : Larende Kazasında Yıllık Nüfus (Nefer) Gelişim Hızı (‰) (1500-1584)	179
Harita 19 : Larende Şhrinde Nüfus (Nefer) Dağılışı (1500)	184
Harita 20 : Larende Şhrinde Nüfus (Nefer) Dağılışı (1541)	185
Harita 21 : Larende Şhrinde Nüfus (Nefer) Dağılışı (1584)	186
Harita 22 : Larende Kazasında Nüfus (Nefer) Dağılışı (1500)	190
Harita 23 : Larende Kazasında Nüfus (Nefer) Dağılışı (1541)	191
Harita 24 : Larende Kazasında Nüfus (Nefer) Dağılışı (1584)	192

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Larende Kazasında Yeri Kesin Tespit Edilemeyen Köyler.....	66
Tablo 2: XVI. yy Larende Kazası Köylerinin Yerlerinin Tespit Edilmesi.....	68
Tablo 3: Larende Şehrinde Vergiye Tabi Olan Mal, Ürün ve Hizmetler ile Vergi Miktarları (1500-84).....	89
Tablo 4: Larende Şehrinde Alınan Vergilerin Üç Ana Ekonomik Sektöre Göre Sınıflandırılması (1500-84).....	91
Tablo 5: Tahrir Defterlerine Göre Larende Şehri Mahalleleri (1500-84).....	100
Tablo 6: Larende Kazasında Köylerin Morfolojik Ünitelere Göre Dağılışı.....	121
Tablo 7: Karaman, Mut ve Silifke'de Yıllık Yağış ve Sıcaklık Değerleri.....	124
Tablo 8: Larende Kazası İki Baştan Yerleşmeleri Hakkında Seçme Bilgiler (1500-84).....	127
Tablo 9: XVI. yy Anadolu'su'nda Bazı Şehirlerde Yıllık Nüfus Artış Hızları.....	165
Tablo 10: XVI. yy Anadolu'su'nda Bazı Kırsal Sahaların (İdari Birimlerin) Yıllık Nüfus Artış Hızları.....	166
Tablo 11: Larende Şehri, Köyleri ve Kazanın Toplam Yıllık Nüfus Artış Hızları (1500-84).....	168
Tablo 12: Tahrir Dönemlerine Göre Şehir ve Kırsal Nüfus Artış Hızlarının Dönemler Arası Değişmeleri (1500-84).....	169
Tablo 13: Türkiye'de Sayım Yıllarına Göre Yıllık Nüfus Artış Hızları (1927-1990).....	169
Tablo 14: Türkiye'de Sayım Yıllarına ve Seçilmiş Bazı Bölgelere Göre Yıllık Nüfus Artış Hızları (1940-1990).....	170
Tablo 15: Larende Kazasında Şehir ve Kırsal Nüfus Miktarı ile Oranları (1500-84).....	181
Tablo 16: Larende Kazasında Bir Nefere Düşen Üretim ve Vergi Miktarları (1500-84).....	199
Tablo 17: Larende Kazasında Bulunan Gayrimüslim (Gebran) Nefer Sayıları (1500-84).....	213
Tablo 18: Larende Şehri Nefer Bilgileri (1500-84).....	219
Tablo 19: Larende Kazası Köyleri Nefer Bilgileri (1500-84).....	220
Tablo 20: XVI. yy Larende Köylerinde İşlenen Tarımsal Toprak Miktarı (1500-84).....	222
Tablo 21: Larende Kazasında Tarımsal Vergiler ile Şehirden Alınan Vergilerde Meydana Gelen Gerilemeler (1500-84).....	229

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 : Larende Şehrinde Ekonomik Sektörlere Göre Alınan Vergiler.....	91
Grafik 2 : Larende Kazasında Morfolojik Ünitelere Göre Yerleşmelerin Dağılışı.....	121
Grafik 3 : Larende Kazasında Yıllık Nüfus Artış Hızları.....	168
Grafik 4 : Larende Kazasında Şehir ve Kırsal Nüfusun Oranları.....	182
Grafik 5 : Larende Kazasında Nefer Gruplarına Göre Köyler.....	187

KISA SÖZLÜK

Adet-i Ağnam: Koyun ve keçilerden alınan vergi.

Ağnam (Çoğ. Ganem): Koyunlar ve keçiler

Alef: Hayvan yemi.

Arusiyye - bkz Resm-i Arusiyye.

Asiyab: Su değirmeni.

Atik: Eski.

Avarız-ı Divani: Divani vergiler.

Bab: Kapı.

Bac = Resm (Çoğ. Rüsüm): Eşya ve maldan alınan vergi.

Bac-ı pazar: Pazar vergisi.

Bâd-ı heva: Nereden geleceği belli olmayan, havadan gelen, gayri muayyen vergi.

Bennak - bkz : Resm-i bennak

Beylerbeyi = Mirmiran: Osmanlı Vilayeti (eyalet) nin yöneticisi.

Bezirhane: Yağ imalathanesi.

Bogasi: Bir çeşit kumaş.

Bozahane: Boza imal ve satış yeri.

Caba - bkz: Resm-i caba.

Cedid: Yeni.

Cizye: Gayrimüslimlerden alınan kelle vergisi.

Çift - bkz: Resm-i çift.

Çiftbozan - bkz: Resm-i çiftbozan.

Çiftlik: Belli büyüklükte olan ve Osmanlı tarım hayatının temeli durumundaki tarımsal üniteler.

Debbağ: Deri.

Deştbanı: Kır bekçisi.

Erzen: Darı.

Galle (Çoğ. Gallat): Tahıl.

Gebran = Zımmi: Gayri müslümler.

Hasıl: Üretim, toplam gelir.

Hinta = Gendüm: Buğday.

Hüccet: Mahkemeden verilen bir hak veya sahiplik gösteren resmi belge.

İhtisab: Alış - veriş vergisi.

Kadim: Eski.

Kapan: Yiyecek ve giyeceklerin toptan satıldığı yer, han.

Karye (Çoğ. Kura): Köy.

Keyl = Keylce = Kile: Genellikle tahılları ölçümünde kullanılan ve miktarı yöreden yöreye değişen bir ölçü birimi (Karaman kilesi 32 kg).

Köhne: En eski, daha eski.

Küvvare - bkz. Resm-i küvvare.

Liva = Sancak: Osmanlı idari düzeninde, vilayetleri oluşturan ve ondan sonra ikinci derece öneme sahip ünite.

Maa: Ve, ile.

Mezbur = Mezkur: Adı geçen, yukarıda söylenmiş olan.

Mücerred: İş ve kazanç sahibi olan bekar erkek.

Mukataa: Götürü olarak kiralama usulü.

Nefer (Çoğ. Neferan): Vergi nüfusu, vergi verme yaşına gelmiş (muaf olsun olmasın) erkekler.

Nefs: Kendi, kendisi (Nefs-i Larende: Larende'nin kendisi).

Nezd: Yan, yanında olma.

Nısf = Nim: Yarım.

Öşür: Onda bir, ondalık. Yerine göre oranı değişen ve ürünlerden alınan vergi.

Piyaz: Soğan.

Raiyyet (Çoğ. Reaya): Bütün halk, hükümdar idaresinde bulunan ve vergi veren halk.

Resm-i arusiyye: Gerdek vergisi.

Resm-i bennak: Yarım çiftlikten az toprağı olan veya hiç toprağı olmayanlardan alınan baş vergisi.

Resm-i caba: Hiç toprağı olmayan fakat bir işi bulunanlardan alınan baş vergisi.

Resm-i cürm-ü cinayet: Cinayet ve yaralamalardan alınan vergi

Resm-i çayır: Çayır vergisi

Resm-i çift: Bir çift büyüklüğünde tarlası olanlardan alınan baş vergisi.

Resm-i çiftbozan: Tarlasını, köyünü bırakarak özellikle şehirlere göç edenlerden, tarlalarını boş bırakmalarına karşılık alınan vergi.

Resm-i deştbanı. Arazi, kır bekçisi vergisi

Resm-i gallat: Tahıllardan alınan vergi.

Resm-i küvvar: Arı kovana vergisi.

Resm-i tapu: Devlet arazisinin herhangi bir sebeple ziraatten alıkonmasına karşılık alınan vergi.

Resm-i zemin: Ölçüleri değişen ve adına zemin denilen toprakları bulunanlardan alınan vergi.

Sancak Beyi = Mirliva: Osmanlı sancağının yöneticisi.

Şair: Arpa.

Şemhane: Mum imalathanesi.

Sipahi: Tımar sahibi olan süvari asker.

Tahrir: Yazma, yazılma.

Tahunhane: Helva imal edilen değirmen.

Tekalif-i örfiyye: Kanun ve nizamda dayanağı olmaksızın idareten görülen lüzuma mebni alınan akçe vesaire ve halka yükletilen angarya.

Tekalif-i şeriyye: Dinin emrettiği vergiler.

Varak (Çoğ. Evrak): Yaprak, sayfa.

Veled (Çoğ. Evlad): Oğul, erkek evlad.

Vilayet = Eyalet: Osmanlı idari düzenindeki en büyük ve önemli ünite.

Zemin bkz: Resm-i zemin

XVI. YÜZYIL LARENDE (KARAMAN) KAZASINDA YERLEŞME ve NÜFUS ¹

GİRİŞ

Tarihi coğrafya, Türkiye’de çok yeni ve araştırılmamış bir saha olup, coğrafya içinde özel bir yere sahiptir. Coğrafya, insan ile doğal ortamı etkileşimleriyle birlikte dağılışı, karşılaştırma ve nedensellik ilkelerini kullanarak araştıran ve sonuçlarını sentez olarak veren, bir bilimler topluluğudur.² Buna göre, insan ile dünya üzerinde bulunan canlı, cansız bütün varlıklar arasındaki etkileşimleri araştıran coğrafyanın, diğer bilimlere göre çok daha geniş bir araştırma alanına sahip olduğu ortaya çıkar. Gerçekten de Elibüyük, bir çalışmada, coğrafyanın sistematliğini yaparken, haklı olarak bu konuyu vurgulamış ve coğrafyayı - ilkeleri aynı ama yöntemleri birbirinden farklı - dört ana gruba ayırmıştır. Bunlar: **Matematik Coğrafya, Genel Coğrafya, Bölgesel Coğrafya ve Tarihi Coğrafya’dır.**³

Kısaca “geçmişin coğrafyası”⁴ olarak da tanımlanan tarihi coğrafya, “geçmişten günümüze veya geçmişte bir zaman diliminde dünyanın tamamının veya bir parçasının, çağdaş coğrafya ilke ve yöntemlerine uygun olarak yapılan coğrafyasıdır”.⁵ Şu halde bir tarihi coğrafya araştırması, geçmişten günümüze ulaşan - prehistorik, arkeolojik ve tarihi - kalıntı, belge ve kaynaklara dayanarak, çağdaş coğrafya ilke ve metodlarının kullanılmasıyla yapılır. Yani tarihi coğrafya, adı geçen kalıntı, belge ve kaynaklardan elde edilen coğrafi verileri kullanarak, bir sahanın doğal, beşeri ve ekonomik coğrafya olaylarının incelenmesidir.⁶

¹ Bu tez Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu tarafından 96.35.00.04 numara ile “Doktora Tez Projesi” olarak desteklenmiştir.

² Elibüyük, M. 1995. Matematik Coğrafya, s. 23.

³ Elibüyük, M. 1995. a.g.e. s. 37 - 39.

⁴ Mitchell, J. B. 1975. Historical Geography, s. 12.

⁵ Elibüyük M. 1990. “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, s. 12 ve Elibüyük, M. 1995. a.g.e. s. 46.

⁶ Elibüyük, M. 1995. a.g.e. s. 46.

Bir sahanın hangi döneminin tarihi coğrafyası araştırılacaksa, o döneme ait olan veya o döneme ait bilgi veren belgeleri olması gereklidir. Örneğin, Neolitik dönem yerleşmelerinden elde edilen veriler - ki bunları ancak arkeolog ve ilgili bilim adamları tarafından yapılan kazılar yoluyla elde etmek mümkündür - çağdaş coğrafya metodlarını kullanarak araştırılırsa o sahanın Neolitik dönem tarihi coğrafyası yapılmış olur. Eğer çalışılan dönem, bizim yaptığımız gibi Osmanlı dönemine ait ise, bu defa da Osmanlılara ait belge ve kaynaklarından faydalanma gereği doğacaktır.

Tarihi coğrafya, geçmişe ait bilgileri kullandığından, yapılan araştırma doğal olarak günümüz çalışmalarından farklı olacaktır. Çalışılan dönem ne kadar geriye gidiyorsa, o dönemden kalan belgelerin günümüze ulaşma şansı azalmakta, ulaşsa bile, belge faydalanamayacak kadar yıpranmış olabilmektedir. Hatta, çoğunlukla belgeler çeşitli nedenlerle yok olduğundan bugüne ulaşmamakta veya ulaşsa bile araştırmacıların istifadesine sunulmamaktadır. Dolayısıyla bazen çalışma için çok önemli olan konular hakkında bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. İşte bütün bu faktörler, ana hatlarıyla çağdaş coğrafya ilke ve metodlarını kullanan tarihi coğrafya araştırmalarının, bugünkü çalışmalar ile aynı temelde olmasına rağmen, bazı farklılıkların meydana gelmesine yol açmaktadır.

Araştırmamıza temel olan Osmanlı Arşiv belgeleri, sadece Türkiye için değil, dünya için de bilimsel ve kültürel açıdan eşsiz nitelikte olduklarından, ulaşılması güç kaynaklardır. Ulaşma sıkıntıları yanında belgelerde kullanılan yazı ve rakamların okunup, değerlendirilmesi de oldukça zordur. Osmanlı dönemi tarihi coğrafyasının araştırılması için o sahanın coğrafi özellikleri yanında, Osmanlı tarihini ve o dönemin terminolojisini bilmek gerekmektedir. Belki bütün bu zorluklar, belki de coğrafyacılarımızın ilgi duymamasından olacak, Türkiye’de tarihi coğrafya çalışan coğrafyacı şimdiye kadar pek çıkmamıştır. Hal böyle olunca, bize çalışmamız sırasında faydalı olacak fazlaca metod çalışması bulamadık. Ama, yukarıda da sözü edildiği gibi, çağdaş coğrafya metodlarını kullandığımız için, günümüz coğrafya çalışmalarını kendimize rehber edindik.

Bu bahiste belirtmek istediğimiz bazı açıklamalar vardır ki, bunlardan biri şimdiye kadar genellikle birbiriyle karıştırılan “Karaman - Larende” tabirlerinin ifade ettiği anlamlardır. İlerleyen sayfalarda görüleceği gibi Karaman, çoğunlukla bugünkü Orta Anadolu coğrafi bölgesinin “Konya Bölümü” içinde yer alan bir Osmanlı vilayeti (daha sonra eyalet) dir. Dolayısıyla bugün adı Karaman olan şehir ile geçmişin Karaman vilayeti birbiriyle karıştırılmamalıdır. Larende, bugünkü Karaman il merkezi olan şehrin eski adı olup, bu isim en eski zamanlardan itibaren kullanılmış olmasına rağmen, XIX. yy’da terkedilmiştir. Gerçi Groot ve Reed “Larende adının Karamanoğulları döneminde 1300’lerden itibaren terkedilerek, Karaman adının kullanıldığını”¹ söylerse de doğru değildir. Çünkü XIV, XV, XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllara ait Karamanoğulları ve Osmanlı belgelerinde şehrin adı, hep Larende olarak kaydedildiği gibi, bu şehrin merkezi bulunduğu kaza da Larende kazası adıyla kaydedilmiştir. Bazı yerlerde ifade edildiği gibi şehrin halk arasındaki adının Karaman, resmi adının Larende olduğu da kabul edilecek gibi değildir. Çünkü, vilayet merkezi olmayan bir şehrin - vilayet merkezi Konya’dır - adının vilayet adı ile aynı yani, Karaman olması mantıklı değildir. Larende adı 1863 yılında kabul edilen “Vilayet Nizamnamesi”nin uygulanmasından sonra bırakılmış, onun yerini Karaman adı almıştır. Daha önce eyaletin adı Karaman iken, bu nizamname ile eyaletler, vilayetlere dönüştürülmüş, Konya’nın merkez olduğu vilayete de (eski Karaman eyaleti) merkez adına ithafen “Konya vilayeti” adı verilmiştir. Bu değişiklik ile Larende şehrinin adı Karaman olurken, bağlı bulunduğu vilayetin adı da Konya’ya çevrilmiştir.

Burada vermek istediğimiz başka bir konu da hicri tarihlerin miladi tarihe çevrilmesinden doğan farklardır. Bilindiği üzere, ayın hareketlerini esas alan hicri yıl, güneşin hareketlerini esas alan miladi yıl ile bire bir aynı değildir. Bu değişiklik de tarihlerin birbirine çevrilmesi sırasında bazı farklara yol açmaktadır. Eğer hicri tarihin ay ve günü bilinmiyorsa, miladi yıl karşılığı iki ardışık yıl olabilmektedir. Adı geçen durum ise, aynı olayın çeşitli kaynaklarda bir yıl önce veya sonra gösterilmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada karışıklığa meydan vermemek için, böyle durumlarda hep önceki yılı esas alınmıştır. Örneğin, H. 1000 yılının karşılığı M. 1592/1593 olup, 1592’yi kullanma yoluna gidilmiştir.

¹ Groot, A. H.- Reed, H. A. 1986. “Laranda”, s. 677.

Son olarak belirtmek istediğimiz nokta, Osmanlıca'nın yazımı ve dolayısıyla okunmasından doğan farklılıklardır. Özellikle yerleşme isimlerinde karşılaştığımız duruma göre, o dönem yerleşme merkezlerinin isimleri farklı belgelerde farklı olabilmektedir. Aynı yerin ismi küçük de olsa bazı farklar ile yazıldığından, böyle hallerde belgede yazılı şekle sadık kalmak tercih edilmiştir. Bu nedenle aynı yerin ismi bir kaç farklı şekilde karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin, bugün Madenşehir adı ile anılan köy, belgelerde bazen "Mazanşehir", bazen de "Mazanşehri" olarak kaydedilmiş olup, bu durumda hangi belgede nasıl yazılı ise o şekilde kullanılmıştır.

A - AMAÇ ve METOD

Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı; Türkiye’de şimdiye kadar araştırılmamış bir saha olan **“tarihi coğrafya”** için, Osmanlı Arşivlerinde bulunan mufassal tahrir defterlerinden faydalanarak **“metod üretmek ve uygulamaktır”**. Başka bir ifade ile bu çalışmada, ülkemizin bir yöresinde, yani Karaman’da Osmanlı dönemi tarihi coğrafyası, özellikle XVI. yy için metod üretilecektir. Burada çağdaş coğrafya metodlarının kullanılarak yeni metod üretilmesi ilk bakışta çelişki gibi görünmektedir. Fakat, günümüz metod mantığı temel alınarak bazı değişiklikler yapılarak yeni metodlar geliştirildiğinden sorun kendiliğinden çözülmektedir. İster bu konunun pek araştırılmamasından ister zorluğundan, isterse başka sebeplerden dolayı olsun; tarihi coğrafya, Türk coğrafyacılarından ilgi görmemiş bir sahadır. Ülkemizde bugüne kadar M. Elibüyük dışında tarihi coğrafya çalışan coğrafyacı bulunmazken, mufassal tahrir defterlerinden faydalanarak tarihi coğrafya çalışan başka bir coğrafyacı da çıkmamıştır. Bu nedenle yapmış olduğumuz çalışma, bir çok bakımdan ülkemizdeki ilk örneğidir.

Hazırladığımız çalışma, Türkiye’de bir coğrafyacı tarafından Osmanlı Arşiv belgelerine dayanarak yapılan ve birden fazla mufassal tahrir defterinin kullanıldığı ilk araştırmadır. Temel kaynak olarak mufassal tahrir defterlerinin alındığı bu çalışmada, diğer arşiv belgeleri de dikkate alınarak, XVI. yy Larende kazası örneğinde tarihi coğrafya için metod üretilip, uygulaması yapılmaya çalışılmıştır.

Yukarıda belirtildiği ve adından da anlaşılacağı gibi, tarihi coğrafyanın günümüz coğrafyasından tek farkı **“araştırdığı dönemin geçmişte kalmasıdır”**. Şu halde bir tarihi coğrafya çalışmasının amacı, doğal ortam ile insanlar arasındaki etkileşimi **“geçmişte”** araştırmaktır. Dolayısıyla bugünkü coğrafya araştırmalarında olduğu gibi, tarihi coğrafyada da çok geniş bir konu yelpazesi bulunmaktadır. Fakat unutulmaması gereken bir nokta vardır ki o da, **“geçmişe gitmek mümkün olmadığından”** tarihi coğrafyanın **“tarihi belgelerin elverdiği konularda ve ölçüde”** ihtiyaca cevap verebileceğidir.

Yerleşme ve nüfus başlığını taşıyan bu inceleme aynı zamanda, bir beşeri coğrafya araştırması olup, doğal ve ekonomik coğrafya konularına gerektiği ölçüde değinilmiştir. Burada XVI. yy Larende kazasında “yerleşme ve nüfus” özellikleri araştırılarak, doğal ortam ile karşılıklı etkileşimi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken de bir çağdaş coğrafya araştırması gibi “dağılım, nedensellik ve karşılaştırma” ilkeleri uygulanmıştır.

Bu çalışmada, sahanın XVI. yy’daki doğal ortamının - bitki örtüsü ve suğlalar dışında - bugünkü ile aynı özellikte olduğu var sayılmıştır. İncelediğimiz belgelerin doğal coğrafya konusunda fazla bilgi vermemesi bizi zorlasa da bu, hiç bir şeyin değişmediği anlamına gelmemelidir. Çünkü bilindiği üzere, sürekli değişim içinde olan doğal ortamda kara, yavaş yavaş ama sürekli aşınırken, aşınan malzemelerde çukurlara birikmektedir. Bu değişime paralel olarak insanlar, hayvanlar ve bütün bitkiler çeşitli şekil ve oranlarda etkilenmektedir. Doğada kendiliğinden olan bu sürekli değişime bir de insanlar müdahale edince, bahsedilen süreç daha da hızlanmaktadır. Fakat, adı geçen değişimler insan ömrü ile karşılaştırılmayacak kadar uzun sürelerde meydana geldiğinden burada bu konu gözardı edilmiştir. Gerçekten de 1500 yılını başlangıç kabul edersek, aradan geçen yaklaşık 500 yılda Karaman çevresindeki doğal ortamda meydana gelen değişim, bitki örtüsü ve suğlalar dışında pek fazla olmasa gerekir.

Şu halde okuyucu ilerleyen sayfalarda, Karaman’ın yaklaşık bugünkü doğal ortamında, XVI. yy sınırları içinde, günümüz coğrafya çalışmalarındaki ilkelerin uygulamasını görecektir. Dağılım, nedensellik ve kıyaslama ilkelerinin, belgeler elverdiği oranda uygulandığı araştırmamız, şu aşamalardan geçerek tamamlanmıştır: 1- Bibliyografya çalışması, 2- Arşiv çalışması, 3- Arazi incelemesi, 4- Sentez ve değerlendirme.

Yapılan bir ön hazırlıktan sonra konuyu takiben yer tespiti yapılmıştır. Yer olarak Karaman’ın seçilmesinde, burayı araştıran coğrafya incelemelerinin azlığı çok etkili olmuştur. Kaynakçada görüleceği gibi, şimdiye kadar Karaman’ı fiziki coğrafya açısından araştıran bir kaç inceleme dışında hiç bir çalışma yoktur.

Ayrıca bu çalışmada, daha önce tarihçilerin denediği “Osmanlı dönemi nüfus özellikleri” konularına coğrafi bir yaklaşım da getirilmek istenmiştir. Osmanlı döneminde nüfus artışının Braudel’in Akdeniz’i kadar, hatta daha fazla olduğu başta Barkan olmak üzere onun takipçileri tarafından ileri sürülmüştür.¹ Bu çalışmalarda şehirler dışında hep idari sınır esas alınarak yüzyıl içinde hiç değişmediği varsayılmış ya da değiştiği bilinse bile göz ardı edilmiştir. Çünkü değişip değişmediğini görmek için bütün hesaplamaları köy bazına indirip, köy bazında haritalamak gerekmektedir. Eğer biz de böyle yapsaydık, yüzyıl sonunda Larende kazasından ayrılarak ayrı bir nahiye haline getirilen Kaş’ın devre dışı bırakılması gerekiyordu. Oysa burada en küçük idari birim olan köy, bütün çalışmada temel kabul edildiğinden idari sınır değişse bile bütün tahrirlerde aynı köyler tespit edilerek hesaplamalara dahil edilmiş, dolayısıyla yüzyıl boyunca bütün çalışmada saha bütünlüğü bozulmamıştır.

Daha önceki çalışmalarda nüfus hareketleri yani göçler konusuna yeterince değinilmemiştir. Sadece Cook, nüfus baskısı sonucu göçlerin olduğuna değinmiş, ama o da köy bazında çalışmadığı için, konuyu yeterince vurgulayamamıştır. Faroqhi olsun diğer bazı araştırmacılar olsun, Osmanlı’da göçlerin yaygın olduğunu, kırdan şehre göçler yanında kırdan kıra göçlerin de olduğunu vurgulamışlarsa da belgelerdeki konu ile ilgili verilerden yeterince yararlanmadan bu fikri ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmada ise, köylerde kayıtlı kişiler üzerine düşülmüş not ve açıklamalardan yola çıkarak göçler hakkında daha ayrıntılı bilgi verme şansını yakalanmıştır. Bu sayede Osmanlı dönemindeki göçlerin sanıldığı aksine çok yönlü olduğu ve XVI. yy sonlarına doğru başlamış olduğu belirlenebilmiştir.

Yine bu konuya paralel olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nda tarımsal yapının nasıl olduğu ve zamanla nasıl bir gerileme süreci içine girdiği gösterilmeye çalışılmıştır. Daha önce Cook’un vurguladığı bu konu, köy bazında araştırılarak Larende çevresinde adı geçen gerilemenin boyutları ve zamanı belirlenmiştir.

---

¹ Bu konuda fazla bilgi için “Mufassal Tahrir Defterlerine Göre Nüfus” bahsine bakınız.

Çalışmamızı yaparken izlediğimiz yöntem gelince şunları söylemek mümkündür: Öncelikle hem Karaman çevresi hem de XVI. yy ile tarihi coğrafya konuları için geniş bir Bibliyografya çalışması yapılarak, gerekli olanlar okunup incelenmiştir. Bu şekilde geniş bir ön hazırlık yapıldıktan sonra arşiv çalışmasına girilmiştir. Mufassal tahrir defterleri, icmal defterleri, evkaf defterleri, mühimme defterleri ve bazı şerhiye sicilleri incelenerek yeterince veri toplanmıştır. Arşiv belgeleri üzerindeki çalışmalar tamamlanınca, ilk olarak çalışma alanımızdaki yerleşme merkezleri, dolayısıyla Larende kazası sınırları belirlenmiştir.

Bu sınırların harita üzerinde ve arazide belirlenmesi bizi en fazla uğraştıran konulardan biri olmuştur. Yerleşme merkezlerinin lokalizasyonu; haritalar, kitaplar ve makaleler ile arazide yapılan çalışmalardan sonra bile tamamen sorun olmaktan çıkmamıştır. Arazide yerleşme merkezlerinin tespitinin yanı sıra yörenin “bugünkü coğrafya özellikleri” gözlemlenerek, sahanın geçmişi hakkında fikir yürütme şansı yakalanabilmiştir.

Arşiv çalışması, arazi araştırması, gerekli eserlerin okunup, hepsinden elde edilen bilgiler ile haritaların çiziminden sonraki aşamada, genel bir değerlendirme yapılarak bu konu için bir “sentez” oluşturulmaya çalışılmıştır.

Daha öncede söylendiği gibi, adı farklı olsa da çalışmamız ilkeleri ve yöntemleri ile günümüz coğrafya araştırmalarına benzemektedir. Hareket noktaları ve dayandıkları temel görüşler ne kadar farklı olursa olsun “gerçeğin aranmasında” bütün metodlar birbirinin tamamlayıcısı ve yardımcısıdır ¹ düşüncesiyle ortaya daha iyi bir araştırma çıkarabilmek için diğer çalışmalar ve metodlardan da fazlaca yararlanılmıştır. Bu tarz çalışma batı dünyasında da yaygın olup, bunlar arasında en tanınmışlarından biri, Braudel’in çalışmasıdır. Braudel ünlü kitabında, “Akdeniz’in derin çehresinin, coğrafyacı gözü olmaksızın gerçek çerçevesinin, baskıcı gerçeklerin kavranabileceğinden kuşkuluyum”² diyerek bu konudaki fikirlerini belirtmiştir.

¹ Tütengil, C.O. 1961. İctimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları, s. 159.

² Braudel, F. 1994. Akdeniz, C. II, s. 670,671. Ayrıca, tarihin de başka metodlardan faydalanması gerektiği konusunda bkz: Ö.L. Barkan - E. Meriçli. 1988. Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I, s. 2.

B - KAYNAK OLARAK MUFASSAL TAHRİR DEFTERLERİ

Yaptığımız çalışmanın temel kaynakları olan mufassal tahrir defterler, şimdiye kadar birçok incelemeye temel teşkil etmiş, adına uluslararası sempozyumlar düzenlenmiş, çok kıymetli bilimsel araştırma kaynaklarıdır. Özellikle yurtdışından birçok bilim adamından ilgi gören¹ mufassal tahrir defterleri, ne yazık ki ülkemizde az sayıda tarihçi dışında pek az bilim adamına araştırma malzemesi olmuştur. Oysa ki bu defterler, idari , ekonomik, askeri, dini, yerleşme, sanat ve teşkilat tarihi, tarihi coğrafya, coğrafya ile toplumun etnik ve demografik yapısı hakkında bilgiler veren, kısaca sosyal, ekonomik ve kültürel tarihimizi aydınlatan çok önemli kaynaklardır.²

Tarihin ilk devirlerinden beri, merkezi otorite kurmuş olan devletler, güçlerini belirlemek amacıyla, idare ettikleri toprakları bütün yönleriyle tanımak ve bilmek istemişlerdir. Osmanlılar'dan önce Selçuklular'ın da insan ve ekonomik varlığını belirlemek için, tahrirler yaptığı bilinmekle beraber bunları içeren defterlerden hiç biri günümüze ulaşmamıştır.³ Gerçekten de son zamanlarda bu konuda yapılan araştırmalar, Osmanlı'nın yaptığına benzer tahrirlerin, Akdeniz Dünyası'nda çok daha eski tarihlerden beri yapıldığını ortaya çıkartmıştır. Mısır'da daha ilk sülaleler devrinden itibaren (MÖ 2500-3000) muntazam arazi tahrirlerinin yapıldığı bilinmektedir.⁴ Daha sonraki dönemlerde ise, Roma İmparatorluğu'nda Censüs, Sicilya'da Ceruid, İngiltere'de Domesday Book, Mısır'da Revk, Bizans'ta Praktika isimleriyle çeşitli amaç ve şekillerde tahrirler yapılmıştır.⁵ "Osmanlılardan önceki Türk-İslam devletlerinde de büyük nüfus ve arazi tahrirleri yapılmış olup, Araplar Mısır'da ve İspanya'da, Selçukiler İran'da, İlhaniler Hint'te nüfus ve arazi tahrirleri yaptırmışlardır ki Selçuki ülkesinde defterden dışarı kalmış bir çiftlik yer yoktu "kamu defter içinde mektubdı". Bu vaziyette Osmanlıların,

¹ Bir kısmı kaynakçada da belirtilen ve çalışmalarını mufassal tahrir defterlerine dayandıran yabancı araştırmacılardan bazıları şunlardır : L. Fekete, G. Y. Kaldy-Nagy , B. W. Mc Gowan , C. C. Djikia , H. Şabanovic , M. A. Cook , B. Lewis , A. Cohen , R. C. Jennings , W. D. Hütteroth , H. Lowry , N. Beldicianu , S.Faroqhi ve L.Erder.

²Yinanç,R.- Elibüyük,M.1983.Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri, s. VII.

³Elibüyük,M.1990. "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler", s. 13.

⁴Barkan,Ö.L. 1940. "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I", s.26.

⁵Çiçek,K.1995. "Osmanlılar'dan Önce Akdeniz Dünyası'nda Yapılan Tahrirler Hakkında Bazı Gözlemler", s. 51-91.

yeni bir usul ihdas etmeye lüzum kalmadan, eski Türk - İslam devletlerinden müdevver olan devlet usul ve ananelerini devam ettirmekten başka bir şey yapmadıkları anlaşılmaktadır.”¹

Bu tür tahrirlerin Osmanlılardan önceki beyliklerde, mesela Karamanoğulları Devleti'nde de yapıldığı şüpheye yer bırakmayacak kadar kesindir. II. Bayezid devrine ait bir Karaman defterinde aynen şu ifadeler kayıtlıdır: “Hark-ı çeltik harab der defter-i köhne. Mezkur ark Kızılbaş dimekle maruf harkdır. **Karamanoğlu defterinde** harab kayd olmuş.....”, “... mezkur şireden ve monopoliyeden **Karamanoğlu defterinde** bin akça hasil kayd olmuş”.² Ayrıca bu konuda “Kanun-ı Osmaniye muhalif bidatları (kural, kanun)” yürürlükten kaldırmak üzere Karaman'a tahrire giderek Osmanlı kanunlarına aykırı kanunları kaldırıp, düzeltmeler yapan Mevlana Vildan'ın yaptıkları da oldukça aydınlatıcıdır.³ Kaldırılan kurallardan biri Karamanoğulları zamanında “ortakçı karyelerin rüsum-ı reaya ve avarız vermemeleri” olup, Mevlana Vildan böyle bir muafiyeti Osmanlı kanunlarına aykırı sayarak uygulamayı kaldırmıştır. Mevlana Vildan'ın kaldırmış olduğu kanunlar Karamanoğulları defterlerinde yazılmış olan ve o dönemde uygulanan kanunlardan başka bir şey olmasa gerektir. Gerçekten de 1518 tarihli mufassal tahrir defterde, Karamanoğulları döneminde ortakçı olan karyelerde bulunan açıklamalardan anlaşıldığına göre, Larende kazasında ortakçılık kaldırılmıştır.⁴

Bunlardan da anlaşılacağı gibi kendinden önceki Türk - İslam devletlerinden aldığı mirası geliştirerek devam ettiren Osmanlılar, tahrirleri daha ilk padişahları zamanından itibaren yapmaya başlamışlardır.⁵ Gerçekten de Barkan, yüzlerce defter üzerinde yaptığı

¹ Barkan, Ö.L. 1940. “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I”, s. 28.

² Barkan, Ö.L. 1941. “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri II”, s. 245.

³ Mevlana Vildan ve yaptıkları için bkz : Ö.L. Barkan. 1940. a.g.e. s. 33, 34, Ö.L. Barkan. 1943. Kanunlar, s. 39, M.A. Erdoğan. 1993. Karaman Vilayeti Kanunnameleri, s. 470 - 472 ve A. Akgündüz. 1990. Osmanlı Kanunnameleri, C. II, s. 267 ve aynı yazar, 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 305.

⁴ “Karye-i Canason tabi-i (Larende). Karye-i mezbure ahalsi sabıkan Karaman zamanında ortakçılar (İmiş). Rüsum-ı reaya ve avarız vermeyub ber vech-i münasafe verirlerimış. Defter-i sabıkda dahi bu vechle mukayyed idi. Haliya Vilayet-i Karaman müceddeden yazılıub bunların beğlik canibinden verilen tohumları kızılbaş kıranında zayı olub yerleri dahi harac yer olmağın münasafe virmekde acz gösterib defatir-i mezbure paye-i serir-i saltanata arz olundukda münasafe kaydı ref olub maa rüsum-ı reaya ve avarız ber vech-i hums vireler deyu emr olunduğu sebebden defter-i cedide üslub-ı mezbur üzere kayd olundu. Amma karye-i fil asıl İbrahim Beg veled-i Karaman’ın camiine vakf olub gerü vakfiyeti mukarrer yazılıub mukarrer kılınıdı ber vech-i serbest, (TT 63, s. 223).

⁵ Barkan, Ö.L. 1940. “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I, s. 33.

araştırmalarda, hemen her bölgede daha evvelki tahrirlerin neticelerini içeren bir takım “atik”, “köhne”, “kadim” veya “akdem” defterlerin olduğunu ve bu muntazam tahrir kayıtlarının, imparatorlukta saltanatın her değiştiğinde veya lüzum görüldükçe en eski zamanlara kadar çıkarılması gerektiğini belirtmektedir.¹

Osmanlı İmparatorluğu’nda tahrirler, belirli periyotlara göre yapılmadıklarından çeşitli araştırmacılar, tahrir tekrar süreleri için farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu konuda Barkan, her padişah değişikçe veya 30 - 40 yıl gibi aralıklarla lüzum görüldükçe² yapıldığını söylerken Elibüyük, tahrirlerin 10-20-30 yıllık aralar ile ve padişahlar değişikçe tekrarlandığını³ belirtmektedir. Ama farklı görüşlere rağmen tahrirlerin belli bir periyoda göre yapılmadığını, bizim faydalandığımız Karaman defterlerinden anlamak mümkündür. 1476, 1483, 1500⁴, 1518, 1530, 1541, 1584 tarihlerinde yapılmış olan tahrirler belli bir periyodun bulunmadığını yeterince ispatlamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu, gerek duyuldukça yapılan tahrirleri, çeşitli amaçlar için yapmaktaydı ki, bu konuda 1518 tarihli mufassal defterin II. Bayezid’e ait mukaddimesinde söylenenler hem genel olarak tahrir için, hem de Karaman’a ait bir tahririn yapılma amacına güzel bir örnek olacaktır: “*Hazret-i Hak Teala, mahza lütuf ve kereminden Osmanlı ülkesi sultanlığını ihsan ederek beni zıllullah olma tacı ile şereflendirince, “Nimete kavuşunca şükür vacib olur” kaidesinde, şükrünü eda için, tasarrufumda bulunan reayanın ahvalini tanzim için Karaman Vilayeti’nin yeniden tahririni emrettim. Gönderilen eminler, timar, evkaf ve emlakın yazdılar. Kulağıma geldi ki, mezkur vilayette şeriata ve Kanun-ı Osmani’ye muhalif bidatlar varmış. Bu sebeble Mevlana Vildan demekle meşhur Mevlana Muhyiddin’i, ol vilayete gönderdim. O da şer’a ve kanuna muhalif herşeyi yazıp arzyledi. Ben de ona emr eyledim ki, Karaman’a bir kanunname yaza, memlekette cari olan külli kanunları ve kaldırılan bidatları o kanunda özetleye. Bundan sonra ol kanunla amel oluna*”⁵ Buradan anlaşılması gereken ise, II. Bayezid’in Osmanlı İmparatorluğu’na Sultan olunca, Allah’a

¹Barkan,Ö.L. 1940. a.g.e. s. 34,35.

²Barkan,Ö.L.- Meriçli,E.1988. Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I, s. 6.

³Elibüyük,M.1990. “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, s. 14.

⁴1500 yılından önce Osmanlılar’ın Karaman’da yaptığı tahrirler için “Yerleşmenin Evrimi” bahsine bakınız.

⁵Akgündüz, A. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 307,308.

şükretmek amacıyla ve ülkesinde bulunan halkın durumunu düzenlemek için tahrir yaptırdığıdır. Ayrıca, Karamanoğulları döneminde uygulanan ve Osmanlı Kanununa aykırı olan kanun hükümlerini düzenlemek amacıyla da burada bir tahrir yaptırmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Tahrir defterlerinin içerdiği bilgiler, yalnız şu veya bu vergiyi toplamak için fevkalade vaziyetlerde veya tesadüfen ve hususi maksatlarla yapılmış sayımlar olmayıp, imparatorluğun idari - mali bütün teşkilatının esasını teşkil edecek surette tasarlanmışlardır.¹ “Bu defterlerde, teşkilatlı bir bütün ve mudil bir makine halinde işleyen imparatorluk Türkiye’si’nin milyonlarca rakamının belagatlı lisanı ile tasrih ve tevsik edilmiş canlı bir tablosunu, koskoca bir imparatorluğun bir işbaşı manzarasını görmek mümkündür. Bu suretle bundan dört beşyüz sene evvel Türkiye’nin her köşesinde mevcut sipahi veya mülk ve vakıf sahibi ile toprağa bağlanmış olan köylüyü (imparatorluğu bir ucundan diğerine katederek geniş mikyasta mübadele ve münasebet cereyanları temin eden yollar boyunca) derbent bekleyen, yol ve köprü tamir eden ve kervansaraylara hizmet eden insanları; madenci, güherçileci, şapçı, tuzcu, taşçı ve yağcı gibi türlü mükellefiyetleri olan halkı ve nihayet her türlü bac ve rüsüm toplanan geçit, pazar ve gümrük mahallerini yerli yerinde ve vazife başında görmek, imparatorluk denen bu muazzam makinenin çarklarının nasıl işlediğini anlamak ve rakamlarla ölçmenin bu defterler sayesinde mümkün olduğunu söylemek bu membaların emsalsiz tarihi kıymeti hakkında fikir vermektedir”².

Bir devletin gücü, sınırları dahilinde kalan toprakları bütün yönleriyle tanıması ve potansiyelini bilmesine bağlı olarak değişir. Devletin potansiyelini bilmesi ise, merkezden başlayarak bütün idari birimlerin, köy ve mezraalara varıncaya kadar nüfus yapısını, ürün çeşitleri ve üretim miktarlarını, bunlara bağlı gelirleri belirlemesi ile sağlanmış olur. Osmanlı mufassal defterleri içinde, sahada bulunan bütün yerleşmeler (şehirler, kasabalar, köyler, mezraalar, çiftlikler, yaylaklar ve kışlaklar) ile bu merkezlerde yaşayan vergi nüfusu, bunların işlettikleri tarım alanları ve büyüklükleri, ürünler ile üretim miktarları, ticaret ve ulaşım ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.³

¹ Barkan, Ö.L. 1951-53. “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, s. 8.

² Barkan, Ö.L. 1951-53. a.g.e. s. 9,10.

³ Elibüyük, M.1990. “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, s. 13,14.

Mufassal tahrir defterlerinde belirli bir tarihte, sınırları belli olan idari bir ünite içindeki bütün yerleşme merkezlerini, vergi nüfuslarıyla birlikte bulmak mümkündür. Şehir, kasaba ve karye olarak tasnifi de yapılan sürekli yerleşme merkezleri yanında geçici yerleşmelerden, mezraalar, çiftlikler vb ayrıca belirtilmişlerdir. Varsa konar - göçer cemaatler ile muaflar da dahil, vergi ödeme yaşına gelmiş bütün erkek nüfus köy bazında, büyük merkezlerde ise mahalle bazında kaydedilmişlerdir. Bu derece ayrıntılı veriler de, bilindiği üzere coğrafyanın dağılış ilkesini uygulamada son derece önemlidir.

Vergi nüfusu kaydedilirken, kişilerin tasarrufunda bulundurdukları toprak büyüklüğü yanında, hiç toprağı olmayanlar da, özel işaretler ile belirtilmişlerdir. Çiftçilik yapmayanların ne iş yaptıkları her zaman olmasa da kaydedilmiş, imam, hatib, müezzin, muhassıl vb dini ve idari görev yapanlar atlanmadan yazılmışlardır. İşlenen toprak miktarı yanında yetiştirilen bütün tarımsal ürünler tek tek kaydedilirken, tahıllar için hem vergi olarak alınan miktar hem de akçe karşılığı değeri yazılmıştır. Tahıl dışındaki ürünlerde ise, sadece alınan verginin akçe karşılığı verilmekle yetinilmiştir. Bütün ekili arazi verildikten sonra bağ, ceviz vb gibi ürünlerin yazımıyla, dikili arazi de kaydedilmiştir. Tarımsal faaliyetler yanında her yerleşme merkezinde yetiştirilen hayvan ve arı kovanı sayısını bulmamızı sağlayacak, hayvanlardan ve arı kovanlarından alınan vergi miktarı da mufassal defterlerde kayıtlıdır.

O dönem yerleşmelerindeki ticari faaliyetlerle ilgili bilgiler ise şehir, kasaba ve pazar kurulan merkezlerde kaydedilmiş vergilerden çıkarılabilir. Şehir ve kasaba pazarlarında alım - satım sırasında hangi üründe ne kadar vergi ödeneceğinin kanunnamelerde ayrıntılı bir şekilde verilmesi ve ayrıca şehir ile kasabalarda ürün ve hizmetlerden alınan vergiler, mufassal tahrir defterlerinde miktarlarıyla birlikte kaydedildiğinden, nerede ne tür ticaretin ne boyutta yapıldığını bulmak hiç zor değildir.

Bugünkü anlamda değilse bile, o dönemin sanayi faaliyetlerinin yürütüldüğü tesislerin sayıları ve ödedikleri vergi miktarları ile de, ekonomik potansiyelleri mufassal defterler ve kanunnamelerde açıkça belirtilmiştir. Bunlar arasında asiyab (değirmen),

debbağhane (deri işleme atölyesi), bezirhane (bezir ve beziryağı üretim atölyesi), tahunhane (helva imal edilen değirmen), şemhane (mum üretim atölyesi), başhane, boyahane, bozahane, kirişhane vb gibi tesisler sayılabilir.

Mufassal tahrir defterleri kişi isimleri, din ve etnik yapıyı belirlemek için de çok önemli kaynaklardır. Defterlerde yerleşme merkezlerinde kayıtlı olan ve vergi ödeyen bütün erkekler babasının ismiyle birlikte kaydedildiğinden, buradan da bazı bilgiler edinmek mümkündür. Öncelikle o dönem isim verme geleneği öğrenilirken, buna bağlı olarak orada yaşayanların dini ve kısmen de etnik yapısı belirlenebilmektedir. Defterlerde “gebran” veya “zımmi” olduğu ayrıca belirtilen gayrimüslimlerin isimlerine bakılarak hangi milletten olduğu çıkarılabilmektedir.¹ Böylece Müslim - gayrimüslim ayrımı yapıldıktan sonra, Rum, Ermeni, Yahudi gibi, kişilerin üyesi olduğu millet de belirlenebilmektedir.

Mufassal tahrirler, icmal ve evkaf defterleri ile birlikte yerleşme merkezlerindeki bütün bina ve yapıları tespit etmeye de imkan vermektedir. Bu tür bilgiler ise herhangi bir merkezdeki cami, mescid, zaviye, dar-ül hatib (hatib yetiştirilen öğretim kurumu), dar-ül hüffaz (hafız yetiştirilen öğretim kurumu), kalenderhane, haydarhane, mevlevihane, han, hamam, kapan, köprü, türbe vb bütün yapıların varlığını öğrenmemizi sağlamaktadır. Böylece o dönem yapıları yanında toplumsal düzeni de anlamamızı kolaylaştıracak bir çok bilgiye ulaşma imkanı doğmaktadır.

Tahrirler konar - göçer topluluklar yanında, gaib (kayıp) ve kişi isimleri üzerine düşülen bazı açıklayıcı ifadeler ile nüfus hareketleri yani göçler hakkında da bilgiler vermektedir. İlerleyen sayfalarda görüleceği gibi, bu bilgiler yardımıyla nerede, ne oranda, nereye doğru göçler olduğunu bulmak mümkündür. Bu ise bazı toplumsal olayları açıklamak için son derece önemli bir kaynak vazifesi görmektedir.

Araştırmamızın temel kaynağı durumundaki mufassal defterler, o dönem nüfusunun medeni hali konusunda da bilgi vermektedir. Herhangi bir yerleşme merkezinde kayıtlı olan kişinin “evli veya bekar” olduğu mutlaka belirtilmektedir. Çünkü,

¹ Kişi isimleri için Y.Kurt'un bu konudaki çalışmalarına bakılabilir. Örneğin; Kurt, Y. 1993. “Sivas Sancağı Kişi Adları”, s. 223 - 290.

“kelle vergisi” durumundaki “raiyyet rüsumu”, kişilerin sahip olduğu toprak miktarı yanında medeni duruma göre tespit edildiğinden, evli veya bekar kişi sayısını bulmak mümkündür. İncelediğimiz defterlerde çift, nimçift ve bennak olarak kaydedilenler “evli nüfusu”, caba ve mücerred kaydedilenler ise “bekar nüfusu” ifade etmektedir.

Mufassal tahrir defterleri, Osmanlı öncesi sosyo - ekonomik ve kültürel tarih açısından da önemli kaynaklardır. Çünkü Osmanlı yönetimi kendinden önceki düzeni pek fazla değiştirmemiş, çoğu kez var olan sosyal ve ekonomik yapı olduğu gibi korunmuştur. Bu defterlerde yer alan kayıtların büyük kısmı, Osmanlı öncesi durumun açıklanması bakımından büyük önem taşımaktadır.¹ Örneğin, Osmanlı'nın maliye defterlerini tutma usulü, Karamanoğulları'nınkine çok benzediği² bu defterler yardımıyla ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmamızı hazırlarken, uygun tarihli sicil olmadığından ve temel kaynaklarımız mufassal tahrir defterleri olduğu için şeriye sicillerinden fazlaca faydalanılamamıştır. Sadece, bugün Milli Kütüphane'de bulunan 52 adet Larende şeriye sicilinden, daha önce Güler³ ve Aköz⁴ tarafından çalışılan sicillerden yararlanılmıştır. Şeriye sicillerine bakılmamasının bir sebebi de, yukarıda belirtildiği gibi öncelikle H.1000 dışında XVI yy'a ait sicilin olmaması, sonra da şeriye sicillerinin bütün sahaya ait “istatistiki bilgi” yerine, “seçme bilgi” yani örnekleme bilgi vermesidir. Bu nedenle halen mevcut olan ve ilki H.1000/M.1592-93 ve sonuncusu H.1329-1330 / M.1911-1912 yılına ait 52 sicilden ikisi kullanılmıştır.

Görüldüğü gibi diğer bilim adamları yanında, tarihi coğrafyacılar için de çok önemli veri kaynağı olan mufassal tahrir defterleri, bu haliyle yaptığımız çalışmanın temel kaynağı ve onun yöntemini belirleyen en önemli etken olmuştur. Tahrirlerden sonra büyük ölçüde çağdaş coğrafya araştırmalarından etkilenmiş olan çalışmamız, kaynakçada belirtilen diğer tarihi coğrafya çalışmalarından da fazlaca izler taşımaktadır. Bu açıklamalardan sonra faydalandığımız temel kaynaklar olan defterleri, hazırlanma tarihleri ve türlerine göre şöyle sıralayabiliriz (Ek:1)⁵:

¹ Arıkan, Z. 1988. XV - XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, s. 5.

² Hammer (Devlet-i Osmaniyye Tarihi, C. III, s. 226, 307)'den naklen Halaçoğlu, Y. 1995. XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, s. 65.

³ Güler, İ. 1986. Hicri 1000 Tarihi Karaman Şeriye Sicili.

⁴ Aköz, A. 1987. Şeriye Sicillerine Göre XVI. yy Sonu ile XVII. yy Başlarında Karaman.

⁵ Bir örnek olması bakımından elimizdeki ilk mufassal defterin ilk sayfasını EK 1'de görebilirsiniz.

1476 / H.881	TK 564 ¹	Evkaf Defteri
1483 / H.888	O/116.1	Evkaf Defteri
1500 / H.906	TT 40²	Mufassal Tahrir Defteri
1500 / H.906	TK 565	Evkaf Defteri
1516 / H.922	TT 58	Timar Defteri
1518 / H.924	TT 63	Mufassal Tahrir Defteri
1518 / H.924	TT 455	Mufassal Tahrir Defteri
1522 / H.929	TT 392	Timar Defteri
1528 / H.935	TT 387	İcma Defteri
1537 / H.944	TT 188	Timar Defteri
1541 / H.948	TT 415	Mufassal Tahrir Defteri
1584 / H.992	TK 584	Evkaf Defteri
1584 / H.992	TT 615	Mufassal Tahrir (Hariç-ez defter) Defteri
1584 / H.992	TK 104	Mufassal Tahrir Defteri
1584 / H.992	TK 113	Mufassal Tahrir Defteri

¹ Bütün "TK" kısaltmaları, Ankara Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi'ndeki defterler için kullanılmıştır.

² Bütün "TT" kısaltmaları ise, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki defterler için kullanılmıştır.

C - KAPSAM

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bazı konularda bugün dahi bu derece ayrıntılı bilginin bulunması çok zor olduğundan, mufassal tahrir defterleri coğrafyacılar için son derece önemli veri kaynaklarıdır. Mufassal tahrir defterleri dışında, Osmanlı Arşivinde fazlasıyla belge bulmak mümkün olup, araştırmaya devam ettikçe yeni veriler elde etmek işten bile değildir. Bu nedenle ister çalışmamızın çok zengin bir arşive dayanması, isterse tarihi coğrafyanın konu yelpazesinin çok geniş olması nedeniyle, yapmış olduğumuz araştırmanın kapsamı bazı yönlerden sınırlandırılmıştır.

Araştırma belirlendikten sonra ilk sınırlama, “**çalışma sahası**” üzerinde olmuştur. Mufassal tahrir defterleri, genellikle sancak idari ünitesine göre hazırlandığından, şimdiye kadar yapılan XVI. yy çalışmaları da genellikle sancak bazında olmuştur. Oysa, bir coğrafya araştırmasında, çalışılan sahanın mutlaka yerinde araştırılması gerekmektedir. Sahanın genişlemesi ise, daha fazla zaman ve ekonomik güce bağlı bulunduğundan, araştırmamızın arazideki sınırları, Larende kazası sınırları olarak belirlenmiştir.

Çalışma sahası belirlendikten sonra ikinci sınırlama, “**konu**” üzerindedir. Aslında tarihi coğrafyada; yerleşmelerden nüfusa, sanayiden tarımsal faaliyetlere, idari bölünüşten kültürel yapıya kadar çok geniş bir konu yelpazesinin olduğu¹, çalışmamızın da süre bakımından sınırlandırıldığı göz önüne alınırsa, bu durumun sebebi kendiliğinden ortaya çıkar. Dünyanın en zengin arşivlerinden biri olan Osmanlı Arşivleri, sahip olduğu belgeler ile araştırmacılara fazlasıyla veri sağlamaktadır. Coğrafyacılar açısından düşünüldüğünde ise, mufassal tahrir defterleri başlı başına çok güzel kaynaklar olup, en genel anlamda

¹ Tarihi coğrafyanın işlediği konuları ve genişliğini gösterebilmek için buraya bazı tarihi coğrafya çalışmalarının konu başlıkları alınmıştır: J. B. Mitchell, ilk baskısı 1954’de yedinci baskısı 1975’de yapılan “Historical Geography” isimli eserinde,tarihi coğrafyanın ne olduğunu, tarihi coğrafyacının verilerini, yerleşme (halk ve ülke,köyler ve çiftliklerin evrimi), şehirler, ülkenin değişimi, sanayinin değişimi,ticaretin değişimi konularını verdikten sonra coğrafi sentez içinde tarihi coğrafyanın yerini incelemiştir.

H.Jager; “Historische Geographie (1969)” isimli çalışmasında tarihi coğrafyanın tanımı, amacı ve bilimsel sistematik içindeki yerini vererek, tarihi coğrafyanın metodlarını ve nasıl yapıldığını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.Bu konulara kültür coğrafyası, ticaret, ulaşım ve ekonomi ile yerleşmeler konularını da ilave etmeyi ihmal etmemiştir.

X. de Planhol; “Geographie de la France (1988)” adlı kitabında,Galya Kıstağı,Roma’nın Etkisi,Galya’daki Fransa, Fransa’nın Doğusu,Fransa’nın Büyük Bölgeleri, küçük bölümler,Paris ve merkezileşmesi, kültürel etki ve tepkiler, Ekonomik alanlardaki farklılıklar, Kentsel kuruluşun tamamlanması ve Büyük organizasyonlarda Fransa başlıkları altında :Fransa’daki prehistorik kültürlerden, idari bölünüşe, ulaşım ağından dillere, etnik yapıdan tarımsal faaliyetlere, bağıcılığın gelişiminden sanayi faaliyetlerine, yerleşmelerden kıyafetler ve halk danslarına kadar çok çeşitli konuları incelemiştir.

W.D.Hütteroth ve K.Abdulfattah ise XVI. yy’ı konu alan “Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in Late 16 th Century (1977)” isimli çalışmalarında; Giriş, idari bölünüş ve mali üniteler,nüfus, vergi sistemi, ekonomik potansiyel ve mali ünitelerin özet istatistikleri bölüm başlıkları altında ; idari bölünüşten kervansaraylara, vergilerden köylere, değirmenlerden tarımsal faaliyetlere, yerleşmenin gelişiminden nüfus yoğunluğuna kadar birçok konuyu araştırmışlardır.

beşeri ve ekonomik coğrafya konularında oldukça ayrıntılı veriler sunmaktadır. Diğer belgelerde de çok değişik ve ilginç konularda veri bulmak mümkündür, fakat imkanların ve zamanın sınırlı olduğu dikkate alındığında, diğer belgelerden neden fazlaca yararlanamadığımız daha iyi anlaşılacaktır.

Çalışmamızı hazırlarken, öncelikle aşılması gereken bir lokalizasyon probleminin varlığı, bir de tarihi coğrafyanın geniş olmasına rağmen bize verilen sürenin az olması nedeniyle konumuz da sınırlandırılarak “yerleşme ve nüfus” olarak belirlenmiştir. Şu halde bu araştırmada, monografik bir coğrafya çalışması içinden ekonomik coğrafya kısmı çıkarılarak sadece “beşeri coğrafya” ele alınmıştır. Bu başlık altında ise, bugünkü beşeri coğrafya araştırmalarından farklı olarak, yerleşme merkezlerinin tespiti konusuna öncelik verilmiş ve aşağıda görüleceği gibi, o dönem yerleşme merkezleri büyük oranda lokalize edilmiştir. Bu konuyu takiben günümüz incelemeleri gibi, yerleşmenin evrimi araştırılarak XVI. yy’a gelinceye kadar, bu sahadaki yerleşmenin nasıl bir süreçten geçtiği ortaya çıkarılmıştır. Bu aşamalardan sonra, kaynaklarımızın elverdiği ölçüde yerleşme merkezleri, fonksiyonlarına göre ele alınmış, idari bölünüş hakkında da bilgi verildikten sonra, kayıtlı vergi nüfusu değerlendirilerek çalışma tamamlanmıştır. Veri olmadığından, “meskenler” kısmı da araştırmamıza dahil edilmemiş, ama günümüz meskenlerinin özelliklerine bakılarak kırsal meskenler için, kısa da olsa bazı bilgiler verilmiştir.

Araştırmamızın üçüncü sınırlaması ise “araştırma dönemi” olup, bu durum tamamen Osmanlı Arşiv belgelerinin özellikleri ile ilgilidir. Osmanlı İmparatorluğu, Karaman’ın fethini XV. yy’ın son çeyreğinde yaptığından, bu sahanın XV. yy’a ait belgesi oldukça azdır. Bu nedenle araştırma dönemimizin başlangıcı XV. yy’ın sonu yani XVI. yy’ın başı olarak belirlenmiştir. Dönem sonu ise, Osmanlı tahrir defterlerinin azalmaya başladığı, hatta bazı yerlerde tamamen ortadan kalktığı XVI. yy sonudur. Böylece araştırma dönemi olarak belirlenen XVI. yy’a ait beş mufassal tahrir defteri, bir icmal defteri içinden üç ayrı mufassal tahrir defteri esas alınarak “84 yıllık” bir dönem incelenmiştir. Elimizde bulunan beş farklı mufassal defterinden iki tanesi ve icmal defterin haritalamada devre dışı bırakılması, tamamen incelenen yılların “aynı uzunlukta dönemler” olmasını sağlamak amacıyla. Ayrıca, TT 63 ile TT 455 nolu defterlerin

hemen hemen birbirinin aynı, hatta TT 455'in diğeri ile aynı tarihli¹ olması ve bu deftere sonradan “derkenar” şeklinde bir çok ilaveler yapılması, bu defterin haritalanmasına gerek olmadığı izlenimini uyandırmıştır. TT 387 nolu defterin kullanılmama sebebi ise, bu defterin icmal (özet) olmasından kaynaklanmaktadır. 1500, 1541 ve 1584 mufassal tahrir defterleri temel alınırken, 1500'den önce evkaf defterleri ile daha evvelki dönem, 1584'den sonra da, 1592 şeriye sicili ile sonraki dönem tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu sayede mümkün olduğunca H.906 / M.1500 yılı ile H.1009 / M.1600 yılı arasında kalan “100 yıllık” dönem araştırılmıştır.

---

¹ Aslında S. Faroqhi TT 455 nolu defteri Kanuni'nin ilk zamanlarına tarihlendirmiştir. Ama, 1996 yılında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından yayımlanan TT 387 nolu defterde verilen bilgilerde TT 455 nolu defter 1518 yılına tarihlenmiş olup son çalışma olduğundan biz bunu esas almayı tercih ettik.

D - ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ ve GENEL COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

Araştırma sahamız olan XVI. yy Larende kazası, bugün kabaca Karaman merkez ilçeye karşılık gelmektedir. Orta Anadolu Bölgesi'nin Konya Bölümü'nde yer alan saha, hem bölgenin hem de bölümün güneye en fazla uzanmış olduğu kısmını meydana getirmektedir. Yaklaşık 6000 km² yüzölçümü olan saha, Orta Toroslar'ın aniden yön değiştirerek, bir "V" harfi çizdiği yerin en dar kısmında bulunmaktadır (Harita: 1).

Larende (Karaman) şehri güneyindeki Sertavul geçidi başlangıç noktası kabul edilirse, doğudaki dağlar "güneybatı-kuzeydoğu" doğrultusunda, batıdaki dağlar ise, tam tersine "kuzeybatı-güneydoğu" doğrultusunda uzanırlar. Toroslar, Larende güneyinde alçalarak parçalı bir plato görünümü almışsa da, doğuya ve batıya gittikçe yükselerek dağ görünümü kazanırlar. Bu haliyle Larende kazası, Konya-Ereğli ovaları ile Toroslar arasında, Karadağ volkanik kütesinin kesintiye uğrattığı ova ile güneydeki platolar sahasında bulunmaktadır.

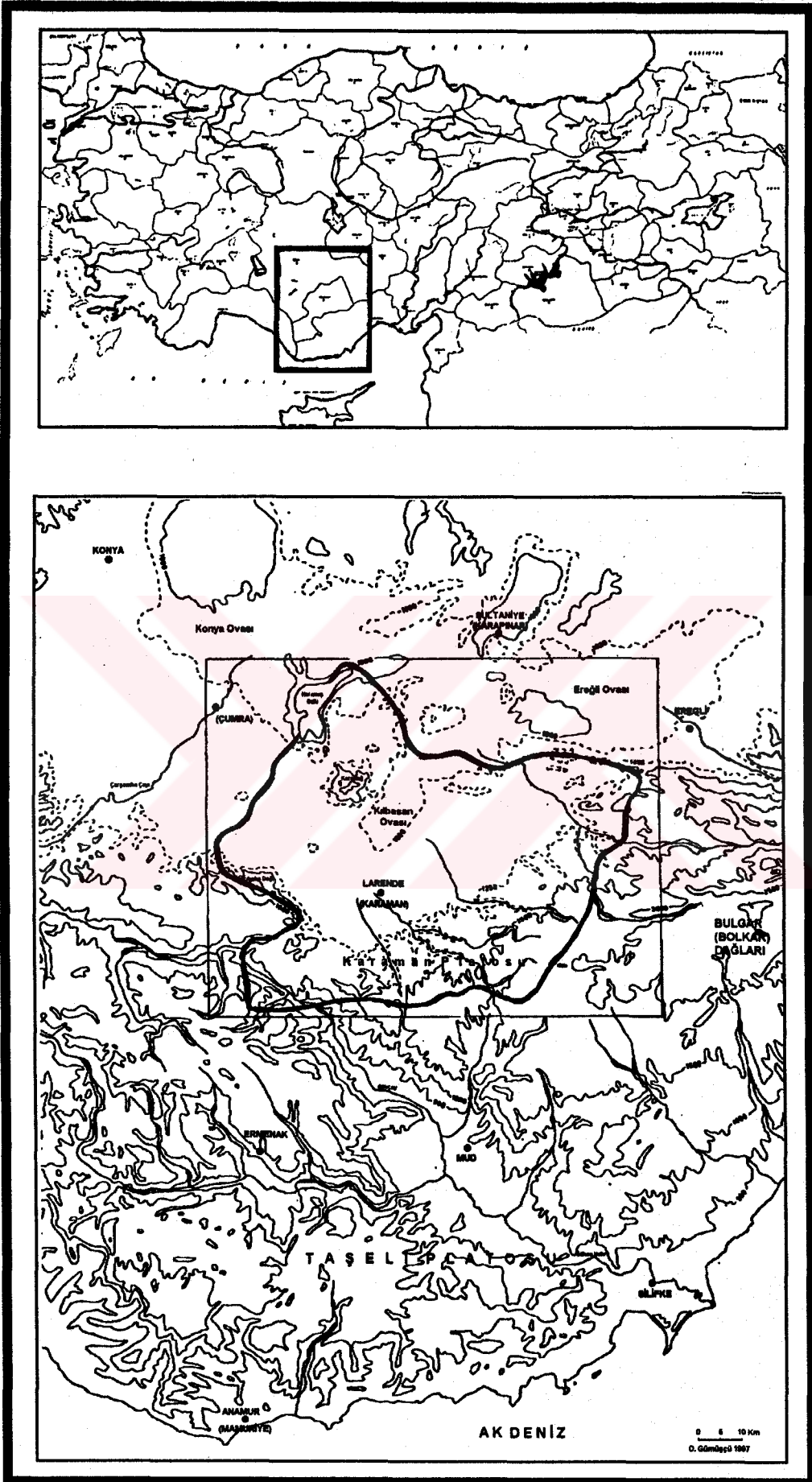
Araştırma sahası, Erol'un yaptığı "Türkiye'nin Doğal Yöre ve Çevreleri" isimli çalışmaya göre; "Konya Ovası, Çumra Çevresi, Karadağ, Karaman Çevresi, Ayrancı Tepeleri, Ereğli Ovası ile güneyde küçük bir kısmı Batı Taşeli Platosu ve Göksu Vadisi"¹ doğal yöre ve çevrelerinden oluşmaktadır. Her ne kadar Erol tarafından bir kaç yöre ve çevreye ayrılmışsa da, aslında Larende kazası, dağlar dışında sınırları pek belirgin olmayan doğal bir "yöre" içinde bulunmaktadır. Bugün "Karaman Yöresi" adını verebileceğimiz bu saha, güneyde Toroslar, kuzeyde Karadağ ve Çakırdağ, doğuda Divle Çayı doğusundaki Saraycık Dağı ve Kozlu Dağı ile uzantıları ve son olarak batıda Eren Tepe ile sınırlanmıştır (Harita:1).

Araştırma sahasını, güneyde Toroslar üzerinde bulunan Çömlek Tepe (1617 m), Karaobruk Tepe (1694 m), Çataltaş Tepe (1702 m), Musa Dağı (1596 m); Bolkar Dağları'nın batı uzantılarından ise, Saraycık Dağı (en yüksek zirvesi Ömerli Tepe 1903 m), Bozdağ (1614 m), Kozlu Dağı ve Kiraz Dağı (1600 m) kuşatmaktadır. Kuzeyde

¹ Erol, O. 1993. "Türkiye'nin Doğal Yöre ve Çevreleri", s. 13-43.

LARENDE KAZASININ TÜRKİYE'DEKİ YERİ

Harita : 1

bulunan volkanik Karadağ (en yüksek zirvesi Mihallıç Tepe 2288 m) tamamen kaza içinde yer alırken, sınır daha kuzeydeki, Ardıçlık Tepe (1443 m, bugünkü Ayrancı kasabası kuzeyinde) ile Osmancık Dağı (1281 m) arasında çekilecek bir hattı takip eder. Batıdaki sınır ise plato yüzeyinde hafif bir kabartı şeklindeki Eren Tepedir (1219 m), (Harita: 2).

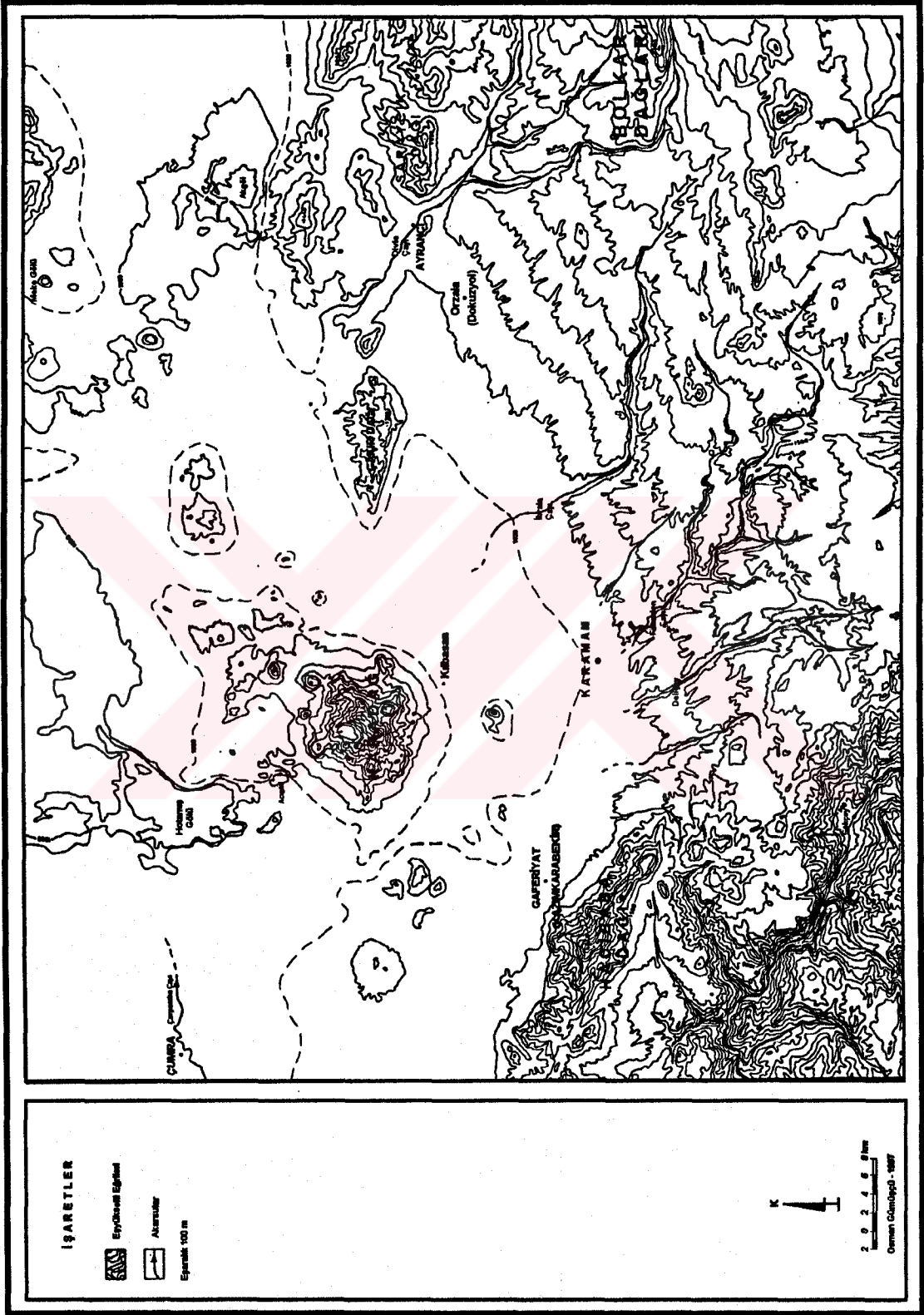
Larende kazasının idari bölünüşteki yerine bakıldığında, XVI. yy içinde bazı değişiklikler geçirse de, genel olarak Karaman Vilayeti'nin Paşa sancağı olan Konya'nın bir kazası durumunda kaldığı görülür. Kazayı kuzeyde, Konya Sancağı'na bağlı Sahra-yı Konya ve Eskiil, doğuda Eregli, batıda Bilviran kazaları, güneyde İçil Sancağı'na bağlı Mud ve güneybatıda Ermenak kazaları sınırlandırmaktaydı.

Adı geçen kazaların çevrelediği Larende kazasının sınırlarının bir kısmı "doğal sınır" iken, bir kısmı doğal olmaktan uzaktır. Kazanın güneybatı, güney, güneydoğu, doğu ve kuzeybatı sınırı genel hatları ile doğal sınırlardan meydana gelmektedir. Batıda Gödelesin köyü gerisinde başlayan doğal sınırlar; kuzeybatı-güneydoğu uzanışlı Hacıibaba Dağı'nın su bölümü çizgisini takip etmektedir. Hacıibaba Dağı'nın doğudaki ucu durumundaki Aktepe (1895 m) zirvesinden güneybatıya dönen sınır, Gökçay'ın önemli kollarından biri olan Pamuk Deresi'ni izler. Gökçay'ın karşı yakasına geçtikten sonra kabaca Kalaba Deresi'nin su toplama havzasını içeride bırakarak, Özdemir köyü güneydoğusunda Dökük Tepeye (1618 m) ulaşır. Buradan itibaren Akdeniz ile Konya kapalı havzası arasındaki su bölümü çizgisini izlerken, Koru Tepeden (1680 m) sonra kuzeydoğuya yönelir. Divle köyü doğusunda Saraycık Dağı'na ulaşan sınır, burada kazanın en doğudaki ucunu meydana getirmektedir. Saraycık Dağı kuzeyinde Ardıç Tepeden (1829 m) batıya dönen sınır "Karaboğaz"ı kaza dahilinde bırakarak, Ardıçlık tepeye (1443 m) ulaşır. Bu noktadan itibaren doğal olma karakterinden uzaklaşarak, sadece "idari sınır" kimliği kazanır. Karaviran köyü yakınlarına kadar kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanan sınır, Karaviran köyünden sonra Aşlama köyünü içeride bırakacak şekilde kuzeye döner, Aşlama'dan sonra güneybatıya dönerek, Hotamış Gölü'nde tekrar doğal sınır karakteri kazanır. Hotamış Gölü ile Gödelesin köyü arasında kabaca kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan sınır, yine idari sınır görünümündedir.

LARENDE KAZISI ve ÇEVRESİNİN FİZİKİ HARİTASI

Harita : 2

Sahanın genel coğrafi özelliklerine bakıldığında çoğunlukla ova ve platolardan meydana geldiği görülür. Araştırma sahasının kuzeyinde bulunan Konya - Ereğli ovaları, kabaca 1020 m eşyüksekti eğrisi ile sınırlanmış olup, 1000 m'nin altındaki yerler genellikle göl ve bataklıklar ile kaplıdır. Larende kazasında, 1000 m'nin altındaki yerler sadece Hotamış Gölü çevresinde bulunurken, geriye kalan yerlerin büyük kısmı 1020 m'nin üzerindedir. Karadağ doğusunda, bir körfez gibi güneye sokulan 1020 m eşyüksekti eğrisi, kabaca araştırma sahası içindeki ovayı yani, bugünkü "Kılbasan Ovası"nı sınırlandırmaktadır. Bu ovayı üç yönden çevreleyen düzlükler, akarsularca derince yarıldıkları için "plato" karakteri kazanmışlardır. Bazı yerlerde Kılbasan ovasından belli belirsiz bir sınır ile ayrılan bu plato, güneye doğru sürekli bir eğim ile yükselmektedir. Bugün "Karaman Platosu" adı verebileceğimiz bu düzlük, iki seviyeli bir platodur. Alçakta bulunan düzlük 1020 - 1050 m arasında bulunurken, yüksekteki düzlük, 1100 - 1500 m arasında yer almaktadır.

Orta Anadolu'nun tipik özelliği olan platolar yanında, ovaların da bulunduğu kazada dağlık sahalara fazla yer tutmaz. Fakat, kazanın güneybatısında bulunan Bucakkışla ve çevresini, tamamen ayrı tutmak gerekmektedir. Çünkü başta iklim olmak üzere, yerşekilleri, eğim, tarımsal faaliyetler ve hayat tarzı olarak Karaman'dan çok ayrı bir görüntüsü vardır. Bu nedenle, buraları yukarıda adı geçen "Karaman yöresi" içinde saymak doğru değildir. Toroslar'ın su bölümü çizgisinin güney kısmında kalan sahalara ve bu arada, Bucakkışla ve çevresini dışarıda tutmak gerekmektedir. Zaten bu nedenlerden dolayı, I. Türk Coğrafya Kongresi'nde Türkiye'nin Coğrafi Bölge sınırları çizilirken, bahsedilen farklılık dikkate alınmış ve Orta Anadolu Bölgesi'ni Akdeniz Bölgesi'nden ayıran sınır, Toroslar'ın kuzey etekleri boyunca geçirilerek, bu iki farklı yöre ayrılmıştır.

Araştırma sahası, Türkiye'nin en büyük kapalı havzası olan "Konya kapalı havzası" içinde yer almakta olup, Toroslar'dan kaynaklanan kısa ve küçük akarsuların hepsi "sel rejimli"dir. Fisandon Çayı, Deliçay, İbrala Çayı ve Ayrancı Çayları en önemli akarsular arasında sayılabilir. Bu akarsular, yağışlı mevsimlerde çok fazla su taşıırken, kurak yaz aylarında kuruma seviyesine kadar inmektedirler. Sel rejimi zararlarından korunmak ve tarımda sulama yapabilmek için bugün, bu akarsular üzerine barajlar yapılmaktadır.

Araştırma sahası bugün, Türkiye'nin en seyrek nüfuslu sahalarının çok yakınında bulunmaktadır. Kuzeyde Konya-Ereğli ovalarının büyük kısmı ile güneydeki Toroslar kütlesi, nüfus yoğunluğu bakımından ülkemizin en tenha yerleri arasındadır. Bu iki ünitenin kontak sahasında yer alan Karaman çevresi, hem şehirlerin hem de köylerin yoğunlaşmasına bağlı olarak, nüfus yoğunluğunun da arttığı bir yerdir. Bugün kabaca Karaman merkez ilçe, Kazım Karabekir ilçesi ve Ayrancı ilçelerinin yer aldığı bu saha, yerleşme merkezlerinin seyrekliği ile dikkati çekmektedir. Karaman merkez ilçede, bir köye 45 km², Kazım Karabekir ilçesinde 44 km², ve Ayrancı ilçesinde 100 km² arazi düşer ki, bu da yerleşmelerin ne kadar seyrek olduğunun en güzel kanıtıdır. Şehirler için de geçerli olan bu özellik, Karaman şehrine en yakın merkezlerin, kuzeyde Karapınar'ın 79 km, doğuda Ereğli'nin 84 km, güneyde Mut'un 71 km ve batıda Çumra'nın 70 km mesafede bulunması ile kendini göstermektedir.

Karaman ve çevresinde, Orta Anadolu'daki "kara iklimi" hüküm sürmekte olup, bu iklim gereği; yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Fakat, Karaman'ın da içinde bulunduğu Orta Anadolu'nun bu kısmı, Türkiye'nin en az yağış alan, dolayısıyla yaz sıcaklarının da etkisiyle kuraklığın en fazla hissedildiği sahalardan biridir. Gerçekten de güneyden tamamen Toroslar ile çevrelenmiş bu sahaya deniz etkileri giremediğinden yağış, sıcaklık ve rüzgar bakımından duldada kalmaktadır. Silifke'de yıllık 615 mm yağış düşerken, Karaman'da bu değer 340 mm'ye kadar düşmektedir.

Geniş sahalarda "step" yani bozkır bitkilerinin yaygın olduğu bu çevrede, dağların yüksek kesimlerinde, özellikle meşe ve karaçamların yer aldığı ormanlar bulunmaktadır. Akdeniz ikliminin sokulduğu, Bucakkışla ve çevresinde ise, aynı özellikten bahsetmek mümkün değildir. Bu sahada insanların yerleşme tarihi çok eskilere indiğinden, doğal bitki örtüsünün, özellikle de ormanların büyük oranlarda tahrip edildikleri rahatlıkla söylenebilir. Bugün ancak yüksek kesimlerde görülebilen ormanların, geçmişte daha geniş sahalara yayıldıkları kesindir. Çünkü, arazide yaptığımız araştırmalarda gördüğümüz kadarıyla, bir çok yerde eski orman kalıntıları olan tek ağaçlar bulunmaktadır.

1 - YERLEŞMELER

Yerleşme, en geniş anlamıyla; insanların oturduğu, faydalandığı alandır. Dar anlamıyla ise insanların içinde oturduğu ve diğer faaliyetlerde bulunduğu yerlerdir.¹ İnsanların yerleşik hayata geçmesinden sonra, isabetli olarak kurulan yerleşme merkezleri, doğal ortam izin verdiği sürece varlığını korurken, bazı merkezler beşeri faktörlerin uygunluğu devam etse de, doğal ortamın olumsuz etkileri yüzünden tarih sahnesinden silinip gitmişlerdir. Sadece, doğal ortamın uygunluğu devam ettiği sürece var olan yerleşmeler, bu yüzden insan ile doğal ortam arasındaki “**etkileşimin**” en iyi göstergesi sayılabilirler.²

Yerleşmelerin coğrafyacılar için önemi, insan ile doğal ortam arasındaki etkileşimin en iyi göstergesi olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar ancak, yaşamaları için gerekli olan ihtiyaçlarını - az veya çok - giderebildikleri sahalarda yerleşmeler kurabilirler. Bir başka deyişle, doğal ortam ile insanlar arasındaki etkileşimin, insanın lehine olduğu sürece ve lehine olduğu sahalarda yerleşmeler vardır. Bu etkileşim, insanlar için olumsuz olursa hiç bir yerleşme kurulamadığı gibi, kurulsalar bile olumsuz olmaya başladığı yer ve zamanda yerleşmeler ortadan kalkarak harabeler, viranlar, örenler ve nihayet höyükleri oluştururlar.

Bilindiği gibi yerleşmeler, dünya üzerine gelişigüzel dağılmamışlardır. Yükselti, yerşekilleri, iklim, su, tarım alanları ve toprak, bitki örtüsü, ulaşım, güvenlik vb faktörler yerleşme merkezlerini etkileyerek, dağılışında birinci derecede rol oynarlar. Genel olarak bakıldığında “az yer tutan 3000 m’nin üzerindeki yüksek kısımlar dışında Türkiye’nin büyük kısmı en azından otlak ekonomisi için yararlanılabilir ve yerleşilebilir durumdadır”.² Orta iklim kuşağında bulunan Türkiye, bu haliyle yerşekilleri yanında iklim açısından da hemen hemen her yerinde yerleşmeye imkan veren topraklar üzerindedir.

Bu bilgiler ışığında Karaman çevresinde, yerleşmeyi etkileyen faktörlerden; yükselti ve yerşekillerine bağlı olarak tarım alanlarının, iklime bağlı olarak su kaynaklarının, diğer faktörlerden ise, ulaşım ve korunmanın ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

¹ İzbirak, R. 1975. Coğrafya Terimleri Sözlüğü, s. 351,352.

² Hütteroth, W. D. 1985. Türki, s. 169.

Yerşekillerinin farklı olması, insan gruplarının potansiyel yaşam ortamlarını farklılaştırmaktadır.¹ Aslında bütün ekonomik faaliyetler, kökende aynı olmasına rağmen, farklı ortamlarda farklı karakterler kazanmışlardır. Her yerde amacı aynı olan bu faaliyetler, yerşekilleri, iklim, toprak, doğal bitki örtüsü, beşeri faktörler ve tarihi etkilerle bugün çok değişik bir karakter kazanmışlardır. İnsan, yerleşik hayata geçtiği ilk dönemlerde, doğal ortama fazlasıyla bağımlı kalmış, ama zamanla “zekası” sayesinde doğaya bağımlık oranını azaltmıştır. Günümüzde bu bağımlılık, özellikle şehirlerde iyice azalmasına rağmen, çalışma dönemimiz olan XVI. yy’da, bugüne göre oldukça fazla olmalıdır.

Yerleşmelerin doğuşu, birden fazla sayıda aile bireylerinin bir araya gelmesi ve yerleşilecek yerin seçimi ile başlar. Yerleşme yerinin seçilmesindeki esas prensip, doğayı iyi tanımak ve doğadan gelecek karşı etkileri en aşağı düzeye indirmektir. Mevcut ortam koşullarının değerlendirilip değerlendirilememesi, her şeyden önce yerleşenlerin kültürel düzeyine bağlıdır. Yerleşmeyi etkileyen faktörleri değerlendirme yeteneğine sahip olanların yerleşme merkezleri daha sağlıklı yaşama imkanı bulurken, bazı faktörlerin unutulması veya yeterince değerlendirilememesi o yerleşmenin sağlıklı olmasına neden olmuştur. Yüzyıllarca önce kurulmuş yerleşme merkezlerinin varlıklarını sürdürmeleri, ancak yeni ortaya çıkan faktörlere uyum sağlaması ile mümkün olabilmıştır.²

Bu nedenledir ki, zaman içinde yerleşmeler, yeniden doğan ve sönen yıldızlar örneği, devamlı bir değişim sürecinde kalmışlardır.³ Hatta şehirler üzerinde araştırma yapan bazı bilim adamları şehirleri, dolayısıyla yerleşmeleri bir organizma gibi kabul ederek; onların doğduğunu, geliştiğini ve daha sonra öldüğünü ileri sürmektedirler.⁴ Gerçekten de Anadolu’da, bu fikri kanıtlar nitelikte geçmişte kurulup gelişmiş ama şimdi harabe, ören, viran veya höyük haline gelen yüzlerce, binlerce yerleşme merkezi vardır. Aynı karakter Larende çevresi içinde geçerli olup, buradaki 80’i aşkın höyük ile harabe ve örenler bunu kanıtlamaktadır.

¹ Hütteroth, W. D. 1985. Türkiye, s. 169.

² Tunçdilek, N. 1986. Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi, s. 3,4.

³ Tunçdilek, N. 1986. a.g.e. s. 4.

⁴ Mumford’dan naklen, Göney, S. 1977. Şehir Coğrafyası, s. 136.

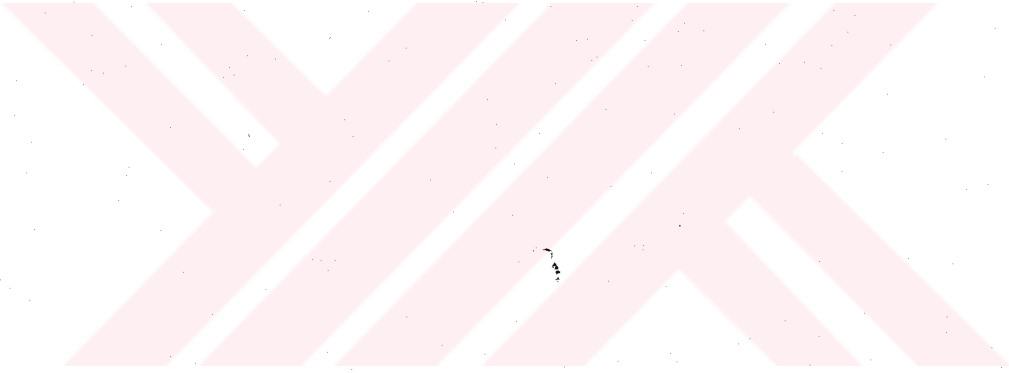
Konumu nedeniyle çok zengin ve renkli coğrafi özelliklere sahip olan Anadolu, eskiden beri çok farklı kültürler, ekonomik faaliyetler ve uygarlıklara mekan olmuştur. Kısa mesafelerde fazlaca değişen çok değişik coğrafi özelliklere ve tarihi çeşitliliğe bağlı olarak, başta ekonomik faaliyetler olmak üzere, yerleşmeler, nüfus, meskenler ve kültürel özellikler farklı karakterler kazanmıştır. Yerleşmeler, bu farklılıktan en fazla payını alan öğelerden biri olmuş, dolayısıyla Türkiye topraklarında her bakımdan birbirinden çok farklı olan yerleşme şekil ve türleri ortaya çıkmıştır.

Bu kadar çeşitlilik arz eden Türkiye yerleşmeleri, “**şekil itibariyle toplu, dağınık ve yol boyu yerleşmeler olarak üçe ayrılırken**”; tür itibariyle ayrımında daha çok fonksiyonel özellikler ön plana çıkmaktadır. Bu fonksiyonların sürekli ve geçici olarak yürütülmesine göre başka bir yönden sınıflama yapmak da mümkündür. Buna göre insanların bir yerde bütün yıl faaliyette olmaları “**sürekli yerleşmeleri**”, geçici bir süre faaliyette olmaları ise “**geçici yerleşmeleri**” oluşturmaktadır. Sürekli yerleşmelerde, fonksiyonel sınıflama genellikle “**şehir, kasaba ve köy**” şeklinde yapılırken, geçici yerleşmeler “**yayla, kışla, mezraa, kom, oba, dam, ağıl vb**” gibi yerleşmelerden meydana gelmektedir.

Günümüz coğrafyacıları tarafından bugün için yapılan bu sınıflandırmalar, kuşkusuz geçmişe göre biraz değişikliğe uğramış olmalıdır. Şekil olarak sınıflandırma büyük ihtimalle her zaman aynı kalıp değişmemesine rağmen, fonksiyonlarına göre tasnif zamanla değişmiştir. Ama, asıl önemli değişme sınıflandırmada değil de şehir, kasaba, köy, yayla, mezraa vb gibi yerleşme türlerinin fonksiyonlarında, daha doğrusu bu fonksiyonların zaman içinde gösterdiği değişikliklere bağlı olarak bakış açısının değişmesinde meydana gelmiştir.

Aslında hangi tür yerleşme olursa olsun, bütün yerleşmelerin fonksiyonları temelde aynı olup, üç kısma ayrılmaktadır. Birincisi, bütün yerleşme merkezleri orada yaşayan insanların “**ikametline**” imkan verir. İkincisi, yerleşme merkezleri, barındırdığı insanlar sayesinde “**hammadde ve/veya mamul madde**” üretir. Sonuncusu ise bu ikisine göre daha geniş bir yelpazesi olan “**hizmet**” üretimidir. Çağın bilimsel ve teknolojik düzeyine

göre yöntemler değişse de bütün yerleşme merkezleri, ya bunların hepsini gerçekleştirmişler ya da bunların en az ikisine, yani biri ikamet olmak üzere diğerlerinden birine imkan vermişlerdir. Geçmişte daha belirgin olan bu ayrım, bugün o derece karışıp kaynaşmıştır ki hemen hemen bütün yerleşme merkezleri bu fonksiyonlardan üçünü de barındırır duruma gelmişlerdir. Fakat, adı geçen fonksiyonlardan elde edilen ürünler ve hizmetler bugün olduğu gibi, geçmişte de aynı amaca yönelik olmasına rağmen, bu ürünler ve hizmetlerin şekli, miktarı ve kaliteleri geçmişe bakarak büyük değişikliklere uğramıştır.

1.1 - YERLEŞMENİN EVRİMİ (Başlangıcından XVI. yy'a kadar)

İnsan ile doğal ortam arasındaki etkileşimin en iyi göstergesi olan yerleşmeler, başlangıcından bu yana birçok evrelerden geçerek günümüze ulaşmıştır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en çok yaklaştığı yerde, Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz arasında kalan Anadolu, dünyada yerleşme tarihinin en eskilere gittiği sahalardan biridir. Bu haliyle Türkiye, bir anlamda üç kıtanın “kilit taşı”, diğer anlamda, kıtalar arasında “köprübaşı” olmak gibi özelliklere sahiptir. Kuşkusuz bu durum, Türkiye'ye tarih içinde hem jeopolitik hem de sosyo-ekonomik açılardan çok renkli bir kişilik kazandırmıştır¹. Doğal ortam özellikleri ile de çok uygun bir köprü olan Anadolu, en az 6000 yıldan beri çeşitli ırk ve kültür grupları tarafından oldukça yoğun bir şekilde nüfuslanmıştır². Hatta Çayönü (MÖ 7250-6750), Hacılar (MÖ 7000-6500), Çatalhöyük (MÖ 6800-5700), Suberde (MÖ 6750) ve Canhasan (MÖ 6500)³ gibi önemli arkeolojik merkezler dikkate alındığında bu tarihi daha da eskilere götürmek gerekecektir.

Toplumların tarih öncesi çağlarda karşılaştıkları güçlük ve açmazları çözmeye yolundaki gayretleri sonucu biriken bilgi ve tecrübelerin, üzerinde yaşanan doğal ortamın özelliklerine bağlı olarak farklı ilişkilere yol açtığı bilinen bir gerçektir⁴. İnsanın çevreye uyması, bedeninin bir parçası olmayan aletler, giysiler, evler ve benzeri donatımlarla sağlanır. İnsanlar bulunduğu çevreye elverişli donatımlar yaparak, kendini hemen her türlü koşula uydurabilir. Ateş, giyim, kuşam, barınaklar, uygun yiyecekler insana kuzey kutbunun soğuğu kadar tropik bölgelerin sıcaklığına da dayanabilme yeteneği verir⁵. İnsanlar yerleşik hayata geçtikten sonra, diğer canlılardan farklı olarak “zeka”ları sayesinde içinde yaşadıkları doğal ortama hızla uyum sağlamışlardır. Bunu ise yeryüzü şekillerine, iklime, suya, kayalıklara, toprağa, bitkiler ile hayvanların hepsine birden ortaklaşa uyum sağlayarak⁶ gerçekleştirmişlerdir.

¹Tunçdilek,N. 1986.Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, s. 9.

²Eriç,S.1972."Türkiye:İnsan ve Ortam", s. 1,2.

³Adı geçen arkeolojik merkezlerde yerleşme özellikleri ve tarihleri için bkz: Esin, U. 1979,1981. İlk Üretimciğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa, Doğal Çevre Sorunu I ve Kültürler Sorunu II.

⁴Tuna,K.1987.Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme , s. 74.

⁵Childe,G.1993.Tarihte Neler Oldu, s. 20.

⁶Elibüyük,M.1995.Matematik Coğrafya, s. 26.

Söz konusu uyum süreci dünyanın diğer yerlerine göre, Türkiye topraklarında çok daha önce ve kolay olmuş görünmektedir. Çünkü, Türkiye üzerinde yapılan paleoarkeolojik araştırmalar insan faaliyetlerinin Paleolitik'in bütün çağlarında mevcut olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bilindiği gibi insanlar, yerleşik hayata doğal barınaklarda başlamışlardır. Türkiye'de bu tür doğal barınaklar, özellikle de mağaralar (Karain, Beldibi, Öküzini gibi) "Toroslar kalker kütlesi" ile yine aynı litolojik özelliklere sahip "Göller yöresi" ve nihayet "Orta Anadolu'nun güney bölümünde" bulunmaktadır. Mağaraların oluşmasına en uygun kayaçların bulunduğu Toros Dağları, bu nedenle Paleolitik yerleşmelerin vatanı olmuştur¹. İnsanlar mağara kültüründen sonra, önce küçük merkezlerde olmak üzere yeni bir adımla yerleşik düzene geçmişlerdir. Belirli yerleşme tipi ve biçim düzenlerine sahip ilk köy, ya da ufak kent kuruluşlarıyla yerleşik bir yaşam düzenine Anadolu'da MÖ 8. bin yılın sonlarından itibaren geçilmiştir. Gene aynı dönemde önce bazı bitkiler tarıma alınmış, sonra da hayvanlar evcilleştirilerek karma besin ekonomisine erişilmiştir. Bu yeni yaşam düzeni alet endüstrisinde de değişikliğe yol açarak MÖ 6. bin yılın ilk yarısından itibaren çanak çömlek yapımı başlamıştır².

Yapılan arkeolojik araştırmalar Paleolitik'ten itibaren Türkiye topraklarında yerleşmelerin hızla artarak yaygınlaştığını, daha sonra "MÖ 4000 yıllarında hemen hemen bütün Türkiye'de Prehistorik kültürlerin yaygın ve çeşitlenmiş olduğunu, MÖ 2500 yıl önceleri de şehir kültürlerinin geliştiğini, arazinin ve madenlerin işlendiğini"³ ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmaların ortaya çıkardığı bir başka sonuç da Türkiye'de az eğimli sahaların, özellikle depresyon tabanları ve bunların çevrelerinin prehistorik çağlardan beri başlıca tarım ve yoğun iskan alanları olarak kullanıldığıdır⁴.

Paleolitik yerleşmelerin çok olduğu Toros Dağlarının kuzeyindeki Konya-Ereğli ovası ise, mağara yaşamını bırakıp Neolitik'te tarıma başlayan ve yerleşik hayata geçen önemli uygarlık merkezlerini doğurmuştur. Öyle ki, çalışma alanımız yakınında bulunan Çatalhöyük, kapladığı alan açısından, Neolitik dönemde hem Anadolu'daki hem de Ortadoğu'daki en büyük yerleşmedir⁵. Hatta Çatalhöyük'ün, dünyanın ilk şehri olduğunun genellikle kabul edilmesi Konya-Ereğli ovasının önemini iyice artırmaktadır.

¹ Tunçdilek, N. 1986. Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, s. 10.

² Esin, U. 1981. İlk Üretimciğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa II, s. 236.

³ Erineç, S. 1972. "Türkiye: İnsan ve Ortam", s. 8, 9.

⁴ Erineç, S. 1972. a.g.e. s. 15, 16.

⁵ Aktüre, S. 1994. Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri, s. 26.

Dördüncü Jeolojik zamanda son buzularası dönemde (Würm plüviali) Konya-Ereğli havzasını 20-25 m. derinlikte bir gölün kaplamış bulunduğu eskiden beri bilinmektedir. Ne var ki, plüvial dönemin Konya gölü bütün havzayı kaplamış değildir. Güneyde Konya-Karaman arasında, yani Kaşınhanı, Çumra, Kazım Karabekir çevresinde göl ile kaplanmamış bir “dalgalı aşınım yüzeyi” bulunmaktadır. Bu göl çanağı, kuzeyde derin ve dik yamaçlara sahiptir. Bu nedenle Holosen'deki kuruma sırasında kuzey kıyılar, güneye oranla daha geç çekilmişlerdir¹.

Konya plüvial gölü, son plüvialde 1017 metrelik seviyeye eriştikten ve plüvial devrenin sonlarına doğru 1010 metreye çekildikten sonra, iklimdeki ilk yumuşama belirtilerini takiben, Mezolitik insanları buralara gelerek gölün kıyılarında yaşamaya başlamışlardır. Daha sonra Holosen başlarında güneyli rüzgarların daha etkili olması ile gölün çekilmesi hızlanmış ve göl 1006,1002 ve 1000 metrelerde daha uzun duraklayarak bugünkü durumunu kazanmıştır. Ancak, bu çekilme bir kararda olmayıp, bazen uzunca yükselme ve belki de zaman zaman kuruma devreleri de meydana gelmiştir. Çekilme safhaları devam ederken insan yerleşmeleri başta Çatalhöyük olmak üzere gölün güneyinde (1002 metrede kıyıya yakın bir yerde) yer almıştır. Çünkü bu sırada gölün suları kuzeydeki dağ eteklerine kadar sokulduğu halde, güneyde verimli ve düz tarım alanları, çekilen göl tarafından serbest bırakılmıştır².

Konya-Ereğli havzası güneyinde yer alan çalışma alanımız da aynı özelliktedir ve gölün çekilmesine bağlı olarak bu sahada bir çok yerleşme kurulmuş olmalıdır. Bu sahada bulunan höyüklerden sadece kazılan bir höyük - Can Hasan (MÖ 6500) - ve Pınarbaşı Epineolitik yerleşme merkezi bile aynı karakterin devam ettiğini göstermeye yeterlidir. Diğer höyüklerin kazılmasının bu bilgileri değiştirme ihtimalini hatırlatarak, Karaman çevresinde “yerleşme tarihinin eski olma sebeplerini” kısaca gözden geçirelim.

Bu sahanın fiziki haritası (Harita:2) ve ana morfolojik birimleri gösterdiğimiz haritaya bakıldığında, çalışma alanımızın geniş düzlüklerden oluştuğu görülebilir (Harita:3). Karadağ volkanik kütlesi, güneydoğudaki dağlık saha ile Hacıbaşa Dağı'nın

¹ Erol,O.1971. Konya, Tuzgölü ve Burdur Havzalarındaki Pluvial Göllerin Çekilme Safhalarının Jeomorfolojik Delilleri”, s. 13-15.

² Erol,O. 1971. a.g.e. s. 28,29

oluşturduğu dağlık alanlar bir yana, bu saha genel hatlarıyla güneyden kuzeye alçalan, “üç basamak halindeki düzlük”lerden meydana gelmiştir. Konya-Ereğli ovasının, güneye sokulan bir uzantısı durumundaki “**Kılbasan Ovası**” ortalama 1010 m yükseltiye sahiptir. Bu düzlüğün güneyinde iki seviyeli bir aşınım yüzeyi yani “**Karaman Platosu**” yer alır. Karaman platosunun kuzeyindeki basamak ortalama 1050 m yükseltiye sahip olup, Erol bu yüzeye, özellikle Kazım Karabekir civarında “dalgalı aşınım yüzeyi”¹ adı vermektedir. Bazı yerlerde belli belirsiz bir sınırla alçak basamaktan ayrılan güneydeki yüksek plato ise, 1200-1800 m. arasında yükseltili, hafif bir eğimle güneyden kuzeye alçalmaktadır (Harita: 2).

Adı geçen düzlüklerin hepsinin üstünde bulunan geniş tarım alanları öteden beri kullanılmaktadır. Özellikle, ovadaki ve alçak plato yüzeyindeki “sulabilir kısımlar” yüzlerce yıldır yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu düzlüklerde bulunan höyüklerin çokluğu ve sıklığı önceden buralarda yoğun bir yerleşime, dolayısıyla tarımsal faaliyetin olduğunu gösterdiği gibi, bugün de aynı alanlardaki toprakların fazlalığının sebebi bundan farklı değildir. Güneydeki yüksek plato yüzeyinde ana kayanın izin verdiği her yer, bugün sudan mahrum - kuru tarım - faaliyet sahasıdır. Bu platoda sulu tarım sadece derin yarılmış vadilerde mümkün olup, yüksek platoda vadiler dışında, insanların “**hayvancılık**” dan başka faaliyetlerle geçinmesi pek mümkün değildir.

Karaman Platosu ve Kılbasan Ovası’nda yerşekilleri ve iklim özellikleri hemen aynı olmasına rağmen, yerleşmelerin dağılışında eskiden beri “su” faktörü birinci derecede rol oynamıştır. Türkiye’nin en az yağış alan, en fazla kuraklık hissedilen sahalarından biri olan bu bölgede², insan hayatı için vazgeçilmez özellikteki suyun önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Silifke’de yıllık yağış miktarının 614.8 mm, Mut’da 413.9 mm olmasına karşılık, Karaman’da 340.2 mm ve Konya’da 325.9 mm olduğuna³ bakılırsa, yukarıda söylenenlerin gerçekliği hemen anlaşılabilir.

¹ Erol, O.1971. “Konya, Tuzgölü, Burdur Havzalarındaki Pluvial Göllerin Çekilme Safhalarının Jeomorfolojik Delilleri”, s.14.

² Çiçek, İ.1995. “Türkiye’de Kurak Dönemin Yayılışı ve Süresi”, s. 81 ve s. 95, Şekil 4’de Karaman çevresini de kapsayan Anadolu’nun bu kesiminde kuraklığın 5 ay sürdüğünü haber vermektedir. Türkiye’de kuraklık konusunda daha fazlası için bkz: E. Tümertekin. 1956. “Türkiye’de Kuraklık Süresinin Coğrafi Dağılışı”, Türk Coğrafya Dergisi, S. 15,16, s. 145-150. İstanbul, A.Nişancı.1987. “Türkiye’nin Kurak ve Nemli Sahaları”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 2, s. 58-68. Samsun.

³ Yağış miktarları D.M.I.G.M.’den alınmıştır.

Karaman ve çevresi ulaşım açısından da önemli bir yere sahip olmasını coğrafi konumu ile yerçekli özelliklerine borçludur. Orta Anadolu ova ve platolarını güneyden bir duvar gibi ve ağzı kuzeye doğru açılan bir “huni” şeklinde kuşatan Orta Toroslar, Akdeniz kıyısına ulaşan önemli yolların dağları aşmasına, sadece buradaki “**Sertavul Geçiti**”nde izin verir. Batı ve Orta Toroslardaki önemli üç geçitten (batıda Çubuk, ortada Sertavul ve doğuda Gülek) biri olan Sertavul geçidi Orta Anadolu’dan, Silifke sahillerine geçen yolların zorunlu geçiş güzergahıdır (Harita:4). Bu yol Louis’in sözünü ettiği “Orta Anadolu yol halkası” ndan ayrılan yollardan biri¹ olup, aynı şekilde Konya’dan gelen yolun Karaman’dan itibaren ikiye ayrıldığı, birinin Ereğli’ye diğerinin Silifke’ye ulaştığını başka araştırmacılar da vurgulamıştır². Konya’dan gelerek Torosların kuzey eteğini takip eden yol, eskiden Konya ile Gülek boğazı arasındaki en önemli yol durumundaydı. Geçmiş dönemlerde bu sayede önemli bir konumda olan Larende, daha sonra Konya-Gülekboğazı yolunun kuzeye, Karapınar’a kaymasıyla bu yolun kazandırdıklarından mahrum kalmıştır³ (Harita: 4).

Larende’ye coğrafi yerinin getirdiği bir başka ayrıcalık da, güneydeki geniş Toros dağlık kuşağı ile kuzeydeki Konya-Ereğli ovası arasında genellikle platolardan oluşan bir geçiş kuşağında bulunmasıdır. Şu halde, birbirinden farklı ekonomi ve kültürlerin karışık kaynaşma sahasında, böyle bir geçiş kuşağında geniş bir sahanın ortasında yer alan Karaman, eskiden beri önemli bir “**mübadele merkezi**” görevini üstlenmiştir.

Bütün bu faktörler Karaman çevresini, Türkiye’de ilk yerleşmelerden günümüze kadar yerleşmenin hemen hiç kesintiye uğramadan geldiği sahalardan biri yapmıştır. Yeri geldikçe, örnekleriyle daha fazla açacağımız bu faktörleri kısaca anlattıktan sonra şu sonucu çıkarmak mümkündür: Karaman çevresinde yükselti, yerçekilleri, iklim, doğal bitki örtüsü ve toprak özelliklerinin hemen hemen aynı olduğunu kabul edersek, “**insanlar - su ile yeterli tarım alanının bulunduğu, ulaşımın kolay ve korunabilecek sahaların olduğu - uygun noktaların hemen hepsine yerleşme merkezleri kurmuşlardır**”. Bu tür sitelerin sınırlı olması ise biraz ileride değinilecek olan höyüklerin meydana gelmesine yol açmıştır.

¹ Lois,H.1941. “Türkiye Coğrafyasının Bazı Esasları Hakkında Rapor”, s. 226.

² Gürsoy,C.1975. “Türkiye’nin Tabii Yolları”, s. 24-30,Türkiye’deki tarihi yollar için ayrıca bknz: F.Taeschner,1924-1926.Das Anatolische Wegenetz nach Osmanischen Quellen, ve U.M.Luther,1989. Historical Route Network of Anatolia 1550’ to 1850’s.

³ Bu süreç Larende şehri kısmında açıklanmıştır.

Türkiye’de Pleistosen’den Holosen’e geçiş sırasında genel olarak doğal çevreye bakıldığında, Anadolu ikliminde bir değişikliğin meydana geldiği bilinmektedir. Ancak, bu değişiklik özel koşullara sahip ufak niş (cep) lerde bazı farklılıklar gösterir. Bu ayrılıklar sayesinde insan topluluklarının yaşaması için elverişli bir doğal ortam meydana gelmiştir. Tarıma alınabilecek bitkilerle, evcilleştirilebilecek hayvan türleri daha MÖ 9000 yıllarında ve hatta biraz önce, sözü geçen bu elverişli ceplerde yaşamaktadırlar. Uygun şartlara sahip ceplerde yaşayan hayvan ve bitkilerin hiç değilse MÖ 8000 yılları sonlarına doğru evcilleştirilmeye ve tarıma alınmaya başlamış olmaları, doğal şartların “ilk üreticiliğe geçiş evresi”nin oluşmasında etkili olmuştur¹.

MÖ 8. bin yılın sonundan 6. bin yılın ikinci yarısına kadar olan zaman içinde Anadolu’da ilk kez yerleşik köy ve kentlerin meydana gelmesi, burada yaşayan toplulukların Üst Paleolitik-Mezolitik’ten farklı yeni bir yaşam biçimine - yani ilkel avcılık, toplayıcılıktan ilk üreticiliğe - geçtiklerini gösterir².

Karaman çevresinde en eski yerleşme merkezi, MÖ 10.000-8.000 arasına tarihlenen ve Paleolitikten Neolitik döneme geçiş devresi Epipaleolitik’e ait olan, Pınarbaşı’dır. Süleymanhacı köyünde bulunan Pınarbaşı’nda Karaman Müzesi ve İskoçya Edinburg Üniversitesi işbirliği ile 1994’te başlatılan kazılara göre, buranın Epipaleolitik’te insan yerleşmesine sahne olduğu ortaya çıkarılmıştır³.

Çalışma alanımızda Pınarbaşı ile temsil edilen ilkel yaşam, Neolitik’te ilk üreticiliğe geçiş ile sona ermiştir. Neolitik çağda yerleşen insanlar, tarım yapmayı ve hayvanları evcilleştirmeyi öğrenerek, bu yolla besin üretmişlerdir. Neolitik toplum, doğal şartlar uygun olduğunda, artık kendi tüketimi için gerektiğinden çok besin üretebiliyor ve artan nüfusunu beslemek amacıyla üretimini arttırabiliyordu. Ürün depolamak için tarım yaptıkları yerlerin yakınlarına köyler kurdular ve zamanla, bu yerleşmelerin nüfusları ve yerleşim merkezi sayıları artarken, nüfus yoğunluğunda da belirgin bir artış olmuştur⁴. Child’a göre “ekonomilerini ve araç-gereçlerini yerel koşullara uydurma çabası, her Neolitik toplumun besif ve icatlarda bulunma yolunda, kendine özgü, farklı olanaklar sunmuştur”⁵.

¹ Esin,U.1979. İlk Üreticiliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa I, s. 51.

² Esin,U.1981. İlk Üreticiliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa II, s. 222.

³ Özay,Y.1996.Benliğini Bulan Şehir Karaman, s. 42.

⁴ Child’dan naklen, S.Aktüre.1994.Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri, s. 9.

⁵ Aktüre,S. 1994. a.g.e. s. 9,10.

Neolitik dönemde, MÖ 6500'lü yıllardan itibaren yerleşmenin olduğu Canhasan, bu özelliği ile Türkiye ve Dünya'da önemli bir yere sahiptir. Bir plüvial gölün kıyısında, göl kurduktan sonra kurulduğu anlaşılan Canhasan III, Çatalhöyük kültürünün öncüsü olabilecek buluntu yerlerinden biridir¹. Kesintisiz yedi yapı katından oluşan² Canhasan'da yapılar hiç taş kullanılmadan kerpiç, balçık, bol saz, saman ve ot ile karıştırılan balçık topraklarından inşa edilmiştir³.

Dönemine göre ileri bir uygarlığa sahip bu yerleşme kültüründe, iki yabancı einkorn buğdayı, tek ve çift tohumla tarıma alınmış emmer buğdayı, ekmeclik buğdayın iki cinsi, çavdar otu, iki sıralı kavuzlu ve yalın arpa, mercimek, burçak ve fiğ, ceviz, çitlembik, yabancı üzüm ve bir çok ot türü bulunmuştur. Hayvanlardan ise, sığır, koyun, keçi, geyik, karaca, yabancı eşek, domuz, tavşan, köpek, kurt, kaplumbağa, yılan, kuşlar, küçük kemiriciler, balık ve amphibialar saptanmıştır⁴.

Yapılan araştırmalar sonunda, Canhasan topluluğunun besin ekonomisi yönünden tahıllara ve evcil hayvanlara bağlı olarak yaşadığı söylenebilir. Kültür bitkilerinin yanında, sürü hayvanlarının da evcilleştirilmiş olduğu kabul edilirse, Canhasan III topluluğunun hiç değilse MÖ 7. bin yılın ikinci yarısında besin üreticiliği yönünden ileri düzeyde bir ekonomiye sahip olduğu söylenebilir⁵. Kalkolitik döneme rastgelen MÖ 6. bin yılın sonlarıyla 5. bin yılın başlarında kentleşme olgusunun geliştiği görülür. Çatalhöyük, Mersin Yümüktepe gibi yerleşmeler ile benzerlik gösteren bu dönem buluntuları bölgeler arası ilişkilerin varlığını haber vermektedir. MÖ 5. bin yılın sonlarında bir yangınla yıkılan Canhasan sahip olduğu üstünlükler ile - yukarıda kısaca çalışma sahası için verilmişti - daha uzun süre devamlılığını korumuştur⁶.

¹ Esin,U.1981. İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa II, s. 38.

² Esin,U. 1981. a.g.e. s. 38.

³ Naumann,R.1991. Eski Anadolu Mimarlığı, s. 45.

⁴ Esin,U. 1981. a.g.e., s. 39,40.

⁵ Esin,U. 1981. a.g.e., s. 40.

⁶ Sevin,V.1994.Anadolu Arkeolojisinin ABC'si, s. 30,31.

Aşıklıhöyük, Hacılar ve Canhasan'da elde edilen bilgilere bakılırsa, güneşte kurutulmuş kerpiçlerden yapılmış binalar, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki gibi bugüne kadar pek az değişerek yaşamıştır¹. Bu ise, Anadolu yerleşme tarihi başta olmak üzere bir çok konuda önemli bilgiler veren "höyük"lerin oluşmasını kolaylaştırmıştır. "Bugün Anadolu'da, bir kerpiç evin ömrü 30 ile 50 yıl kadardır. Neolitik çağda bu daha az olmalıydı. Bu da her neslin yeniden bir ev inşaa ettiği anlamına gelmektedir. Bu olay binlerce yıl boyunca, sürekli aynı yerlerde - suya bağlı olarak yerleşme merkezi kurulabilecek sitlerin sınırlı olmasından dolayı - erken tarihi döneme kadar olmuştur. Öyle ki, yerleşim merkezi tabaka tabaka yükselmiş ve eski yerleşim yeri tamamen gömülmüştür. Kazılara sıkça konu olan höyüklerin kültür katlarının dere veya havza tabanı seviyesine kadar indiği görülmüştür. Çatalhöyük'te taban yüzeyinin 4 m altına inilmesine rağmen en alttaki kültür seviyesine erişilememiştir. Tabakalanma Neolitik döneme kadar devam edip gitmiştir. Bununla birlikte daha küçük höyüklerin Holosen sedimentleri altında kalarak tamamen kaybolduğu düşünülmektedir"².

Türkiye'deki höyüklerin dağılışı, kurak orman bölgeleri ve steplerde görüldüğü gibi önce düzlük alanlarda sonra kurak orman bölgelerinde olmuştur. Ayrıntıda ise höyükler - doğal olarak sulanabilen sahalalar ile - büyük zorluklar çekilmeden sulamanın mümkün olduğu sahalarda olmuştur³. Karaman çevresinde yer alan höyükler de aynı özelliklere sahip sahalarda kurulmuştur. Ama bu alan, geniş tarım alanları doğal ve kolay sulama imkanlarına sahip olduğundan Türkiye'nin bir çok yerine göre daha fazla höyük bulundurmaktadır. Ne yazık ki, adı geçen höyüklerde - Canhasan dışında - kazı yapılmadığından hangi dönemde, nasıl yerleşmelerin olduğu konusunda bir şey söylemek mümkün değildir.

Kesin bilgiler olmamasına rağmen, Karaman çevresindeki höyüklerde yaptığımız araştırmalar oldukça iyi fikir verecek durumdadır. Harita Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan ve çeşitli tarihlerde basılan 1/200.000, 1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli haritalar, kitap ve makaleler ile arazide tespit ettiğimiz höyük sayısı - sadece

¹ Hütteroth, W.D. 1982. Türkiye, s. 172.

² Hütteroth, W.D. 1982. a.g.e. s.172,173.

³ Hütteroth, W.D. 1982.a.g.e. s.173.

Karaman kuzeyindeki ova ve plato üzerinde - 60'dır. Gömülen ve tahrip edilen höyüklerin olmadığını varsaysak bile, bu kadar dar bir alanda (söylenen höyükler yaklaşık 30 km çaplı bir daire içinde yer almaktadır) bu kadar fazla höyüğün olması çok ilginçtir. S. Güneri adı geçen höyüklerden 24 tanesi üzerinde yüzey araştırması yapmış ve 12 höyükte MÖ 3. bin yıl izleri bulmuştur¹. Sahanın çok geniş olmadığı, sistemli bir araştırmanın yapılmadığı ve Canhasan gibi bir merkezin varlığı göz önüne alınırsa, bu rakamın çok artacağı muhakkak olduğu gibi, yerleşme tarihini de çok daha öncelere götürme imkanı bulunabilecektir.

Anadolu'da MÖ 3. binden, 2. bine doğru geldikçe uygarlık seviyesinin, yerleşme ve nüfusun artmasına bağlı olarak "etrafı surlarla kuşatılmış bir çok şehir devletleri ortaya çıkmıştır."² Karaman çevresindeki bu dönem yerleşme merkezlerinin bazıları - Kasaba höyük, Büyükgonuhöyük, Kocahöyük, Milledanahöyük - varlıklarını MÖ 2. bine kadar sürdürürken bunlara ilave 8 tane daha yerleşme merkezinin³ izleri bulunmuştur.

Hatti uygarlığının yıkılarak yerine Hitit devletinin kurulduğu MÖ 2. bin yıl sonları Anadolu'sunun en çarpıcı özelliği, Mezopotamya ile başlayan çok sıkı ve örgütlü bir ticaret ve bunun sonucunda da "yazının" ortaya çıkmasıdır⁴. Anadolu'da MÖ 2. binde Asurlu tüccarlar kurdukları kolonilerde Mezopotamya dokumaları ile diğer mamul maddeler karşılığında madenlerin değiştiği bir ticaretle uğraştılar. Bu tüccarların zamanımıza kalabilen iş mektupları, Toros Dağları'nı, Suriye bozkırlarını aşarak Mezopotamya'ya giden ve Mezopotamya'dan gelen yollar üzerinde, eşek sırtında yapılan düzenli bir kervan ticaretinin canlı tablosunu çizerler. Efsanelere ve bazı mühürler ile çağdaş Sümer araçlarının kopyalarına bakılırsa, bu tür koloniler MÖ 2400 hatta 3000'lere kadar gerilere gitmektedir.⁵ Anadolu'da Hattilerden sonra merkezi bir güç haline gelen Hititler'den, Karaman çevresinde günümüze kadar fazla bir kalıntı gelmemiştir. Ama yapılan araştırmalar ve Karadağ'daki hiyerogliflerden çıkan sonuca bakılırsa, bu saha Hitit döneminde de oldukça önemlidir.

¹ Güneri,S.1989. "Orta Anadolu Höyükleri, Karaman-Ereğli Araştırmaları", s. 97-145.

² Kinal,F.1991. Eski Anadolu Tarihi, s.49.

³ Güneri,S. 1989. a.g.e. s. 99-120.

⁴ Sevin,V.1994. Anadolu Arkeolojisinin ABC'si, s. 50.

⁵ Childe,G.1993. Tarihte Neler Oldu , s. 99.

Bu araştırmacılarından bazıları Karaman'ı Hitit dönemi şehirlerinden "Lanta"¹ ile bazıları da "Lalanta"² ile eşleştirmektedirler. Ama daha sonra yapılan araştırmaları kapsayan bir çalışmada "Lanta ile aynı yer olan Laranta"³ isimli bir merkezin varlığı ileri sürülmüştür. Yine bu kaynağa göre "Laranta" ismi KUB LVII 111,17 numaralı Hitit tabletinde de geçmektedir⁴. Hem ileri sürülen bu fikirlerden hem de "Laranta" adının, Karaman'ın klasik dönem adı olan Laranda (Türk döneminde incelerek Larende haline dönuşmüştür) ile çok yakın, hatta aynı olması, bizde Karaman'ın Hitit döneminde var olduğu ve adının Laranta olduğu fikrini uyandırmaktadır.⁵ şu halde, eğer bu fikir doğru ise Karaman (Larende) adını, Hitit döneminden XIX. yy'a kadar yaklaşık 4 bin yıl muhafaza etmiş demektir.

Laranta yanında, bu çevredeki bazı yerleşme merkezlerinden İbrala, Hitit dönemi "Walwara"⁶ sı ile, Divle'de "Mata"⁷ ile lokalize edilmiştir. Bütün bunlara ilave olarak oros Dağları'nın Karaman güneyindeki kısmına lokalize edilen Inasara⁸, Hawalija⁹, Wata¹⁰, Nahita¹¹ ve Warsijala¹² yı da saymak gereklidir. Ayrıca Karadağ volkanik kütleleri üzerindeki Hitit sunak ve hiyeroglifleri¹³ bu yüksek dağların o dönemde çevresi için kutsal bir değere sahip olduğunu göstermektedir¹⁴.

¹ Forrer ve Cornelius Lanta'nın Laranda olduğunu söylemektedir. Monte, G.F.del-Tischler, J.1978. Repertoire Geographique des Textes Cuneiformes VI, s. 242,243.

² Garstang, Laranda'yı Lalanda ile eşleştirir. Monte, G.F.del-Tischler, J.1978. a.g.e. s. 240.

³ Monte, G.F.del.1992.Repertoire Geographique des Textes Cuneiformes VI/2, s. 93'de M.Forlanini Lanta'nın Laranta ile aynı yer olduğunu ileri sürmektedir.

⁴ Monte, G.F.del.1992. a.g.e. s. 94.

⁵ Uzunçarşılı, yaptığı bir çalışmada kaynak belirtmeden Larende'nin eski adının "Talaranza" olduğunu, Larende isminin bundan bozularak ortaya çıktığını ifade etse de araştırılması gerekmektedir. Uzunarşılı, İ. H. 1937. "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmaretı Vakfiyesi", s. 57, dipnot 1.

⁶ Forrer, Goetze, Kizz ve Garstang-Gurney aynı fikirdedir. Monte, G. F. del-Tischler, J. 1978. a.g.e. s. 473.

⁷ Forrer, Goetze, Kizz, Bilgi, Garstang-Gurney ve Laroche bu fikirde birleşmektedirler. Monte, G. F. del-Tischler, J. 1978. Repertoire Geographique des Textes Cuneiformes VI, s. 265.

⁸ Monte, G.F.del - Tischler, J. 1978. a.g.e. s. 141.

⁹ Monte, G.F.del - Tischler, J. 1978. a.g.e. s. 105.

¹⁰ Monte, G.F.del - Tischler, J. 1978. a.g.e. s. 481.

¹¹ Monte, G.F.del - Tischler, J. 1978. a.g.e. s. 279.

¹² Monte, G.F.del - Tischler, J. 1978. a.g.e. s. 475.

¹³ Eyice, S.1971. Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler, s. 1,2 ve Temizsoy-Uysal, 1987. Karaman. s. 41,42.

¹⁴ Eyice, S.1971. a.g.e. s. 2.

Görüldüğü gibi Hititler döneminde oldukça yoğun bir yerleşime sahne olan (eğer lokalizasyonlar isabetli ise) Karaman, kuzeyindeki Karadağ üzerinde bulunan bu izler ile de, ayrı bir önem kazanmaktadır. Gerçekten düz bir sahada aniden yükselen bir dağ üzerindeki bu eserler çok ilgi çekicidir ve kanımızca ayrıca araştırılmalıdır. Yüksek, su ve gıda bulmanın zorluğu yanında ulaşımın zorluğu, burada bir yerleşme merkezi olamayacağını göstermektedir. S. Alp'in önemli bir Hitit şehri olan Tarhuntassa'yı lokalize ettiği¹ Karadağ'ın, bu nedenle bir yüksek dağ "kült merkezi" yani dini törenlerin yapıldığı kutsal bir mekan olması gerekir.

Anadolu'da Hitit hakimiyetinin kurulmasından önce, Asurluların sadece ticari amaçlarla şehirlerin yakınına kurdukları "**Karum ve Wabartum**" lar, Mezopotamya ile ilişkilerin iyice arttığını göstermektedir. Bu arada Karaman ve çevresi de Asur ticaretinin merkezi olan Kaniş ile Konya arasındaki yolun geçtiği bir saha olmuştur. "Kayseri çevresinden güneybatıya, Konya çevresine inen ticaret yolu, büyük olasılıkla Niğde üzerinden Ereğli - Karaman - Çumra güzergahını izlemiştir".² Böylece 2. bin yıl başlarında yoğun olarak faydalanılan bu güzergah, sonraki dönemlerde olduğu gibi, muhtemelen çok daha önceleri de kullanılmıştır.

Hititler; MÖ 1200'lerde, güçlü bir düşman olan ve Mısır belgelerinde "Deniz Kavimleri" adı verilen topluluğun saldırısı ile yıkılmışlardır. Bu konuda Mısır firavunu III.Ramses şunları söylemektedir: "... birdenbire devriler yıkılıp dağıldılar. Hiç bir ülke onların silahları karşısında dayanamadı: Hatti, Kizzuwatna, Kargamış, Arzawa, Alaşiya..."³. Yine Mısır belgelerinden "deniz kavimleri olarak nitelenen insanların sürüler halinde geldiğini, kağı arabaları ile ülkenin içlerine doğru girdiğini, kentlerin ve ülkelerin hiçbirinin bu güç karşısında dayanamadığını"⁴ öğrenmekteyiz. Hititlerin yıkılışından sonra Anadolu'da Frig devletinin kurulmasına kadar geçen süre, yaklaşık 400 yıl olup, yapılan arkeolojik araştırmalarda başkent Hattuşaş'da dahil olmak üzere Orta Anadolu'nun hiçbir kentinde, "**Karanlık Çağ**" adı verilen bu döneme ait bir buluntuya rastlanamamıştır⁵.

¹ Alp, S. 1995. "Bronz Tablet ve Tarhuntassa Kentinin Yeri". Sayfa numarası yok. Yukarıda da söylendiği gibi bir kült merkezi olan bu dağın 2000 m.'yi aşan zirvesinde böyle bir şehrin olması mümkün görünmemektedir.

² Güneri, S. 1989. "Orta Anadolu Höyükleri, Karaman-Ereğli Araştırmaları", s. 105.

³ Dinçol, A.M. 1982, "Hititler", s. 53 ve Dinçol, A.M. 1982. "Geç Hititler", s. 122.

⁴ Dinçol, A.M. 1982. a.g.e. s. 122.

⁵ Childe, G. 1993. Tarihte Neler Oldu, s. 127 ve Dinçol, A.M. 1982. "Geç Hititler", s. 122.

MÖ.8. yy'a kadar süren Karanlık Çağın ardından Anadolu'da merkezi bir güç haline gelen "**Frigler**" dir. Frigya esas olarak Orta Anadolu platoları, Kızılırmak ve Konya bölgeleri ile Tuz Gölü'ne kadar uzanan yöreyi içine almaktaydı¹. Karaman çevresinde bu dönemi temsil eden buluntuların olmaması, ya henüz o dönem izine rastlanmadığını ya da, Frigler'in bu sahada pek varlık göstermediklerini ortaya koymaktadır.

Frigler'in ardından Anadolu, MÖ 5. yy'da en geniş alanına ulaşan "**Pers İmparatorluğu**" içinde kalmıştır. Pers hakimiyetinde, bütün Ortadoğu'da kale, ticari yol ve posta yol sistemi gelişmiştir. Persler'in hakimiyeti yerini, yaklaşık iki yüzyıl sonra İskender komutasındaki Makedonya krallığına bırakmıştır².

Persler'in Anadolu'da hakimiyet kurmalarından sonra, büyük huzursuzluklar ortaya çıkmış, merkezi otoritenin zayıflamasıyla - o dönemin en büyük idari üniteleri olan - "satraplıklar" bağımsız hareket etmeye başlamışlardır³. Büyük İskender'in MÖ 334'den itibaren Anadolu fethine başlaması ile, bu dönem kapanmıştır. İskender, Anadolu'da fethettiği topraklarda, Pers eyalet sistemi olan satraplık sistemini benimsemiş, onlardan kalma yolları onarttırmış, gerekli yerlerde yenilerinin yaptırılmasını sağlamıştır. Persler'deki posta örgütünü daha düzenli hale getirirken, ticaret yönünden gelişmeye uygun yerlere yeni kentler kurdurarak, yerleşmeye canlılık kazandırmıştır⁴. İşte, İskender'in fetihleri ile başlayan ve Roma hakimiyetinin Anadolu'da kurulmasına kadar geçen bu süreye (yaklaşık 300 yıl) "**Hellenistik Dönem**" adı verilmektedir⁵.

Romalıların yaklaşık olarak MÖ 180 yılında Batı Anadolu'ya girmeleriyle Hellenistik dönem sona ermeden "**Roma**" hakimiyeti başlamıştır. Roma hakimiyetinin kurulmasından sonra Anadolu'da oluşturulan "Asya Eyaleti", Mysia, Lydia, Karia ve Frygia'yı kapsayacak biçimde MÖ 133 yılında resmen düzenlenmiştir⁶. Daha sonraki dönemlerde idari bölünüşte değişiklikler olmuş, Laranda çevresinin de içinde kaldığı "**Lykaonia**" MS 371-372'de ayrı bir vilayet haline getirilmiştir. Bizans İmparatorluğunun son dönemlerinde ise Lykaonia tamamen "Anatolia Theması" dahilinde kalmıştır⁷.

¹ Sevin, V.1982. "Frygler", s. 230.

² Dewdney, J.C.1971. Turkey and Introductory Geography, s. 64.

³ Özsait, M.1982. "Anadolu'da Hellenistik Dönem", s. 280.

⁴ Özsait, M.1982. a.g.e. s. 287.

⁵ Özsait, M. 1982. a.g.e. s. 288,289.

⁶ Özsait, M.1982. "Anadolu'da Roma Egemenliği", s. 303,304.

⁷ Ramsay, W.M. 1961. Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, s. 366.

Anadolu'da Hititler'den beri bilinen yol ağı, özellikle "Seleukos Krallığı" zamanında geliştirilmiş olmakla beraber, esaslı şekilde yol yapımı, Roma döneminde olmuştur. Roma, egemenliği altındaki toprakları tam olarak elinde tutabilmek ve ticareti düzenli hale sokabilmek için mevcut yolların onarımını yaparken, yeni askeri yolların inşasına da önem vermiştir¹.

Roma dönemi Anadolu'su için en önemli kaynaklardan biri durumundaki Strabon, bu saha hakkında fazla bilgi vermez. Strabon'un eserinde Laranda hakkında sadece "Derbe tiranı Antipatros Derbetes'in hakimiyetinde bulunduğu" yazmaktaysa da², Pekman kitabın indeksinde Laranda'nın müstahkem bir kent olduğunu da³ ilave etmiştir. Bu dönemde Antipatros Derbetes'in kraliyet ikametgahının Derbe olmasından da anlaşılacağı gibi⁴ Laranda, Derbe'ye göre daha az öneme sahip ve küçük bir yerleşme merkezidir.

Roma imparatorluğu MS 395'de ikiye ayrılınca, doğudaki kısma "**Bizans İmparatorluğu**" adı verilirken, Bizanslılar doğu komşuları olan Sasaniler ile iyi geçinemeyip, sürekli bir mücadeleye girmişlerdir. Uzayan mücadele her iki devleti de o derece zayıflatmıştır ki, o zamana kadar Arap yarımadasında uzak ve önemsiz bir güç olarak görünen İslam Devleti'ne nispeten kolay av olmaya başlamışlardır⁵. Böylece Bizans, Sasaniler ve Araplar arasında bir "mücadele bölgesi" olan Anadolu'da, büyük bir ekonomik gerileme başlamıştır.

Bu gerilemeye rağmen Laranda çevresi belki dini açıdan kutsal bir merkez olmasından dolayı, nispeten önemini korumuştur. İlk Hıristiyan misyonerlerden Paulus, Konya'dan sonra vaazlar vermek için Lystra ve Derbe'ye gittiğine⁶ göre bu saha oldukça önemli olmalıdır. Gerçi Derbe'nin lokalizasyonu kesin olarak yapılamamıştır ama, bütün olasılıklar Karaman çevresinde olduğu yolundadır⁷. Hıristiyanlık dininin, ilk dönemlerde

¹ Özsait.M. 1982."Anadolu'da Roma Egemenliği", s. 355.

² Strabon,1993. Antik Anadolu Coğrafyası, s. 50.

³ Strabon, 1993. a.g.e. Kitap arkasındaki indeks, s. 264.

⁴ Strabon, 1993. a.g.e. s. 50.

⁵ Dewdney,J.C.1971. Turkey and Introductory Geography, s. 65.

⁶ Eyice,S.1971.Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler, s. 14.

⁷ Derbe'nin yeri için M. V. Uysal'ın henüz yayımlanmadığı bir çalışmasına bakılabilir.

yasak olması nedeniyle, bu sahada gizlenmeye uygun bir arazinin olması - aynı Ürgüp-Göreme yöresinde olduğu gibi - önemli ama saklı, dini yerleşme merkezlerinin doğmasına yol açmıştır. Bu çevredeki Madenşehir (Binbirkilise), Değle, Manazan, Zengen, Taşkale ve Mut yolu 55. km. deki Alahan hep bu tür yerleşme merkezlerindedir. Binbirkilise 7-10. yüzyıllarda Anadolu'da bulunan önemli manastır kümelerinden¹ biri olup, Karadağ üzerindeki kale harabeleri de bu fikri destekler mahiyettedir. Gerçekten de, Karadağ üzerinde farklı yükseltilerde, dört bir yönde bulunan 5 adet kale harabesi² bu dönem kalıntılarında başka bir şey değildir. Şu halde Karadağ, Hititler döneminde kazandığı dini açıdan kutsal olma karakterini Hıristiyanlığın doğmasından sonra Bizanslılar döneminde de korumuştur.

Bizans döneminde dini açıdan kutsal bir saha olan Laranda çevresi, dini merkezlikten çok; daha önce bahsedildiği gibi, tarım, hayvancılık yönünden önemli bir potansiyele sahip olması ve önemli yollar üzerinde bulunmasına bağlı olarak, ticari faaliyetlerin fazlalığı nedeniyle yerleşme ve nüfus yoğunluğunun arttığı bir saha haline gelmiştir. Gerçekten de Roma-Bizans dönemine ait tarihi eser bulunan merkezler³ ile çoğunluğu günümüze ulaşmayan ama Osmanlı belgelerinde adı geçen köylerden “isimleri Türkçe olmayan” yerleşme merkezlerini dikkate aldığımızda sanıldığından fazla oldukları görülebilir. Erayda, Durayda, Dağa, Dima, Sıdırva, İvra, İvrala, Davda, Orzala, Sosma, Zosta, İlisıra, Bosala, Manazan, Letere, Davgandos, Sondalus, Foni, Kerti, Dervi, Mandason, Canason, Selarek, Fenarek, Divle, Sise, Gödelesün, Göded, Filaderiç gibi ismi Türkçe olmayan köy sayısı 70 civarında olup, bu durumdaki köylerin tamamının olmasa bile büyük çoğunluğunun Roma - Bizans döneminde kurulmuş olduğu söylenebilir. Tabii aynı sürecin daha önceki dönemlerden beri tekrarladığı da unutulmamalıdır. Bu nedenle Laranda çevresinin arz ettiği potansiyel nedeniyle o dönemde de yoğun bir şekilde yerleşmeye sahne olduğu anlaşılmaktadır.

¹ S. Vryonis'den naklen M. M. Baskıcı, 1995. 10-13. Yüzyıllarda Bizans Anadolu'sunda İktisadi ve Sosyal Ortam:Kurumlar ve Gelişmeler, s. 105,106.

² N 30 Karaman paftası.

³ Çeşitli kaynaklardan derlenen ve Roma-Bizans dönemi kalıntıları bulunan yerleşme merkezlerinden, Karaman, Kazım Karabekir, Yollarbaşı, Taşkale, Yeşildere, Akarköy, Üçkuyu, Anbar, Maden şehir başta olmak üzere 20 den fazla merkez bu mevanda sayılabilir.

Bizans - Arap ve Sasani mücadeleleri ve soysuzlaşan Bizans yönetimine bağlı olarak Anadolu'nun iktisadi düzeni iyice bozulmuştur. Buna bağlı olarak, Türkler'in gelişinden önce Anadolu ıssız ve harap bir hale gelmiş, köyler boşalırken, şehirler eski önemini kaybetmişlerdir¹. Türkler'in Anadolu'yu çok hızlı bir şekilde fethetmelerinin bir sebebi de bu olsa gerektir. Hatta Türklerin Malazgirt zaferinden önce de Anadolu'ya akınlar yapıp Anadolu'yu Türkleştirdiklerini² göz önüne alırsak, konu daha anlamlı hale gelir. Bu nedenle Anadolu'nun doğusundan başlayan fetihler hızla batıya ulaşmış ve 1077 yılında İznik bile, Selçuklular tarafından ele geçirilmiştir³. Böylece bu yıllarda hemen bütün Anadolu ile beraber bizim çalışma sahamız da Türk hakimiyetine girmiştir.

Larende ve çevresinin Türklerin eline geçme tarihi kesin olarak bilinmiyorsa da, genellikle Konya'nın fetih tarihi olan 1077 yılı kabul edilebilir. 1097'de I. Haçlı Seferi sonunda Konya ile beraber Bizans eline geçen Larende ve çevresi bir süre sonra yeniden Selçukluların eline, onlardan da Danişmentliler'in eline geçmiştir. 1165'de Danişmentliler'den Larende ve çevresini yeniden alan, Sultan II.Kılıçarslan'dır. O dönemin Anadolu siyasi durumunun belirsizliğine bağlı olarak buranın da sahibi sıkça değişmiştir. Larende ve çevresi 1165'ten itibaren Selçukluların eline geçmişken, 1190'da III. Haçlı Seferi sonunda Frederik Barbarossa burayı alarak, o dönemlerde Ermenek ve çevresini yurt edinmiş Ermenilerin kralı olan II. Leon'a vermiştir⁴. 1190-1216 arasında Ermeniler elinde kalan Larende, 1216 da I. İzzeddin tarafından yeniden ele geçirilmiştir⁵.

Türklerin buraya yerleştiği XI. yy sonlarında Larende ve çevresine o dönem Anadolu'sunun diğer kısımlarına göre yoğun bir şekilde yerleşmiş olmalıdır. Kısmen bugüne ve özellikle XVI. yy'a ulaşan yerleşme merkezi isimlerinden bir çoğu yukarıda da belirtildiği gibi Roma - Bizans, hatta daha önceki dönemlerden gelmiştir. Bu da gösteriyor ki, Türkler Anadolu'yu fethettikten sonra yerli halka bir baskı yapmamışlar,

¹ Bu konu ve fazlası için bkz : Köprülü,F. 1991. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, s. 49, Akdağ, M. 1974. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C.1, s.9, Cahen ,C. 1984. Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, s. 79 - 81, Dewdney,J. C. 1971. Turkey and Introductory Geography, s. 65, Kuban,D. 1968. "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri üzerinde Bazı Gelişmeler", s. 56,57, Sevim,A.-Yücel,Y.1989. Türkiye Tarihi, s. 13-16, Tuna,K.1987. Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, s. 154,155, Faroqi, S. 1997. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, s. 32.

² Gordlevski,V.1988. Anadolu Selçuklu Devleti, s. 38 ve Akdağ,M. 1974. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi C.1 , s. 12,13.

³ Rasonyi,L.1993. Tarihte Türklük, s. 193.

⁴ Haçlı Seferleri için bkz: S.Runciman,1986. Haçlı Seferleri Tarihi I,II,III.

⁵ Ünal,T.1986.Karamanoğulları Tarihi, s. 51,dipnot 87.

onların köyleri yanına yeni bir köy kurarak, hatta onların köyüne yerleşerek barış içinde yaşamışlardır. Karaman çevresinde XVI. yy sonlarında bile gayrimüslim köylerin olması ve genellikle Türklerle karışık, birlikte yaşamış olmalarından dolayı bu sonucu çıkarmak rahatlıkla mümkündür.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla beraber nüfusu artan ve refah seviyesi yükselen Anadolu'nun, Türklerin kurdukları yerleşme merkezleri sayesinde yerleşme ve nüfus yoğunluğu da artmıştır. Anadolu Selçuklularının kuruluşundan XIII. yy başlarına kadar olan hayat, gerek siyasi gerek iktisadi bakımlardan başarılı bir dönemdir. Geniş ölçüde ticari eşya nakliyatı dolayısıyla, büyük yollar boyunca inşaa edilen kervansaraylar ve buraları idare edecek mükemmel müesseseler, kalabalık şehirler ve kasabalardaki sanayi, ticari faaliyetlerin yarattığı önemli miktardaki esnaf, usta ve çırakların meydana getirdikleri "ahilik" her derecede medrese teşkilatı, çeşitli içtimai yardım müesseseleri ile Anadolu'nun zengin ve müreffeh bir durumda olduğu görülür¹.

Anadolu Selçuklularının başkenti Konya'ya çok yakın olan ve önemli yollar üzerinde bulunan Larende, ayrıca tarımsal ve hayvansal potansiyeline bağlı olarak hızla büyüyüp zenginleşmiştir. Hatta 1332'de Larende'yi ziyaret eden ünlü gezgin İbn-i Batuta², Larende için suyu çok, bağ ve bahçelerle kaplı güzel bir şehir³ demektedir.

Karamanoğulları devletinin kurulup, Larende'nin başkent olmasından sonra, çalışma alanımız en zengin ve müreffeh yıllarını yaşamış olmalıdır. Bu güne kadar ulaşılan - Osmanlı evkaf defterlerinde kayıtlı olan ile diğer kaynaklarda belirtilen ve günümüze ulaşamayan yapılar da göz önüne alındığında - cami, medrese, hamam, çeşme vb gibi yapılardaki inceliğe ve kendinden sonra uzun bir Osmanlı hakimiyetine rağmen tarihi eserlerin çoğunun Karamanoğulları'ndan kaldığına bakılırsa, bu sonucu çıkarmak çok kolaydır. Ayrıca, sadece Larende'de değil, bazı köylerde; İlisıra Cami, Akçaşehir Cami ile yollardaki kervansaray vb. eserlerin varlığı da sözü edilen bu fikri kuvvetlendirmektedir.

¹ Akdağ, M. 1974. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C.1 , s. 63.

² Sevim, A.-Yücel, Y. 1989. Türkiye Tarihi, s. 317.

³ İbn-i Batuta. 1993. İbn-i Batuta Seyahatnamesi, s. 201 ve İbn-i Batuta'dan naklen Konyalı, İ.H. 1967. Karaman Tarihi, s. 16.

Karaman çevresindeki adı Türkçe olmayan yerleşme merkezlerinin hemen tamamı Karamanoğulları döneminde de varlığını sürdürmüş olmalıdır. Aksi halde, Roma-Bizans dönemindeki isimlerin değişmeden Osmanlı'ya aktarılması mümkün değildir. Ayrıca, sürekli olarak Anadolu'ya gelmeye devam eden Türklerin de adı Türkçe olan yerleşmeler kurmalarıyla¹ bu alandaki yerleşme ve nüfus yoğunluğu artmıştır.

Anadolu Selçukluları döneminde en müreffeh dönemini yaşayan Anadolu, 1243 Köseadağ savaşı ile Moğol hakimiyetine, dolayısıyla büyük bir karışıklık ve buhran dönemine girmiştir. Bu sıkıntılı dönem, uçlardaki beyliklerin zamanla bağımsız olmaları ile biraz hafiflemişse de, bu defa da beylikler arasındaki mücadeleler Anadolu'yu zor duruma sokmuştur. Anadolu'nun bu kesiminde adı geçen mücadelelere katılan bir güç daha vardır ki, o da güneydeki komşu Kilikya Ermeni Devleti'dir.

Karamanoğulları, Gülnar ve Ermenek çevresine kadar yayılan Ermeniler ile de sık sık savaşmak zorunda kalmışlardır. Hatta bunlardan birinde Karaman Bey, Ermeniler ile birlikte hareket eden ünlü komutan Fisandon'la savaşmış ve onu esir almıştır. Sonradan müslüman olarak Karamanlılar'a büyük hizmetler veren Fisandon'a, hizmetlerine mükafat olarak Dereköy (Fisandon)'ü tımar olarak vermiştir ki bu köyün adı da buradan geliyor olmalıdır². İşte böyle bir ortamda Ermenek ve Larende çevresini yurt tutan Karamanoğulları, Karaman Bey'in bağımsızlığını ilan etmesiyle 1255'te kurulmuştur³. Karaman oğlu Mehmet Bey, kuruluş dönemindeki bu sıkıntıları daha kolay aşmak, birlik ve beraberliği kısa sürede temin etmek amacıyla olsa gerek, diğer Anadolu beyliklerinden farklı olarak 1277 tarihli meşhur fermanında; "**Şimdengeru hiç kimesne kapıda, divanda, mecliste, seyranda Türk dilinden özge öz söz söylemesinler**", demek suretiyle milli birlik ve beraberliği kurmaya çalışmıştır.

Bozoklar'ın Avşar boyundan olan Karamanoğulları, başta Avşarlar olmak üzere diğer Türk boylarını idareleri altında birleştirerek Moğollar'a ve Moğollar'a boyun eğen Anadolu Selçukluları'na karşı savaşmışlardır. XIV. yy'ın başlarında tarih sahnesinden silinen Anadolu Selçukluları'ndan sonra artan beylikler arası çekişmelere rağmen,

¹ Robert, L.1980, "Eskiçağ Anadolu'sunda Yer Adları" ,s. 7'de "Yerleşme merkezleri isminin Türkçe bir anlamı var ise, bu yer adının kökenini önceki dönemlerde aramak boşunadır" der. Adı Türkçe olan yerleşme merkezlerinin çoğu ilk defa Türkler tarafından kurulmuşsa da, bazı nedenler yüzünden adı değiştirilerek (Aksaray, Akşehir gibi), Türkçe isim verilen yerleşme merkezleri de vardır.

² Ünal, T.1986. Karamanoğulları Tarihi, s. 49, dipnot 82.

³ Bu tarihi bir kaç yıl öne ve sonraya alanlar varsa da biz, T. Ünal'ın fikrini esas aldık.

Karamanoğulları devleti toprakları, kısa zamanda bayındırlaşmış, zenginleşmiştir. Nitekim, Larende’de bu dönemde inşa edilen Emir Musa Medresesi (1340-1356)¹, Hacıbeyler Cami (1356), Şahrüh Cami (1375), Araboğlu Cami (1374), Halil Sultan Külliyesi (1409), Şahrüh Çeşmesi (1375), Hatun Hamamı (1381), Hatuniye Medresesi (1388)² vb yapılar yanında Ermenek’de Ulucami (1302), bugün izi bile kalmamış İbrala kuzeyindeki Mendik ve Kınık’taki (1311) cami³ gibi anıtsal eserler bize bu sonucu çıkarma imkanı vermektedir. Hatta 1432 tarihli İbrahim Bey İmaretı Vakfiyesi incelendiğinde durum daha iyi anlaşılmaktadır. Uzunçarşılı’nın yaptığı bu çalışmadaki H.745 (M.1344), H.760, H.776, H.810, H.824, ve H.827 tarihli vakfiyeler⁴ dikkate alınırsa - ki vakıflar gibi bir sistemin kurulup, işletilebilmesi için siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel hayatın ileri bir seviyede olması gerektiği bilinen bir gerçektir⁵ - artık iyice yerleşen ekonomik, sosyo-kültürel hayat ve devlet otoritesinin, dolayısıyla refah seviyesi yüksekliğinin çok daha önceden beri sürdüğü anlaşılmaktadır. Kırsal kesimde de aynı karakterin olduğunu, H.835/M.1432 tarihli vakfiyeye göre, geliri İbrahim Bey İmaretı’ne ait olan ve Larende’ye bağlı 35’i aşkın köyün⁶ hemen hepsinin XVI. yy’a ulaşmasından anlamak mümkündür.

Anadolu Selçuklu sultanı II. Mesut’un 1308’de ölümü⁷ ile, Anadolu’da bulunan beylikler arasında, Selçuklu tahtını ele geçirmek için daha önce fiilen başlayan mücadeleler meşruluk kazanıyordu. Böylece, Moğolların Anadolu’ya 1243’te girmeleri ile başlayan ve 1308’de Selçuklu ailesinin ortadan kalkması ile biten uzun ve buhranlı dönem yerini beylikler mücadelesine bırakıyordu. Bilindiği üzere bu mücadeleyi, sahip olduğu üstünlüklerinden dolayı Osmanoğulları kazanacaktır. Tabi bu arada beylikler mücadelesinde Osmanlılar’ı en fazla ve uzun süre uğraştıran Karamanoğulları olacaktır.

¹ Kuran, A. 1969 “Karamanlı Medreseleri”, s. 212.

² Karaman’daki tarihi eserler için bkz: İ.H.Konyalı. 1967. Karaman Tarihi, s. 181-615.

³ Sevim, A.-Yücel, Y. 1989. Türkiye Tarihi, s. 316.

⁴ Uzunçarşılı, İ.H. 1937. “Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey’in Karaman İmaretı Vakfiyesi”, s. 56.

⁵ Vakıflar için bkz: F. Köprülü, 1983. İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, İstanbul, A. Akgündüz, 1988. İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Ankara, H. Z. Ülken, 1971. “Vakıf sistemi ve Türk Şehirciliği”, Vakıflar Dergisi, C. IX, s. 13-39, B. Yediyıldız, 1986. “Vakıf”, İA. C. XIII, s. 153-172.

⁶ Uzunçarşılı, İ.H. 1937. Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Beyin Karaman İmaretı Vakfiyesi, s. 92-111.

⁷ Akdağ, M. 1974. Türkiye’nin İktisadi ve İhtimai Tarihi, C. I, s. 226.

Karamanoğulları dönemi (1255-1474) Larende ve çevresinin en mutlu ve zengin yılları olmuştur. Çünkü, Osmanlı mücadelesi sırasındaki yavaşlama bir yana, Karamanoğulları yönetimi boyunca Larende, bir başkent olarak büyümüş, zarif camiler, medreseler, hamamlar, çeşmeler vb gibi anıtlarla güzelleşmiştir.

Larende çevresinin bu dönemdeki zenginliği yine sahip olduğu potansiyelden kaynaklanmaktadır. Tarım alanlarının fazla olması, özellikle sulanabilen sahaların çok verimli olması, meraların genişliği, bu sahanın zenginlik kaynaklarıdır (MÖ. 6500'den beri Canhasan'daki potansiyel zenginliğin sürdüğü anlaşılmaktadır). Zaten bu faktörlerin Karamanoğulları'nın ilk başkenti olan Ermenek'te¹ yetersizliğinden olacak, başkentlik fethinden sonra Larende'ye geçmiştir. Önemli yolların geçtiği bu saha, ticari faaliyetlerden de gelir sağlamış olmalıdır. Aksi halde Larende ve çevresinden geçen önemli yolların varlığını sadece askeri sebeplerle açıklamak mümkün değildir.

Bu yollardan biri, eski başkent Ermenek ile Larende'yi bağlayan en kısa yol durumundaki, Bucakkışla yanındaki Bıçakçı Köprüsü'nden (Foto:7) geçen yoldur. XIV. yy'da Karamanoğulları'nın yaptığı bu köprü, zamanında oldukça işlek bir yolun varlığını haber vermektedir. Fakat, Karamanoğulları'ndan sonra bu yol eski önemini kaybederek artık fazla kullanılmaz olmuştur². Bu hat zamanla terk edilirken "Konya - Larende - Ereğli" yolu ve "Larende - Mut - Silifke" güzergahları önemlerini korumuşlardır. Larende - Mut yolu üzerindeki Kozak Hanı ile Sertavul Hanı'nın Karamanoğulları'na ait olması³ ve Silifke'nin Karamanoğulları'nın denize açıldığı kapı olması⁴ özellikle dışarı ile deniz ulaşımını sağlayan limana ulaşan bu yolun önemini vurgulamaya yeterlidir.

¹ Kerimeddin Karaman Bey Döneminde 1255-6-1261 arası başkentliği Ermenek yapmış, daha sonra Larende başkent seçilmiştir. Karamanlı emirlerinin zaman zaman Konya ve bir ara beş yıl Mut'ta oturmalarına rağmen başkent 1466'da mecburan Silifke'ye taşınmaya kadar Larende şehri beyliğin merkezi olmuştur. (Kuran, A.1969. "Karamanlı Medreseleri", s. 210).

² Evliya Çelebi, bu yolun ıssızlığı için şunları söylemektedir: "Bir dere içinde Delendi denilen bir küçük handa adamlarımla birlikte uyumadan sabahladık. Onun doğu tarafında Ardıçlı belini geçtik. Bundan ötesi Karaman Eyaleti'dir ve bir büyük boğazdır. Onu aşıp beş saatte Bıçakçı yaylasında Bıçakçı hanı denilen amansız bir küçük han vardır. Göksu nehri, üç gözlü Bıçakçı köprüsünün altından geçer. Sola giden yol Ogan (Avgan olacak) kazasına, oradan Kefriyat (Gaferiyat olacak) kazasına gider. Sarp yollar olduğundan beri tarafta Sakız belini, korku içinde bin güçlükte geçerken bir dere içinde onbir adamı katletmişler, üçü keferle idi. Can başımıza sıçradı. Hamdolsun selametle geçtik", (Evliya Çelebi Seyahatnamesi , 1993. C. IX , s. 31,32).

³ Özergin, M. K. 1965. "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", s. 156 ve 161.

⁴ Şikari'de, Karamanoğulları'nın limanı olabilecek yerlerden Alanya iki yerde geçerken, Silifke 20 yerde geçmektedir, bkz.Şikari, Karamanoğulları Tarihi.

Karamanlılar'ın Osmanlılar ile mücadelesi başlangıcından beri var olduysa da, Osmanlılar'ın Larende ve çevresine zarar vermeleri, Sultanı I. Murad zamanında başlar. 1387'de I. Murad ile Alaeddin Ali arasında Konya ovasında cereyan eden ilk savaş, Osmanlıların üstünlüğü ile sonuçlanmıştır¹. İkinci savaş 1398'de yine Alaeddin Ali ile Yıldırım Bayezid arasında olmuştur². Sonraki savaş 1415'de Çelebi Mehmed ile II. Mehmed arasında olurken³, II. Murad ile İbrahim arasında biri 1437 ve diğeri 1444'de iki savaş⁴ yaşanmıştır. II. Murad'ın ölümü üzerine İbrahim Bey ayaklanınca, Fatih 1452'de bir Karaman seferi yaparak barışı sağlamıştır⁵.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra doğuya yönelince, Anadolu birliğini sağlamak yolunda en büyük engel olan Karamanoğulları ile karşı karşıya kaldı. İbrahim Bey'in 1464'de ölmesinden sonra, oğulları arasında taht kavgası başlayınca; büyük oğlu İshak Uzun Hasan'dan, Pir Ahmed'de Fatih Sultan Mehmed'den yardım istemiştir. İshak'ı yenen Osmanlı ordusu, Konya ve Larende'yi alarak Tarsus'a kadar ilerlemiştir. 1465'de Larende önlerinde yapılan savaşta yenilen İshak, Uzun Hasan'a sığınırken, Karamanoğulları'nın hükümdarı Pir Ahmed olmuştur⁶.

1465'deki Karamanili galibiyetlerinden sonra Fatih, yeni fethettiği İstanbul'u diğer bütün şehirlerin zararına büyütüp, zenginleştirmek, en büyük alimleri etrafında toplamak amacıyla⁷ 1468-1471 arasında Karamanili'nden, bu arada Larende'den esnaf, zanaatçı, ileri gelen kişiler ve halkdan bir çok kişi ve aileyi sürgün ederek İstanbul'a getirtmiştir⁸. Larende'den gelen insanlar bugünkü Fatih ile Şehzade Cami arasına yerleştirilirken bu semtin adı, Büyük Karaman olmuş; Konya'dan gelenler ise Fatih'in kuzeyinde Küçük Karaman adını alan semte iskan edilmişlerdir⁹. Kroniklerde adına "göçürme" adı verilen

¹ Müneccimbaşı Tarihi, Trhz. s. 117-120 ve Ünal, T. 1986. Karamanoğulları Tarihi, s. 181.

² Ünal, T. 1986. a.g.e. s. 190, 191.

³ Ünal, T. 1986. a.g.e. s. 198.

⁴ Uzunçarşılı, İ.H. 1937. "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmaretine Vakfiyesi, s. 115 vd. Neşri, bu savaşta (1443) Konya ve Larende'de o zamana kadar görülmemiş tahribat ve mezalimin yapıldığını söyler. Nakleden H. İnalçık. 1987. Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I, s. 56.

⁵ Müneccimbaşı Tarihi, Trhz. s. 254, 255.

⁶ İnalçık, H. 1957. "Mehmed II", s. 523.

⁷ İnalçık, H. 1957. a.g.e. s. 514.

⁸ İnalçık, H. 1957. a.g.e. s. 520 ve Mantran, R. 1990. 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.1, s. 44.

⁹ Mantran, R. 1990. a.g.e. s. 44

bu sürgün bir anda olmayıp, uzun sürede ve bir çok defada yapılmıştır. Vezir Rum Mehmed Paşa Fatih Sultan Mehmed'e, önceki vezir Mahmud Paşa'nın sürdüğü evlerin "fakir ve az" olduğunu söyleyerek Konya ve Larende'den çok ve zengin aileler sürmüştür¹. Bu tarihlerde Fatih'in yaptığı sürgünler için Şikari aynen şunları söyler: "Sultan Mehmed gelüb, şehre kondu, Karamanoğlu'nun saraylarını yıkub, yerine bir hisar yaptı ki, her kulesi asümana irişdi. Diledi ki şehri yakub katliam ide. Ülama icazed vermedi. İstanbul'u yeni almış idi. Murad eyledi ki cümle halkı İstanbul'a süre. Defter ile şehrin içinden otuz bir bin Müslüman evi, yedi bin kafir evi sürgün eyledi. Andan geçüb Aksaray'ı sürüb, İstanbul'a götürdü. Tefsire kadir üç yüz şeyh, vaiz, müfti, alim ve abid sürdü. Lakin bunlar İstanbul'da sakin olmayub üç yıldan sonra kaçub yine geldiler."²

Uzun süre yaşamalarını, biraz da güneydeki Toroslara borçlu olan Karamanoğulları, düşmanları karşısında zor duruma düşünce Toroslara kaçarak³ kurtuluyorlardı⁴. Yukarıda söylenen Osmanlı saldırısından bu şekilde kaçıp kurtulan Kasım Bey'in, yine sorun çıkarması üzerine Fatih, Gedik Ahmed Paşa'yı 1474'de Karamanili'ne sefer ile görevlendirdi. Gedik Ahmed Paşa, öncelikle Larende olmak üzere, Taşili'ndeki Ermenak, Mennan ve Silifke'yi tekrar alarak Karamanoğulları devletine kesin olarak son vermiştir.⁵

1474 yılı Larende ve çevresi için en zor, yıkıcı ve kötü bir yıl olsa gerektir. Çünkü Gedik Ahmed Paşa'nın hışmına uğrayan şehir, belki tarihindeki en yıkıcı saldırılardan birini yaşamıştır. Şikari, Larende'yi yerlebir eden Gedik Ahmed Paşa yıkımı için aynen şunları söylemektedir:

¹ Larende ve Konya'dan göçürmeler için bkz: Konyalı, İ. H. 1964. Konya Tarihi, s. 108,109 ve ayrıca Aşıkpaşaoğlu Tarihi, 1992. s. 144,145.

² Şikari,1946. Karamanoğulları Tarihi, s. 197.

³ Dağlık sahalarda yaşayanların özgürlüğü ile otorite ve baskılardan kaçıp sığınmak için en uygun yerlerin dağlar olduğu hakkında bkz : F. Braudel. 1993. Akdeniz, C. 1, s. 51-54. Ayrıca Dadaloğlu'na ait olan şu söz ; "Ferman Padişahın dağlar bizimdir" (Gözler, H. F. 1981. Yunus'tan Bugüne Türk Şiiri, s. 159) dağların saklanma ve otoriteden kaçmak için en uygun yerler olduğunu en güzel şekilde ifade etmektedir.

⁴ Bu konuda Osmalı vekayinamelerinde yeterince örnek vardır. Ayrıca bir örnek için bkz: Şikari,1946. Karamanoğulları Tarihi, s. 198.

⁵ Karamanoğulları Devleti'nin kesin olarak yıkılmasını bir süre daha geciktirenler varsa da; devletin asıl yıkılış tarihi 1474'dür. Çünkü, biraz ileride ve İdari Bölünüş kısmında da görüleceği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Karaman Vilayeti'nin kurulması, burada ilk tahirinin yapılması, adı geçen tarihten iki yıl sonra, yani 1476 yılına rastlamaktadır.

“Fatih Sultan Mehmed Gedik Ahmed Paşa’ya emr idüb Larende’ye gönderdi. Gedik Ahmed Paşa gelüb altı yıl sefer idüb ahir Larende’yi Karamanoğlu Kasım Bey’in elinden alub, saray yerine hisar yapub ne kadar azim bina var ise yıkub hisara harç eyledi. Alaeddin’in yaptığı cami yıkub, andan gayri beş cami, dört medrese, otuz üç vakit mescidi yıkdı. Birine Camii Sultan, birine Camii Kaşi, birine Karaman Şah Camii, birine Camii Kebir, birine Camii Hasan Basri, birisine Akmesjid ve birisine Nizam Şah mescidi dirledi. Cümlesin yıkub hisara harç eyledi. Henüz türbesi durur, Hisar kapusu kurbundedir ; Alaeddin anın içinde medfundur. Ravi eyder : Andan gayri dört cami , üç medrese ve yirmi yedi zavi ye bile yıkub hisarı yaptı”¹.

“Sultan Mehmed gazab idüb, Gedik Ahmet Paşa’yı gönderdi. Gelüb Larende’yi ateşe urub yakub, yıkub harab eyledi. Yüz on yedi mahalle, dört cami selatin, üç yüz yedi vakit mescidi, yirmi dokuz hamam, dört medrese, yedi hanikah cümle harab idüb, koyun ve kuzu sürer gibi oğlun, uşağın önüne bırakub şeyh, ulema ve fukara feryad iderken, yirmi, otuz bin adem Karadağ dibine cem idüb, kendüsi gözlerine karşı, ol ziba sarayları, köşkleri, Cami Sultan ve Cami Nizamşah, Cami Kaşi’yi ve Cami Hasan Basri’yi, Cami Karaman’ı ve cümle şehri yere beraber idüb, andan sonra dönüb on yedi bin er ile bu denlü fukaraları yayak olarak oğlu ile , uşağı ile döge döge sürmeğe başladı... (Karamanoğulları) Cümle şehir halkunu alub Bulgar’a çıkdılar. Bir zaman böyle geçindiler. Larende on bir yıl harab kaldı”².

Şikari’nin söylediklerine ihtiyatla yaklaşmak gerekirse de, anlattıklarında gerçek payının olduğundan şüphe yoktur. Çünkü, 1476 evkaf defterlerindeki harab yapıların çokluğu³ ve Karaman kalesi duvarlarında - ters olarak konulmuş - cami, mescid vb kitabeleri⁴, anlatılanların doğruluğunu ispatlamaya yeterlidir. Gedik Ahmed Paşa’nın “ele” bile yapmadığı Karaman yıkımı öyle etkili olmuştur ki, bu olay halk edebiyatına da girerek en güzel ifadesini Aşık Muslu’nun ağıtında bulmuştur:⁵

¹ Şikari, 1946. Karamanoğulları Tarihi, s. 112.

² Şikari, 1946. a.g.e. s. 197 ve 198.

³ Uziuk, F. N. 1958. Fatih Devri , s. 24-27.

⁴ Bu konuda Şikari’nin söyledikleri gerçekten ilginçtir. Ayrıca Karamanoğullarının yaptığı binalardan sökülerek gelişi güzel bir taş gibi, kale duvarına örülen kitabeler için bkz: İ. H. Konyalı, 1967. Karaman Tarihi, s. 171-174.

⁵ Gülcan, D. A. 1996. Karamanoğullarının Kökenleri ve Selçuk - Osmanlılar Karşısında Kişilikleri, s. 249,250.

.....
Acep iller hep böyle mi bozulur?

Kara yazı böylece mi yazılır?

Olurmuş bak diriye mezer kazılır,

Gedik Paşa itme il den say bizi.

.....
Yeşil bayrak Karaman'ın söküldü,

Çocuk,çoluk sokaklara döküldü,

Sinelere katı zincir vuruldu,

Gedik Paşa itme il den say bizi.

.....
Bu son darbe ile Larende ve çevresinin Karamanoğulları döneminde ulaştığı parlak devir sona ermiş ve Larende, Osmanlı'nın her bakımdan en iyi dönemi olan XVI. yy'da bile Karamanoğulları zamanındaki seviyesine ulaşamamıştır. Larende'de bulunan Selçuklu ve özellikle Karamanoğulları döneminden kalan; Aktekke Cami, Pir Ahmed Cami, Çelebi Cami, Hacıbeyler Cami, Kaya Halil Cami, Sadeddin Ali Cami, Siyahser Cami, İbrahim Bey İmaretı ve Bedesteni, Zincirli Medrese, Hatuniye Medrese'si, Emir Musa Medrese'si, Alpgazi Hamamı, Emirşah ve Hatun Hamamı gibi eşsiz eserler yanında, yapım yılı belli olmayan ama Karamanoğulları'na ait olması gereken cami, mescid, hamam, medrese, zaviye, çeşme ve han gibi "şehrin zenginliğini gösteren büyük anıtsal yapıların" ¹ çokluğu ile Karamanoğulları döneminde Larende şehrinin içme suyu yollarının bile tamamlanması² bizi kolaylıkla bu hükme götürmektedir.

XV. yy'ın son çeyreğinde 1474 yılında Osmanlı hakimiyetine giren Larende ve çevresi "ilk tahririn yapılması ve dolayısıyla timar idaresinin uygulanması ile resmen Osmanlı topraklarına katılmıştır"³. Karaman'ın ilk kanunnamesi - dolayısıyla ilk tahriri - H. 893/M. 1487'den önce Mevlana Vildan tarafından hazırlanmıştır⁴. Akgündüz bir çalışmasında (Osmanlı Kanunnameleri, C. II) kesin bir tarih vermese de, sonraki çalışmasında (Osmanlı

¹ Kuban,D.1968. "Anadolu -Türk Şehri Tarihi Gelişmesi,Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", s. 57.

² Bu konuda H.1019 / M.1610'da Larende kadısına gönderilen bir hükmün tanıklığına başvurulabilir: "Mektub gönderib nefsi-i Larende'de asude olan Karamanoğlu İbrahim Beğın ihdas ve icra eylediği nehirden şehrin çeşmelerine sular gelmekle..." Gülcan, D A. 1989. Karaman, s. 38.

³ İnalçık,H.1991. "Osmanlı Fetih Metodları I", s. 21,22 ve Mehmed II, s. 518.

⁴ Akgündüz,A.1990. Osmanlı Kanunnameleri, C.II , s. 267 ve 272.

Kanunnameleri, C. III) Karaman Eyaleti'nin ilk tahririnin Gedik Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, H 881/M 1476'da yapıldığını söyler¹. Barkan'da Mevlana Vildan'ın Karaman'ın ilk tahririni Fatih devrinde yapmış olması gerektiğini² belirtmektedir. Gerçekten de, 1500 tarihli Kayseriye Livası kanunnamesinde "Mevlana Vildan'ın yazdığı bir Karaman Mufassalından"³ bahsedilmektedir. Şu halde Larende'nin fathinden hemen sonra Karaman Eyaleti mufassal defterleri hazırlanmış olup, hazırlanış tarihide 1476 Evkaf defteri ile aynıdır. 1476 yılında yapılan bu tahrirden önce Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethini takiben Anadolu ve Rumeli'nde genel bir tahrir yaptırmıştır⁴. Bu tarihlerde çalışma alanımız henüz Osmanlı toprağı olmadığı için, adı geçen tahrirler Larende'de yapılmamıştır. 1476'daki tahrirde, yine bütün imparatorlukta yapılmış⁵ ama Karaman için bu tahrir sonuçlarını kapsayan defterler ya çeşitli nedenlerle günümüze ulaşmamış ya da henüz arşivde kullanımda değildir. Osmanlı'nın tahrir yaparken hem evkafi, hem de timarları içeren mufassal defterleri birlikte hazırladığını⁶ dikkate alırsak, Larende ve çevresi için bu yıla ait bir mufassal defterin de olması lazım gelir. 1476 Evkaf Defteri'nin bizim için ayrı bir özelliğı vardır ki, o da Osmanlı'nın Larende ve çevresine uyguladığı "ilk tahrir" olmasıdır. 1476'dan sonra 1483 yılına ait evkaf defterinin varlığına bakarak bu yıla ait mufassal defterin de günümüze ulaşamadığı söylenebilir.

TT 40 nolu defterde bulunan; "Karye-i Divri (Dervi olacak) öşr-i İbrahim Beg İmaretine vakıf mukarrer. Örfiyesi timar diyu defter-i köhnede mestur"⁷, "Mezraa-yı Hoca Paşa, Vakf-ı Medrese-i Halil Beg, der Ermenak mukarrer be hükm-i Sultan diyu defter-i köhnede mestur. Yine mukarrer kayd olundu"⁸ ifadeler ve bunun gibi daha önceki köhne defterden bahseden bir çok kaydın bulunması⁹ bize 1500 yılından öncede burada tahrirlerin yapıldığını kanıtlamaktadır.

¹ Akgündüz, A. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 305.

² Barkan, Ö.L. 1943. Kanunlar, s. 39.

³ Barkan, Ö.L. a.g.e. s. 39, 40 ve Akgündüz, A. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 270.

⁴ İnalçık, H. 1987. Arvanid, s. XVIII.

⁵ İnalçık, H. 1957. "Mehmed II", s. 518.

⁶ H 906/M 1500'de Mevlana Vildan Karaman Mufassal Defterlerini hazırlarken, aynı tarihte Nasuhzade Haydar ile Katip Ali'nin Karaman'ın Evkaf defterlerini hazırladığı konusunda bkz : A. Akgündüz. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 305.

⁷ TT 40, s. 942.

⁸ TT 40, s. 918.

⁹ Elimizdeki ilk mufassal defter olan TT 40 nolu defterin, 916, 917, 918, 938, 941, 942, 943, 945, 948, 958, 959, 964, 969, 970, 972, 989, 992, 1005 ve 1006. sayfalarında çeşitli nedenlerle "defter-i köhne" ye atıflar yapılmıştır.

TT 63'de bulunan; " Karye-i Kerti ..... ber muceb-i mektub-ı İbrahim Beg ber muceb-i defter-i Murad Çelebi¹, Karye-i Hisarlık, ... hariç-ez vakfi mezbure ber muceb-i defter-i Murad Çelebi², ve Karye-i Şahin,... ber muceb-i defter-i Haydar Çelebi³ ifadeleri daha önce, Murad Çelebi ve Haydar Çelebi'nin hazırladığı defterlerin varlığını ispatlamaktadır. Ayrıca yine TT 63'de çeşitli yerlerde "defter-i köhne"⁴, "defter-i sabık"⁵ ve müselleme karyelerin diğerleri gibi reaya karyesi durumuna getirildiğini gösteren ifadelerde⁶, "atik defterden"⁷ bahsedilmesi önceki tarihlerde en az üç tane tahririn yapıldığını kanıtlamaktadır. Ne yazık ki, 1500 tahririnden önce adı geçen defterler günümüze ulaşmadığından XV. yy'ın sonlarında Larende ve çevresi hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Zaten bizim çalışma dönemimizin XVI. yy olarak sınırlandırılmasında adı geçen defterlerin yokluğunun etkisi büyüktür.

1432 tarihli İbrahim Bey İmaretı Vakfiyesinde bulunan Akabad, Gedüm, Miranlı, Sergü, Üyül, Zuzadi gibi köyler ile Larende'nin Porsuk, Sinle, Köşk ve Kerimüddin gibi mahallelerin Osmanlı'nın ilk ve sonraki tahrirlerinde olmaması, Osmanlı - Karamanlı savaşlarının özellikle Larende ve çevresi için çok yıkıcı olduğunu göstermektedir. Gerçekten de, bu yıllardaki savaşlar nedeniyle ortadan kalkan yerleşme merkezleri yanı sıra bir çok yapı, ister savaş halinden isterse bakımsızlıktan, harabe haline gelmiştir. Öyle ki, 1476 Evkaf Defterlerindeki vakıflardan: Lal Paşa vakfi, Alaeddin Cami, Sultan Cami⁸, Zencirli Medrese, Çeşnigir Mahmud oğlu Recep Darülhadis ve Darülhüffazı gibi yapılar harab⁹ haldedir. Daha ayrıntılı hazırlanmış 1483 defterlerinde harab binaların sayısının arttığı görülmektedir. Paşa Hamamı, Çardaklı, Hoca Veli Hamamı, Hacı Ali Değirmeni,

¹ TT 63, s.193.

² TT 63, s.210.

³ TT 63, s.213.

⁴ TT 63, s.170,186 ve 207.

⁵ TT 63, s.171,212 ve 233.

⁶ TT 63, s. 221'de aynen şu açıklama bulunmaktadır: "Karye-i Mendegösün an kaza-yı Larende, timar. Karye-i mezbure ber muceb-i defter-i atikte müselleme yazılanlar dahi eda-yı rüsum-ı reaya edüp münhal hasıl kayd olunmuş. Haliya defter-i cedit huzur-ı sultaniye arz olundukda taife-yi mezbure reaya hükmünde kılınması emr olduğu sebebden kendüleri ve hasılları reaya ile mahlut yazıldı".

⁷ TT 63, s. 179,187,188,205,218,220 ve 221.

⁸ Şikari'nin yıkıldığını söylediği Cami-i Sultan'dır. Şikari,1946. Karamanoğulları Tarihi, s. 112 ve 197.

⁹ Uzluk,F.N.1958. Fatih Devri, s. 24-27.

Buhulugözlü Değirmeni, Muhtesip Hamamı, Zuzadi Değirmeni, Foni vadisindeki değirmen, Hacı Ömer Değirmeni, şehirdeki bezirhane ve Sultan Hamamı ile eski Tahıl Pazarı arasındaki dükkanlar, Hızır Hoca Mescidi, Hacı Hoca Mescidi gibi harab yapılar, bu deftere kayıt olma şansı bulan harab binalardır¹.

Harap yapılara sonraki belgelerde adı geçmeyen yerleşme merkezlerini de ilave etmek gerekir. XV. yy kayıtlarında adı geçen, Larendede şehrinin bir parçası durumundaki, Kerimüddin, Porsuk, Ermenler, Tayı, Kızılermenlu, Mest, Yenice, Şahne ve Köşk² mahalleleri ile aynı şekilde XVI. yy belgelerinde adı bulunmayan; Sinle, İdemud, Emeksevan, Çeltek³, Akabad, Derin, Girna, Geriş, Girent, Güvende, Gedüm, Karime, Kubbe, Kiremit, Kürtgözü, Kızılöyük, Kızılcaöyük, Miranlı, Sergü, Çavuş, Susadı, Örucük, Üyül gibi köylerin niye kaydedilmediklerini bilmiyoruz. Yazım hatası olmayacak kadar çok sayıdaki bu yerleşmeler terk edildilerse, nasıl ve ne zaman olduğu konusunda bir şey söylemek için de henüz yeterli belgeye sahip değiliz. Ama bilmediğimiz bir sebepten 1500 tarihli deftere kaydedilmedilerse ve isim değişikliği de yoksa tamamının terk edildiği anlaşılmalıdır. 1500'deki mahalleler eskiden beri var ise ve bunlara, terk edilen köyleri de eklediğimizde XV. yy yerleşme dokusunun XVI. yy'a göre daha yoğun olduğu ortaya çıkar. Aynı gözlem, Larendede şehri içinde geçerli olup, eğer isim değişikliği yoksa sonraki belgelerde adı olmayan bu mahallelerin de terk edildikleri anlaşılmaktadır. Şayet 1500'deki mahalleler eskiden beri var ise, Larendede'nin XV. yy'da - Şikari'yi doğrular şekilde - daha büyük olduğu ortaya çıkar.

Bu söylenenlerin doğruluğu kabul edilirse, uzun süren Osmanlı-Karamanlı mücadelesinden Larendede ve çevresinin çok zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Hem savaşlarda, hem de Osmanlı göçürmeleri nedeniyle kaybedilen nüfus, Larendede ve çevresi için oldukça zararlı olmuşa benzemektedir. İster Şikari'nin anlattıklarında, isterse sonraki dönem belgelerinde, önceki köy ve mahalle adlarının bulunmaması söylenen zararların göstergesi olarak kabul etmek gerekir.

¹ O.116/1, v. 41b -53b.

² Bu mahallenin adı, Şikari'nin yıktırıldığını söylediği saraylar ve köşklere geliyor olmalıdır; Şikari, Karamanoğulları Tarihi, s. 197.

³ Bunlar XV. yy defterlerinde hem karye hem de mahalle olarak kaydedilmişlerdir. Bu durum ise ya katiblerin bilmemesinden kaynaklanıyor ya da bunlar şehre çok yakın bir köy olduklarından her iki şekilde de kullanılıyor olmalıdır.

Buraya kadar verilen bilgiler ışığında Larende ve çevresi yerleşme, nüfus ve ekonomik özellikleri hakkında şunları söylemek mümkündür: Larende çevresinde yer alan geniş düzlüklerin hemen tamamında tarım yapılıyor, geri kalan sahalarda da hayvan sürüleri otlatılıyordu. Özellikle sulanan kesimler ile “suğla” adı verilen sahalarda çok verimli olup, tarihin her döneminde olduğu gibi insanlar için vazgeçilmez özellikteydi. Larende çevresi, ayrıca Orta Anadolu’dan Silifke taraflarına giden yolların, geçmek zorunda olduğu doğal bir güzergahtı. Bütün bu olumlu faktörler küçük büyük, sık bir yerleşme düzeninin oluşmasına yol açmıştı. Larende şehri ise hem geniş bir sahanın “pazarı” olması, hem de başkentlik yapmanın üstünlüklerini iyi kullanması nedeniyle oldukça büyümüşü. Öyle ki, Şikari’nin söylediklerine bakılırsa şehir 117 mahalleden oluşmaktaydı. Eğer bu doğruysa ve o dönem mahalleleri Osmanlı’nın 1500’de kaydettikleri ile aynı büyüklükte ise Larende’nin çok büyük bir şehir olduğu ortaya çıkmaktadır.

1 . 2 - XVI. YÜZYILDAKI YERLEŞME MERKEZLERİNİN TESPİT EDİLMESİ

Daha önce de sözü edildiği gibi, coğrafyanın temel prensipleri; nedensellik, karşılaştırma ve coğrafya için ayrı bir önemi olan “dağılışı” tır.¹ Yapılan bir çalışmanın coğrafya olabilmesi için konu ne olursa olsun yatay ve düşeydeki dağılışı göstermek zorunludur². Dağılışı göstermek de ancak “verinin bir zemine oturtulması”, yani bu çalışma için, verilerin ait olduğu yerleşme merkezlerinin tespit edilmesi (identifikasyon, ve lokalizasyon)³ ile mümkündür. Eğer yapılan coğrafi çalışma yakın bir geçmişe ait, ya da çağdaş ise dağılışı ilkesinin uygulanması kolay olmakta; eldeki verilerin saha üzerinde nereye ait olduğu bilindiğinden bir sorun çıkmamaktadır.⁴

XVI. yy'daki Larende kazasını konu eden bu çalışmada ise, en önemli sorunlardan biri “yerleşme merkezlerinin tespit edilmesi (lokalizasyon)” olmuştur. Bu konu tarihi coğrafya çalışmalarında her zaman en önemli problemlerden biri olup, çalışılan dönem eskiye gittikçe sorun büyümektedir. Eskiye gidildiği oranda yerleşme merkezlerinin bugüne ulaşma şanslarının azalması, adı geçen sorunun sebeplerinden biridir. Geçen süre içinde o dönem yerleşmelerinden bazıları tamamen ortadan kalkarken, bazıları yer değiştirmekte, bazıları da boyut değiştirerek günümüze kadar gelmektedir. Bir de yerleşim merkezi varlığını sürdürse bile, çeşitli nedenlerle isminin değişmesi, o merkezin bulunması işini daha da zorlaştırmaktadır.

Biz çalışmamıza başlayınca, arşiv belgelerinin okunmasından sonra öncelikle bu sorunu çözmeye giriştik. Aşağıda görüleceği gibi, bulduğumuz yerleşme merkezlerinin oranı şimdiye kadar yapılmış çalışmalara göre oldukça yüksek olmasına rağmen, çeşitli nedenler ile yerleşmeler kesintiye uğradığından, belgelerde adı geçen köylerin tamamını bulmak mümkün olamamıştır. Daha önce yapılmış olan bu tarz çalışmalardan ilki,

¹ Dağılışı ve coğrafyanın diğer prensipleri için bkz: M. Elibüyük.1995. Matematik Coğrafya ,s. 26-28 ve H. Doğanay.1992. Coğrafyaya Giriş I, s. 1-46.

² Elibüyük, M. 1995. a.g.e. ,s. 27.

³ Aslında bu iki terim birbirinden farklıdır. İdentifikasyon “kesin nokta tayini” anlamına gelirken, lokalizasyon “alan tayini” demektir. Ama biz çalışmamızda hem iki terim kullanmamak, hem de son terim ilkinin kapsadığından lokalizasyon (= tespit etmek) tabirini kullanmayı tercih ettik.

⁴ Çağdaş'tan kasıt, ülkemiz için genellikle son 50-60 yıl olup, bir örnek için bkz: O. Gümüşçü.1994. Boğazkale İlçesi (Çorum) Coğrafyası.

Barkan'ın 1939 ve 1940'da İktisat Fakültesi Mecmuası'nda yayımladığı makaleleridir. Adı geçen makalelerde İstanbul Haslar kazasına bağlı 164 köy araştırılmış ve sonuçta bunlardan 62 tanesi (% 38) bulunmuştur¹. Aslında, 1453'te İstanbul'un fethi ile günümüze kadar hemen hiç savaş ve kargaşa dönemi yaşamayan, imparatorluğun diğer sahalarına göre çok sakin ve istikrarlı bir hayat süren İstanbul çevresi için % 38 oranı çok düşüktür. Lokalizasyon denemesi yapılan diğer çalışmalarda da durum pek farklı değildir. Göyünç, bir araştırmasında 503 köyden 142'sini (% 28) bulmuş²; Emecen, 199 köyden 84'ünü tespit ederek³ % 42 oranına; Doğru, 298 köyden 147'sini bularak⁴ % 50 oranına; Elibüyük ise, 191 köyden 138 köyü bularak % 72 oranına⁵ ulaşmıştır.

Mufassal tahrir defterleri bazı durumlarda o saha üzerinde yer alan bütün yerleşme merkezlerini kapsamayabilmektedir. "Defterlerin yazılış şekli herhangi bir köyün hakiki çehresini toptan görmemize manidir. Çünkü ekseriya köyler bütün olarak değil, muayyen şahısların vakıf veya timar hissesi olarak ayrı ayrı kayıtlıdır. Bu sebeple, aynı köyü ayrı ayrı hane adetleri ve sakinleriyle muhtelif sipahi timarları arasında müteaddit defalar başka bir çehreyle zikredilmiş görmekteyiz".⁶ Bu konuda Z. Arıkan, "mufassal defterlerde geliri vakıflara bağlı köyler ile yaya ve müselleme köyleri yer almamaktadır. Bu nedenle bir sahanın bütün yerleşmelerini bulmak için sadece mufassalların incelenmesi yanıltıcı olmaktadır",⁷ demektedir. Yaptığımız araştırmalara göre, Larende kazası için böyle bir problem bulunmamaktadır. İncelediğimiz kadarıyla bu sahaya ait evkaf defterlerinin hiç birinde mufassal tahrir defterlerinden farklı olan bir tane köye bile rastlanmamıştır. Ayrıca, yaya ve müselleme teşkilatının kaldırıldığı Karaman Vilayeti'nde "malikâne-divani" sistemi uygulandığından, bütün yerleşme merkezleri mufassal defterlerde - biri malikâne diğeri divaniye ait vergi hisseleriyle birlikte - kaydedilmiştir. Bütün bu sebeplerden dolayı, temel aldığımız mufassal tahrir defterlerinin bu sahada yer alan bütün yerleşme merkezlerini kapsadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

¹ Barkan, Ö. 1980. "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri", s. 599-607.

² Göyünç, N. 1991. XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, s. 202, 203 ve ekteki harita.

³ Emecen, F. M. 1989. XVI. Asırda Manisa Kazası, s. 158-221 ve ekteki harita.

⁴ Doğru, H. 1992. XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, s. 175-208 ve ekteki harita.

⁵ Elibüyük, M. 1990. "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler", s. 22 ve arkadaki haritalar.

⁶ Barkan, Ö. L. 1980. a.g.e., s. 680.

⁷ Arıkan, Z. 1988. XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, s. 66, 67.

Yaptığımız çalışmada, arşiv belgelerinde adı geçen toplam 194 karyeden 160'ı bulunarak, yerleşme merkezlerinin tespit edilmesinde % 82 oranına ulaşılmıştır. Tabii bu hesaba diğerlerinde olduğu gibi çiftlik ve mezraalar dahil edilmemiştir. Çiftlik sayısının az olması ve geçici yerleşmelerden olan mezraaların fonksiyonu gereği kısa süreler içinde yer değiştirip, ortadan kalkmaya yatkın olması nedeniyle mezraalar lokalizasyon açısından göz ardı edilmişlerdir. Mezraaları tespit etmek için detaylı araştırmalar yapılmadığından, genellikle defterlerde bağlı bulunduğu karye yakınlarında oldukları kabul edilmiştir.

Mufassal tahrir defterleri üzerinde yapılan çalışmalardan sonra, karyelerin tespit edilmesinde, öncelikle Harita Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan 1/200.000 ölçekli Konya (1945), Konya Ereğlisi (1945), Mut (1945) ve Alanya (1945) paftaları, 1963 ve 1968 yılları arasında basılan 1/100.000 ölçekli M,N,O serilerin 29,30,31 nolu paftaları ve özellikle de kaynakçada sıralanan 1958 ile 1989 tarihleri arasında basılan 1/25.000 ölçekli paftalardan faydalanılmıştır. Bunlara ilave olarak kaynakçada belirtilen diğer haritalar ile, içinde harita olan kitap ve makalelerden de yararlanılmıştır. Hatta haritası olmasa bile kimi durumlarda kitap ve makalelerde verilen bilgiler doğrultusunda lokalizasyon yapılmıştır. Yerleşme merkezleri tespit kaynaklarımızın bir diğeri, Karaman ili köylerinin hepsinde uyguladığımız anketler¹ olurken, belirteceğimiz en son kaynak bizzat arazide yaptığımız araştırmalardır.²

Yerleşme merkezlerini tespit ederken, bugüne kadar ulaşan yerleşme merkezi hiç sorun olmazken, geriye kalanlar için oldukça fazla mesai yapmamız gerekmiştir. Belgelerde adı geçen 195 karyenin 120 tanesi, çeşitli nedenlerle ve çeşitli dönemlerde terk edilmiş, dolayısıyla bugüne ören, viran ve harabe bırakarak veya bazen de hiç bir iz bırakmadan kaybolup gitmişlerdir. Bu köylerin nasıl ve ne zaman terk edildikleri konusunda bir bilgi bulunamamıştır. Fakat, terkedilmiş olmalarına rağmen, aşağıda görüleceği gibi, bunlardan bir çoğunun lokalizasyonu yapılabilmektedir.

¹ Bu anketlerin bütün köylerde uygulanmasını sağlayan, o dönem Karaman Valisi Halil Nimetoğlu olmak üzere, özellikle II Planlama Koordinasyon Müdürü Yakup Yaman'a ve bütün emeği geçenlere burada bir kez daha teşekkür ederim.

² Araziye çıkmadan coğrafi bir çalışma yapmak mümkün olmayıp, ayrıca arazi araştırmalarının önemi için bkz: W.D. Hütteroth. 1968. Siedlung, s. 175 ve S.Faroqhi. 1977. "Anadolu İskanı ile Terkedilmiş Köyler Sorunu", s. 296.

Terk edilmiş köylerin kurulduğu coğrafi ortamlara bakıldığında, bugün yaşayan köylerden farklı olmadığı görülür¹. Larende güneyindeki yüksek platoda bulunan karyeler, vadi içi ve yakınlarında kurulmuşken, kuzeydeki alçak platoda; plato ile ova arasındaki kontak sahasında ve ovada, suğlalar kenarında yerlerini almışlardır. Bir su kaynağı yakınında bulunması açısından da, terk edilen karyeler ile bugün yaşayanlar arasında pek fark bulunmamaktadır.

Terk edilen yerleşmeler buldukları ortamlara göre bazen geriye izler bırakırken, bazen de hiç bir iz bırakmadan kaybolup gitmişlerdir. Bunlardan Bennak, Bazalas, Beteriye vb gibi karyelerin hiç bir izi bugüne intikal etmediğinden, aynı özellikli karyelerin lokalizasyonu kesin olarak yapılamamıştır. Fakat, çalışmamızı yaparken adı geçen karyeleri de mutlaka haritalarda göstermek zorunda olduğumuzdan, diğerlerine göre farklı bir işaretle yerleştirilmiştir.

Terk edildiği halde ardından çeşitli izler bırakan karyeler ise, aşağıda verildiği üzere - geriye kalan izlerinden yola çıkarak - lokalize edilmiştir. Bazı karyeler belki yakın zamanlarda terk edildiğinden, belki de kalıntıları tahrip edilmediğinden² - isimlerini koruyarak - “ören” veya “viran” halinde bugüne kadar gelmiştir. Kabahasan öreni, Ozar öreni, Tekke öreni, Davda öreni³ (Foto:9), Finerek öreni, Şahinviran, Kızılkuyu viranı bu meyanda sayılacak karyelerdendir. Bazı karyeler bugüne “harabe” halinde gelirken (Gödelesin harabeleri, Manazan kalıntıları gibi), (Foto:3,5,6), bazı karyeleride, o köyün varlığına işaret eden mezarlıkları sayesinde⁴ tespit etmek mümkün olmuştur. Örneğin belgelerdeki “Yaycı” karyesi bugün Pınarbaşı köyü güneydoğusundaki Yağcı mezarlığı sayesinde lokalize edilmiştir.

Bazı karyeler, çok daha önceki dönemlerin yerleşme kalıntıları olan höyüklere adını vererek bugüne iz bırakmışlardır (Foto:8). Mutlak eski bir yerleşme kalıntısı olan höyüklerden bazıları, Osmanlı döneminde yanlarına kurulmuş karyelerin adını alırken; bu

¹ Aynı doğrultudaki gözlemler için bkznz:W.D.Hütteroth,1968.Siedlung, s. 177.

² Harabe tahribi bütün Anadolu'da yaygın olup , Karadağ kuzeyindeki Madenşehir ve Değle (Binbirkilise) de tahriplerin oranı görülebilir, bkznz: Foto: 3, ve bazı durumlarda eski dönemlerden kalan binalar korunarak kullanılmaktadır. Buna bir örnek için Fisandon köyündeki kilise camiye bakılabilir (Foto: 4).

³ Davda köyünde 1925'e kadar yaşayan halkın, kuraklık yüzünden burayı terk etmeleri konusu için bkznz:D.A.Gülcan.1989. Karaman, s. 167.

⁴ Bu yöndeki gözlem için bkznz: W.D.Hütteroth, 1968.Siedlung , s. 179.

karyeler sonradan terk edilmiş olmalarına rağmen; höyük, karye adını koruyarak bugüne kadar getirmiştir¹. Larende kuzeyindeki ovada yer alan Sıсахöyük, İbrahim höyüğü, Milletane höyüğü ve Kerti höyük bu durum için karakteristik örneklerdir. Karyelerin bazıları ise yukarıdakilerden farklı bir şekilde, bugüne kadar - adını koruyan - “yer, mevkii, dağ, akarsu vb” ismi olarak gelen ipuçlarından faydalanılarak tespit edilmişlerdir. Kimi karyeler Ozar gibi hem ören, hem mevkii adı olarak geldiğinden işimizi kolaylaştırmıştır². Sosma, Saraycık, Akçain, Göçer mevkii; Akçamahmut, Çardaklar, Bayat dere; Mikail dağ; İkikenise, Kisleburun Tepesi ve Çomaklar’da Çomaklı Tepe olarak bu günlere iz bırakmışlardır.

Tespit edilen bazı köyler bir ara terk edilmiş ise de sonradan özellikle XIX. yy sonlarında, buraya gelen muhacirler tarafından eski ismiyle yeniden kurulmuşlardır³. Bu yerleşme merkezlerinin ne zaman terk edildiklerini ve köyde hiç kimse kalmayacak şekilde tamamen mi terk edildiklerini bilmiyoruz. Ama adı geçen köylerden; özellikle XIX. yy sonlarında gelen muhacirlerin yerleştiği, Mercik⁴, Gökçe, Eminler, Davgandos ve Dilbeyan⁵ köylerinin tekrar eski isimlerini almaları daha fazla araştırma yapmayı gerektirmektedir.

Görüldüğü gibi, buraya kadar verilen örneklerde köyler, günümüze kadar gelen izleri yardımıyla lokalize edilebilmişlerdir. Bunlar yanında bir de tespit edilemeyenler var ki, onlar da muhtemelen çalışma alanında yer alan - adı unutulmuş - ören, viran ve harabelerdir. Arazi çalışmaları sırasında da gözlemlediğimiz isimsiz kalıntıların daha fazlasını haritalarda görmek mümkündür. Karaman çevresinde bugün adı bulunan birçok ören, viran ve harabe olup, bunların bazılarının adının daha önceden değişmesi ihtimal dışında değildir. Sadece 1/100.000 ölçekli N 30 paftasında bile toplam 31 harabe ve 13 örenin yer alması, bu durumu daha iyi açıklar niteliktedir. Haklık mevkiindeki isimsiz

¹ Aynı doğrultudaki gözlemler için bkz: W.D.Hutteroth ,a.g.e., s. 184,185.

² 1/200.000 ölçekli Konya Ereğli’si paftasında Uzar öreni varken, M30d4’de Ozar mevkii, M30d3’de Ozar burnu ve Ozar sarnığı , N30 a2’de Ozar isimli kayıtlar vardır.

³ Yeni oluşan köylerin eski isimlerini taşıması konusunda bkz:W.D.Hütteroth ,a.g.e., s. 175.

⁴ XVI. yy’da adı Mercikli olan köyün, 1906-1907’de Bulgaristan’dan gelen muhacirler için kurulması konusunda bkz: D.A. Gülcan,1989. Karaman, s. 345.

⁵ Bu köylerin muhacir oldukları ve ne zaman geldikleri hakkında bkz: Sapançalı H.Hüseyin ,1993. Karaman , s. 73.

harabe, Karaman kuzeyindeki iki isimsiz harabe ilk akla gelen örneklerdendir. Ayrıca Kızılkurt harabesi, Barutkavuran köyü güneyindeki Yukarıköy harabesi ve adı olan diğer harabeler, belkide sonradan isim değiştirmiş olabilirler.

Bu günkü yerleşme merkezleri ile ilgisi olmayan, Çukurbağ yakınındaki Kervan mezarlığı, Barutkavuran doğusundaki İkimezarlık, İbrala batısındaki Arapdede mezarlığı ve Sinci doğusundaki Uzunmezar mevki gibi izler kesin olarak geçmişteki bir köyün varlığını haber vermektedirler. Bunlara ilave Özkas mevki gibi hem yer adı hem de aynı adlı han harabesi, Başkışla yakınındaki Barman hanı, Göztepe ve Hamidiye gibi XVI. yy'da bulunmayan köyler yakınındaki han harabeleri ile Orzala yakınındaki Atlıhasan adı ile birde öreni olan Atlıhasan gibi izler, geçmişte yaşamış köylerin kalıntıları olabilirler. Bunlar hakkında yeterli veri bulamadığımızdan, bizim lokalize edemediğimiz köyler olup olmadıkları konusunda bir şeyler söylemek mümkün değildir. Fakat adı geçen bütün köylerin isimlerinin faydalandığımız belgelerde olmaması, bunların ya isimlerinin değiştiğini, ya da XVI. yy'dan sonra kurulup, ortadan kalktıklarını göstermektedir.

Yerleşme merkezlerinin tespiti sırasında en faydalı bilgileri yine temel kaynağımız olan mufassal tahrir defterleri vermiştir. Adı geçen belgelere kaydedilen karyeler yazılırken çok net olmasa da, bir sisteme uyulmuştur. Bu sisteme göre, karyeden karyeye dolaşarak her meskun yeri kaydeden¹ vergi memurları birbirine yakın karyeleri sırasıyla gezmişlerdir². Aslında bu ifade bütün karyelerin yakınlık sırasına göre yazıldığı anlamına gelse de, defterler tam olarak bu özelliği yansıtmazlar. Bazen birbirine komşu olan karyeler ard arda dizili kaydedilmişken, bazen araya başka bir kesimden karyelerin girdiği görülmektedir. Örneğin İkikenise'den sonra Selarek ve Gazi³, Akçamihmad'dan sonra Özdenkışla⁴, Arıkviran'ı takiben Mervan ve Selvan⁵, Mikail'den sonra Aslan ve Gödet⁶ karyeleri kaydedilmiştir. Yine Pınarbaşı karyesinden sonra kaydedilen Ağras, Gezenid ve Karalığaz-ı Cebel⁷ aynı sistem dahilinde yazılmışlardır.

¹ Tahrirler ve tahrirlerin nasıl yapıldığı konusunda bkz: Ö.L. Barkan, 1940-41. "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I-II", ve H.İnalçık,1987. Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid.

² Aynı gözlem için bkz: W.D.Hütteroth, 1968. Siedlung, s. 173.

³ TT 63, s.166,167 ve TT 415, s.123.

⁴ TT 63, s.171 ve TT 415, s.127.

⁵ TT 63, s.172,173 ve TT 415, s.128,129.

⁶ TT 63, s.177,178 ve TT 415, s.132,133.

⁷ TT 63, s.189,190 ve TT 415, s.142,143.

Ayrıca karyeler kaydedilirken bazen, “karye-i Acıgöl tabi-i Mazanşehir”¹ kaydından anlaşılacağı gibi, tabii olduğu yerin yazılması bize, Acıgöl karyesinin suyu acı bir göl yanında bulunmasına ilave Mazanşehir’e de yakın olduğunu göstermektedir. Bir başka örnekte, Yoğunlar karyesinde “der sahra-yı kaza-yı Larende” ibaresinin bulunması², Larende kazasında iki tane Yoğunlar isimli karyenin bulunduğunu, buradaki karyenin sahrada (yani düzlük veya ova) iken, diğerinin dağda³ olduğunu ifade etmektedir. Karalgaz-ı ova⁴ ve Karalgaz-ı cebel⁵ karyeleri ile Davgandosova⁶ ve Dağdavgandos⁷ ve nihayet Kızık⁸ ile Dağkızık⁹ karyelerini de aynı şekilde saymak mümkündür. Suvirmez karyesindeki “tabi-i İlisıra” kaydı¹⁰, bugün hiç izi olamayan bu yerleşme merkezinin, bugüne ulaşan İlisıra yakınında olduğunu göstermektedir.

Bu karyelerin tespit edilmesinde ve tespit yerinin doğruluğunun kontrol edilmesinde defterlerde sıralanan vergi kalemlerinden de faydalanma imkânı bulunmuştur. En tipik örneği olarak, Divle karyesini vereceğimiz bu yöntemde bizim için son derece önemlidir. Karaman çevresinde günümüze ulaşan Divle yanında bir de Karadağ üzerindeki Değle (Devle) köyü vardır ki, eğer defterdeki vergi kalemleri olmasa, tespit yanlış olabilirdi. Divle karyesinde kayıtlı eski adı “asiyab”¹¹ olan değirmenlerin bulunması, bize Divle’nin bugünkü Değle olmadığını kesinlikle kanıtlamıştır. Çünkü, arazide yaptığımız araştırmalarda gördüğümüz kadarıyla, Değle’de içecek suyun bile sıkıntısı varken, asiyabların olması mümkün değildir. Ayrıca bu köyde tarım yapılacak arazi olmaması sebebiyle asiyabda işlenecek tarımsal ürünlerin yetiştirilme şansı da azdır. Kanımızca bu günkü Değle, o dönemde Mazanşehir’e tabii olan Hisarlık¹² karyesidir. Hisarlık karyesinde kayıtlı vergi kalemlerinin de desteklediği bu fikir, sadece bu karye adının sonradan nasıl değiştiğini açıklayamamaktadır.

¹ TT 63, s. 209.

² TT 63, s.182 ve TT 415, s.136.

³ TT 63, s.204’de “Yoğunlar der cebel” ifadesi kayıtlıdır.

⁴ TT 63, s.207 ve TT 415, s.158.

⁵ TT 63, s.190 ve TT 415, s.143’de “Dağkaralgaz-ı cebel” şeklinde yazılmıştır.

⁶ TT 63, s.243 ve TT 415, s.193.

⁷ TT 63, s.220 ve TT 415, s.171.

⁸ TT 63, s.179 ve TT 415, s.133.

⁹ TT 415, s.157.

¹⁰ TT 63, s. 234.

¹¹ TT 63, s.185, TT 415, s. 139’da Divle, TK 104, v. 163b’de Devle olarak kayıtlı karyede vergi alınan 5 adet asiyab vardır.

¹² TT 63, s.219’da “tabi-i Mazanşehir”.

Aynı konuda, karyelerde yetiştirilen ürünler de yardımcı olmuştur. Bucakkışla karyesinin tespiti, aynı isimle bu güne kadar gelmesi nedeniyle kolay olmasına rağmen, bu karyede “öşr-i penbe” adıyla pamuktan alınan verginin bulunması¹, tespitin doğruluğunun kontrolüne imkan vermiştir. Çünkü, bu gün de Karaman ilinde iklim açısından pamuk üretimine elverişli bir tek saha vardır ki o da “Gökçay vadisi”dir. Adı geçen vadi içinde yer alan Bucakkışla karyesinden başka, lokalize edemediğimiz ama aynı vadiye olması gereken Alifakihler² karyesi de o dönem Larende kazasının pamuk yetiştiren iki karyesinden biridir.

Bütün karye tespitlerini vergi kalemleri ile doğruladıktan sonra, geriye kalan “suğla” kayıtları da aydınlatıcı olmuştur. Kerti, Sondalus, Sise, Tanrıvermiş, Virancık ve Yarımcadinek karyeleri yakınında suğlaların olması³, bu karyelerin suğla oluşumuna uygun sahalarda bulunduğunu kanıtlamaktadır. Belki bu köylerden bazılarının ortadan kalkma sebebi olan suğlalar, sadece Larende kuzeyindeki ovada meydana gelebildiğinden adı geçen karyelerin sitleri ovanın su basmaya en uygun yerleri olarak belirlenmiştir.

Haritalarda “Sisnin” veya “Sıranlı” höyük olarak geçen yerin, bizim belgelerden okuduğumuz “Sise”⁴ karyesi olduğunu, arazide tespit ettiğimiz “Sırahöyük” veya “Sısanınhöyük” adından sonra kesinleştirebildik. Belgelerde adı geçen “İnelevle”⁵ ve “Kutluköy”⁶ karyelerini hiç bir harita da ve arazide tespit etmek mümkün olmazken, Uzunçarşılı’nın bir çalışması bu sorunu çözmüştür. İbrahim Bey İmareti’nin vakfiyesinde, vakıf gelirlerini sıralarken söylenen şu açıklama adı geçen karyelerin lokalizasyonunu sağlamıştır. “Kutlu denilen ve cenuben Canason köyü hududu kısmen İnelevle köyü ve şarken Gazi köyü ve şimalen Sidirova köyü çayırı ve garben Sergü hududu ve kısmen Gedüm köyüne giden yol ve Canason köyüne ait bazı arazi ile tahdit edilmiş olan ve Larende mülhakatında bulunan köy”⁷. Haritalar ve arazide bulamadığımız bir köyde “Karadam” olmuştur. “Karıdam veya Sarıçam” gibi okunma ihtimali de bulunan bu

¹ TT 63, s.198 ve TT 415, s.151.

² TT 63, s.197 ve TT 415, s.149.

³ TT 63, s. 245,246 ve TT 415, s. 195.

⁴ TT 63, s. 229 ve TT 415, s.181.

⁵ TK 104, v.167a.

⁶ TT 63, s.241 ve TT 415, s.199.

⁷ Uzunçarşılı, İ.H.1937. “İbrahim Bey’in Karaman İmareti Vakfiyesi”, s. 102.

karyenin yerini Gülcan'ın çalışmasında yayımladığı bir vakfiyede bulabildik. Canason karyesi vakfiyesinin bir kısmı olan bu belgede "Karadam'ın Canason'un batı komşusu olduğu" kaydedilmiştir¹.

Yine aynı şekilde lokalize ettiğimiz bir başka köy, arz ettiği önem nedeniyle arkeologlar, tarihçiler ve diğer uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından araştırılması gereken Dervi'dir. Belgelerde "Dervi" yada "Dirvi" şeklinde kayıtlı karye, Roma - Bizans döneminin "Derbe"si olabilir². Strabon'un kraliyet ikametgahı olarak bildirdiği Derbe, bu nedenle ayrıca araştırılarak yeri bulunmalıdır. Böylece, bu günkü "Kerti höyük"ün Derbe olduğunu iddia edenlerin³ haklı olup olmadığı ortaya çıkarılmış olacaktır. Adı geçen karye, İbrahim Bey'in imareti vakfiyesinde "Larende civarında ve Foni⁴ köyü deresinin alt tarafında olup, şöhretine binaen hudut tayinine lüzum görülmeyen Dirvi köyü"⁵ şeklinde kaydedildiğinden ve haritalarda "Devriyolu"⁶ adı ile bir yol olmasına dayanılarak, lokalizasyonu haritada görüldüğü gibi yapılmıştır (Harita:3).

Yaptığımız bütün araştırmalardan sonra, aşağıdaki tablo da görüleceği gibi, karyelerin çoğunluğu tespit edilmiş olup, lokalize edilemeyen karyeleri, tespit kaynağı kısmına bir "?" işareti koyarak gösterdik. Buna göre XVI. yy'da Larende kazasının beş ayrı tahrirde hazırlanan mufassal defterlerinde toplam 193 tane kayıt girişi yapılarak toplam 194 tane karyenin adı verilmektedir. Karye sayılarının her tahrirde farklı olması, bazen birbirine çok yakın olan karyelerin birlikte yazılmasından kaynaklandığı gibi, asıl fark, önceleri mezraa, sınır ve zaviye kaydedilen yerlerin karye haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bazı konar-göçer toplulukların yerleşik hayata geçmeleri ile de karye sayıları değişmiştir.

¹ Gülcan, D.A. 1989. Karaman, s. 73 ve 299.

² Derbe ismi telaffuz ederken zamanla Dervi haline dönüşmeye uygun görünmektedir.

³ Yaptığımız arazi çalışmalarında araştırmacı sanat tarihçisi olan M. V. Uysal, Kertihöyük'ün Derbe olduğunu ileri sürdüğünü ve bu konudaki araştırmalarını yayımlayacağını öğrendik.

⁴ Uzunçarşılı, İ.H. 1937. a.g.e., s. 103'de bu köyü "Foti" şeklinde okumuşsa da doğrusu "Foni" olacak.

⁵ Uzunçarşılı, İ.H. 1937. a.g.e., s. 103.

⁶ N30 ve N30 b3'de "Devriyolu" ismiyle bir yol gösterilmiştir.

Belgelerdeki 193 karye kayıt girişinde belirtilen 194 karyeden 30 tanesinin lokalizasyonu yapılamamıştır. 164 karyenin yerini tespit ederek “karye yerini bulmada” % 82 oranına ulaşılmıştır. Yeri tespit edilen karyelerden 130 tanesi 1 / 25.000 ölçekli paftalardan, 113 tanesi 1 / 100.000 ölçekli paftalardan, 86 tanesi 1 / 200.000 ölçekli paftalardan bulunmuştur. 17 karye kaynakçada açık kimlikleri verilen kitaplardan, 10 tanesi arazide yaptığımız araştırmalardan ve 24 tanesi de mufassal tahrir defterlerinde verilen bilgiler doğrultusunda lokalize edilebilmiştir. Tespit edilen bu köyler toplandığında, toplam köy sayısından fazla olduğu görülür ki bunun sebebi bir karyenin birden fazla kaynaktan tespit edilmesidir. Aslında, karyelerin tespiti sırasında mümkün olduğu kadar fazla köyü bulmak için her türlü bilgi dikkate alınmış ve sonuçta aşağıdaki tablo hazırlanmıştır. Bu nedenle tablo incelenirken bazı karyelerin tespit kaynağının az bazılarının çok olduğu görülecektir.

Yeri bulunamayan 30 karye ise yapılan çok yönlü çalışmalara rağmen tespit edilememiştir. Fakat hazırlanan haritalarda eksiklik olmaması için muhtemel bulunabileceği yere işaretlenerek sorun şimdilik çözülmüştür. Belki daha ileride başka çalışmaların da yardımıyla bu köylerin bulunabilmesi mümkündür.

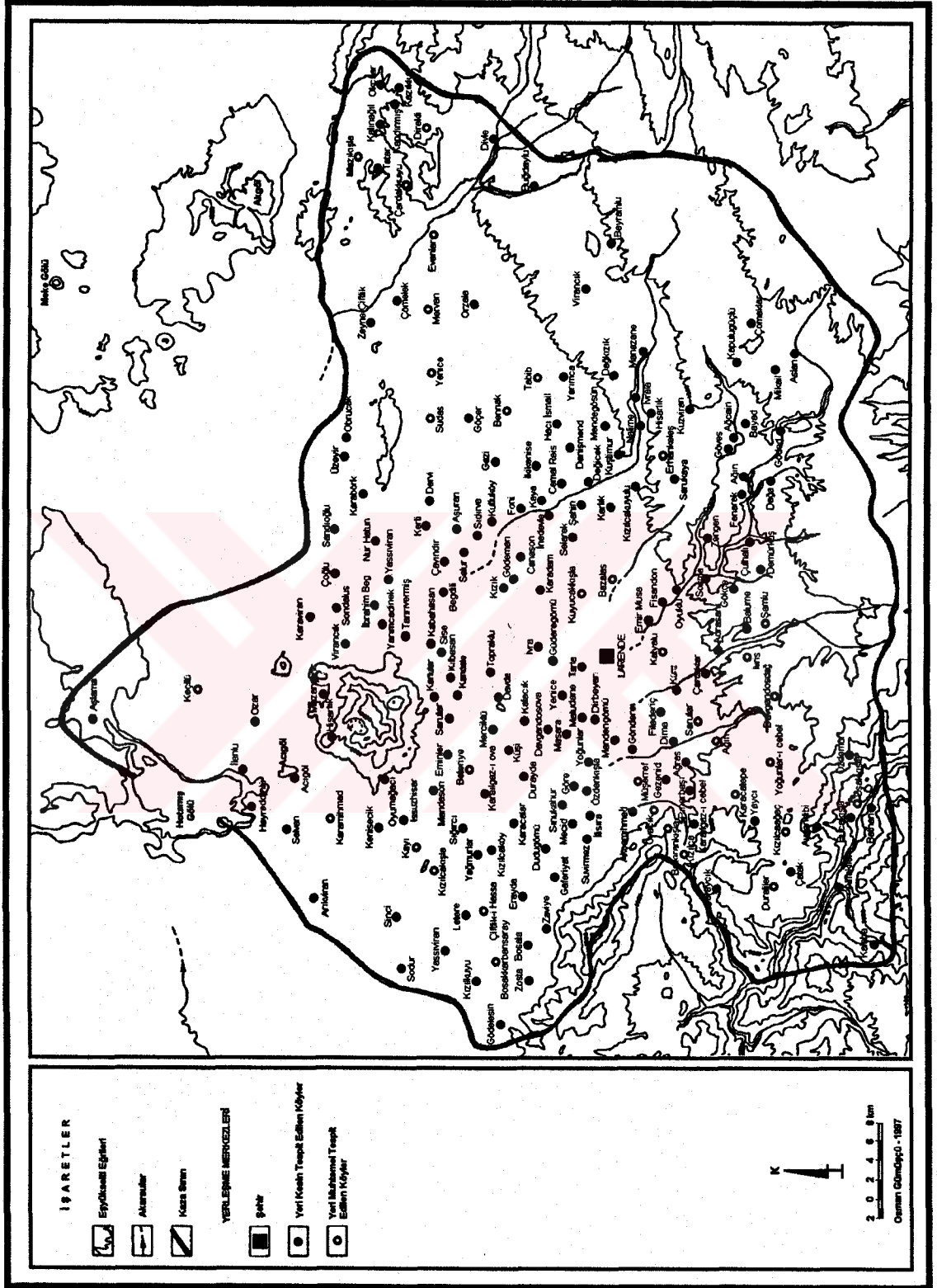
Son olarak, tablo 2’de verilmiş olmasına rağmen, takibi kolaylaştırmak için yerini bulamadığımız köyleri aşağıdaki tabloda veriyoruz (Tablo:1):

Tablo 1: Larende Kazasında Yeri Kesin Tespit Edilemeyen Köyler.

Balkırankışla	Bazalas	Bennak	Beteriye	Çardakkuyu	Davgandosdağ
Direkli	Duraliler	Erhankеleş	Evanlar	İvris	Karacatepe
Karamihmad	Karaviran	Katyalu	Kayı	Keçilü	Kızılca
Kızılcaağaç	Kızılcakişla	Kuyucakkişla	Küşi	Müşerref	Sarular
Sudas	Şamlu	Tabib	Uşakkışla	Yenice	Yoğunlar-ı cebel

LARENDE KAZASI TESPİT EDİLEN YERLEŞME MERKEZLERİ

Harita : 3

Tablo 2: XVI. yy Larende Kazası Köylerinin Yerlerinin Tespit Edilmesi.

(KARYELER) GENEL SIRALAMA	Sayfa no TT 40	Sayfa no TT 415	Varak no 1-TK 104 , 2- TK 113 , 3-TT 615	TESPİT KAYNAĞI
1. Acıgöl	982'de Hassa		2-175 b	Acı Göl - Süleymanhacı ky, N30 a1,N30,KE 2
2. Adrasan	942	168'de Reayası Çardak'da oturur	2-186 a	Adrasan - Gülcan 1989, s.308
3. Ağcain	968	138	1-161 b	Ağcain - N30 c3,N30
4. Ağın	999	144'de Ağın	2-220 a	Gödetağını ky - N30 c3,N30,M 2
5. Ağın			2-194 a	Ağın - Tahrirden
6. Ağras	1001	142	1-158 a	Ağras - Araziden ve Tahrirden
7. Akçamihmad	970	127	1-145 b	Akçamahmut, Akçamahmut Deresi - N30 d1,N30, Akçaahmet Deresi - M 2
8. Alifakihler	993	149'da maa mezra -ı Ulu çimen gayri ez Kiçi Çimen	2-214 a	Alifakiler - Tahrirden
9. Arıkviran	969'da Akviran	128	1-155 a	Arıkören ky - N29 b2,N29,KE 2
10. Aslan			1-145 a'da defter-i atikde sınır	Aslan - Araziden ve Tahrirden
11. Aşlama		188	2-209 b	Bü. Aşlama ky - M30 d2, Kü. Aşlama ky - M30 d3,Aşlama Tepe - M30 d1,M30,KE 2
12. Aşuran	977'de Aşuranlar	149	2-212 b	Aşuran ky - N30 b4,N30,KE 2
13. Avgandibi	1000	149'da Avgandibi	2-215 a	Avgan - 030 a1,Afgan ky - M 2
14. Balkırankışla	995'de Balkaran	130'da Balkıran nd Çulali	1-150 a'da Balkıran nd Çivilali	?
15. Balıme	949'da Balıme	136	3-23'de Vk İmaret-i Sultaniye	Balama ky - N30 d3,N30,Bağlama ky - M 2
16. Bathan			2-186 b	Bathan - Tahrirden
17. Bayad			1-162 a'da nezd-i sınur-ı karye-i Ağcain	Bayat Deresi - N30 c3,N30,M 2
18. Bayramlı	937'de Bayraklı	130	1-160 b	Bayram - N31 d2
19. Bazalas	949	134	1-151 b	?
20. Begdili	940	158	2-217 b	Beydili ky - N30 b4,N30,KE 2 , Gülcan,1989 - s.110
21. Bennak	920	148	2-220 a	?
22. Beteriye	959	180	2-195 b	?
23. Bosakkarban saray			1-147 b	Bosakkarbansaray - Tahrirden
24. Bosala	911'de hassa	194	2-208 b	Bosala ky - N29 b3, N29b4,N29,K2
25. Bucakkışla	1000	151	2-213 b	Bucakkışla ky - O30 a1,O30,M 2
26. Buğdaylı	1007	153	2-211 a	Buğdaylı ky, Buğdaylı Tepe - N31 d2,N31,KE 2
27. Canason	906'da hassa	185'de Vk Cami-i karye-i mezbure	2-173 b	Canason ky,Canhasan ky - N30 b4,N30,KE 2,Gülcan,1989 - s.72
28. Çardakkuyu nd Meridli			1-165 a'da nd Meridli an cemaat-i Arablar	?
29. Çardaklar	941'de Çardaklı	168	3-24'de Vk İmaret-i Sultaniye	Çardaklar - N30 d3, Çardaklar Deresi -N30, Çardaklar pınarı - M 2
30. Çatak	997	160	2-197 b	Çatak ky - N29 c3, N29 , Çatakköy - M 2
31. Çavındır	933	131	1-159 a	Çavındır - N30 b4,N30

32. Cemal Reis	948'de Cemal	165		2-200 b	Cemal ky - Tahrirden
33. Çiftlik-i Hassa	914'de Çiftlik, hassa	190		2-174 a	Çiftlik-i Hassa - Araziden
34. Çoğlu	984'de Çoğlu	150		3-26'da Vk İmaret-i Sultaniye	Çoğlu ky - N30 b1,N30, Çuğlu ky - KE 2
35. Çomaklar	969	138		1-155 b	Çomaklı tepe ve çeşme - M 2, Çomaktepe - N31
36. Çömelek	1008	156		2-209 b	Çömelek - Tahrirden ve Çömelek Tepe KE 2
37. Çulhalı				2-187 a	Çulhalı - Çulhalı - N30,N30 d4
38. Dağa	936	147		2-192 a	Dağa ky - N30 c3,N30,M 2
39. Dağkızık		157'de nd Haliller (Celiller)		2-196 a	Kınıköreni - N30 c2,Kınıkıran - N30
40. Danişmend	927'de Danişmendköy	129		1-150 b	Danişmend - Araziden ve Tahrirden
41. Davda	964	162'de Medrese-i Musa	Vk Emir	2-215 b	Davdaöreni - N30 a3,N30, Davdağıl - KE 2
42. Davgandos dağ	998'de Dağdavgandos	171'de Dağdavgandas		3-22'de Vk İmaret-i Sultaniye	?
43. Davgandos ova	910'da hassa	193		2-179 b	Davgandos ky - N30 d2,N30,KE 2
44. Değicik	934	172		2-193 a	Değircik mh - N30 d2,N30,KE 2
45. Demürkuş	951	159		2-186 b	Demürkuş - Tahrirden
46. Dervi	942'de Divri	147'de İbrahim Beg	Vk İmaret-i İbrahim Beg	1-149 a'da Vk İmaret-i İbrahim Beg	Uzunçarşılı ,1937 - s. 102 ve Devriyolu - N30 b3,N30
47. Dima	1003	151		2-218 a	Duma Deresi - N30 d4,N30,Dumaözü - M 2
48. Dirbeyan	912'de hassa	188		2-182 a	Dilbeyan ky - N30 d2,N30,KE 2
49. Diraklı				1-166 b'de an cemaat-i Arablar	?
50. Divle	1009	139		1-163 b'de Devle	Divle ky,Divle Deresi - N31 b4,KE 2
51. Dudugümü	943	178'de İbrahim Beg	Vk İmaret-i İbrahim Beg	2-188 a	Düdüğ mezraası Hr - N30 d1 ,N30 Dudugümü - KE 2
52. Duraliler	1006'da Duralu	155		2-204 b	?
53. Durayda	938	135		1-148 b	Durayda ky - N30 a4,N30,KE 2
54. Eminler	960	154		2-200 a	Eminler ky - N30 a4,N30,KE 2
55. Emir Musa	977	179		2-170 b	Emir Musa Değirmeni Hr - N30 d2, M 2
56. Erayda	975	177'de İbrahim Beg	Vk İmaret-i İbrahim Beg	2-207 b	Areyde Çf - N29 b3, Areydeboğazı - N29 c2,Avayda Çf - N29
57. Erhankleş	922'de Erhankelus	173, 174'de ve	Mz Ağin	2-193 a	?
58. Evanlar	1011	170		2-207 a	?
59. Evlad-ı Şeyh Hacı İsmail	981'de Evlad-ı Hacı İsmail	186			Tekkeviranı - N30 c2,N30, Aşıköreni - KE 2,Güngör,1991 - s.20,21
60. Fenerek	948	124		1-153 b	Finerek - Gülcan, 1989 - s.139
61. Filaderiç	921	164'de Medrese-i Musa	Vk Emir	2-205 b	Fideriç ky - N30 d2,N30,M 2
62. Fisandon	946	167		2-171 a	Fisandon ky - N30 c1,N30,M 2
63. Foni	935'de Oni	135		1-146 b'de Mülk-i Mehmed Karamani	Uzunçarşılı, 1937 -s.103, Bū. Nunuhöyük - N30 b4,Uno Köprüsü - N30,Bū. Gonuhöyük - KE 2
64. Gaferiyat	972	176'da İbrahim Beg	Vk İmaret-i İbrahim Beg	2-183 a	Gaferiyat ky - Konyalı,1967 - s.157,KE 2
65. Gazi	976'da Gaziköy	123'de Ketancı Baba	Vk Zaviye-i Ketancı Baba	1-147 b'de Vk Zaviye-i Ketancı Baba	Gaziler - N30 c2,N30

66. Gezenid	952	143	1-133 b	Gözenönlü - N30 d1, Gezenönlü değirmenleri - M 2
67. Göçer		185		Büyükgöçer ve Küçükgöçer - N31 a4 , Göçer - N30
68. Göre, Göde, Göze			1-153 a	Göre - Tahrirden
69. Göded	918	133	1-162 a	Göded ky - N30 c3, N30, M 2
70. Gödelesin	958'de Gödelesun	126	1-161 b	Gödelesin Hr - K 2, Güdellez tepe - N29 b4, N29
71. Gödeman	959	184	2-218 a	Güdömen ky - N30 b4, N30, KE 2
72. Göderegömlü	904'de hassa	192	2-172 a	Güdrekgöme - N30 d2, N30, Guldirekküpü - KE 2
73. Gökçeler	950	125	1-153 a'da Gökçe	Gökçe ky - N30 c4, N30, Gökçeköy - M 2
74. Gündere	924	138	1-150 a	Gündere ky - N30 d1, N30, Gündere - M 2
75. Göves	929'da Göges	169	3-28'de Vk İmaret-i Sultaniye	Göves ky - N30 c3, N30, Gövez - M 2
76. Hayreddinli nd Elginöyüğü	991	131'de nd Elginöyüğü	1-152 a'da nd Elginöyüğü	Hayröddinli - Tahrirden
77. Hisarlık		171	2-202 b	Hisarlık - N30 c2
78. Hisarlık	982'de hassa		2-217 a	Arazi ve Tahrirden Değle ky - N30 a1, N30, Deyle ky - KE 2
79. İssuzhisar	913'de hassa	191	2-198 a	İslihisar ky - N30 a1, N30, KE 2
80. İbrahim Beg Öyüğü	915'de İbrahim Öyüğü, hassa	186'da İbrahim Beg İmaret-i'nin vakfı	2-197 b'de Kicükuyu nd İbrahim Beg Öyüğü	İbrahim Höyüğü - N30 b1, KE 2
81. İkikenise	971'de İkikilise	123'de İkikilise Vk Uluzaviye	1-144 a'da İkikilise Vk Uluzaviye	Araziden , Kisleburun Tepe - N30 c2, N30
82. İlanlu	990	166	2-218 b	Yılanlı ky - M30 d4, M30, KE 2
83. İlisra	907'de hassa	189	2-189 a	İlisra ky - N30 d1, N30, KE 2
84. İnedevle			1-167 a	İnedevle - Uzunçarşılı , 1937 - s.102
85. İvra	916'da hassa	180'de İbrahim Beg İmaret-i vakfidir	2-173 a	İvra - N30 d2
86. İvrala	944	161'de İvrala elmeşhur Bavrala Vk İmaret-i İbrahim Beg	2-202 b'de İvrala elmeşhur Bavrala	İvrala ky, İvrala Deresi - N31 d1, K 2
87. İvris	1004'de İvzir	136	3-212' de Vk İmaret-i Sultaniye	?
88. Kaba Hasan	987	166	2-176 a	Kabahasan öreni - N30 a3, KE 2, Karahasan öreni - N30
89. Kalaba		155'de	2-185 b	Kalaba ky - O29 b2, O29, A 2
90. Kalacık	915	194	2-206 a	Kalaycık - N30 2, N30, Kalacıkören kuyusu - KE 2
91. Kalnağıl			1-166 a'da an cemaat-i Arablar	Kalın Ağ - N31 b1, N31
92. Kandale	967	180'de maa Karlular	2-178 a	Kandallıhöyük öreni - N30 a3, N30, Altın, 1995 - s.20
93. Kandırmuş			1-166 a'da an cemaat-i Arablar	Kandırmuş Ağ - N31 b1, N31
94. Kapulugüçlü			2-205 a	Kapulugüçlü - Güçlü ky, N31 d4, N31, M 2
95. Karabörk			1-147 a'da defter-i atikde mezraadır	Karabörk Yay - N30 b2, N30
96. Karacalar	959	148	2-188 b	Karacalar Çf - N30 a4, N30
97. Karacatepe	999'da Karadepe	141'de Kızılcapepe	1-159 b'de hali an raiyyet	?

98. Karadam	979'da Karıdam	128'de Vc Medrese-i Mud	2-180 a	Karadam - Gülcan,1989 - s.73 ve 299
99. Karalgaz-ı cebel	1005'de Karalgazi	143'de Dağkaralgaz-ı cebel	2-213 b	Araziden ve Karalgaz - N30 d4
100.Karalgaz-ı ova	936'da Karalgazi	158	2-201 b	Karalgazi ky - N30 a4,N30,KE 2
101.Karamihmad	989	124'de nd Kışla	1-151 a nd Kışla	?
102.Karaviran	987	145	2-177 a	?
103.Karlık	950	173	2-218 b	Karlık - Tahrirden
104.Karlular			2-178 a'da Karlı	Karların öreni - N30 a3,N30, Altın, 1995 - s.20
105.Katyalu	967	141	1-156 b'de Katanlu	?
106.Kaya	953	171'de Cemal nam karye halkı dahi bu karyede oturur	2-190 b	Kayaönü mh - N30 c2,N30
107.Kayı	937	152	2-172 a	?
108.Kazıklı nd Toraman			1-165 b'de nd Toraman an cemaat-i Arablar	Toraman Ağ - N31 b1, N31
109.Keçiltü	984	153'de Güçlü	2-199 b	?
110.Kenisecik	938'de Kilisecik	159'da Vc Zaviye-i Ali Baba	2-216 b	Kisecik ky - N30 a1,N30,KE 2
111.Kerti	979	145	2-177 b	Kertihüyük - N30 b4,N30, KE 2
112.Kılbasan	928	175	2-170 b	Kılbasan ky - N30 a3,N30, KE 2
113.Kızık	971	133'de maa mezra-ı Kökezciftlik	1-159 b'de maa mezkur çiftlik	Kızık ky - N30 b4,N30,KE 2
114.Kızılca	994			?
115.Kızılcağaç	972	160'da Kızılğaç	2-205 a	?
116.Kızılcakuşla	975	152	2-181 a	?
117.Kızılcaköy	932	178'de nd Varsaklar	2-201 b	Kızılcakeyu - N29 b3
118.Kızılcakeyulu	932'de Kızılcakeyu	140	1-148 b	Kızılcakeyu - N30 c2,N30
119.Kızılkeyu		126'da Vc Türbe-i Ferhuniye	1-151 a'da Vc Türbe-i Ferhuniye	Kızılkeyu ky - N29 b4,N29, K 2
120.Kuştimur			1-145 a	Kuştimur - Araziden ve Tahrirden
121.Kutluköy	905'de hassa	199'da Vc İmaret-i İbrahim Beg	2-175 a	Kutluköy - Üzünçarşılı ,1937 - s.102
122.Kuyucakkuşla	908'de Kuyucak, hassa	184	2-178 b	?
123.Kuzviran nd İnce	939	132	1-144 b'de İnce dahi dirler	İnce - N30 c3,İnceviran - N30
124.Kürd	920	166	2-180 b	Kürdöresi ky - N30 d2, EskiKürdöresi - N30 d3, Kürdöresi ky - N30, M 2
125.Küşî	926	163'de Vc Medrese-i Emir Musa	2-175 b	?
126.Letere	906'da hassa	191	2-196 b	Letere mh - N29, İletre öreni - K 2
127.Maludane nd Milledane	939'da Milukdane	158'de Maludane nd Milledane	2-218 b	Milletane hy - N30 d2,N30, KE 2
128.Manazan	923	156'da Manazan	2-204 a	Manazan mağ - N31 d1, Manazan - M 2
129.Mandason	933	151	2-191 a	Mandason ky - N30 a4,N30, KE 2
130.Manderigözü	926'da Manderiküp	144	2-207 a	Manderenönü-N30d1, Menderenönü - N30, Menderközü - M 2
131.Masara	914'de hassa	192	2-181 a	Masara çf - N30 d2, N30, KE 2
132.Mazanşehir	983	182'de Mazanşehir	2-198 b	Mazanşehir, Madenşehir ky - N30 a2, N30, KE 2

133.Mazıkışla			1-165 b	?
134.Mecid	946			Mecidiye ky - N30 d1,N30,KE 2
135.Mendegöstün	945	172	2-182 b	Mendikkuyu ve Mendikbelen - N30 c2, N30,Mendiğin kuyu - KE 2
136.Merciklü	961'de Mercik	134	3-25'de Vk İmaret-i Sultaniye	Mercik ky - N30 a3,N30, KE 2
137.Mervan	1012	128	1-161 a	Mervan - Tahrirden
138.Mikail	919	132	1-133 b	Mikail - Mihail Dağı - M 2
139.Müşerref	995	146	2-187 a	?
140.Nalime	924'de Lalime	174	2-201 a	Nalıma mh - N30 c2
141.Okçılar			1-166 b'de hass-ı Mirmiran	Okçu Ağ - N31 b1,N31
142.Orzala	1008'de Uruzla	169'da tabi-i Sarayözü	2-214 b	Orzala ky - N31a4, N31, KE 2
143.Ovacık	994	154	2-210 a	Ovacık - N31d1,N31
144.Oyuklu	928'de Ayuklu	137'de Ayuklu	1-146 b'de Oyuklu	Oyuklu - Konyalı,1967 - s.117
145.Oyumağacı	958'de Eyümağaç	125	1-154 b'de Eyumağacı	Oymağaç Ağ - N30 a1,N30, KE 2
146.Ozar	988	124	1-153 b	Ozar - M30 d4,N30 a2,N30, Ozar burnu ve Ozar sarmuç - M30 d3,Uzar öreni - KE 2
147.Özdemür	1002'de Öztumur	183	2-202 a	Özdemir ky - O30 a1,O30, M 2
148.Özdenkışla	954	127'de Özdenkışla ve Göre	1-152 b'de Özdenkışla ve Göde	Özdenkırı - N30 d1, N30
149.Pınarbaşı	964	142	1-160 a	Pınarbaşı ky - N30 d4,N30, M 2
150.Salur	905'de hassa	192	2-213 a	Salur ky - N30 b4,N30, KE 2
151.Sandıoğlu nd Kalacık	917	137'de nd Kalacık	1-157 b'de nd Kalecik	Kalecik ve Mzl - N30 b1, N30
152.Saraycık	997	145	2-210 b	Saraycık - N29
153.Sarukaya	935'de Sarucakaya	153	2-188 b	Sarukaya ky - N30 c3,N30, M 2
154.Sarular	960	137	1-148 a	Sarılar - N30 a3, Altın,1995 - s.20
155.Sarular	1005	144	2-214 a	?
156.Selerek	939	123'de Vk Zaviye-i Kalemî	1-156 a'da Vk Zaviye-i Kalemî	Selerek ky (Barutkavuran - Gülcan,1989 -s.88,90) - N30 c1,N30, Sülerek ÇF - KE 2
157.Selvan	985	129	1-157 b'de Selügen	Silvendi - N30 a1,Silvandı kuyu - KE 2
158.Sıdırva	955	157	3-27'de Vk İmaret-i Sultaniye	Sidrova ky - N30 b4,N30, KE 2
159.Sığırcı	952	125	1-165 a	Sığırcı ÇF - N30 a4, Sığırcı ovası - N29 b3
160.Sımıkahur	978	140	1-164 b	Sımıkahur - Siranakırı - N30 d1, N30, Sinnahur - Gülcan,1989 - s.265
161.Sinci	963	130	1-158 a	Sinci ky - N29 b3,N29, K 2
162.Sise	968	181	2-181 b	Araziden , Sisinhöyük - N30 a3, Sisinhöyük - N30, Sıranlı höyük - KE 2
163.Sodur	948	149	2-192 b	Sodur ky - N29 b4,N29, K 2
164.Sondalus	989	175	2-174 a	Sondalus - Tahrirden
165.Sosma	977'de Soslama	170	2-185 b	Sosma,Sosma Deresi - N30 c4, N30, Susma Deresi - M 2
166.Sudas	942	179	2-196 b	?
167.Suvirmez	978			Suvirmez - Tahrirden
168.Şahin	969	164'deVk Darülhadis ve Darülhüffaz	2-197 a	Şahinören Tepe - N30 c2, Şahinviran Tepesi - N30

169.Şanlı	996'da Şanlıca	146	2-183 a	?
170.Tabib	981			?
171.Tarıvermiş	954	181	2-187 b	Tarıvermiş - Araziden ve Tahrirden
172.Tarla			2-219 b	Tarla - Tahrirden
173.Tatar			1-165 b	Tatar Ağ - N31 b1
174.Topraklı	954'de Topraklı	166		Topraklık - N30 a3,N30
175.Uşakkışla	993	155	2-186 a	?
176.Üzeyir nd Mandale	945	127'de nd Mandale ve Obrucak	1-147 a	Mandala Yay - N30 b2,N30
177.Veled-i Nurhatun			2-179 a	Nurkadınbası - N30 b1, N30
178.Virancık	963'de Virancuk	130	1-158 b	Virancık - Tahrirden (Suğlası var)
179.Virancık	990'da Virancuk	141	1-160 b	Virancık - Tahrirden (Hacı İsmail'e yakın)
180.Yağmurlar	961'de Yağmur	138	1-154 a'da Yağmurlu	Yağmurlar Mh - N29 b3,N29, KE 2
181.Yarımcı	980			?
182.Yarımcadinek	986	179	2-176 b	Dinek ky - N30 b1,N30, KE 2
183.Yassıviran	941	150	2-178 b	Yassıviran (Osmaniye ky - Gülcan, 1989 - s.277) - N30 b1, N30,KE 2
184.Yassıviran	966	160	2-192 a	Yassıviran - N29 b4,N29, Yassıören - KE 2
185.Yaycı	1003	165	2-217 a	Yağcı Mzi - N30 d4,N30
186.Yenice	951'de Yeniceköy	181	2-174 b	Yeniceköy Çf - N30 d2,N30, KE 2
187.Yenice	980	184'de der civar-ı Sudaş		?
188.Yoğunlar	955	136'da der sahra-yı kaza-ı Larende	1-146 a	Yoğunlar Çf mh - Yoğunlarkırları - N30 d1, N30, KE 2
189.Yoğunlar-ı cebel	1002'de Dağyoğunlar		2-212 b	?
190.Zaviye			2-209 a	Zaviye - Tahrirden
191.Zengen	956'da Zengan	135	1-155 a	Zengen ky - N30 c4,N30, M 2
192.Zeyneçiftlik		185	2-217 b'de İneçiftlik	Zeyneöreni Hr - N31 a1
193.Zosta	930	183'de Vk Darül hüffaz-ı Ferhuniye	2-195 a'da Zuzeşte	Zosta ky - N29 b4,K 2,Losta - N29

Tabloda kullanılan kısaltmalar:

Altın,1995 : Altın, A. 1995. Karadağ ve Kılbasan'ın Dünü ve Bugünü. Konya.

Araziden : Arazide yaptığımız araştırmalardan edinilen bilgiler doğrultusunda yeri belirlenenler.

Gülcan,1989 : Gülcan, D.A. 1989. Karaman Mahalle, Kasaba ve Köyleri Tarihiçesi. Karaman.

KE 2 : 1/200.000 ölçekli paftalar.

Konyalı,1967 : Konyalı, İ.H. 1967. Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Abideleri. İstanbul.

N30: 1/100.000 ölçekli paftalar.

N30 a1: 1/25.000 ölçekli paftalar.

Tahrirden : Mufassal tahrir defterlerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda yeri belirlenenler.

Uzunçarşılı, 1937 : Uzunçarşılı, İ.H.1937. Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmaretı Vakfiyesi. Ankara.

1 . 3 - MUFASSAL TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE YERLEŞMELER

Yerleşme merkezlerinin daha sistematik araştırılması için yapılmış ve daha önce verilen sınıflandırma, aynı şekilde XVI. yy yerleşmelerine de uygulanabilir. Buna göre, mufassal tahrir defterlerine bakıldığında; “yerleşmelerin sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan sürekli yerleşmeleri köyler, kasabalar ve şehirler, geçici yerleşmeleri ise mezraalar, yaylaklar, kışlaklar, çiftlikler, kömler (kom) meydana getirmektedir”¹

Belgelerde, yerleşme merkezlerinin isimleri daima yerleşme türü ile birlikte verilmektedir. Nefs-i Larende, karye-i Durayda, mezraa-yı Üçbaşlı ve Çiftlik-i Hacı Paşa gibi. Burada “nefs” kelimesi, Larende'nin kendisi anlamına geldiği gibi, genellikle o dönemde kullanıldığı haliyle “Larende şehri” anlamına da gelmektedir. “Karye” kelimesi, o yerleşmenin “köy” olduğunu, “mezraa” ve “çiftlik” tabirleri de o yerleşmelerin “mezraa” ve “çiftlik” olduklarını ifade etmektedir. Yerleşme isimleri önünde yazılan bu ifadelerin değişmesi, aynı zamanda o yerleşme türünün de değiştiği anlamına gelmektedir.

İncelediğimiz belgelere göre Larende kazası, 1500 yılında 165 karye yani köy, 47 mezraa ve 1 çiftlik yerleşmesinden meydana geliyordu. Köy sayısı yüzyıl içinde fazla değişmeden kalırken, yüzyıl sonlarına doğru 184'e çıkmış, mezraa sayısı 68'e çıkarken çiftlik sayısı değişmeden 1'de kalmıştır. Köy sayısı 1500'den sonra 166 ve 163 gibi iki farklı sayı olarak sayılmışken, mezraa sayısı daha fazla değişiklik ile 64, 56 ve 75 olarak tespit edilmiştir. Çiftlik sayısı ise 5, 6 ve 7'ye kadar çıkmış iken, son tahrirde gerileyerek 1'e düşmüştür.

Bu bilgiler ışığında Larende kazasındaki yerleşmelerin önce; sürekli ve geçici olarak ikiye ayrıldığını söylemek mümkündür. Bu sahada insanların yıl boyu kalıp, yaşamlarını sürdürdüğü “sürekli yerleşmelerden”, “şehir ve köyler” bulunmakta olup, bir süre kullanılan “geçici yerleşmelerden”, “mezraalar” ve az sayıdaki “çiftlik” ten başka bir yerleşme türü bulunmamaktadır. Bu bilgiler ışığında, çalışmamızda önce şehirden başlamak suretiyle diğer yerleşme merkezleri ele alınacaktır.

¹ Eliboyuk, M. 1990. “Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, s. 20.

1.3.1 - LARENDE ŞEHİRİ (NEFS- İ LARENDE)

Larende şehrinde, daha doğrusu bugün Karaman adı verilen şehrin bulunduğu noktada, ilk ne zaman kimlerin yerleştiği konusunda kesin bir bilgimiz yoktur. Fakat, daha önce de değinildiği gibi - kalenin üzerinde oturduğu tepenin muhtemelen bir Neolitik dönem höyüğü olan yerleşmenin dışında - Hititler dönemindeki Lalanda, Lanta veya Laranta'nın Larende olarak lokalize edilmesi, burada en az MÖ 2000'lerden beri insanların yaşadığını kanıtlamaktadır. Doğal olarak Larende şehrinin kurulduğu noktada binlerce yıldır kesintisiz yerleşmenin bulunması tesadüfi olmayıp, belirleyici durumdaki bazı faktörlere bağlıdır.

Türkiye'de hemen hemen bütün havzalar içinde, sulanabilen sahalara, insan yerleşmesi için en uygun şartları taşımaktadır. Havzaların tamamında sulanabilen sahalarda içinde havzaya hakim bir yerleşim merkezi bulunur. Bu merkezlerin kuruluş noktaları en iyi seçilmiş yerlerde olduğundan, buralar çok erken dönemlerden beri yerleşme için kullanılmıştır¹. Larende, böyle bir havzanın uygun yerinde kurulduğundan, tarihin her döneminde bu sahanın en büyük yerleşme merkezi olmuştur. Toroslar'dan inen derelerin suladığı geniş bir havzanın güney ucundaki şehir, eskiden beri geniş bir tarımsal üretim sahasının merkezidir.

Doğu şehirleri, bu arada Anadolu şehirleri, sulama ile ürün artışına izin verecek su boylarındaki tarım alanlarında ortaya çıkmış² olup, Larende'nin de içinde bulunduğu geniş bir bölgede aynı karakter geçerlidir. Özellikle Toros kuşağının kuzey etekleri düşünülürse, bütün önemli yerleşme merkezlerinin - en eski devirlerden beri - mutlaka Toroslar'dan inen bir akarsuyun kenarına kurulduğu hemen dikkati çeker. Batıdan doğuya doğru bu özellikteki önemli merkezleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Akşehir; Tekke Çayı, Konya; Meram Çayı, Larende; Fisandon Çayı ve Deliçay, Ereğli; İvriz Çayı, Bor ve Niğde ise Tabakhane Çayı üzeri veya yakınına kurulmuşlardır. Adı geçen merkezlerin binlerce yıldır yerleşmeye açık olduğuna bakılırsa, kurak Orta Anadolu Bölgesi'nde suyun önemi daha iyi anlaşılabilir.

¹ Hütteroth, W.D. 1982. Türkiye, s. 170.

² Tuna, K. 1987. Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, s. 119.

Larende'nin bu noktaya kurulmasında ulaşım kolaylıklarının da büyük etkisi olmuştur. Tarihi dönemlerde Anadolu'da uygulanan siyasete göre, çevre ile bağlantılar açısından bazen uç bölgelerde, bazen de iç geçit noktalarında şehirler ortaya çıkmıştır¹. Larende bir iç geçit şehri olup, Orta Anadolu ile Silifke kıyılarını bağlayan yolların Toroslar'ı aşmak üzere Sertavul Geçidi'nde birleştiği noktada kurulmuştur. Volkanik Karadağ kütesininin güney karşısında hem geçidi kontrol edecek hem de o dönemde ulaşımı sağlayan kervanların mola vermelerine en uygun olabilecek yer, Larende'nin bulunduğu noktadır. Karadağ da güvenlik açısından uygun olmasına rağmen, insanlar sürekli suyun bulunmadığı bu dağ yerine, Toroslar'ın hemen kuzeyini seçmişlerdir. Bütün yıl suyu olan Toroslar, ayrıca düşman tehlikesi baş gösterdiğinde kaçıp kurtulmak için de çok uygun bir kaçış yoludur. Larende şehrinin bulunduğu yere kurulmasında, geniş bir bölgenin ulaşım ağı içinde kilit durumunda olması, bizi bu konuyu biraz daha açmaya sevk etmektedir.

“Belirli yerlerde geçit veren büyük dağ sıraları Türkiye topraklarında tüm zamanlarda insan ulaşımında kısıtlayıcı olmuşlardır. Ancak, az sayıda bulunmasına rağmen sürekli olarak kullanılan dağ geçitleri, iletişime imkan vermişlerdir.”² Bu nedenle Orta Anadolu güneyinde, Sertavul geçidinden Silifke sahillerine inen zorunlu güzergâh üzerinde yer alan Larende, bu fonksiyonunu binlerce yıldır korumuştur.

Yerşekilleri, iklim, yükselti, su, yiyecek ve konaklama temini ile güvenlik gibi faktörlere bağlı olan ulaşım; bilimsel ve teknolojik açıdan XX. yy'a gelinceye kadar çok az gelişip, değişmiştir. Başlangıcından, motorlu kara taşıtlarının keşfedildiği XIX. yy sonlarına kadar, karayollarının durumu ile ulaşım araçlarının binlerce yıl boyunca fazla değişmediği bilinen bir gerçektir. Ülkemizde daha Kurtuluş Savaşı sırasında cephanelerin taşındığı ulaşım araçları, yani kağnılar ve yolların durumu ile MÖ 2000 - 3000 yıl hatta, daha önceki dönemlerde yollar ve taşıtların durumu arasındaki farkın fazla olduğunu hiç kimse iddia edemez. “Ama, yolun önemi üstün standartlara uygun olmasından değil, bir ülke içindeki iki nokta arasında içtimai ve iktisadi temaslara imkan hazırlamasından ileri gelmektedir. Yollarla toplum bütününe bağlayamadığımız “hücreler” başka bir hayatı yaşamaya mahkumdurlar. Bu nedenle yollar hangi bakımdan ele alınırsa alınsın insan vücudundaki “kan damarlarına” benzetilegelmiştir”³.

¹ Tuna, K. 1987. Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, s. 164.

² Hüttheroth, W.D. 1985. Türkiye, s. 169.

³ Tütengil, C. O. 1961. İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları, s. 8,9.

Bu açıdan Orta Anadolu'ya, özellikle Karaman çevresine bakıldığında; iki önemli yolun varlığını uzun süre koruduğu ortaya çıkar. İlki ve hala kullanılan hat, Sertavul'u aşarak sahile ulaşan yoldur. Uzun süre kullanılmasına rağmen XVI. yy'dan itibaren eski önemini kaybeden ikinci yol ise Konya - Karaman - Ereğli hattıdır. Adı geçen son güzergah, binlerce yıl boyunca su, yiyecek bulma sıkıntısı, bataklıkların varlığı ve güvenlik şartlarının olumsuzluğu nedeniyle, daha kısa olan ve Karapınar üzerinden geçerek Ereğli'ye ulaşmak yerine yolu uzatarak - yıl boyu su, yiyecek bulunan ve aynı zamanda güvenli olan - Toroslar'ın kuzey eteklerini takiben, Karaman üzerinden Ereğli'ye varmıştır.

Karapınar hattında yaz kuraklığında su yokluğuna karşı, kış mevsiminde suğlaların (yağışlı mevsimlerde ovada taban suyu seviyesi yüksek olması nedeniyle çukur sahaların önce gölcük ve sonra bataklık haline gelmesi) oluşturduğu bataklıkların meydana gelmesi ve yerleşmenin de seyrekliğine bağlı olarak güvenliğin yetersizliği gibi nedenlerle bahsedilen güzergâh, XVI. yy sonlarına kadar pek kullanılmamıştır. Toroslar'ın kuzey eteklerini takip eden uzun yol ise, dağlardan inen derelerin henüz düzlüklere ulaşmadığı - dolayısıyla suğla oluşturmadığı - sahalarda, akarsuların küçük köprülerle bile aşılabildiği, yamaç etekleri boyunca sıralanmış irili ufaklı yerleşme merkezlerine uğrayarak gitmiştir. Zaten Toroslar'ın kuzey etekleri ile düzlüklerin kontak sahalarında artan yerleşme yoğunluğu da bu fikri destekler niteliktedir.

Orta Anadolu yol halkasından Silifke sahillerine bağlantıyı sağlayan Sertavul geçidini kontrol eden Larende, Roma - Bizans döneminde Iconium (Konya) - Derbe (Dervi) - Cybistra (Ereğli) güzergahı üzerinde Seleuceia'ya (Silifke) giden yol kavşağında bulunuyordu.¹ Biraz önce de söylendiği gibi, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra bu güzergâh öneminden hiç bir şey kaybetmemiş ve Larende, Konya - Ereğli ve Silifke yolları kavşağındaki yerini korumuştur.²

¹ Bildirici, M. 1994. Tarihi Su Yapıları, Konya, Karaman, Niğde, Aksaray, s. 32.

² Akdağ, M. 1974. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C. I, s. 519 ve 521'deki XIII ve XIV. yy Türkiye ticaret yollarını gösteren haritalar bu açıdan önemlidir.

Selçuklu, Karamanlı ve başlangıçta Osmanlıların da kullandığı Konya - Ereğli hattı, Larende üzerinden geçiyordu. Ama zamanla kaydedilen gelişmeler ve özellikle güvenliğin sağlanması, uzun olan Larende hattını kısa Karapınar güzergâhına kaydırmıştır. Karapınar hattının kısalığına rağmen su, gıda, konaklama ve güvenlik eksikliğini gören II. Selim, bu hatta işlerlik kazandırmak için, daha önce küçük bir yerleşme olan bugünkü Karapınar'ın temellerini atarak, Konya - Ereğli güzergâhını kuzeye çekmiştir.

II. Selim daha şehzadeliği sırasında buraya bir menzil yaptırmayı düşünmüş ve sultan olunca da düşüncesini gerçekleştirmiştir. Sultan Selim, Konya'da Eskiil kazası içinde vaktiyle Karapınar diye anılan korkulu, tenha ve muhafazası lazım bir derbend köyü üzerinde, Kıbrıs'ın fethinden sonra bu yolların önem kazanmasından dolayı büyük bir şehir manzarası arz eden bir mamure vücuda getirmiştir. Buraya cami, imaret, han, hamam ile 39 dükkan, iki değirmen yaptırılmış, bu suretle hiç yoktan meydana çıkarılan ve zamanına göre, yolculuk ve nakliyatın temini için lüzumlu her türlü medeni tesisatı içeren bu yeni şehir "Sultaniye" adını almıştır.¹

1558'de II. Selim'in Karapınar'ı bir menzil haline getirmeyi düşünmesi, XVI. yy'da Osmanlı'nın sağladığı huzur ve güven nedeniyle zaten bu güzergâhın kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Şu halde Selim, fiilen kullanılmakta olan bir yol üzerine bir menzil inşa ederek, bu yola bir bakıma resmiyet kazandırmıştır. Güneydeki hatta göre daha kısa olan bu yol, Karapınar menziline yapıldıktan sonra hızla önem kazanmış günümüzde de bu önemini sürdürmektedir.

XVI. yy ortalarından itibaren Sultaniye hattının önem kazanmasından² dolayı Larende hattının önem kaybetmesi, 3 numaralı mühimme defterindeki H.967 / M.1557 tarihli bir hükümde³ de açıkça ifade edilmiştir. Bu hükümde; Konya kalesinde işlerin

¹ Barkan, Ö.L. 1942. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", s. 355 ve Eyice, S. 1965. "Sultaniye-Karapınar'a Dair", s. 123-128.

² Osmanlı döneminde, Konya - Karaman - Akdeniz yolunun tali kalarak Konya - Karapınar - Ereğli - Tarsus hattının önem kazanmasını bir çalışmada Jennings'de vurgulamıştır. Bknz: R.C. Jennings. 1976 "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century", s. 35.

³ "(Lala Mustafa Paşa'ya hüküm ki) Mektub gönderüp Konya Kalası'nun müstahfizları az ve hizmetleri çok olub istihdamında usret çekilür. Larende Kalası yoldan sapa dur ve müstahfizları çokdur. Yigirmi neferi Konya Kalası'nun müstahfizlarına ilhak olursa mali-ı miriye dahi enfadur diyü Konya kadısı ve havass nazırı ve Konya dizdarı mektublariyle ilam eyledüklerin arz eyledüğün ecilden buyurdum ki: Vardukda, arz itdiğün üzre Larende Kalası müstahfizlarının yigirmi neferin Konya Kalası erenlerine ilhak idüp istihdam eylesin", MD 3, s. 399 ve EK 2.

fazla, askerin az olmasına karşılık, **Larende kalesinin yoldan sapa kaldığını**, bu değişikliğe bağlı olarak işlerin azalması nedeniyle, Larende kalesinden 20 askerin Konya kalesine getirilmesi istenmektedir (Ek:2).

Bu şekilde önemli bir yoldan sapa kalan Larende, kısa vadede olmasa bile uzun vadede bir çok kayba uğramıştır. Adı geçen gelişme, ileride görüleceği gibi XVI. yy boyunca Larende'nin gelişmesine engel olmamış ama zararları sonraki dönemlerde daha etkili olmuştur. Fakat, böyle bir gelişmeye karşılık, Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethi, ulaşım açısından şehre yeni bir ufuk açmıştır. Askeri bakımdan, Kıbrıs'ın İstanbul'a "köşegen yol" adı da verilen yol ile bağlı bulunması şehrin önemini yeniden artırmıştır. Başkentten başlayan yol, Konya'ya kadar eski güzergahını izlerken buradan sonra İlisıra, Larende ve Mut gibi tahkim edilmiş merkezleri takiben Silifke'ye ulaşıyordu (Harita:4). 1571'den sonra açılan bu yol ise, başta Konya ve Larende olmak kaydıyla üzerindeki merkezler için yeni ticari imkanlar anlamı taşıyordu.¹

Gerçekten de Kıbrıs'ın fethinden sonra Silifke'nin önem kazanmasına karşılık, buradaki limanı koruyacak iyi bir kalenin olmaması Osmanlı yönetimini hemen harekete geçirmiştir. İçil Beyine gönderilen H.979/M.1571 tarihli bir hükümde "Silifke kalesinin limandaki gemilere faydası olmadığı, Akliman isimli mahalde topların ve limanın korunması mümkün olacak bir yerde yapılacak bir kalenin vergi ve masrafının tahmin edilerek bildirilmesi" istenmiştir.² Akliman Kıbrıs adasının iskelesi olacağından, burada kervansaray, dükkanlar vb gibi tesislerin yapılması amacıyla gerekli kolaylığın gösterilmesi ve güvenlik için de kalenin mazgallarının "derya yüzünü döğebilecek" şekilde olması istenmektedir.³ Mühimme defterlerinden anlaşıldığına göre takip eden yıllarda bu isteklerin gereği yapılmış ve Akliman'da bir kale inşa edilerek⁴ Kıbrıs yolunun güvenliği sağlanmıştır. Adı geçen tesisler hizmete girdikten hemen sonra 1585 yılında, bu yol kullanılarak İstanbul'un zahire ihtiyacı için Akliman iskelesinden faydalanılmıştır.⁵

¹ Faroqhi, S. 1993. Osmanlıda Kentler ve Kentliler, s. 106,107 ve 265.

² MD 10, s. 286.

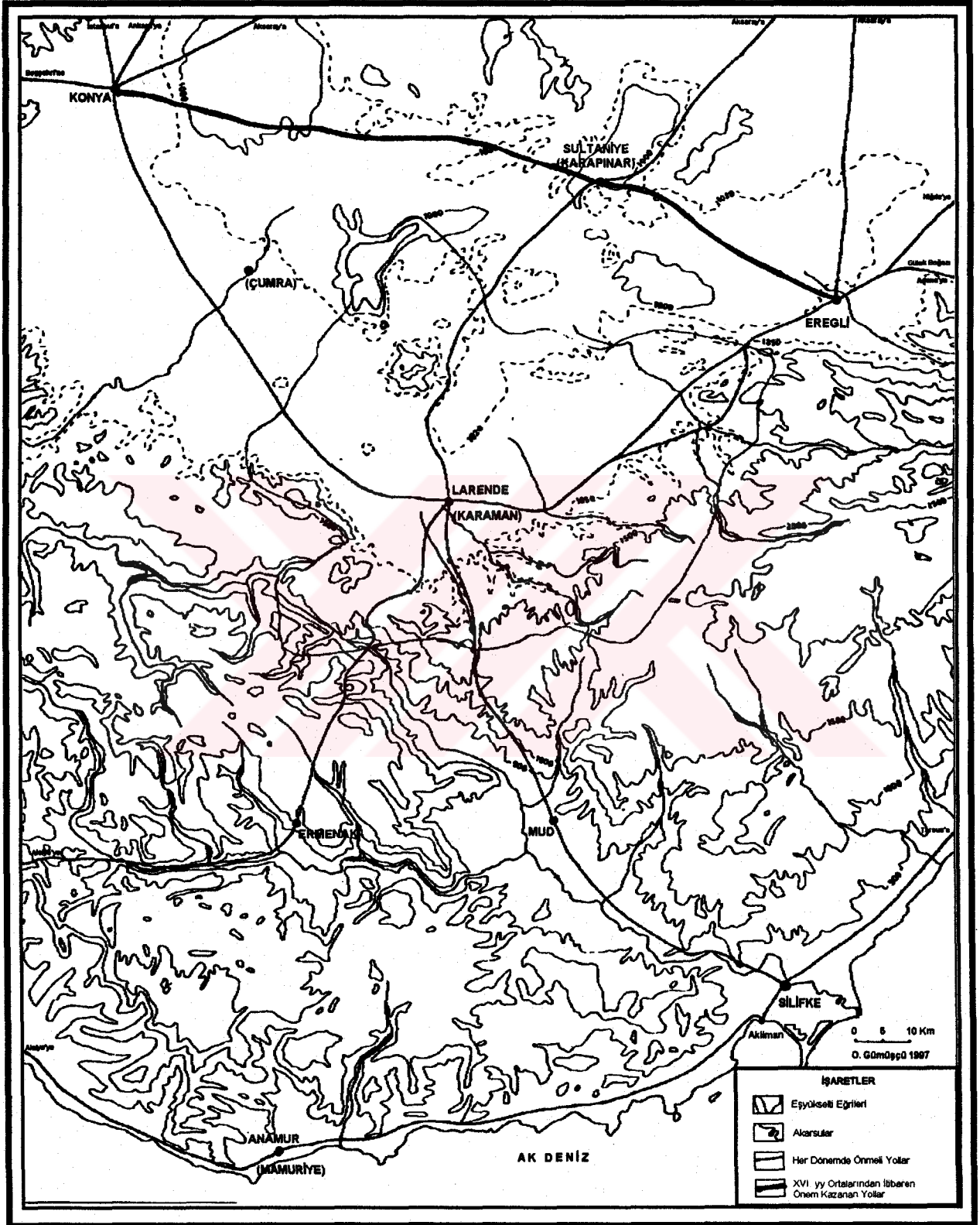
³ MD 18, s. 159.

⁴ MD 18, s. 183 ve 303'deki hükümler Akliman'da inşa olunan kalenin tamamlanmak üzere olduğunu (Safer H. 980) ve buranın güvenliği için çevreden, özellikle de Mamuriye kalesinden fazla topların getirilmesi hakkındadır.

⁵ MD 27, s. 2'deki hüküm H.983 tarihlidir.

LARENDE KAZASI ve ÇEVRESİNDE ÖNEMLİ YOLLAR

Harita : 4

Yukarıda sayılan bütün uygun şartlara sahip olan şehrin kuruluş yeri, yine bu üstünlükleri nedeniyle binlerce yıldır insanların yaşama sahası olmaya devam etmiştir. Larende, bir çok savaş, yıkımlar, uygarlık değişimleri yaşamasına rağmen, kesintisiz yaşama sahası bulunması nedeniyle sahip olduğu kültürel mirası sürekli sonraki nesle aktarmıştır. Aynı sebepten şehrin adı **Hitit döneminde Laranta** iken **Klasik dönem ve Roma - Bizans döneminde Laranda** olmuş, Türkler bu ismi Bizanslılar'dan alarak¹ onu inceltmiş ve Larende'ye dönüştürmüşlerdir. Bu sayede şehrin adı binlerce yıldır değişmeyerek Anadolu'da uzun süre aynı kalan şehir isimleri arasına girmiştir.

Yukarıda da anlatıldığı gibi Larende, hep çevresinin en büyük yerleşme merkezi dolayısıyla, idari merkezi olmuştur. Kalenin üzerinde bulunduğu höyük, muhtemelen Neolitik'te yerleşmeye zemin olmuş, zamanla ortadan kalkan bu yerleşme harabeleri höyük olunca, insanlar güvenlik nedeniyle buraya kale inşa etmişlerdir. Her ne kadar bugünkü kalenin Selçuklular tarafından XII. yy'da yapıldığı, daha doğrusu büyük bir onarım geçirdiği (Foto:2) biliniyorsa da Roma - Bizans hatta daha önceleri burada bulunan insanların - kale olmadan - yaşamalarını düşünmek zordur. Strabon'un sözünü ettiği Derbe hakimi Antipatar'ın kalesiz bir merkezde yaşaması, ya da Binbirkilise ve Karadağ'ın dört bir yanında kaleler varken, Larende'de kalenin olmaması çok uzak bir ihtimaldir.

Bizans dönemi sonlarında bütün Anadolu şehirlerinin girdiği küçülüp, gerileme süreci Laranda'yı da etkilemiş olsa gerektir. Selçuklular döneminde Türkleşerek hızla gelişen şehirler arasına Larende de girmiştir. Çünkü Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya çok büyük ve önemli bir merkez olurken, çok yakında bulunan Larende de bu gelişmelerden payını almış olmalıdır. Selçuklular'ın yıkılması ile şehir, XV. yy'ın son çeyreğine kadar Karamanoğulları hakimiyetinde kalmıştır.

Karamanlılar döneminde Larende, bir daha hiç bir zaman olmadığı kadar bayındır ve zengin bir şehir haline gelirken, Osmanlılar ile şiddetli bir mücadelenin başlaması, şehre olumsuz etkiler yapmıştır. Çünkü Larende, Şikari'nin deyişi ile - "Alaeddin'nin

---

¹ Wittek, P. 1969. "Bizanslılar'dan Türkler'e Geçen Yer Adları", s. 193-240. Wittek, bu çalışmasında Bizanslılar'dan Türkler'e geçen yer adları içinde Larende adını saymaz ise de yukarıda görüldüğü gibi bu isim Türkler'e Bizans'dan, onlara da daha önceki dönemlerden geçmiştir.

yaptığı cami yıkub, andan gayri beş cami, dört medrese, otuz üç vakit mescidi yıkdı”¹ - büyük bir yıkıma maruz kalmıştır. Yine Şikari “Yüz on yedi mahalle, dört cami selatin, üç yüz yedi vakit mescidi, yirmi dokuz hamam, dört medrese, yedi hanikak cümle harab idüb...”² diyerek başka bir yerde Osmanlı yıkımını anlatır. Bu yıkımdan bir süre sonra Larend’e gelen Kasım Bey çok kötü bir manzara ile karşılaşmıştır. “Kasım Bey yedi bin er cem idüb, Larend’e geldi, ne gördü ? kani ol mamur şehir ? kani ol ziba saraylar ? taraf taraf çarşular ve pazarlar ? Kani Şah Alaeddin’in ve Mehmed Han’ın ve Mahmud’un ziba köşkleri ? kani selatin camiiler....? Cümle harab ve yebab olmuş”³.

Şikari’nin anlattıklarının biraz abartılı olsa bile gerçeklere dayandığını 1476, 1483 ve 1500 yıllarına ait Osmanlı belgeleri göstermektedir. Çünkü, adı geçen belgelerde harab yapıların çokluğu ve XVI. yy belgelerinde adı hiç geçmeyen Larend mahallerinin varlığı durumu yeterince açıklamaktadır. Adı birden çok belgede geçen; Kerimüddin, Sinle⁴, Ermenlü, Tayı Buzluğu, Yenice, Mest,⁵ Kızılermenlü, Porsuk, Köşk, Şahne⁶, Ermen ve Tayı⁷ hep Osmanlı yıkımında zarar gören veya halkı göçürme ile ortadan kalkan Larend mahalleleridir. Adı geçen mahalleler yıkımdan sonra bir daha kurulmamış olacaklar ki, 1500 yılı mufassal tahrir defteri ve sonraki yıllara ait belgelerde bunlardan hiç bahsedilmez⁸.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Larend yavaş da olsa büyüyüp gelişmesine devam etmiş olmalıdır. Aksi halde 1476’da şehirdeki vakıf müessese sayısı 24⁹ iken 1483’de 67’ye¹⁰ 1500 yılında 96’ya¹¹ ve 1530 yılında 101’e¹² ulaşmasını açıklamak mümkün değildir. Şehir, yaralarını hızla sarmıştır ki insanlar yaşamalarını kolaylaştırmak ve daha fazla hizmet almak için sürekli olarak vakıf müesseseleri kurup artırmaya başlamışlardır.

¹ Şikari. 1946. Karamanoğulları Tarihi, s. 112.

² Şikari. 1946. a.g.e. s. 197.

³ Şikari. 1946. a.g.e. s. 198.

⁴ Uzunçarşılı, İ. H. 1937. "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmaretı Vakfiyesi", s. 93.

⁵ Uzluk, F.N. 1958. Fatih Devri, s. 24-27.

⁶ 0.116 / 1, v. 43 a, 45 a, 49 a.

⁷ TK 565, v. 69 a, 75 a.

⁸ TT 40, s. 891-904 ve diğer defterler.

⁹ Uzluk, F.N. 1958. Fatih Devri, s. 24-27.

¹⁰ 0.116/1, v. 41 b-52 b.

¹¹ TK 565, v. 59 b-91 a.

¹² TT 387, s. 116-123.

Bu bilgiler ışığında, Larende şehrinin XVI. yy'daki durumuna geçmeden önce - o dönemin - "şehir" kavramını açıklamakta fayda vardır. Şehir tanımlanırken kırsal yerleşme merkezlerinden farkı için, eskiden beri hemen hemen aynı şeyler söylenegelmiştir. Şehir, kır yerleşmelerine oranla büyük olup, asıl ölçü (biraz da bu büyüklüğün sonucu olarak) tarımla uğraşan nüfusun azlığına karşı, tarım dışı faaliyetleri sürdüren nüfusun fazla olmasıdır.

Şehirler, her dönemde hangi kültür çevresinde olurlarsa olsunlar bütün toplumların uygarlık düzeyinin göstergesidir. Şehir, sakinlerinin işbölümüne bağlı olarak, pazarlamak için tarım dışı üretimde bulunan, çevresine mal ve hizmet sunan bir yerleşme merkezidir. Buna karşılık, tarımsal ürün ihtiyacı yönünden çevresindeki kırsal alana bağlıdır. Eğer bir bölgede, bu iki yerleşme biçimi arasında bir denge varsa, yani ülkedeki tarım üretimi tarım dışı nüfusu besleyebilecek seviyede ise, orada büyük ve gelişmiş şehirler görülür¹.

"Osmanlı'da bir yerleşme merkezinin şehir ya da kasaba olarak tanımlanabilmesi için bazı işlevsel özellikleri taşıması gerekir. İdari açıdan, yerleşmede bir sancakbeyi ya da bir kadı bulunmalıdır. Pazar etkinlikleri, belgelerde ilgili vergilerin varlığıyla kanıtlanmalıdır. Çarşıya ilişkin belgeler, nüfusun önemli bir kısmının geçiminin tarım dışı uğraşlarla kazandığını kanıtlamalıdır. Nüfus açısından bakılırsa şehir, "400'den fazla vergi nüfusu olan yerleşme merkezleri" olarak tanımlanabilir. Hatta, "400 - 1000 vergi nüfusu olan yerleşme merkezleri küçük şehir", "1000 - 3000 vergi nüfusu olanlar orta büyüklükteki şehir" ve "3000'den fazla vergi nüfusu olanlar da büyük şehir" olarak sınıflandırılabilir"².

Şehir veya kasaba, zirai kriterin yanında başka üretim faaliyetlerinin görüldüğü, hukuki bakımdan belirli bir statüye sahip toplanma merkezidir³. Kadı ve mülki, askeri idarecilerin bulunduğu Osmanlı şehri, tahrir defterlerinde "Nefs", "Kasaba" ve "Şehir" gibi isimlerle açıklanmıştır⁴.

¹ Ergenç, Ö. 1995. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, s. 12.

² Faroqhi, S. 1993. Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, s. 12,13.

³ Kuban, D. 1968. "Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", s. 57.

⁴ Doğru, H. 1992. XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, s. 47.

Osmanlı'ların bütün belgelerinde, belirli bir yerleşme merkezini anlatan ve o yönetim biriminin merkezi durumunda olan yerler "şehir, kasaba ya da nef" olarak adlandırılmıştır. Osman Ergin'e göre İslam fıkıhçıları şehri şöyle tanımlamışlardır: "Şehir, dini işlere bakan bir müftüsü olan ve kaza hakkına sahip bir kadısı olan yerdir", kimi Osmanlı kaynakları şehri "Cuma kılınur ve bazarı durur" yer olarak tanımlamışlardır. Gerçekten bir cuma camisi Osmanlı şehrinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Öte yandan belirli aralıklarla kurulan pazarların şehirlerin ayrılmaz bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle tahrir defterlerinde "nefs" deyimini "yönetim biriminin merkezi niteliğinde olan şehir ya da kasaba düzeyindeki yerleşim merkezi" için kullanılmıştır¹.

Şehir ve kasabalar büyüklüğüne göre kapalı çarşı, bedesten, hamam, hastane gibi binalar yanında özellikle kasabaların en önemli yapısı, içinde cuma namazı kılınan büyük camidir, buna bir çok yerde "Ulucami" denilir. Yarı resmi mahiyette olan bu camiden başka halkın yaptırdığı mescidler kasabanın muhtelif mahallelerine dağılmış bulunur. Halbuki, Ulucami aynı zamanda o yerleşmenin merkezi sayılır. Çok defa cami ile beraber yapılmış çeşme, şadırvan, sebil, medrese hatta kütüphane gibi tesisler de burada toplanır².

Şehir küçük bir sahada, büyük nüfus kütlelerinin birlikte bulunduğu, geçimini temin ettiği yerleşmedir. Şehirleri, bulunduğu çevre içinde yalnız olarak ele almamak gerekir. Çünkü şehirler çevrelerinde tecrit edilmiş halde bulunan yerleşme noktaları değil, yakın çevreleri ve hinterlandları ile sıkı kültürel ve iktisadi ilişkileri bulunan insan topluluklarının yoğunlaştığı sahalardır. Bu bakımdan denilebilir ki, bir şehrin büyüklüğü ve önemi; genellikle onun tesir sahasının, bilhassa iktisadi etki sahasının genişliği ve önemi ile orantılıdır. Şehirler, aynı zamanda çevresindeki kırsal alanlardaki halkın çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan hizmetlere sahip bulunmaktadır. Hiç bir şehir kendi kendine yeterli değildir. Şehir, çevresindeki sahaların çeşitli hizmetlerinin odağı durumundadır. Çeşitli hizmetleri ile şehir, çevresindeki sahayı dolaylı ve dolaysız olarak etkilemektedir. Bu hizmetler şehir dışında ne kadar uzaklara yayılır ise, şehrin önemi o derece büyüktür³.

¹ Arıkan, Z. 1988. XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, s. 42-45.

² Selen, H.S. 1977. "16. ve 17. Yüzyıllarda Anadolu'nun. Köy ve Küçük Şehir Hayatı", s. 595,596.

³ Göney, S. 1977. Şehir Coğrafyası, s. 1-3.

Bu bilgiler ışığında XVI. yy'da, “bir yerleşme merkezinin şehir olabilmesi için; nüfusunun nispeten fazla olması, idari, hukuki ve/veya askeri bir görevinin olması ve en önemlisi tarımsal faaliyetlere bakarak tarım dışı faaliyetlerin daha önemli olması gereklidir”. Osmanlı döneminde bu özellikteki yerleşme merkezleri defterlere genellikle “nefs” olarak kaydedilmiş olup, çalışma alanımızda bu özelliklere sahip bir tek yerleşme merkezi vardır ki o da “ Nefs-i Larende” dir (Ek:1-3), (Foto:1).

Larende, eskiden beri büyük ve önemli bir merkez olup, çevresindeki geniş bir sahanın pazarı olduğundan muhtemelen Roma - Bizans döneminden itibaren kırsal yerleşme merkezlerinden farklı fonksiyonlara sahip bir “şehir” özelliğindedir. Ayrıca, bu sahanın idari merkezinin her zaman Larende olması, şehirsal fonksiyonların iyice sağlamlaşıp gelişmesine yol açmıştır.

Osmanlı şehrini oluşturan başlıca unsurlar; “cami, kale, pazar ve mahalleler” dir.¹ Şehirdeki ulucamiler, kale ve iş sahaları çevresinde kümelenmiş olup, şehirlerin büyüklüğüne göre cuma camisinin sayıları değişmektedir. Şehirdeki camilerin bir önemi de, şehirde kurulacak yeni bir mahallenin çekirdeği olmasından kaynaklanıyordu.² Larende şehri geniş bir çevrenin en büyük yerleşme merkezi olduğundan, şehirsal karakterleri kazanması daha kolay ve hızlı olmuştur. Örneğin, 1520 - 1535 yılları arasında Larende, cuma camisi sayısı bakımından Niğde, Sivas, Tokat ve Kastamonu gibi şehirler ile aynı grupta yer almaktaydı.³ Belgelerden anlaşıldığına ve şehirde yaptığımız araştırmalara göre, Larende şehri cuma camileri arasında Alaeddin Bey Cami, İbrahim Bey Cami, Mader-i Mevlana (Aktekke) Cami, Kirişçi Baba (Yunus Emre) Cami, Yeni Minare Cami önemli bir yere sahip olmalıdır. Gerçekten de XVII. yy ortalarında Larende'yi ziyaret eden Evliya Çelebi, şehirde bulunan 53 cami ve mescidden en büyük ve cemaati en fazla olan camiler arasında, Bostancı Cami, Mevlana Validesi Cami, Yeni Cami, Hacı Beyler Cami, İbrahim Bey Cami ve Kirişçi Baba Camilerini saymaktadır.⁴

¹ Faroqi, S. 1994. Crisis and Change, 1590-1699, s. 577 vd.

² Kuban, D. 1968. “Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, s. 71.

³ Faroqi, S. 1984. “ A Map of Anatolian Friday Mosques (1520 - 1535)”, s. 161 - 173.

⁴ Evliya Çelebi, 1993. Seyahatname, s. 33 ve Çelebi'den naklen Konyalı, İ. H. 1967. Karaman, s. 27.

Osmanlı şehrindeki kale, genellikle Osmanlı öncesi dönemden kalmaz. Ama Celali isyanları sırasında bir çok Anadolu şehrinde kaleler tamir edilerek yeniden kullanıma sunulmuştur.¹ Osmanlı şehri için çok önemli bir unsur olan kale, şehri kalenin içi ve kalenin dışı olarak kabaca ikiye ayırmaktadır. Kale içi şehrin asıl oturduğu yer olup, bu da ikiye ayrılır. Kale içinde; yöneticilerin oturduğu ve yönetim işlevlerinin yer aldığı bir "içkale" ve içkale dışında zanaat faaliyetlerinin yer aldığı ve ileri gelenlerin oturduğu kesim bulunmaktadır. kalenin dışında "kale altı" denilen kısımda ise daha çok yerleşmemiş ticaret faaliyetleri yer alıyordu.²

Larende kalesinin ilk yapım tarihini ve yapanlarını bilemiyoruz, ama Osmanlılar'dan önce Selçuklu Sultanı Melikşah'ın XII. yy başlarında esaslı bir tamirat yaptırdığı bilinmektedir (Foto:2). Osmanlılar, Larende'nin fethi sırasında kaleye büyük zararlar vermişse de, onararak tekrar kullanıma açmıştır. Çünkü fethi gerçekleştirilen sahadan geri çekilmeden önce, stratejik önemi olan kalelere, mutlaka küçük garnizonlar yerleştirilir, geriye kalan kaleler ise genellikle Sultan'ın emri ile yıktırılırdı.³ Evliya Çelebi'nin şahitliğine inanılırsa, Larende kalesi; bir kapısı bulunan içkale (Ehmedek), iki kapısı bulunan ortakale ve 12 kapısı bulunan dışkale adı verilen iç içe üç surdan meydana gelen bir kaleydi.⁴ İncelediğimiz belgelerde XVI. yy'da aynı şekilde üç surlu bir kalenin varlığını ispatlayacak bir bilgi bulamadık ama, içkale ve ortakale adı verilen içteki iki surun varlığı hemen hemen kesindir.

Diğer kalelerde olduğu gibi içkale, dizdar ve diğer yöneticilerin oturduğu, kazaya ait arşiv belgeleri, alınan vergilerin korunduğu, müstahfizanlar ile cephanelerinin bulunduğu yerdir. Burası halkdan insanların oturamayacağı kadar önemli ve aynı zamanda Larende kalesi için oldukça küçük bir mekandır. Oysa belgelerde Hisariçi adı ile bir mahalle olup, TT 63'de 25 nefer, TT 455'de 25, TT 415'de 25 ve TK 104'de 27 nefer⁵ kayıtlıdır.⁶ Adı geçen neferlerin aileleri ile birlikte yaklaşık 130 kişi olacağı düşünülürse, bunların içkalede değil de, ortakale ile içkale arasındaki kuşakta yaşıyor

¹ Faroqhi, S. 1994. a.g.e, s. 577.

² Tekeli, İ. 1982. " Anadolu'daki Kentsel Yaşantının Örgütlenmesinde Değişik Aşamalar", s. 17.

³ İnalçık, H. 1991. "Osmanlı Fethi Metodları I", s. 22.

⁴ Evliya Çelebi. 1993. Seyahatname, s. 33,34 ve Uysal V- Temizsoy, İ. 1987. Karaman, s. 54,

⁵ TT 63, s. 164, TT. 455, s. 154, TT 415, s. 121, TK 104, v. 141 a.

⁶ İlk defterimiz TT 40'da bu mahalle unutulmuş olmalıdır.

olması akla daha yatkındır (Foto:1). XVI. yy belgelerinde şehri kuşatan bir dışkaleden bahsetmemesi ve Hisariçi mahallesi adıyla küçük bir mahallenin kasedilmesi, bize dışkaleenin sonradan yapıldığı izlenimi vermiştir. Muhtemelen XVI. yy sonlarında başlayan güvensizlik ortamı ve arkasından gelen Celali isyanları, Larende halkını, kendilerini korumak için şehri kuşatan bir sur yapmaya sevk etmiş olmalıdır.¹ Ankara şehrinde böyle bir olay yaşanmış olup, Celali saldırılarının en yoğun olduğu sırada, olağanüstü güvenlik önlemlerine gerek duyulurken, şehrin tamamını korumak için bütün Ankara şehrini içine alacak bir sur inşa edilmiştir.²

Osmanlı şehri, bölgesel bir hinterlandın merkezi olarak iki tip ticari eylem merkezine sahip olmuştur: Sabit mamul eşya çarşısı ; pazar yeri. Genel olarak birinciler zanaat ürünlerinin alışverişinin yapıldığı ve depolama yapılan hanlar ile kapalı ve açık çarşılardır. İkincisi ise yiyecek maddelerinin satıldığı pazar yerleridir.³

Üretim ve ticaret faaliyet alanları ile konut alanlarının birbirinden ayrıldığı Osmanlı şehrinde, merkezi bir konum kazanan bedesten (kapalı pazar), çevresinde zanaatkarların toplanması için önemli bir etken olmuştur. Böylece bedestenlerin çevresinde belirli üretim, ticaret ve hizmet faaliyetlerinde ihtisaslaşan sokaklar oluşmuştur.⁴

Bu faaliyetlerin yürütüldüğü yerlerden biri durumundaki çarşının, her zaman camiyle beraber aynı yerde olması gerekmez. Fakat yiyecek pazarları, özellikle küçük şehirlerde camiler çevresinde bulunur. Bunun sebebi, herhalde şehre yiyecek satmaya gelen köylü ve göçerlerin, hiç olmazsa bir öğle namazını büyük bir camide kılmak isteği, aynı zamanda cami çevresinde toplanacak kalabalığın alışverişi artıracak düşüncesidir. Bu geçici pazar yerleri, büyük şehirlerde, eylemlerinin çeşidine göre, tahıl pazarı, hayvan pazarı gibi ayrı olabilir. Aynı şekilde çarşıların da farklı zanaatlara göre, bölümlere ayrıldığını, her sokağın özel bir kola tahsis edildiğini görüyoruz (Bu şekilde sokak boyunca bir meslek kolunun toplandığı yerlere "arasta" adı verilmektedir). Hatta bir çok şehirde, yaptıkları işe göre isim alan büyük hanlar mevcut olmuştur.⁵

¹ Beyşehir ve Ladik şehri için bkz: Akdağ, M. 1995. Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, s. 450,451.

² Ergenç, Ö. 1977. "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", s. 105.

³ Kuban, D. 1968. "Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", s. 71.

⁴ Tekeli, İ. 1982. "Anadolu'daki Kentsel Yaşantının Örgütlenmesinde Değişik Aşamalar", s. 19.

⁵ Kuban, D. 1968. a.g.e. s. 71,72.

Çarşıdan sonra hem şehirde yaşayanlar hem de çevreden gelenlerin ihtiyaçlarını karşılayan “pazar”, tabirini burada en geniş anlamda kullanılacak olup, sadece alış-veriş değil, üretim, ve tüketimin de dahil edildiği şekliyle ele alınacaktır. Başka bir ifade ile “pazar” bahsi adı altında “şehrin ekonomik kimliği” incelenecektir. XVI. yy’da Larende şehrinde ne gibi mal ve hizmet üretildiğini ve hangi pazarların bulunduğunu ancak, belgelerden yola çıkarak “kanıtlamak” mümkündür. Bu konuda bize yol gösteren başlıca ip uçları ise, şehirde yürütülen faaliyetlerden alınan vergiler ile mahalle isimleridir.

Larende’de bulunan mahallelerden bazılarının ismi, orada yapılan veya daha eskiden yapılmış olan faaliyetlerden adını almıştır. Bunlar arasında Şambazarı, Ibruklı, Köhne Bazaristan, Köhne Tahıl Bazarı, Kirişçibaba ve Kadıdükkanı isimleri sayılabilir. Adı geçen isimlerden de anlaşılacağı gibi, bu mahallelerin hepsinde, bir üretim veya ticari faaliyetin varlığı söz konusudur. Gerçi, Köhne Bezzazistan ve Köhne Tahıl Bazarı isimlerindeki “köhne” tabiri, bu faaliyetlerin eskiden yapıldığını ifade etse de, XVI. yy’da yapılmadığı anlamına gelmez. Ibruklı adı; ibruk imalatçılarından, Şambazarı; Şam (Suriye) tarafından gelen malların satıldığı bir pazardan, Kirişçibaba; kiriş imal eden saygın bir kişiden ve Kadıdükkanı adı da, ticaretle uğraşan bir kadıdan geliyor olmalıdır.¹

Mahalle isimlerine göre daha sağlam bir delil olan vergilerin durumuna bakılarak, Larende şehrinde nelerin üretilip satıldığını bulmak zor değildir. Kanunnamelerde “Kanun-ı rüsum-ı bac ve sair rüsum-ı şehir-i Larende Liva-i Konya” başlığı altında, Larende şehrinde ticarete konu olan belli başlı mal ve ürünler sayılmıştır. Bunlar arasında; gallat (tahıl), tuz, kirbas (bir çeşit kumaş), penbe (pamuk), kaliçe (küçük halı), incir, bogasi (bir çeşit kumaş), gön (deri), kul, cariyeye, deve, at, katır, senek² (bir çeşit ahşap su kabı), desti, kürek, koyun ve tulum peyniri gibi ürünler sıralanmıştır.³

¹ Jennings, Çeltik adını Çeltik okuyarak bu adın çeltikle ilgili bir faaliyetten geldiğini ileri sürerken (R. C. Jennings. 1976. “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century”, s. 35) , hataya düşer. Çünkü belgelere göre, Larende kazasında fazlaca çeltik yetiştirilmemiştir. Çeltik yetiştirmek için yeterli suyun da olmadığı bu sahada çeltik yetiştirilse bile, şehrin hemen yakınında veya içinde yetiştirmek akla yatkın gelmemektedir.

² Erdoğan ve Akgündüz bunu hatalı olarak “sinek” okumuştur ama doğrusu “senek” olacak.

³ Erdoğan, M.A. 1993. “Karaman Vilayeti Kanunnameleri”, s. 479 ve Akgündüz, A. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 316.

Tablo 3: Larende Şehrinde Vergiye Tabi Olan Mal, Ürün ve Hizmetler ile Vergi Miktarları (1500-84).

HASIL-I NEFS-I LARENDE	Sektör	TT 40 1500	TT 63 1518	TT 455 1518	TT 387 1530	TT 415 1541	TK 104 1584
1. Mukataa-yı ihtisab ve bac-ı maa resm-i kapan-ı meyve	H	19.000	60.000	60.000	60.000	65.000	65.000
2. M. bac-ı bazaristan ve bac-ı esir ve kâv ve kirbas ,fi sene	H	29.000	60.000	60.000	60.000	50.000	50.000
3. M. başhane ve debbağhane-i nefsi-i Larende	S	2.260	2.000	2.000	2.000	2.200	2.500
4. M. bozahane	S	1.320	1.000	1.000	1.000	1.000	0
5. M. yağhane ve şemihane ve bezirhane-i nefsi-i şehir maa yağhane ve bezirhane-i nevhahi-i Larende	S	7.000	7.000	7.000	7.000	4.000	4.000
6. M. zeminha-yı debbağhane	S	0	1.000	1.000	0	0	0
7. M. bağ-ı Murad an öşr	T	206	210	210	210	350	350
8. Öşr-i miyve-i bagat-ı şehir	T	6.300	6.300	6.300	6.300	6.000	6.000
9. Öşr-i kovan-ı mürdem-i şehir	T	220	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
10. Öşr-i gallat-ı şehir-i cüz-i mahsul-i Hatunözül maa salarivve cüz-i arazisi ve deştbanı ve resm-i tapu	T	1.500	10.000	10.000	10.000	12.000	12.000
11. Resm-i ağnam mürdem-i şehir-i Larende der etraf-ı şehir ve nevhahi-i kura ve der nevhahi-i Liva-yı İçil, fi sene	T	0	1.000	1.000	1.000	1.500	1.500
12. M. Serasesan	H	0	5.000	5.000	10.000	3.400	3.400
13. M. beyt-ül-mal, mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yava ve kaçkun-ı nefsi-i Larende	H	0	2.000	2.000	2.000	4.000	4.000
14. Çayır-ı Çavuş ve Çayır-ı Sıdırva, fi sene	T	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300	1.300
15. Çayır-ı Boyalık	T	400	500	500	500	0	0
16. M. mizan-ı ab-ı Foni Deresi der kaza-yı mezbure bu sudan münteni olan kırı? çeltik arazisinden	T	1.000	2.000	2.000	2.000	2.000	2.000
17. M. boyahane-i şehir-i Larende, şehirden gayri yerden olmıya	S	10.000	0	0	20.000	20.000	20.000
18. M. tamga-yı dülbend ve bogası der kaza-yı Larende tabi-i Liva-yı Konya ve kaza-yı Ermenak ve Mud tabi-i Liva-yı İçil ve gayrihu , fi sene	S	0	0	0	0	30.000	20.000
19. Resm-i arusane-i müstahfizan-ı kıla-yı Larende, fi sene	H	0	0	0	0	100	100
20. Beyt-ül-mal-ı, mal-ı gaib ve mal-ı mefkud ve yava ve avatik nevhahi-i kaza-yı Larende der nefsi-i şehir ki müstakil kalemdir, fi sene	H	0	0	0	0	7.000	7.000
21. M. mir-i abı şehir-i Larende maa asiyabha-yı nefsi-i şehir	S	12.000	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
22. Bac-ı bazar-ı galle ber muceb-i adet-i kadime-i der kaza-yı Larende ve Seydişehir ve Bilviran ve Liva-yı İçil ve kaza-yı Niğde ve Anduğu ve gayrihu , fi sene	H	0	0	0	0	20.000	20.000
23. M. meyhane, hasıl-ı haliya merfu deyu mestur	S	3.000	12.000	12.000	0	0	0
24. Riyaset-i akza kaza-yı Larende ve kaza-yı Niğde ve kaza-yı Ereğli der tasarruf-ı Hüsrev veled-i Kuyucu Yusuf, fi sene	H	0	0	0	0	1.500	15.000
25. M. şemiasel	S	0	0	0	0	0	2.000
26. Zemin-i der nefsi-i Larende 5 kıta der tasarruf-ı Hacı veled-i	H	0	0	0	600	800	800
27. Nisf-ı bad-ı heva ve resm-i arusane-i timarha-yı sipahiyan ve merdan-ı kıla Liva-yı mezbure gayri ez hassa-yı hümayun ve timarha-yı serbest	H	0	40.000	40.000	30.000	22.000	45.000
28. M. niyabet ve bad-ı heva-yı nefsi-i Larende maacerime-i cemaat-i mugayir-i müslimin ve ref-i çaduran-ı?şehir, fi sene	H	0	12.000	12.000	12.000	10.000	10.000
Defterde Kayıtlı Olan Toplam	-	91.590	190.310	190.310	249.910	275.150	302.950
Hesaplanan Toplam	-	94.506	234.310	234.310	236.910	275.150	302.950

Mufassal tahrir defterlerindeki şehirde kayıtlı vergiler ise, daha çeşitli ve ayrıntılıdır. İlgili tabloda da görüleceği gibi, kayıtlı vergilerin bir kısmı şehir dışındaki yerlere ait ise de, çoğunlukla Larendede şehirde yapılan üretim ve hizmet faaliyetlerine aittir. Bu vergilere göre Larendede şehirde kapan, başhane, debbağhane, bozahane, yağhane, şemhane, bezirhane, boyahane ve meyhanelerde yapılan faaliyetler sürdürülmüştür. Ayrıca esir, kirbas, kâv, meyve, bağ (üzüm), kovan, şem-i asel (bal mumu), dülbend, bogasi gibi ürünlerin vergilendirildiğine bakılarak, ekonomik hayatta adı geçen ürün ve malların da önemli bir yer tuttukları söylenebilir (Tablo:3), (Ek:3)¹.

Bu bilgiler ışığında, şehirdeki üretim ve hizmet faaliyetlerinin karakterlerinden yola çıkarak, Larendede'nin hangi fonksiyonlara sahip bir şehir olduğunu söylemek de mümkündür. Başka bir deyişle burada, Larendede şehirde ekonomik ve sosyal hayat için hangi faaliyetlerin önemli olduğu ve eğer önemine göre vergilendiriliyorsa önem derecesi incelenecektir.

Yukarıdaki tabloda verilen vergi kalemleri; "hammadde üretimi, mamul madde üretimi ve hizmet üretimi" şeklinde üçe ayrılırsa ortaya şu manzara çıkmaktadır: Hammadde üretimi içine tarımsal ve hayvansal üretimin yapıldığı faaliyetler girmekte olup, bağ, meyve, kovan, gallat (tahıl), ağnam (davar) ve çayırlar ile ilgili olan 7-8-9-10-11-14-15 ve 16 numarada kayıtlı vergiler bu sınıfta yer almaktadır. Hammaddeyi alıp, çeşitli işlemlerden geçirdikten sonra mamul bir madde haline getiren faaliyetler arasında; debbağhane, bozahane, yağhane, şemhane (mumhane), bezirhane, boyahane, şem-i asel (balmumu), meyhane ve dokumacılıktan alınan 3-4-5-6-17-18-21 ve 25 nolu vergiler bulunmaktadır. Geriye kalan vergiler ise, her hangi bir şekilde doğrudan veya dolaylı olarak hizmet sektörü içine giren vergi kalemleridir (Tablo:3).

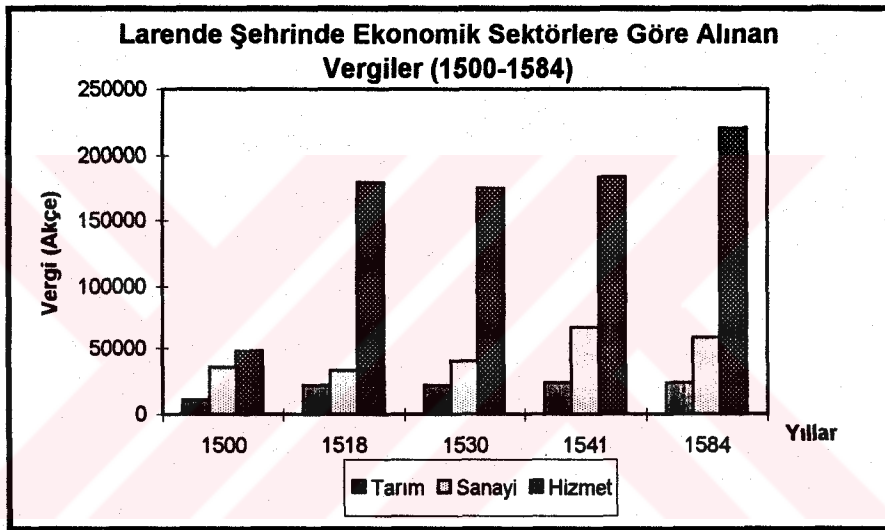
---

¹ Bir örnek olması bakımından 1518 tarihli 455 nolu defterin ilgili kısmı EK 3' te verilmiştir.

Tablo 4: Larende Şehrinde Alınan Vergilerin Üç Ana Ekonomik Sektöre Göre Sınıflandırılması (1500-84).

Defter	TT 40 -1500		TT 63-1518		TT 455-1518		TT 387-1530		TT 415-1541		TK 104-1584	
	Miktar Akçe	Oran %	Miktar Akçe	Oran %	Miktar Akçe	Oran %	Miktar Akçe	Oran %	Miktar Akçe	Oran %	Miktar Akçe	Oran %
Tarım	10926	11.5	22310	9.5	22310	9.5	22310	9.4	24150	8.7	24150	7.9
Sanayi	35580	37.6	33000	14.0	33000	14.0	40000	16.8	67200	24.4	58500	19.3
Hizmet	48000	50.9	179000	76.5	179000	76.5	174600	73.8	183800	66.9	220300	72.8
Toplam	94506	100	234310	100	234310	100	236910	100	275150	100	302950	100

Grafik 1: Larende Şehrinde Ekonomik Sektörlere Göre Alınan Vergiler

Üç temel ekonomik faaliyetten alınan gruplandırılmış vergileri gösteren tabloya bakıldığında (Tablo:4, Grafik:1), şehrin ekonomik karakteri hemen fark edilmektedir. Buna göre Larende şehri bir “hizmet şehri” durumunda olup, bütün tahrirlerde hizmet, tarım ve sanayiye göre açık farkla öndedir. Yüzyıl içinde şehirde meydana gelen ekonomik gelişmelere bağlı olarak, tarım ve sanayi gerileme sürecine girerken, tabloda da görüldüğü gibi, hizmet sektörü bunlar aleyhine büyümüştür. Bu özelliği ile XX. yy Türkiye şehirlerini hatırlatan Larende, belki de daha sağlıklı bir gelişmeye götüren sanayileşme yerine, bütün imparatorluk şehirleri gibi yatırım ve istihdamın sağlıksız bir şekilde hizmet sektörüne kayması ile sonu iyi olmayacak bir yola girmiştir.

1584 yılından sonrasına ait belgeler, örneğin 1592 yılına ait şeriye sicilinde; fazla ayrıntılı bilgi olmasa da şehirde yayıcı, boyacı, penbeci, cebeci, kasab, yoğurtcu, helvacı, iplikçi, hallac, takyeci, dellal, neccar, mücellid, kahvehane, derici, börekçi, dülger, bevab, şerbetçi, keçeci, fırın, deynekçi, keskici, cüllah, papuççu ve keten bezi gibi çeşitli mal üreticileri ve üretim yerlerinin adları geçmektedir.¹ Bu da, Larende şehrindeki ekonomik hayatın, mufassal tahrir defterlerinde belirtilen duruma göre çok daha canlı ve çeşitliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Larende'de hammadde üretimi sahaları genellikle şehrin dışında yer alırken, sanayi ve hizmet üretim sahaları şehrin “çarşısı” durumundaki mahallelerdir. Belgelerden ve yerinde yaptığımız araştırmalara göre, şehir merkezi karakterinde olan ve diğerlerine göre daha canlı ve hareketli bir ekonomik hayat sürmüş mahalleler: Eski Bezzazistan, Bazar-ı Galle-i Köhne, Uluzaviye, Kadıdükkanı, Fenari, Kirişçi Baba ve Şambazarı'dır. Aynı yerdeki mahalleler günümüzde de hemen hemen eski karakterlerini sürdürmekte olup, kaleden itibaren genel hatlarıyla doğu-batı doğrultusunda uzanan İsmet Paşa Caddesi'nin iki tarafında yer almaktadırlar. Bu cadde boyundaki mahalleler, kaleden Yunus Emre Cami'ne kadar Karaman şehrinin çarşısı, yani ekonomik hayatın kan damarları, sosyal hayatın da en canlı olduğu yerler durumundadır. Evliya Çelebi'nin, “Larende'nin bütün dükkanları bir ulu cadde üzerindedir, sayısı 470'dir. Lakin bedesteni yoktur ama zıkıymet (değerli, kıymetli) bütün eşya vardır”² ifadesinde bahsedilen “ulu cadde”, o dönemde de aynı doğrultuda uzanan bu yol olmalıdır. Fakat, bedestenin olmadığıнын söylenmesi buradaki bedestenin yıkılmış veya harab bulunmasından kaynaklanıyor olsa gerektir.

Larende'ye şehir manzarası kazandıran unsurlar arasında, kırsal kesime göre oldukça üstün durumda olduğu, dini ve eğitim tesisleri de bulunmaktadır. Şehirde, yukarıda belirtilmiş, merkezi bir konumda olması ve cemaatinin daha fazla olması ile diğer camilerden ayrılan “cuma camileri”nden başka cami ve mescidlerin de önemli yerleri vardır. 1530 yılında şehirde 4 cami varken, mahalle aralarında ve genellikle her mahallede en az bir tane olan 25 tane mescidin varlığı kaydedilmiştir.³

¹ Güler, İ. 1986. H. 1000 Tarihli Karaman Şeriye Sicili, s. 1-139.

² Evliya Çelebi, 1993. Seyahatname, s. 34 ve Çelebi'den naklen Konyalı, İ. H. 1967. Karaman Tarihi, s. 29.

³ TT 387, s. 106.

Dini tesislerden sayılan ve bazen adını mahalleye de vermiş olan 10 tane “zaviye”, şehre ayrı bir hava vermiş olmalıdır. Kiçi Zaviye, Mansurdede Zaviyesi, Hacı Abbas Zaviyesi, Kirişçi Baba Zaviyesi¹ gibi tesisler, şehir için çok önemli olduğundan, bulunduğu mahalleye isimlerini vermişlerdir. Bunlar yanında şehirde bulunan, 1 dar-ül hatib (hatib yetiştirilen eğitim kurumu), 3 dar-ül hüffaz (hafız yetiştirilen eğitim kurumu), 1 muallimhane (öğretmen yetiştirilen eğitim kurumu), 1 kalenderhane, ve 1 haydarhane² de dini açıdan eğitim veren tesisler arasında bulunmaktadır.

Ayrıca, o dönemin üniversiteleri olan “medreseler” de, şehire bir eğitim merkezi olma özelliği kazandırmış olmalıdır. Öyle ki, 1530’lu yıllarda Sivas, Malatya, Kastamonu, Niğde, Antalya, Akşehir ve Tarsus’ta 5’den az medrese varken,³ Larende’de 7 tane medrese bulunmaktaydı. Bir kısmı Karamanoğulları döneminden kalan bu medreseler, geniş bir çevreden suhte (medrese öğrencisi) ve müderrisin (medrese hocası) şehre gelmesine yol açmış olmalıdır. Emir Musa Medresesi, Halil Bey Medresesi, Melek Hatun Medresesi, Eskici (Tecirlü) Medrese, Şeyh Çelebi Medresesi, Hacı Alaeddin Medresesi⁴ ve İbrahim Bey Medresesi⁵ olmak üzere 1530 yılında 7 tane olan medreseler, şehre eğitim açısından önemli bir merkez olma özelliği kazandırmıştır.

Şehirde bulunan ve yukarıda değinilen ekonomik manzara, imparatorlukta diğer bütün şehirler için geçerli olup, Faroqhi’nin bir çalışması bu konu için oldukça aydınlatıcıdır.⁶ Faroqhi, Anadolu şehirlerindeki faaliyetleri incelediği çalışmasında, vergileri tarım, sanayi ve ticaret olarak üçe ayırmış ve toplam vergi içindeki yüzde oranlarını hesaplamıştır. Buna göre XVI. yy başları için verdiği 11 şehirden 9’unda hizmet sektörü (market dues) en fazla paya sahiptir. Yüzyıl sonlarında ise, 18 şehirden 11’inde hizmet sektörü (Akşehir, Ayntab (Gaziantep), Begpazarı, Çorum, Kayseri, Konya, Larende, Manisa, Niğde ve Zile), 6 şehirde tarım sektörü (Aksaray, Bor, Ereğli, Ermenek, İskilib, Kırşehir) ve sadece Gümüş (Gümüşhacıköy) şehrinde imalat sektörü (manufacturing installations) en fazla paya sahip durumdadır.⁷

¹ TT 387, s. 106-123.

² TT 387, s. 106.

³ Faroqhi, S. 1984. “A Map of Anatolian Friday Mosques”, ekteki harita.

⁴ TT 387, s. 116-123.

⁵ Uzunçarşılı, İ. H. 1937. “İbrahim Bey’in Karaman İmaret Vakfiyesi”, s. 58 ve 92.

⁶ Faroqhi, S. 1980. “Taxation and Urban Activities in Sixteenth - Century Anatolia”, s. 39 - 50.

⁷ Faroqhi, S. 1980. “Taxation and Urban Activities in Sixteenth - Century Anatolia”, s. 48,49, tablo 6,7.

Larende bu özellikleri ile XVI. yy Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer şehirlerde olduğu gibi, tarım ve sanayi faaliyetleri zararına hizmet sektörünün geliştiği tipik bir Anadolu - Türk şehri karakterini kazanmıştır. Larende'nin eskiden beri önemli bir merkez olması ve Karamanoğullar'na uzun süre başkentlik yapması nedeniyle, köklü ve gelişmiş bir şehir özelliği kazanmış olup, yukarıda da sözü edildiği gibi, şehir halkı çoğunlukla tarım dışı faaliyetlerde çalışmasına rağmen, şehir içi ve çevresinde bulunan bağ ve bahçeler de önemlerini korumuşlardır.

Larende şehri ekonomik hayatında hammadde üretimi küçümsenemeyecek kadar önemlidir. 1500 tahririnde % 10.2'lik bir paya sahip olan tarım ve hayvancılık sektörü, 1518'de % 8.6, 1530'da % 8.0, 1541'de % 8.5 ve 1584'de % 7.3 olarak gerçekleşmiştir. Hammadde üretimi içinde Murad bağı, şehir içi ve yakınındaki bağ ve bahçeler, arıcılık, Hatunözü mezraası ve şehir yakınında üretilen tahıllar ile Sıdırva, Çavuş ve Boyalık çayırlarında yapılan hayvancılık faaliyetleri yer almaktaydı. Bugünkü Karaman şehri, önemli bir sanayi şehri olmasına rağmen, şehirde çalışan nüfusun % 13'ü yine tarımsal faaliyetlerde çalışmaktadır.¹ Şehir içinde bağ ve bahçelerin bulunması Anadolu şehri için karakteristik bir özellik olup,² kanunnamelerde yer almış olan **"ve nefsi-i şehir içinde olan bağçelerden ve bostanlardan öşr alınmamak kanun-ı kadimdir, taleb olunmaya"**³ hükmü gereğince, şehirdeki bağ ve bahçelerden eskiden beri vergi alınmadığından, bu özellik tüm Osmanlı şehirleri gibi, Larende'nin de yeşillikler içinde bulunmasına iyi bir dayanak olmuştur.

İkinci sırada mamul madde üretimi gelmekte olup, yukarıda sayılan sanayi faaliyetlerinin toplam gelir içindeki oranları sırasıyla 1500 yılında % 24.9, 1518'de % 9.8, 1530 yılında % 20.7, 1541'de % 12.6 ve son tahrir 1584'de % 16.0 olmuştur. Günümüz Karaman şehrindeki sanayi, Türkiye şartlarına göre oldukça iyi durumda olup, geçmişe göre de epeyce büyümüştür. 1990 yılında çalışan nüfusun % 28'i bir mamul madde üretiminde çalışmakta⁴ olup, Türkiye şehirlerinde ortalamanın % 10-15'lerde (1990'da

¹ 1990 Genel Nüfus Sayımı, Karaman İli, s. 66.

² Kuban, D. 1968. "Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", s. 62.

³ Erdoğan, M.A. 1993. "Karaman Vilayeti Kanunnameleri", s. 479,506 ve Akgündüz, A. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 317.

⁴ 1990 Genel Nüfus Sayımı, Karaman İli, s. 66.

% 11.8¹) olduğu dikkate alınırsa önemi kendiliğinden ortaya çıkar.² Fakat, XVI. yy Larende şehrindeki sanayi kollarının bugüne göre daha çeşitli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, bugün Karaman şehrinde sanayide çalışanlar fazla ve sanayi de gelişmiş olmasına rağmen, bu sektör yakından incelendiğinde özellikle gıda sanayinin ağırlıklı olduğu göze çarpmaktadır.

XVI. yy sanayi faaliyetleri içinde dericilik önemli bir paya sahiptir. Şehirde ve çevreden toplanan ve başhanede kesilen hayvanların derileri debbağhanede bazı işlemlere tabii tutulduktan sonra, amaca göre renk ve desen verilirdi. Derinin kullanıldığı alanlar o devir için oldukça yaygın olup, çarık, çizme, papuç gibi giyim eşyaları ile hayvan koşumları, eğer ve semer gibi bir çok alet ve eşya deriden imal ediliyordu.³

Larende'deki dokuma sanayi de oldukça gelişmiş bir durumdaydı. Şehirden alınan vergiler içinde kirbas, dülbend ve bogasiden alınanlar doğrudan dokumacılıkla ilgili olup, miktar olarak çok önemsiz değildi. Dokumaların Osmanlı toplumunda giyim-kuşamda ve döşemelik olarak pek geniş bir kullanım alanı vardı. Bu geniş talep, memleket içinde, şehirlerde ve köylerde çok çeşitli ve yaygın bir el dokuma sanayi ile karşılanırdı. Anadolu'da pamuklu sanayinde uzmanlaşmış bölgeler, iç talebi karşılar ve bir dereceye kadar da dış pazarlara üretim yapardı.⁴ Bu merkezlerden biri olan Larende, kirbas ve bogasileri ile ön plana çıkmış olup, iç talebi karşıladığı gibi, Kefe ve Macaristan'a bile üretim yapabilecek durumdaydı.⁵ Kanuni döneminde Karaman Vilayeti'nde kaba ve ince pamuklu satışından alınan vergilere bakarak, bu geniş sahada en önemli pamuklu üretim merkezlerinden birinin Larende olduğu söylenebilir. Bu şehrin tüccarları sadece Ankara'da değil, başkent İstanbul'da da pamuklu satarlardı.⁶ Larende şehrinde üretilen bogasilerin ne kadar ünlü olduğunu, bir anlaşmazlık üzerine "1592 yılında kadiya başvuran tüccar taifesinden birinin 43 adet deve yükü bogasiyi Kavak iskelesine iletmesinden"⁷ de çıkarmak mümkündür.

¹ 1990 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye, s. 132.

² Bu konuda fazlası için bkz: Özgür, E. M. 1996. "İl ve İlçe Merkezlerimizin Faal Nüfusunun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Hakkında Sınıflandırılması", s. 53-73.

³ Ünal, M. A. 1989. XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, s. 224.

⁴ İnalçık, H. 1993. "Osmanlı Pamuklu Pazarı. Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", s. 259.

⁵ İnalçık, H. 1993. a.g.e. s. 260, 262 ve 265.

⁶ Faroqi, S. 1993. Osmanlıda Kentler ve Kentliler, s. 166.

⁷ Güler, İ. 1986. H.1000 Tarihli Karaman Şeriye Sicili, s. 38.

Dokunan kumaş ve ipliklere renk ve desen kazandırmak için şehirde ve belki bazı köylerde boyahaneler bulunmaktaydı. Götürü usulü ile işletilen boyahane vergisine bakılarak Larende'nin önemli bir boyacılık merkezi olduğu söylenebilir. Çünkü 1573 - 1584 yılları arasında Ayntab 52.880, Çorum 25.000, Ereğli 10.000, Kayseri 49.500, Konya 15.000 akçe boyahane vergisi öderken, Larende 20.000 akçe ödemiştir.¹

Şehir halkı ve köylerin aydınlatma ihtiyacını karşılayan şemhane (mumhane) de, o dönem sanayi faaliyetleri içinde önemli bir yere sahiptir. Eski dönemlerde mum evler, camiler, mescidler, hanlar ve her türlü kapalı mekanlarda en önemli aydınlatma aracıydı. Şemhane yanında balmumu üretiminden alınan şem-i asel vergisi de, önceki defterlerde adına rastlanmazken, sonraki dönemlerde imali ve satışı önem kazanmış olduğundan, 1584 tahririnde kaydedilmiştir.

Mamul madde üretiminden sonra, şehrin “ekonomik kimliği”nde en büyük paya sahip olan “hizmet sektörü” gelmektedir. Hizmet içinde başta ticaret faaliyetleri olmak üzere, güvenlik, evlilik ve resmi muamelelerden alınan vergiler yer almaktadır. Kapanlardan alınan ihtisab vergisi, pazarda alışverişi yapılan ürünlerden alınan bazaristan vergisi, tahıl pazarından alınan vergiler, asesbaşının aldığı vergi, arusiye vergileri, bad-ı heva vergileri ve beyt-ül mal, mal-ı gaib, mal-ı mefkud, yava ve kaçkunlardan alınan; 1-2-12-13-19-20-22-24-26-27 ve 28 nolu vergiler hizmet sektörü içinde değerlendirilebilecek niteliktedir (Tablo:3). Günümüz Karaman şehrinde de hizmet sektörü en önemli paya sahip olup, çalışanların % 59'u bir hizmet üretiminde faaliyet göstermektedirler.²

Şehirde ticaret faaliyetlerini yürütüldüğü yerler pazar, bedesten, kapan, han ve dükkanlardır. Bunların birçoğunun gelirlerinden vakıflar da pay alıp, karşılığında bazı beledi hizmetler yapılmaktaydı. Genel olarak şehrin bütününe ilgilendiren her türlü hizmet, cami, okul, kitaplık, hastane, han, çeşmeler, sebiller, imaretler, su getirme, bu tesislerin bakımı, hatta bazen mezarlıklar hep vakıflar kanalıyla yapılmışlardır. Batı dünyasında kilisenin, belediyenin ya da hükümetin yaptığı işleri, bizde geniş ölçüde

¹ Faroqhi, S. 1980. "Taxation and Urban Activities in Sixteenth - Century Anatolia", s. 46, tablo 5.

² 1990 Genel Nüfus Sayımı, Karaman İli , s. 66.

ferdlerin kurdukları vakıflar yapmıştır.¹ Larende'de bulunan böyle vakıflardan birini Cem Sultan yaptırmıştı. Bu bölgenin Karamanoğulları'ndan alınmış olması, adı geçen şehzadeyi öncellerinin inşaat faaliyetleriyle rekabete yöneltmiş olsa gerektir. Başlangıçta bedestenin içerde ve dışarda 71'er dükkanı olan büyük bir yapı olması düşünülmüştü. Ancak 1584 dolaylarında iç dükkanlardan bir kısmı bakımsızlıktan kullanılmayacak hale gelmişti - belkide bu hali Evliya Çelebi döneminde de devam ettiği için, bedestenin olmadığını söylemiş olmalıdır - bu, kentteki ticari faaliyetin bu büyüklükte bir yapı gerektirecek boyutlarda olmadığını gösteriyor olabilir. İnşaatın tamamlanmasının üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçtikten sonra bile bu dükkanların 120 kadarının kullanılıyor olması ise kentin boyutlarına göre gene de ticari açıdan faal olduğunu akla getirmektedir.² Şehirde başka dükkanlar ve diğer ticari yapıların varlığını evkaf defterlerindeki kayıtlardan da anlamak mümkündür. Bu konuda 1500 yılına ait olan TK 565'de güzel örnekler bulunmaktadır. Bazariyede bulunan dükkanlar, haffafiye (ayakkabı, terlik satan) dükkanı, bazaristanda bulunan dükkanlar ve attariyeler (güzel kokular, iğne - iplik satan dükkanlar) ile ilgili olan bir çok kayıt³ bu meyanda sayılabilir. 1530 tarihli deftere göre, şehirdeki dükkan sayısı 246'ya yükselmiş olup, "sandık" adı ile kaydedilenin⁴ de ticaretle ilgili olduğu tahmin edilebilir. "Bu sandıkların 20 tanesi bedestende, 45 tanesi de iplikçilerde bulunuyordu".⁵

Larende'den toplanan vergiler arasında ihtisab mukataasının önemli bir paya sahip olması, şehirdeki ticari faaliyetlerin ve ekonomik gelişmenin en önemli göstergesidir.⁶ Çünkü ihtisab vergisi, pazarlarda alış-verişi yapılan mal ve hizmetlerden alındığı için; alınan vergi miktarı arttıkça şehirdeki ekonomik gelişmenin arttığını söylemek mümkündür. Larende, şehirde ve çevrede üretilen mal ve ürünler ile dışarıdan gelen eşyanın pazarlamasının yapıldığı önemli bir ticaret merkeziydi. İhtisab mukataası 1500 yılında 19.000 akçe (bütün gelirin % 20.1'i) iken, büyük bir artış ile 1518'de 60.000

¹ Kuban, D. 1968. "Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", s. 67.

² Faroqi, S. 1993. Osmanlıda Kentler ve Kentliler, s. 52.

³ TK 565, v. 60 b vd. Bu defterde gelirinden bir kısmını çeşitli vakıflara veren ticaretle ilgili dükkanlar yanında sanayi tesisi olan, debbağhane, asiya, kirışhane vb işletmeler yanında hamam gibi hizmet sektörü içine de giren bir çok tesis de bulunmaktadır.

⁴ TT 387, s. 106.

⁵ Gökbilgin, T. 1968. "XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Larende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", s. 35.

⁶ Ünal, M. A. 1989. XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, s. 225.

akçeye (% 25.6) yükselmiş, 1530'da oran % 25.3, 1541 yılında % 23.6 (vergi miktarı 65.000 akçe) ve 1584 yılında vergi 65.000 akçe olurken, oranda % 21.4 olarak gerçekleşmiştir. Böylece adı geçen vergi yüzyılın tamamında bütün hasıl içinde % 20 - 25 arasındaki oranını muhafaza etmiştir. Aynı özellikli bir vergi olan "bac-ı bazaristan" da hemen hemen benzer şekilde bir gelişim izlemiştir (Tablo:3).

"1557-60 yıllarına ait bazı kayıtlarda mültezim (yapılan faaliyetin idarecisi ve vergi toplayıcısı) adaylarının Konya ve Larende ihtisabiyeleri için yapmış oldukları teklifler hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Larende ihtisabiyesinin Konya'nunkinden çok daha değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu şaşırtıcı olgunun altında muhtemelen Larende'nin üreticiler açısından, idari ve askeri görevlilerin nüfusun önemli bir kısmını oluşturduğu vilayet merkezinden daha hareketli olması yatmaktadır. Bir diğer olasılık ise, Larende ihtisap mukataası teriminin tek tek belirtilmeyen ve pazar vergileriyle sınırlı olmayan bir dizi vergiyi kapsar biçimde kullanılmış olmasıdır".¹ Bizce son cümlede belirtilenler doğruya daha yakın görünmekte olup bu, Larende'nin ekonomik açıdan Konya ile yarışacak seviyelere kadar ulaştığı anlamında kabul edilmelidir.

Görüldüğü üzere, o dönem için insanların hemen hemen her türlü ihtiyacını karşılayacak kadar çok ve çeşitli mal ile hizmet üreten Larende şehri, idari sınırları ötesinde çok geniş bir etki alanına sahip bulunuyordu. Bu açılardan bakıldığında Orta Anadolu'nun güneyinde, Larende'ye rakip olabilecek sadece Konya ve Eregli şehirleri vardı. Mud ve Ermenak hem daha küçük hem de Toroslar'ın ötesinde olduklarından etki alanları dağların güney taraflarında kalıyordu. Karapınar ve Çumra ise sonraki dönemlerde büyüyüp önem kazandığından, XVI. yy'da bu şehirlerin etki alanlarından bahsetmek mümkün değildir. Belviran kazasında da büyük bir yerleşme merkezi bulunmadığından, bu çevrede geniş bir sahanın sosyal, iktisadi ve kültürel merkezi Larende şehriydi.

Larende şehrini etkileyen, şehrin en fazla temasta bulunduğu merkezler ise Konya ve Şam idi. Nasıl bugün bir şehrin etkilendiği en önemli merkezler, o şehirden çevreye giden yolların isimlerine bakılarak tespit edilebiliyorsa; aynı mantık o dönem kale kapıları için de yürütülebilir. Örneğin: Bugün Ankara'dan çevreye giden yollar, o yol ucunda olan

¹ Faroqi, S. 1993. Osmanlıda Kentler ve Kentliler, s. 88.

ve en fazla ilişkinin bulunduğu merkez adı ile anılıyorsa - İstanbul yolu, Çankırı yolu, Samsun yolu, Konya yolu, Eskişehir yolu gibi - o dönem kale kapıları da en fazla etkileşimin olduğu merkez isimlerini alıyordu. Larende kale kapılarından Konya ve Şam kapıları ismini böyle almışken, aynı şekilde Konya kale kapıları arasında, İstanbul kapısı, Aksaray kapısı yanında bir de Larende kapısı¹ isimli bir kapı bulunuyordu.

Osmanlı şehrini oluşturan sonuncu unsur ise, şehrin temel idari, iktisadi ve sosyal birliği durumundaki “mahalle”dir. Osmanlı şehrinde, temel yerleşim birimi, genellikle bir dini yapının ya da bir pazarın etrafında gelişmiş, kendi gelenekleri ve yaşama tarzları ayrı olan ve farklı cemaatleri içine alan “mahalle”dir.² Osmanlı döneminde “aynı mescidde ibadet eden cemaatin aileleri ile birlikte ikamet ettikleri şehir kesimi” olan mahallenin anlamı bugün değişip, genişlemiştir. Osmanlı şehrinde mahalle sosyal bir birim olarak önemlidir. Bu haliyle mahalle birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir.³ Osmanlı şehrindeki mahalle, sadece şehrin fiziki bir ünitesi olmaktan öteydi. Şehirde sosyal dayanışma, ancak mahalle sınırları içinde ferde intikal eden bir nitelik taşıyordu. Hatta sonraki dönemlerde, mahalle sakinleri arasında, mali yardımlaşma bile örgütlenmişti.⁴

Osmanlı şehrinde çok önemli bir unsur olan mahalle bir şehrin ilk kuruluşundan itibaren oluşturuluyor, eğer şehir yeni fethedilmişse eski mahalleler çoğunlukla korunarak devralınıyordu. Şehrin gelişmesi de yeni mahalleler kurulması yoluyla olduğundan, bir mescid veya cami, bazen onunla beraber diğer yapılar tesis edildikçe şehir geliyordu.⁵ Osmanlı'nın Karamanoğulları'ndan aldığı Larende şehrinde, mahalle sayısı oldukça fazlaydı. Daha önce de değinildiği gibi, bir kısmı fetih sırasındaki yıkımlar, bir kısmı da şehirden yapılan göçürmeler nedeniyle mahalle sayısı, 1500 tahririnde 32'ye inmişti. Bu arada belki şehrin en eski mahallesi olan “Hisariçi mahallesi”nin 1500'de bulunmayışı, unutulduğu izlenimini vermektedir. 1518'den itibaren ortaya çıkan bu mahalle ile birlikte, mahalle sayısı 33'e yükselmektedir. 1518 tahririnde sadece Şeyh Alaeddin mahallesinin eklenmesiyle 34'e çıkan mahalle sayısı, 1541'de iki ve 1584'de de iki ilave ile son tahrirde 38'e çıkmıştır (Tablo:5), (Harita: 5), (Ek:1ve 4).

¹ Konyalı, İ. H. 1964. Konya Tarihi, s. 141 ve Ergenç, Ö. 1995. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, s. 33,34 ve 43.

² Ergenç, Ö. 1977. “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, s. 103.

³ Ergenç, Ö. 1995. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, s. 145.

⁴ Kuban, D. 1968. “Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, s. 66.

⁵ Kuban, D. 1968. a.g.e. s. 63.

Tablo 5: Tahrir Defterlerine Göre Larende Şehri Mahalleleri (1500-84).

Mahalle Adı/Defter	TT 40 (1500)	TT 63 (1518)	TT 455 (1518)	TT 387 (1530)	TT 415 (1541)	TK 104 (1584)
1. Abbas	+	+	+	+	+	+
2. Ahi Osman	+	+	+	+	+	+
3. Alacasuluk	+	+	+	-	+	+
4. Ali Fakih	-	-	-	-	+	+
5. Ali Şahne	+	+	+	+	+	+
6. Ammi Hoca (Ömer Hoca)	+	+	+	+	+	+
7. Bazar-ı Galle-i Köhne	+	+	+	+	+	+
8. Çardak	+	+	+	+	+	+
9. Çeltek	+	+	+	+	+	+
10. Dahhak	+	+	+	+	+	+
11. Emeksevan	+	+	+	+	+	+
12. Eski Bezzazistan (Bazaristan)	+	+	+	+	+	+
13. Fenari	+	+	+	+	+	+
14. Hacı Celal	+	+	+	+	+	+
15. Hatib	+	+	+	+	+	+
16. Hisariçi	-	+	+	+	+	+
17. Hoca Mahmud	+	+	+	+	+	+
18. Ibruklu	+	+	+	+	+	+
19. İdemud	+	+	+	+	+	+
20. Kadıdukkanı	+	+	+	+	+	+
21. Kavşud	+	+	+	+	+	+
22. Kazalpa	+	+	+	+	+	+
23. Kiçizaviye	+	+	+	+	+	+
24. Kirişçi Baba	+	+	+	+	+	+
25. Küçekdede	+	+	+	+	+	+
26. Külhan nd Savcı	+	+	+	+	+	+
27. Mansurdede	+	+	+	+	+	+
28. Mes. Muhib Fakih	-	-	-	-	-	+
29. Mes. Şeyh Zeynel Abidin	-	-	-	-	-	+
30. Say (Siyaser)	+	+	+	+	+	+
31. Sekizçeşme	+	+	+	+	+	+
32. Şambazarı	+	+	+	+	+	+
33. Şeyh Alaeddin	-	+	+	+	+	+
34. Şeyhler	+	+	+	+	+	+
35. Tapucak (Tapud Emre)	+	+	+	+	+	+
36. Taşkesik ve Cedid	-	-	-	-	+	+
37. Uluzaviye	+	+	+	+	+	+
38. Zımmiyan (Gebran)	+	+	+	+	+	+

1592 yılına gelindiğinde, şehirdeki mahallelere bazı eklenmelerin olduğu gözlenmektedir. Mufassal tahrir defterlerinde adı geçen mahallelerden 24 tanesinin adının bu tarihli belgede yine kayıtlı olduğu, bunlara ilave olarak - eğer katib hatası değilse - 7 tane mahallenin daha kurulmuş olduğu söylenebilir. Tabi, bir şeriye sicili olan bu belge, mufassal tahrir defterlerine göre daha dikkatsiz ve özensiz hazırlandığından, bilgi veya şahitlik hatasının olma ihtimali de bulunmaktadır. Aradan geçen 8 yılda şehirde; Yenlizade, Astala, Midelen, Gaziepir, Köhne Fikir Pazarı ve Köhne İlim Pazarı gibi mahallelerin kurulmuş oldukları anlaşılmaktadır.¹

Osmanlı şehri mahalle adları, şehrin sosyal ve ekonomik yapısı hakkında aydınlatıcı olmaktadır. Bunlar aşiretlerin, yeni gelenlerin geldikleri köy ve kasabaların, şeyhlerin ve mescidlerin adını taşımaktadır.² Tabloda görüleceği gibi, Larendede şehirde büyük kısmı Karamanoğulları'ndan gelen 38 tane mahalle bulunuyordu. Daha öncede söz edildiği gibi, Larendede'nin Karamanoğulları döneminde daha fazla mahallesi bulunuyordu. 1500 tahririnde kayıtlı 32 mahalleye aradan geçen 84 yıl sonra sadece 6 (Hisariçi mahallesi dikkate alınırsa 5) yeni mahalle eklenmiştir (Tablo.5). Larendede mahallelerindeki bu süreklilik, sonraki yüzyıllarda da devam etmiş olup, Jennings bunlardan 13 tanesinin günümüze kadar yaşadığını tespit ederek, bu haliyle Karaman'ın oldukça stabil ve muhafazakar olduğunu ileri sürmüştür.³ Biz de fazladan 11 mahalle daha tespit ettiğimizden, Karaman'ın kararlı bir gelişim izlediğini çok daha rahat söyleyebilmekteyiz (Harita: 5).

Osmanlı şehrinde, bir çok hallerde mescid yaptıran hem ona hem de mahalleye adını vermiştir.⁴ Ama, Larendede şehri mahalle isimlerine bakıldığında, diğer Osmanlı şehirlerine göre cami ve mescid adı taşıyan mahalle sayısının az olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin; Kayseri'de 1584 yılında 59 mahalleden 26 mahallenin adı (% 44) cami ve mescid adını taşımaktadır. Aynı oran Niğde'de % 56, Tarsus'ta % 80 iken, Larendede gibi

¹ Güler, İ. 1986. H. 1000 Tarihli Karaman Şeriye Sicili, s. 1 - 139.

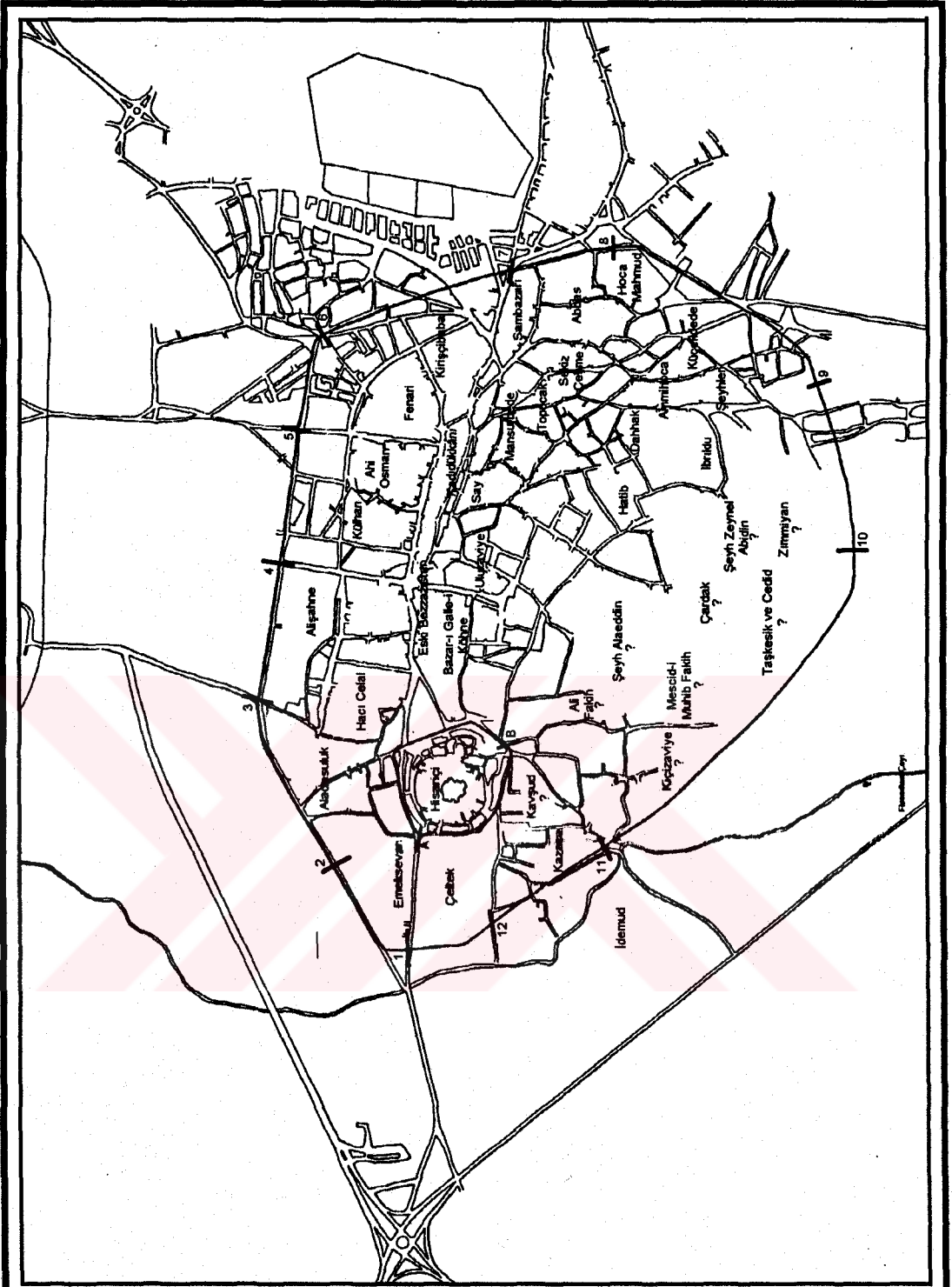
² Kuban, D. 1968. "Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", s. 63.

³ Jennings, R. C. 1976. "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century", s. 36, dipnot 2.

⁴ Kuban, D. 1968. a.g.e. s. 63, 67 ve Tekeli, İ. 1982. "Anadolu'daki Kentsel Yaşamın Örgütlenmesinde Değişik Aşamalar", s. 20,21.

XVI. YI'DA LARENDE ŐEHRI MAHALLELERI
(1975 Karaman Şehir Planı Üzerine Yerleştirilmiştir.)

Harita : 5

İŞARETLER

- Caddeler ve Sokaklar
- Kule Barinlar
- Kule Bar Kapatilar
- Yeni Tespit Edilmeyen Mahalleler

KALE SURLAR KAPILARI

- ORTA KALE**
- A- Yol Kapisi
  - B- Pazar Kapisi
- DIŞ KALE**
- 1- Konya Kapisi
  - 2- Pazar Kapisi
  - 3- Hacı Celal Kapisi
  - 4- Ali Salih Kapisi
  - 5- Pazar Kapisi
  - 6- Kaya Kapisi
  - 7- 8am Kapisi
  - 8- Hoca Mahmud Kapisi
  - 9- Ehemdin Kapisi
  - 10- Karabag Kapisi
  - 11- Kazales (Gazi) Kapisi
  - 12- Çabak Kapisi

100 0 100 200 m

Orman ÇizimciŐi - 1987

düşük oranlara sahip Kırşehir’nde % 12, Aksaray’da % 7¹, Ankara’da % 4, Konya’da % 2² ve son olarak Larende’de % 5’tir. Larende’de mescid adı taşıyan Mescid-i Şeyh Zeynel Abidin ve Mescid-i Muhib Fakih mahallelerinin sonradan kurulmaları eğer tesadüf değilse, Karamanlılar’ın mahallelere isim verirken cami ve mescid adını tercih etmedikleri, buna karşı Osmanlılar’ın bu yolu oldukça fazla kullandıkları ortaya çıkmaktadır. Diğer şehirler içinde aynı gelişim takip edilirse, durum daha iyi anlaşılacaktır.

Larende’nin diğer mahalleleri ise, isimlerini çok çeşitli kaynaklardan almışlardır. Bunlardan 14 tanesi bir kişi adı - saygın bir din büyüğü veya yaptığı iş ile beraber seçkin bir kişi adı - ile anılmaktadır. Mansurdede, Ali Fakih, Ahi Osman, Ali Şahne, Abbas, Hoca Mahmud gibi isimlerin oluşturduğu grubun toplam içindeki oranı % 37’dir. Bunlar arasında adını bir zaviyeden alan mahallelerin sayısı 5’tir. Uluzaviye, Kızaviye gibi doğrudan zaviye adını taşıyanlar yanında, evkaf defterlerinden anlaşıldığına göre; zaviye kurucusunun adını alarak, daha sonra zaviye tabirinin düşmesi ile sadece o kişi adını taşıyan mahallelerde vardır. Zaviye-i Mansur Dede³, Zaviye-i Kirişçi Baba⁴, Zaviye-i Şeyh Alaeddin⁵, ve zaviye olmasada yine dini bir kurum olan darülhüffazdan adını alan Dar-ül hüffaz-ı Hoca Mahmud⁶ bu meyanda sayılabilir. XVI. yy’da Larende şehrinde daha bir çok zaviye olmasına rağmen, sadece bunlar buldukları mahalleye isim verecek kadar önem kazanmışlardır. Geriye kalan mahalleler ise adlarını, yer, mevki, nesne veya yapılan bir işten almışlardır.

XVI. yy Osmanlı şehirlerindeki mesken alanları, mahalleler halinde örgütlenmiş olup, mahalleler sınıfsal olarak değil toplumdaki dini ve etnik gruplara göre farklılaşma göstermekteydi. Şehirlerde ayrı Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi mahalleleri vardı.⁷ Şehirde mahallede yaşayanlar aynı aşiret ve boydan olduğundan, yani etnik ve aynı zamanda dini bir esasa dayandığından, mahalle adlarının bir aşirete ve şeyhe bağlanmasının sayısız örneği bulunmaktadır.⁸ Yukarıda da sözü edildiği gibi, Larende’de bir şeyh veya din büyüğü adını taşıyan 6 tane mahalle vardı.

¹ Erdoğru, M. A. 1995. “Some Observations on the Urban Population of Karaman Province. in the Reign of Murad III with Regard to the Mufassal Defters”, s. 342,343.

² Ergenç, Ö. 1995. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, s. 29-31 ve 44-47.

³ TK 565, v. 64 a ve TK 584, v. 35 a.

⁴ TK 565, v. 66 a ve TK 584, v. 35 b. Bu zaviyenin adı defterde aynen şu şekilde kayıtlıdır: “Vakf-ı zaviye-i Yunus Emre bin İsmail el meşhur Kirişçi Baba der nefsi-i Larende”. Bu ifadeye bakılırsa, Yunus Emre’nin Larendeli olduğu ortaya çıkmaktadır ki, zaten bu belge, Yunus Emre’nin Karamanlı olduğunu ileri süren H. Güngör tarafından kullanılmıştır.

⁵ TK 565, v. 70 a ve TK 584, v. 36 b.

⁶ TK 565, v. 71 b ve TK 584, v. 37 b.

⁷ Tekeli, İ. 1982. “Anadolu’daki Kentsel Yaşantının Örgütlenmesinde Değişik Aşamalar”, s. 20.

⁸ Kuban, D. 1968. “Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, s. 62.

Osmanlı şehrinde müslimler ve gayrimüslimler ayrı mahallede oturup, bazı meslek grupları kendi meslek adları ile anılan mahallelerde yaşamışlarsa da; şehirlerde dinsel ve etnik grupların birbirlerine tamamen kapalı, dinsel ve ırk-kan bağları ile bağlı fertlerden oluşan ayrı cemaatler halinde yaşamadıkları, ayrıca sanayi ve ticaret kesimindeki mesleki gruplaşmaların bütünüyle mahallelere yansımadağı anlaşılmaktadır.¹

Larende şehri mahalle isimleri arasında bir aşiret veya cemaatin adı görülmemektedir. Ama, gayri müslimlerin birlikte yaşadığı bir mahalle, bütün tahrirlerde ayrı kaydedilmiştir. Her seferinde en sona yazılan gayrimüslim mahallesi, 1500 tahririnde “Zimmemiyan” sonra “Zimmiyan” ve 1541’den itibaren “Gebran” şeklinde kaydedilmiştir. Bu mahallede yaşayanların etnik yapısı hakkında kesin bir şey söyleyememekle beraber, ileride görüleceği üzere Hıristiyan Türk, yani “Karamanlı” olma ihtimalleri bulunmaktadır.

Osmanlı kanunlarına göre mahalle sakinleri birbirlerine müteselsilen kefildir. Yani faili meçhul bir olayın aydınlatılması için toptan sorumlu tutulmuşlardır. Bu sayede mahalle sakinleri birbirlerini tanıyan, birbirlerine karşı sorumlu kişilerdir. Buna göre mahalleliler birbirlerinden ve mahallelerinde vukubulan bir olayın aydınlığa kavuşmasından, eğer faili meçhul kalırsa ortaya çıkan zararın tazminininden müştereken sorumludurlar.²

Bu nedenledir ki, Osmanlı şehrindeki mahalle, bugüne göre çok küçük olup, 3-5 haneden bile oluşabilmekteydi. Mahallelerin küçük tutulmasıyla, vergi yükümlülerinin tespiti, vergilerin eksiksiz toplanması sağlandığı gibi, mahallenin asayiş ve dirliği kolaylıkla temin ediliyordu. 1500 tahririnde Ali Şahne mahallesinde 6 hane ve 6 nefer, Alacasuluk mahallesinde 7 hane 11 nefer kaydedilmiştir. 1518’de Eski Bezzazistan mahallesinde 4 hane ve 6 nefer, Hacı Celal mahallesinde 4 hane 12 nefer kayıtlı iken, 1584 tahririnde nüfus artışına bağlı olarak rakamlar biraz büyümüştür. Ayrıca hane sayısının belirtilmediği bu tahrirde, Hatib mahallesinde 9 nefer, Eski Bezzazistan ve Alacasuluk mahallelerinde 15 nefer yazılmıştır.

¹ Ergenç, Ö. 1995. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, s. 145,146.

² Ergenç, Ö. 1995. a.g.e. s. 147,148.

Sonuç olarak, insanların yerleşmesi ve ekonomik faaliyetlerini yürütebilmesi için çok uygun bir sahada kurulmuş olan Larendede şehri, yerleşme tarihi bakımından çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. Bu geniş saha içinde şehir, kurulduğu sahanın mübadele merkezi olması, güvenlik, ulaşım vb gibi faktörler açısından daha iyi şartlara sahip olması nedeniyle, tarihin her döneminde “büyük ve önemli bir şehir” olma karakterini kazanmıştır. Türkler’in Anadolu’ya gelmesiyle karakterinden bir şey kaybetmeyen şehir, Karamanoğulları döneminde üstünlüklerine bir de geniş bir sahanın idari merkezliği, yani başkentlik fonksiyonu ekleyince, önemini bir kat daha artırmıştır. Osmanlılar’ın fethi ile eski önemini kaybeden şehrin idari fonksiyonu sancak merkezliğinden, kaza merkezliğine indirilmiştir. Faroqhi Larendede’nin, “erken Osmanlı döneminde sahip olduğu önemi kısmen Karaman beylerinin gözde yerlerinden biri olmasına borçlu olduğunu ve XVI. yy’ın sonlarında ise, Kıbrıs yolu üzerinde bulunması nedeniyle, şehrin mütevazı ölçülerde de olsa gelişmeye devam ettiğini”¹ ileri sürerken isabetli bir gözlem yapmıştır. Fakat, Larendede şehrinde bu yüzyıl içinde sanayi ve hizmet üretiminde meydana gelen gelişmeleri ve sonuçlarını gözleyememiştir. Çünkü, üretim faaliyetlerindeki gelişmelere bağlı olarak şehir sürekli büyümüş ve kırsal kesimden göç almaya bile başlamıştır. Bu arada XVI. yy’da yazılmış Grekçe bir Anonim Osmanlı Tarihi’nde şöyle bir ifadenin bulunması fikirlerimizin doğruluğunu kanıtlamaya yeterlidir: **“Karaman ilinde iki büyük şehir vardır; birine Konya diyorlar, diğeri Larendede’dir”**.² O dönemde yaşamış olan herkesin ortak fikri olan bu gözlem, Larendede’nin Konya kadar büyük ve önemli bir şehir olduğunu söylerken dayanaktan tamamen yoksun değildir. Larendede’nin Konya ile karşılaştırılıp, eş tutulması biraz abartılı olsa da, bu Larendede’nin çok önemli bir şehir olduğunu vurgulamak için yapılmıştır.

XVI. yy Larendede şehri, kalesi, cami ve mescidleri, pazar ve mahalleleri ile tipik bir Osmanlı şehridir (Foto:1). Fazla kalabalık olmayan 38 mahalleden oluşan şehir, sanayi ve hizmet sektöründeki iş sahaları ile hem şehirde hem de geniş bir çevrede köylerde yaşayan insanların her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilmiştir. Bu sayede canlı ve hareketli bir sosyal ve ekonomik hayata sahip olan Larendede, özellikle eğitim ve dini çekiciliklerinin de katkılarıyla çevredeki ve uzak köylerden göç almaya bile başlamıştır.

¹ Faroqhi, S. 1993. Osmanlıda Kentler ve Kentliler, s. 53.

² Başstav, Ş. 1973. 16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, s. 122.

Larende'nin XVI. yy'dan sonraki durumu hakkında yeterli bilgimiz yoktur. Fakat, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel gelişimine uygun olarak önce duraklama, sonra da bir gerileme sürecine girmiş olduğu söylenebilir. Bu dönem için Osmanlı belgelerinin dağınık ve yetersiz olması nedeniyle, derin bir araştırma yapmadan XVI. yy sonrası için fikir belirtmek isabetli olmayacaktır. Fakat, XVII. yy ortalarında Larende'yi ziyaret eden Evliya Çelebi, şehir için şunları söylemektedir: Ayanı, eşrafı, uleması, salih kişileri, imamları, şeyhleri, hatipleri çok bir büyük ve eski şehirdir. Kalesi yüksek yerde, dörtgen şeklinde üç kat kaledir. Kale içinde 32 mahalle ve 53 mihrap (cami ve mescid) olup, 46'sı içkalede olmak üzere toplam 7080 toprak ev vardır. Karaman'da minnetsiz ev dediğimiz hanlar da vardır. Bunlardan en meşhurları, Çarşu Hanı, Nuh Paşa Hanı, Sultan Alaeddin Hanı'dır. Ayrıca şehirde 23 tane de çeşme bulunmaktadır.¹

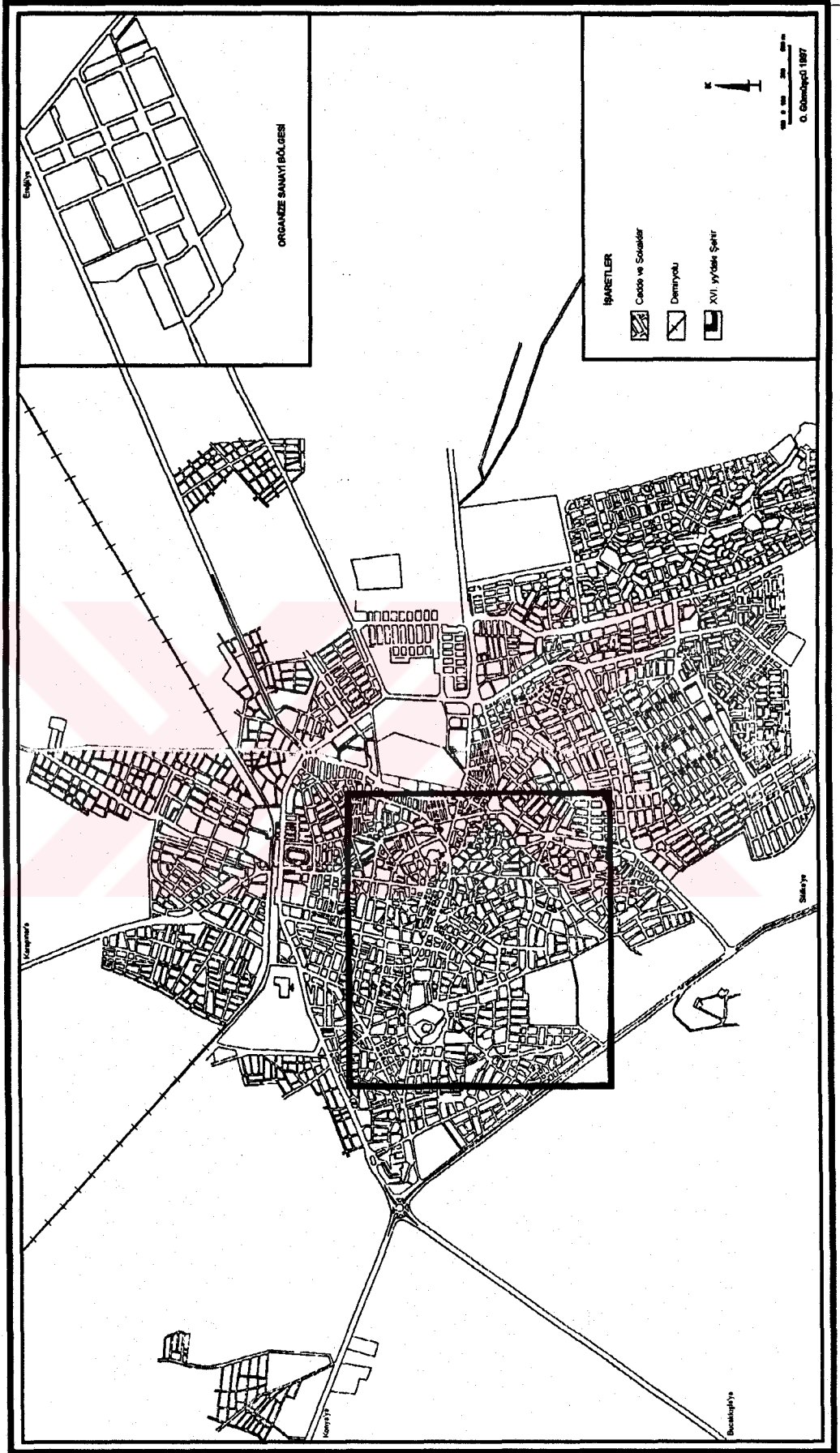
XVI. yy'dan sonra yeterli bilgiye sahip olmadığımızdan, şehrin durumu hakkında daha fazla fikir belirtemiyoruz. Ama, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel gidişine uygun olarak Larende'nin de gerileyip küçüldüğü kolaylıkla tahmin edilebilir. Fakat, Cumhuriyetin ilanı ile toparlanıp, kendine gelen şehir, özellikle 1950'den itibaren hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Bugün de geniş bir sahanın en büyük ve önemli şehri olan Larende (Karaman), yine çevresinin ekonomik, sosyal, kültürel ve idari merkezi durumundadır. 1989'dan itibaren il merkezliği fonksiyonunu da kazanan şehir, sanayileşme yolunda katettiği mesafeler ile bugün (1997), 126.000 nüfuslu² bir şehir haline gelmiştir. Girdiği gelişme sürecinde emin adımlar ile yürüyen Karaman, önümüzdeki yıllarda da büyüyerek önemini korumaya devam edecektir (Harita: 6).

¹ Evliya Çelebi. 1993. Seyahatname, s. 33,34 ve Evliya Çelebi'den naklen Konyalı, İ. H. 1967. Karaman Tarihi', s. 27,28.

² Karaman 1997, s. 103 vd.

GÜNÜMÜZ KARAMAN ŞEHİR PLANI
(Karaman Belediyesinden Alınan 1996 Tarihli Şehir Planı)

Harita : 6

1 . 3 . 2 - KÖYLER (KARYELER)

Doğası gereği toplu halde yaşayan insanların yerleşik hayata geçmesiyle beraber, ilk köy yerleşmeleri kurulmuştur. Daha öncede söylendiği gibi, bu açıdan dünyada önemli bir yere sahip olan Anadolu'da, yerleşme eskiliği bakımından en önemli sahalardan biri de Karaman çevresidir. Bütün tarihi boyunca hep yoğun bir yerleşme faaliyetine sahne olan bu saha, saldırı ve istilalar ile yıkılıp, tahrip olsa bile kısa sürede toparlanıp kültürel mirasını devam ettirme şansını yakalamıştır. Aksi durumda Türklerden çok önceye dayanan bazı yerleşme isimlerinin, değişmeden ya da çok az değişerek bugüne kadar gelmesini açıklamak mümkün değildir.

Merkezi otoriteler tarafından planlı olarak kurulan şehirler hariç, bütün yerleşmeler başlangıçta küçük birer köy karakterindedir. İnsanların kurduğu ilk toplu yerleşmeler olan köyler, coğrafi, ekonomik ve politik şartların elverdiği ölçüde zamanla gelişerek - içinde barındırdığı insanların ekonomik faaliyet kollarındaki oranları ve işbölümü gelişmişliğine göre - önce kasaba, sonra da şehir karakteri kazanırlar. Böylece yerleşmeler canlı bir organizmaya benzetilirse; canlılar gibi zamanla gelişerek büyümekte, yaşam koşulları ortadan kalkınca veya bozulunca ise ölmekte, yani zamanla terkedilip ortadan kalkabilmektedir.

Zamana ve ortama göre köylerin görünüş ve nüfusları değişse de temel fonksiyonları hep aynı kalmıştır. Bilindiği gibi, köyler ekonomik fonksiyonları büyük ölçüde tarım ile hayvancılığa dayanan ve nüfusları şehirlere göre az olan yerleşme merkezleridir. Kurulduğu ortama göre bazen ormancılık, balıkçılık ve avcılığın ön plana geçtiği köyler varsa da bu faaliyetler de tarım ve hayvancılık gibi **“hammadde üretimi”** olduğundan aynı sınıflamaya girmektedirler. Şu halde köy denilince, **“geçimlerini hammadde üreterek sağlayan insanların yaşadığı nispeten küçük yerleşme merkezleri ile adı geçen faaliyetlerin yapılması için gerekli arazinin oluşturduğu birlik anlaşılmalıdır”**.

Bugün köy için farklı tanımlar¹ yapılmakta olup birleşilen ortak nokta, aynı zamanda köye karakterini veren, yapılan ekonomik faaliyetin tarım ve hayvancılık olduğudur. Fakat Yücel, köydeki hayvanların çayır - meralarda yayılması işinin bir çoban tarafından yapılmasının, köylüyü konar-göçerlikten kurtardığını ayrıca vurgulamaktadır².

Osmanlı döneminde köyler, belgelere “karye” adı ile kaydedilmiş olup, kayıtlı vergi nüfusu ne olursa olsun belgelerde bu şekilde belirtilen, alınan vergilerden de anlaşılacağı üzere ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı bütün yerleşme merkezleri köydür. Aynı zamanda Osmanlı dönemi köyleri sipahilerin oturduğu iskan merkezleridir. Fakat köy sadece meskenlerin bulunduğu yer olmayıp, kendilerini çevreleyen tarım alanları ile birlik oluşturan ve hemen hemen bütün faaliyeti ziraat ve hayvancılığa dayanan³ bir idari ünite ve coğrafi bir yerleşme türüdür.

Mufassal defterlerden anlaşıldığına göre bir yerleşim merkezinin karye olmasında nüfus ve hane sayısının önemi yoktur. Çünkü TT 63’de 1 hane ve 1 neferi olan Yenice karyesi⁴ yanında Adrasan’ın 2 hane, 3 neferi⁵, Kızılca⁶, Ağın⁷ ve Hisarlık⁸ karyelerinin 2 hane ve 4 neferleri varken, aynı defterde 101 hane ve 200 neferli İlisıra⁹ ve 95 haneli 183 neferli Gaferiyat¹⁰ karyeleri aynı statüde kabul edilmektedir. Hatta eğer TT 415’deki Adrasan¹¹ ile TK 104’deki Karacatepe’nin¹² durumu uç bir örnek değilse, bir yerleşim merkezinin karye sayılması için reayasının olması şart değildir. Ama bu örneklerin az bulunması, o yerleşme merkezlerinin fiilen karye olmaktan çıkmasına rağmen, yavaş işleyen bürokrasi nedeniyle hâlâ “resmen karye” görünmelerinden kaynaklanıyor olsa gerektir.

¹ Köy için bkz: A. Özçağlar.1996. “Türkiye’nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler”, s. 7 - 25, T. Yücel. 1995. “Türkiye’nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler”, s. 461,462.

² Yücel,T. 1995. a.g.e. s. 462.

³ İnalçık, H. 1987. Arvanid, s. XXVIII.

⁴ TT 63, s. 232.

⁵ TT 63, s. 217.

⁶ TT 63, s. 187.

⁷ TT 63, s. 190.

⁸ TT 63, s. 219.

⁹ TT 63, s. 239.

¹⁰ TT 63, s. 223.

¹¹ TT 63, s. 168’de “reayası Çardak’ta oturur” ifadesi kayıtlıdır.

¹² TK 104, v. 159 b’de “hali an raiyyet” kaydı bulunmaktadır.

Osmanlı karyelerinde nüfusun “karye olmada” ölçü olmadığını belirttikten sonra, asıl ölçünün ekonomik fonksiyon olduğunu belgelemek yararlı olacaktır. Bilindiği gibi, Osmanlı’nın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmakta, bu ise mülkiyeti devlete ait toprakları işleyen köy, daha doğrusu köylüler sayesinde mümkün olmaktadır. Karyelerden elde edilen vergi gelirinin hemen hemen tamamı tarım ve hayvancılıktan sağlanıyordu. Karyelerde bulunan “asiyab, tahunhane, bezirhane, vb gibi o dönemin sanayi tesisleri ile bad-ı heva ve arusiye” gibi vergiler - ki bunların oranı çok az idi - dışında bütün gelirler, toprak, toprakta yetiştirilen tarımsal ürünler, deştbanı (kır bekçiliği), çayır, otlak ve otlaklarda yapılan hayvancılık, arıcılık vb gibi toprağa dayalı faaliyetlerden elde ediliyordu. Bir örnek olması bakımından (Ek:3, 5, 6)¹ Dervi karyesinin 1584 yılındaki vergi kalemlerini ve gelirlerini aynen aşağıya kaydediyoruz:

Karye-i Dervi, öşr-i vakf-ı imaret-i İbrahim Beg. Örfiyye, timar.²

Hasıl (Hisse-i Divanı):

Gallat-ı salariyye	Resm-i çift	Resm-i ganem	Nısf-ı öşr-i	Resm-i tapu	Bad-ı heva
Gendüm	ve bennak	500	kovan	ve deştbanı	ve resm-i arus
Şair	ve caba		310	1500	450
Keyl					
261	1608				
Kıymet					
1827	1305				
					YEKÜN 7500

Hisse-i Vakıf (Hisse-i Malikane):

Öşr-i gallat	Şair	Öşr-i bağ	Nısf-ı	Öşr-i	Öşr-i	YEKÜN
Gendüm	Keyl	50	öşr-i	bostan	boya	12950
Keyl	1044		kovan	50	12	
Kıymet	Kıymet		310			
7308	5220					

Şu durumda Osmanlı dönemi karyesinde tarım, hayvancılık varsa balıkçılık, ormancılık gibi hammadde üretim faaliyetleri nüfusun ezici çoğunluğunun geçim kaynağı olurken, sanayii (asiyab, tahunhane, bezirhane vb) ve hizmet üretimi (imam, hatib, müezzin, muhassıl vb) faaliyetlerinde çalışanlar - ki bunlar aynı zamanda tarım ve

¹ Bu konuda bazı örnekler için EK 3, 5, 6'ya bakınız.

² TK 104, v. 149 b.

hayvancılıkla da uğraşiyor olabilir, ama asıl işleri yukarıda sayılanlar olduğundan adı geçenleri “tarım-hayvancı nüfus” dışında tutmak gerekir - çok küçük bir oran teşkil etmektedirler.

Daha öncede bahsedildiği gibi, Osmanlılar Larendede ve çevresini aldığı anda aynı zamanda geçmişten yoğun bir yerleşme dokusunu devralmıştır. XV. yy'a ait Evkaf defterleri olsun, temel aldığımız ilk mufassal tahrir defteri olsun burada oldukça fazla yerleşmenin varlığına işaret etmektedir. Larendede kazasında 1500 yılında 165 karye, 1518'de 166 karye kaydı varken yüzyıl sonlarında 1584'de 184 karye vardır. O halde Larendede kazasındaki köy dokusu “bugüne oranla” 1500'de daha sık olup, sıklık yüzyıl sonlarında % 10 artış ile devam etmektedir. Gerçekten de Larendede kazası idari sınırı değişmemiş, 1500 yılındaki kazaya, sonradan başka kazalardan hiç ilave olmamış veya Larendede'den hiç bir karye ayrılmamış, karyeler kararlı bir halde son tahrire kadar varlıklarını korumuşlardır. Fakat yüzyıl içindeki nüfus artışı nedeniyle önceki tahrirlerde mezraa, zaviye veya sınır kaydedilen bazı yerler karye statüsü kazanmışlardır. Veled-i Nur Hatun, Kapulugüçlü, Karabörk, Aslan, Zaviye gibi yerleşmeler, hep bu şekilde sonradan karye haline gelmiştir. Ayrıca çevrede bulunan bazı konar-göçer topluluklar köyler kurarak yerleşik hayata geçmiş, bütün bunlar da karye sayısını artırmıştır ki, Okçılar, Kazıklı, Çardakkuyu, Mazıkışla, Kalınağıl, Kandırılmış ve Direkli gibi karyeler sonradan yerleşen konar-göçer topluluklara aittir.

Mufassal defterlerde kayıtlı karyelerin lokalizasyonu yapıldıktan sonra dikkatimizi karyelerin sahadaki dağılışı çekmiştir. Tabi bu dağılışı sebepsiz veya tesadüfi olmayıp, yerşekilleri, iklim, su, yükselti, ulaşım gibi bazı faktörlere bağlıdır.

Bugün Toroslar genellikle kabul gördüğü şekliyle batı, orta, doğu ve güneydoğu Toroslar olmak üzere kısımlara ayrılmaktadır. Batı ve Orta Toroslar Göksu vadisi ile birbirinden ayrılmakta olup bu haliyle Larendede, Batı Toroslar ile Orta Toroslar'ın kontak sahası kuzeyinde bulunmaktadır. Çok karmaşık jeomorfolojik bir gelişim ile meydana gelmiş Toroslar, Alp dağ oluşumu (Orojenez) ile yükselirken kuzeydeki blok çökmüş, dolayısıyla bu havzadaki Neojen göllerine tortulanmalar olmuştur. Batı Toroslar'da Miosen'den itibaren yer yer çöküntü alanları belirirken, Orta Toroslar'da Taşeli

Platosu'nun bulunduğu kısım alçalmaya uğramıştır. Pliosen sonundan itibaren ise, bu orojenik kuşak takımı ile yükselmiştir. Dolayısıyla daha önceden kurulan akarsu ağı bu dönemden itibaren (yani 7 milyon yıl önce) yataklarına saplanmışlar ve hızla geriye doğru aşındırmaya başlamışlardır¹. Bu kadar hareketli bir sahada oluşan faylar ve fay sistemleri yer yer volkanizmaya sebep olmuş, Miosen sonlarından itibaren (7 milyon yıl) faaliyetine başlayan Karadağ, Kuaterner'e kadar (Kuaterner'de de devam etmiştir) işlevine devam etmiştir².

Bu kadar karmaşık bir gelişimi olan Toroslar yer yer faylar ve fay sistemleri ile parçalanmış ve Taşeli platosu'nda olduğu gibi bazı yerlerde dağ olma özelliğini kaybederek yüksek bir plato halini almıştır. İşte Larende kazasının güneyindeki ve bizim yüksek plato olarak ele aldığımız yer, Göksu vadisinin ikiye böldüğü Taşeli platosu'nun kuzeyde kalan kısmından başka bir şey değildir. Bu plato içindeki derin vadiler ise akarsuların Pliosen'den itibaren yataklarına saplanmaları, bazen faylardan da yararlanarak vadilerini iyice yarmaları ile meydana gelmişlerdir. Tabi kuzeydeki Pliosen gölüne ulaşan bu akarsular zayıf ve kısa olduklarından vadilerin boyuda, derinlikleride güneyde Akdeniz'e ulaşan akarsu vadilerine benzememiştir.

Akdeniz'e ulaşan akarsulardan Göksu, vadisini kazarken yer yer faylardan yararlandığı için çok derin ve geniş bir vadiye sahiptir. Göksu'nun kolu olan Gökçay, "Bucakkışla çevresinde bir senklinal içine yerleşmiş olup, bu senklinalin Miosen çökelleri içinde faylanmalarına bağlı olarak gelişmiştir"³. Bucakkışla senklinaline karşılık, onun kuzeyinde aşağı yukarı aynı doğrultuda uzanan ve merkezi kısmı bir antiklinale karşılık gelen Hacıbaba dağı bulunmaktadır⁴. Bucakkışla senklinali, yükselti ve iklim bakımından son derece uygun olmasına rağmen, tarım alanı çok az olduğundan bir kaç karye dışında yerleşme barındırmaz, Hacıbaba Dağı ise hem yükselti hem de eğimin çok fazla olmasından dolayı, eskiden beri yerleşme kurulmasına uygun bir saha değildir.

¹ Atalay, İ. 1994. Türkiye Coğrafyası, s. 34.

² Biricik, A.S. 1992. "Büyük Konya Kapalı Havzası ve Hotamış Gölü", s. 47 ve Birand, Ş.A. 1942. Karaman'ın Şimalindeki Neojen Kalkerlerinde Husule Gelen bir Volkanik Yükselme, s. 5.

³ Koçyiğit, A. 1977. "Karaman - Ermenek (Konya) Arasındaki Bölgenin Tektoniği", s. 7.

⁴ Ardos, M. 1973. "Karaman Batısındaki Hacıbaba Dağı'nın Strüktür ve Jeomorfolojisi Üzerine Gözlemler (Orta Anadolu)", s. 202.

Bu şekilde hareketli bir evrim geçiren sahayı, “dağlar, plato alanları (alçak plato ve yüksek plato), derin yarılmış vadiler ve ova olmak üzere dört ana morfolojik üniteye” ayırarak inceleyebiliriz (Harita:3). Alp Orojenezi sonucu oluşan Toroslar’ın bir kısmı durumundaki Bolkar dağları ile Hacıibaba Dağı ve Kuaterner’e kadar püskürmeye devam etmiş Karadağ, Larende çevresinde yer alan önemli dağlık kesimlerdir.

Bu sahadaki üç seviyeli düzlüklerden en aşağıda olanı, Konya - Ereğli ovalarının güneye sokulan bir uzantısı durumundaki ve 1000-1020 m arasında yükseltiye sahip “Kılbasan Ovası”dır. Sonra ovayı güneyden dar bir kuşak halinde çevreleyen ve 1020-1100 m yükseltili “alçak plato” ve 1100-1500 m arasında yükseltiye sahip, kuzeyden güneye yükselen geniş bir düzlük halindeki “yüksek plato” yer almaktadır.

Eski Pliosen gölü tabanı durumundaki Konya - Ereğli Ovası’nın körfez gibi güneye giren bir kolu olan Kılbasan Ovası ile bu gölün taraçası, onun kıyı düzlüğü durumundaki alçak plato ise yerleşmeler açısından en zengin morfolojik birimleri teşkil etmektedir. İki seviyeli bu plato, aslında Göksu Nehri ile çok derin bir şekilde yarılmış olan “Taşeli Platosu” nun kuzeye doğru uzanan devamından başka bir değildir. Yapı, görünüm, uzanış ve yükselti olarak Taşeli Platosu ile aynı karaktere sahip bu platoya şimdiye kadar isim verilmemiş olduğu gibi, plato olarak değerlendiren de çıkmamıştır.¹ Arazide gözlemleyip Foto 10 ve 17’de belgelediğimiz gibi, bir masanın üzeri kadar düz olan bu platoya en uygun isim “**Karaman Platosu**” olacaktır (Foto:10, 17).

Bu sahada yerleşmeyi çok fazla etkilediği için üçüncü ana morfolojik birim olarak incelenen “vadiler” ise Karaman Platosu’nun üzerinde olup, akarsuların günümüzdeki boyu ve gücü ile kıyaslanamayacak kadar derin yarılmıştır (Foto: 17, 19). Yarıлма, en fazla genişlik ve derinliğe Gökçay’ın içine yerleştiği senklinele ulaşmış olup, burası hem morfolojik hem hidrografik ve hem de iklim açısından Konya-Ereğli Ovası’na doğru akışlı akarsuların bulunduğu sahadan farklıdır. Bucakkışla kuzeyinde bu vadinin yamaç yüksekliği 1000 metreyi aşarken, Özdemir köyü yakınında 1300 m civarına ulaşmaktadır.²

¹ Bu konuya M. Elibüyük verdiği derslerde değinmektedir, fakat fikirlerini henüz yayımlamamıştır.

² O 30 al.

Bir çok karyenin yaşam sahası olan kuzeye akışlı akarsu vadileri ise, bu denli derin yarılmayıp, içlerindeki “su” sayesinde eskiden beri insanların vazgeçemedikleri sahalardır. Zengen ile Göves arasında yaklaşık 150 m kadar derinlikte vadiler oluşturan bu akarsulardan; Duma Deresi, Deliçay (Çardaklar Deresi), Fisandon Çayı, İbrala Çayı (Foni Deresi), ve Divle Çayları en önemlilerindendir.

Larende kazasının bulunduğu yer, Anadolu'nun en az yağış alan sahalardan biri olduğundan, bu çevrede bütün ekonomik faaliyetler dolayısıyla da yerleşme, birinci dereceden suya bağlı bir dağılış göstermektedir. Bu karakter ister ovada isterse platolardaki köyler için geçerli olup, aynı faktör bilindiği üzere, bütün Orta Anadolu için de geçerlidir.

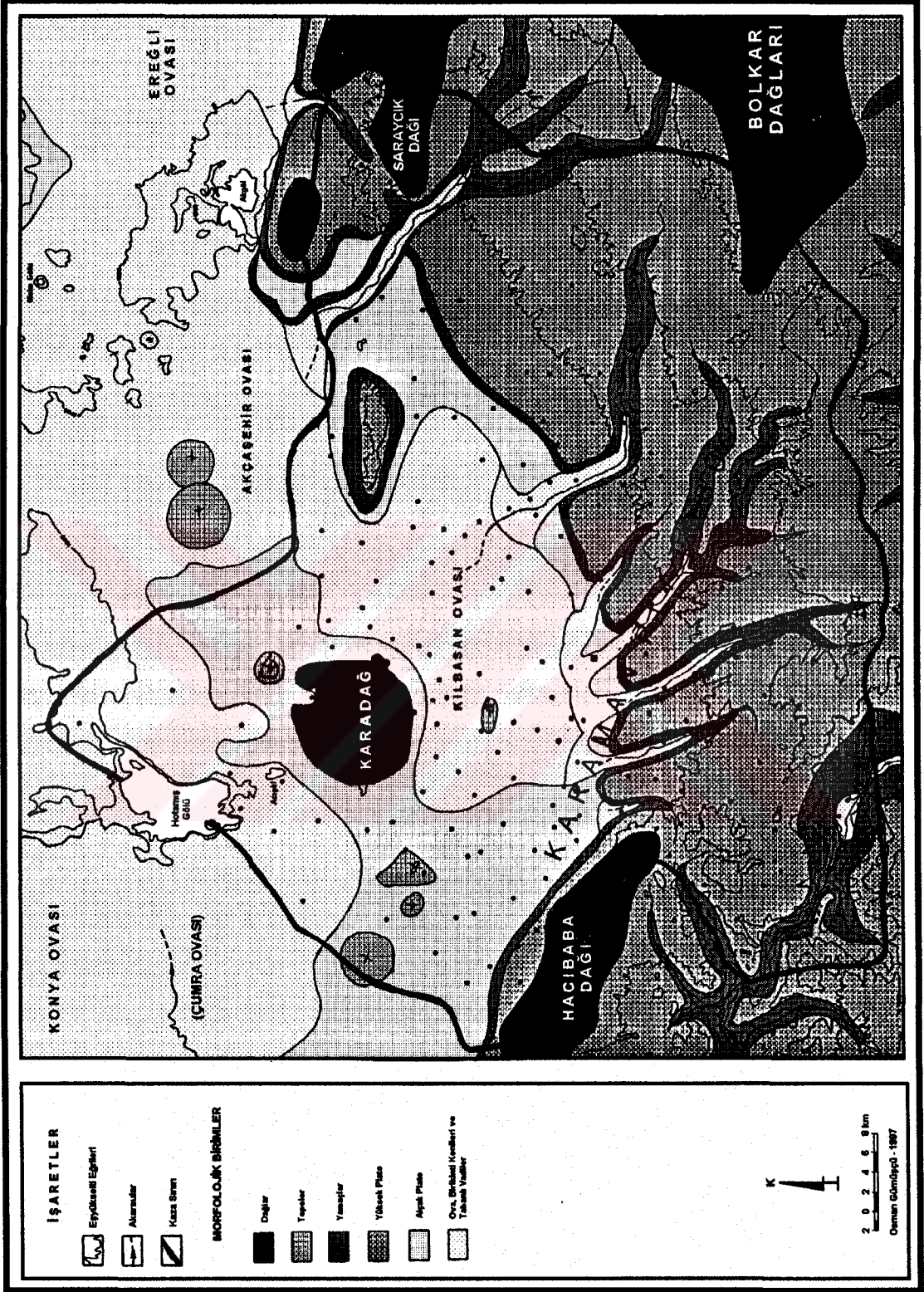
Bu bilgiler ışığında, köylerin kurulmuş oldukları noktaların özelliklerine bakılırsa, aynı doğal faktörlerin etkilmesi nedeniyle günümüz ile büyük benzerlik gösterdiği gözlenir. Bütün tahrirlerde adı geçen köylerin gösterildiği Harita 7'ye ve 8'e bakılırsa, yerleşme merkezlerinin morfolojik ünitelere göre nasıl dağıldığı izlenebilmektedir (Harita: 7 ve 8).

Buna göre Larende kazası köylerinden 56 tanesi (% 29), ana morfolojik ünitelerden biri durumundaki “ova” üzerindedir. Karadağ doğusunda Konya - Ereğli ovasının güneye bir körfez gibi sokulan kısmı olan “Kılbasan ovası” üzerinde 47 köy ve Karadağ batısında Konya ovasının doğu kısmında yer alan 9 köy, Larende kazasının ova köyleridir. Aslında ova olmamakla birlikte, ovanın akarsular boyunca içeri doğru girdiği kısımlar olan “birikinti konileri ve tabanlı vadiler” üzerinde bulunan 12 köyü de eklediğimizde, toplam 68 köyün yani bütün köylerin¹ % 35'inin ova üzerinde kurulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Tarım alanlarının geniş, eğimin azlığı ve aynı zamanda sulu tarım imkanlarının fazla olduğu ova, birikinti konileri ve tabanlı vadilerin köylerin kurulmaları için en uygun zemini oluşturmaları nedeniyle her üç köyden birinin bu üniteye yer alması son derece doğaldır.

¹ Mufassal tahrir defterlerine göre Larende kazasının 193 köyü kayıtlıdır. Ama bütün tahrirlerde Üzeyir köyü ile birlikte yazılan Obrucak köyünü de saydığımızda köy sayısı 194 olmaktadır.

LARENDE KAZASINDA MORFOLOJİK ÜNİTELERE GÖRE YERLEŞMELERİN DAĞILIŞI

Harita : 7

Kılbasan ovası, Ayrancı ve Akçaşehir ovaları ile birlikte 1065 km² yüzölçüm ve 4800 km² drenaj alanına sahiptir. Ovanın temelini Kretase'ye ait serpantin kalker kompleksi teşkil eder. Bunların üzerine Miosen marnları, onun da üstüne Neojen'e ait konglomera, kalker, marn ve kiltaşları gelir. Pliosen formasyonları konglomera ile başlayıp, alüvyon, kum, kil ve çakıldan ibaret olup, kalınlığı 300 m'nin üzerindedir. Paleozoik'ten Pliosen sonuna kadar tektonizmanın etkili olduğu ovanın batı ve orta kısmında kil hakim unsurdur.¹ Sulama için uygun bir yeraltı suyunun bulunduğu ovada yeraltı suyunun akım yönü genellikle güneyden kuzeye, Akçaşehir ovasında doğudan kuzey batıya doğrudur.²

Suğlaların çevresi ve suyun tarımda kullanılacak kadar bol bulunduğu yerlerde sulu tarımın; suyun az olduğu yerlerde kuru tarımın yapıldığı ovada, hayvancılık da yapılmaktaydı. Ova köylerinin 35 kadarı bir höyük üzeri veya hemen yakınında kurulmuş olup, su varlığı nedeniyle binlerce yıldır hep aynı noktalar yerleşme yeri olarak kullanılmaya devam etmiştir. Suya ve suğlalara bağlı olarak, köyler kuruluş yerlerini ovanın suğla oluşumuna izin veren en çukur sahalardan uzak noktaları yani, ova kenarlarını seçmişlerdir. Karadağ güneydoğusunda böyle bir durum söz konusu olup, güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu bir hat üzerinde köy yoktur. Bu hattın kenarlara doğru uzaklaştıkça köylerin birden arttığı gözlenmektedir.

Larende kazasındaki **suğlalar** da ova için ayrı bir zenginlik kaynağı durumundadır. Fakat yağışların kararsızlığı nedeniyle bol yağışlı yıllarda, akarsular suğlaları fazlaca genişlettiği için bazen sorunlar çıkmakta ve büyük zararlara yol açmaktadır. H.983 tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre bol yağışlı yıllarda suğlalar genişleyince, oranın sipahileri fazla vergi talep edebilmekteydiler.³ Adı geçen suğlalara iyi bakılmayıp, drene edilmediğinde sürekli bataklık haline gelerek sıtma hastalığına kucak açmaktaydılar.⁴ Belgelere bakılırsa suğlalar, XVI. yy'da sürekli kontrol altında tutulmuş, dolayısıyla hem

¹ Karaman-Ayrancı ve Akçaşehir Ovaları, Hidrolojik Etüt Raporu. 1975, s. 12.

² a.g.e. s. 43.

³ MD 27, s. 139'da kayıtlı 327 nolu hükmün özü şöyledir: "Karaman'da bazı karyelerin tarlalarını su bastığı ve buraları suğla olmuştur diyerek Nazır Abdülkerim Çavuş, sülüsandan ziyade hisse talep ettiği ve bu sebeble halka harman ettirmeyip, zahirenin çürümesine sebep olduğu bildirilmekle tahkik edip hakikatini bildirmesine dair".

⁴ XX. yy başları gibi geç tarihlerde bile aynı sıkıntı giderilememiş olup, suğlaların bazen yaz mevsiminde kurusalar da sıtma hastalığına yol açtıklarını görebiliriz. Dr. Nazmi. 1922. Konya Vilayeti, s. 75 ve aynı bilgi Sapancalı H. Hüseyin. 1922. Karaman, s. 31.

Larende halkına büyük kazançlar sağlamış hem de fazla gelir getirdiğinden padişah hassı durumuna getirilmiştir. Bu nedenle çok önemli olan suğlalar konusunda kanunnamelerde aynen şu ifadeler kayıtlıdır: *“Bulgardağı'ndan su gelüp Beydili'nde oligelen adet üzere kurbünde olan karye halkı bend dutarlar suğla olur. Ve andan Çoğlu'ya gelir ol dahi suğla olur ana dahi reaya muaveneti ile bend dutulagelmıştır. Bu cümle suğlalar ve bunun gibi nice yerlerde suğla kabil yerler vardır ki ihtimam olunup kargir bina ile bendler dutarlar. Nil-i Mısır'dan hasıl olan gallat gibi bunda dahi vafir mahsulat husuli mukarrerdir. Amma sahib-i vukuf ve müstakim-i emin kalilü'l vücuddur. Bulunsa dahi iltifat ve itibar riayet olunmamağla kimesne suğlalar tamirine rağbet göstermezler. Bu suğla olan yerlerin mahsulatı adetinin tariki miri ve reaya beyinde münasafedir. Bundan gayri toprak sahibi öşr almak oligelmiş değildir.”*¹

Sulu tarıma imkan verdiğinden oldukça verimli olan suğlalar, bu yüzden kanunnamelerde ayrı ayrı belirtilmişlerdir. Kanunnamelerde adı geçen “Ağcaşehir, Dinek (Yarımcadinek olacak), Begdili, Çoğlu” suğlaları yanında mufassal tahrir defterlerinde bunlara ilave olarak “Tanrıvermiş, Sondalus, Sise, Kayacık, Kerti ve Virancık suğlaları da bulunmaktadır² (Ek:5). Tamamı hass gelirine ayrılan suğlalardan, 1584 yılında 43490 akçelik vergi toplanmış olup, aynı yılda toplam gelirin % 4'ünü teşkil etmektedir.

Karyelerin en fazla bulunduğu morfolojik ünitelerden biri de, Karaman Platosu'nun birinci basamağı durumundaki “alçak plato” dur. Adı geçen ünite üzerinde 39 tane köy, yani bütün köylerin % 20'si bulunmaktadır. Bunların 26 tanesi, alçak platonun Karadağ ile Hacibaba Dağı arasında kalan kısmında yer almaktadır. Bugün de nispeten daha fazla köyün yer aldığı bu kesim, alçak platonun en elverişli sahasını oluşturmaktadır. Kılbasan ovasını güneyden dar bir şerit halinde kuşatan kısım, güneyden inen derelerin parçalaması nedeniyle bir kaç köy dışında yerleşmeye izin vermemiştir. Çakırdağı'nın güneydoğusunda kalan kısım ise, su kaynaklarının azlığına bağlı olarak batıdaki kısma göre daha az ve seyrek bir köy dokusuna sahiptir. Akarsu kenarlarında sulu tarımın yapıldığı bu yüzeyde karyeler, ovadaki gibi su altında kalma endişesi taşımazlar. Zaten bu

¹ Erdoğan, M.A. 1993. “Karaman Vilayeti Kanunnameleri”, s. 492 ve 513, Akgündüz, A. 1991 . Osmanlı Kanunnameleri, C.III, s. 327,328.

² TT 63, s. 245, TT 455, s. 231, TT 415, s. 195, TK 113, v. 222 b ve EK : 5.

sebepten bütün Orta Anadolu'da aynı karakterli sahalarda olduğu gibi yollar, bu alçak platoyu takip etmiştir. Hayvancılık, yine tarım ile birlikte ve onun sigortası olarak hemen hemen her aile tarafından yapılmıştır.

En fazla köy barındıran ikinci ünite, yüksek plato olup, burada 47 köy yer almaktadır. Bu köylerin sadece 4 tanesi 1500 m üzerinde, 21 tanesi 1250 - 1500 m arasında ve 22 tanesi de 1250 m'nin altında kurulmuş olup, böylece bu çevrede 1500 m'nin üzerinde fazla sürekli yerleşmenin bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Toplam köylerin % 24'ünün bulunduğu bu yüzey, ilk bakışta ova kadar köyün yer aldığı yoğun bir yerleşme sahası gibi görülebilir. Oysa durum hiç de öyle değildir. Çünkü haritada görüleceği üzere, yüksek plato yüzeyi çok geniş bir saha olup buradaki 47 köy çok seyrek bir şekilde dağılmıştır. Ova ise, yüksek platonun yarı büyüklüğünde olmasına rağmen daha fazla köyün var olmasına sebep olmuştur. Ortalama 1300-1400 m yükseltiye sahip bu plato, kuzeyden güneye artan hafif bir eğimle uzanmaktadır. Yağış açısından alçak kesimlere oranla daha şanslı olmasına rağmen, anakayanın yüzeye yakın hatta bir çok yerde açıkta olması nedeniyle, tarımsal faaliyetlere pek izin vermez. Bu olumsuzluklar yüzünden, plato üzerinde verimi az olan kuru tarım yapılmakta ve hayvancılık tarıma göre biraz daha ön plana geçmekteydi. Hayvanlar, meralar, ekilemeyen sahalara ile suyun ulaşmadığı - bütün bu çevrede uygulanan - nadas alanlarında otlatılmaktaydı. Buraya kadar sayılan zorluklara bir de kış mevsiminin zorlukları eklenince, yüksek plato yüzeyinde karye azlığının sebebi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Yüksek plato üzerinde akarsularca açılan vadiler ve vadi yamaçlarında ise, 38 tane köy bulunmaktadır. Bütün köylerin % 20'sinin bulunduğu vadiler, suyun varlığı nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle yüksek plato köylerinden ayırdığımız vadileri, yüksek platonun içinde sayarsak 85 köyün yer aldığı morfolojik ünite olarak (% 44) en fazla köy barındıran birim duruma geçecektir. Yüksek plato üzerinde bulunan vadiler, yüksek plato üzerinde yer almasına rağmen hemen her konuda ondan ayrıldığı görülmektedir. Bu vadiler, Pliosen sonundan itibaren yükselmeye bağlı olarak yataklarına saplanan akarsuların yarmasıyla meydana gelmişlerdir. Adı geçen akarsuların hepsi kısa boylu olmalarına rağmen, hem arazinin yumuşak ve eriyebilen kayalardan (yani kalker) meydana gelmesi, hem de fayların yardımıyla, vadiler beklenmeyecek kadar derine kazılmışlardır. Öyle ki 1/ 25 000 ölçekli haritalardan ölçtüğümüz kadarıyla vadilerin

yamaç yüksekliği; İbrala yakınındaki Nalima mahallesi kuzeyinde 1130 m'den 1290 m'ye ulaşır, yani fark 160 m'dir.¹ Gödet doğusunda vadi yamacı yüksekliği, tabandan Aslanlı Tepe'nin zirvesine kadar 219 m², Zengen köyü gerisinde 180 m³, Kıraman köyü doğusunda, Uludere'nin vadi yamacı yüksekliği 230 m⁴ ve Divle yakınında, Karadere vadisinde yamaç 140 m⁵ olarak ölçülmüştür.

Yukarıda sıralanan akarsuların vadileri, vadiyi kazan suları sayesinde plato yüzeyine göre çok farklı ekonomik faaliyetlere sahiptir. Bu vadilerde, tarım alanının uygun büyüklüğe eriştiği her yerde ürün çeşitliliğinin çok arttığı sulu tarım faaliyetleri sürdürülmektedir (Foto:17). XVI. yy'da vadiler "asiyablar" nedeniyle de çok büyük öneme sahiptir. Asiyablar akarsulara bağlı olarak çalıştığından, asiyabı olan karye, olmayana göre üstünlük kurma şansını kazanıyordu. Örneğin: Eskiden beri önemli bir merkez olan Divle'de 5, İbrala'da 4 adet asiyabın varlığı bu köylerin önemli bir yerleşme merkezi karakteri kazanmasına yardım etmiştir.⁶

Adı geçen akarsular, yatay tabakalı nispeten yumuşak Kretase kalkerleri içinde derin yarmalar açmış ve bazı yerlerde mağaralar ve mağara sistemlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Saklanma ve güvenlik açısından çok çekici olan bu mağaralar ise, çok eski dönemlerden beri yerleşmek için insanlara çekici gelmiştir. Tarım alanlarına yakın olan az sayıdaki mağaralar ise eskiden beri "kesintisiz" yerleşme yeri olma ayrıcalığını kazanmıştır.

Larende kazası içinde bulunan dağlık sahalar, 2 köy ile en az köyün kurulduğu morfolojik ünitelerdir. Kaza doğusundaki Bolkar Dağları'nın batı uçları ile, kazanın güneybatısında yer alan Hacıibaba Dağı üzerinde hiç köy bulunmazken, Karadağ üzerinde bir ve Saraycık Dağı üzerinde bir köy yer almaktadır. Bunlar tarımsal şartların elverişsizliği nedeniyle, zaten küçük köyler durumundadır.

---

¹ N 30 c2.

² N 30 c3.

³ N 30 c4.

⁴ N 31 b3.

⁵ N 31 b4.

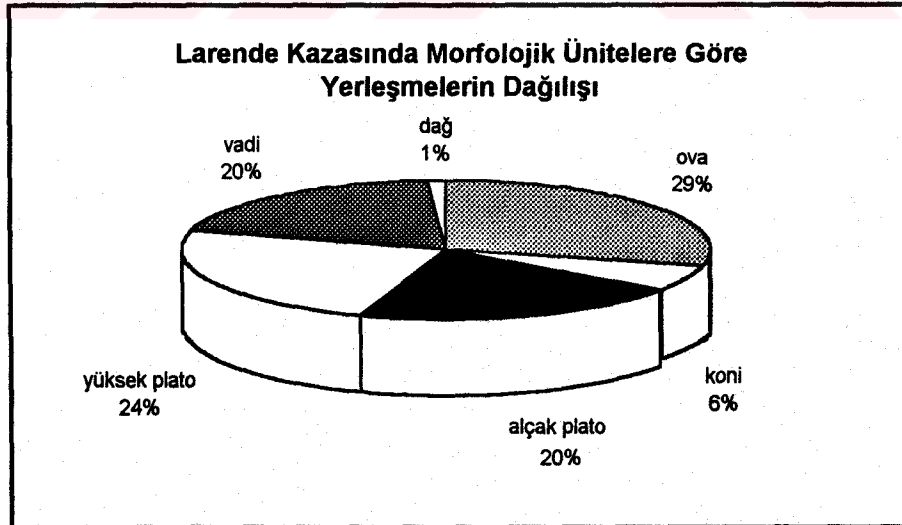
⁶ Divle, TT 40, s. 1009, TT 415, s. 139, TK 104, v. 163b; İbrala, TT 40, s. 944, TT 415, s. 161 ve TK 113, v. 202 b.

Şu halde köylerin ana morfolojik ünitelere dağılışı ele alındığı zaman şunları söylemek mümkündür. En fazla köyün bulunduğu morfolojik ünite % 29 ile ovadır. Birikinti konisi ve tabanlı vadideki % 6'lık köyleri de eklediğimizde % 35 olan bu oran, her üç köyden birinin ova üzerinde yer almasına zemin hazırlamıştır. İkinci sırada köylerin % 24'ünün bulunduğu yüksek plato gelirken, alçak plato üçüncü (% 20) ve vadiler ile yamaçlar aynı oranla dördüncü sırada yer almaktadır. Dağlık saha üzerinde sadece köylerin % 1'i bulunurken, yüksek plato içindeki vadiler yüksek plato ile bir sayılırsa % 44 ile köylerin hemen hemen yarısının burada kurulduğu karşımıza çıkmaktadır (Tablo:6, Grafik:2), (Harita: 7).

Tablo 6: Larende Kazasında Köylerin Morfolojik Ünitelere Göre Dağılışı.

Köyün bulunduğu morfolojik ünite	Köy sayısı	Oranı %
1- Ova	56	29
2 - Birikinti konisi ve tabanlı vadi	12	6
3 - Alçak plato	39	20
4 - Yüksek plato	47	24
5 - Vadi ve yamaçları	38	20
6 - Dağ	2	1
Toplam	194	100

Grafik 2: Larende Kazasında Morfolojik Ünitelere Göre Yerleşmelerin Dağılışı

XVI. yy köylerindeki meskenler hakkında belgelerde bilgi olmamasına rağmen, köy meskenlerinin günümüz durumlarına bakılarak değerlendirme yapmak pek yanlış olmayacaktır. Çünkü, çağdaş yapı malzemelerinin girmediği köy meskenlerinin, o çevrede doğada bolca bulunan malzemelerden oluştuğu hemen dikkati çekmektedir.

Ova ve alçak plato köylerinde yapı malzemesi, Canhasan kazılarında da anlaşıldığına göre binlerce yıldır “kerpiç”tir (Foto: 11, 16). Burada geniş bir sahada hakim yapı malzemesinin kerpiç olmasına rağmen, kısa mesafelerde fazlaca değişen doğal ortama bağlı olarak farklılaşmalar meydana gelmiştir. Gaferiyat yakınında bolca “görsel miosen kalkerleri”nin bulunması başta Gaferiyat olmak üzere, yakın çevredeki bütün köylerde, meskenler ve tüm yapıların bu taşlardan yapılmasına imkan vermiştir (Foto:14). Evliya Çelebi'nin de bahsettiği bu taşlar, inşaat için o derece elverişlidir ki, Gaferiyat kalesi surlarına¹ bile yapı taşı olmuştur.

Ova ortasında birden yükselen Karadağ, meskenlerin yapı malzemesinin tamamen taştan olmasına yol açmıştır. Karadağ üzerindeki Hisarlık (bugün Değle) köyü meskenlerinin çoğu doğadan elde edilen taşlardan yapılmışken (Foto:13), Mazanşehir (Madenşehir) köyünde; doğal taşlardan daha fazla, eski Mazanşehir yapılarından sökülen işlenmiş taşlar kullanılmıştır.

Yüksek plato köylerinde; taşın bol bulunduğu yerlerde, örneğin Gödet köyü ve çevresinde taş meskenlerin hakim olduğu görülmekte (Foto:15), taşın azaldığı yerlerde ise yardıma yine kerpiç koşmaktadır. Buralarda meskenlerin temelleri taşlardan yapılırken, temel üzerine örülen duvarlar kerpiçlerden inşa edilmektedir (Foto:12).

Ana kayanın uygun olduğu bazı yerlerde, mağaraların olması veya mağara kazmanın kolaylığı nedeniyle, buralarda mesken amacıyla doğal ortamdan daha fazla faydalanılmıştır. Manazan mağaraları (Foto:5) ile Taşkale köyünde açılmış olan mağara benzeri odacıklar (Foto:6) bu konuya en güzel örneği teşkil etmektedir.

¹ Uysal, A. ve diğerleri. 1992. Karaman, s. 517'de Gaferiyat kalesi surlarından geriye kalan bir kapı ve duvarını gösteren fotoğrafta bu taşlar çok güzel görünmektedir.

Elimizdeki ilk deftere göre 1500 yılında Larende kazasına bağlı 165 tane köy ve 47 mezraa bulunmaktaydı. Bu sahada köy kurmaya uygun yerlerin büyük çoğunluğu kullanılmakta olduğundan; yüzyıl sonlarına doğru nüfusun oldukça fazla artmasına rağmen, köy ve mezraa sayısında fazla artış olmamıştır. Öyle ki, 1518'de köy sayısı 166, mezraa sayısı 65, 1541 yılında köy sayısı 163 (defterlerden anlaşıldığına göre, 3 köyün kaydedilmesi unutulmuştur), mezraa sayısı 75 olurken, son tahrirde köy sayısı 184'e çıkmış, mezraa sayısı 68'e gerilemiştir. 1584'de köy sayısının artışı bazı konar-göçer grupların köy kurmaları ile önceden mezraa, sınır ve zaviye olan yerleşmelerin köy durumuna gelemelerine bağlıdır. 1592 yılına ait şeriye sicilinde, çeşitli adli olaylar nedeniyle hem Larende'ye bağlı olan hem de çevre kaza köylerinden 75 tanesinden Larende kadısına başvurular olmuştur. Bunlar içinde Larende'ye bağlı olduğu kaydedilen köylerin sayısı 65 olup¹ 55 köy mufassal defterlerden bildiğimiz köylerdir. Geriye kalan ve mufassal defterlerde kaydedilmeyen 10 köyün ise, ya idari bölünüş değişikliğinden dolayı ya da başka sebepler - katib hatası değilse bilgisizlik veya şahitlik hataları - yüzünden buraya kaydedilme ihtimali bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere, Larende kazasında yerleşme merkezi sayısında fazla bir artış olmamıştır. Bu durum, sahada yerleşmeyi olumsuz etkileyen faktörlerin bulunduğu anlamına gelmemelidir. Aksine, toprak parçalanması, tarımsal üretimin gerilemesi ve göçlere rağmen hemen hemen bütün köylerde mutlak bir nüfus artışı yaşanmıştır. Köylerin tamamı, kurulduğu doğal ortamı en iyi şekilde kullanmak ve ondan en fazla faydalanmak için kendine göre ekonomik faaliyet türleri geliştirmiştir.

Ova köylerinin büyük kısmı, sahip olduğu geniş tarım alanları nedeniyle öncelikle tarım olmak üzere, hayvancılık faaliyetleri ve bazıları güherçile üretimi ile uğraşmışlardır. Toroslar'dan inen dereler ve ovanın en çukur yerinde bulunan suğlalar yardımıyla yapılan sulu tam nedeniyle buradaki köylerin gelirleri oldukça fazlaydı. Zaten bu nedenle Göderegözü, Kutluköy, Salur, Canason, Davgandos, Kuyucakkışla, Dirbeyan, Masara, İbrahim Beg Öyüğü, Kalacık, İvra ve Sandioğlu gibi ova köylerinin geliri padişah hassına ayrılmıştır.²

¹ Güler, İ. 1986. H. 1000 Tarihli Karaman Şeriye Sicili, s. 1-139.

² TT 40, s. 904-918.

Bütün Orta Anadolu Bölgesi'nde olduğu gibi, Larende çevresinde de ekonomik faaliyetler ve dolayısıyla yerleşmeyi etkileyen en önemli faktör "su" dur. Bütün yerleşme merkezleri bir su kaynağına yakın olmak zorunda olduğu gibi, eğer tarımsal faaliyette kullanacak kadar bol su var ise, bugün olduğu gibi oranın bütün çehresi değişmekteydi.

Anadolu'nun bu kesiminde kıyıda iç kesimlere doğru yağış ve sıcaklıkları gösteren tabloda görüleceği üzere (Tablo:7), Larende çevresi, yıllık 340 mm yağış ile Anadolu'nun en az yağışlı sahalarından biridir. Bahar ve yaz aylarında sıcaklık değerlerinin de fazla olması, tarımda sulamanın önemini çok artırmaktadır. Orta Anadolu Bölgesi'nin kurak sahalarındaki küçük akarsuların rejimleri çok düzensiz, azami ve asgari akımlar arasındaki farklarda çok büyük olduğundan¹, akarsulardan sağlanan suyun miktarı her zaman yetmemektedir. Örneğin, Ayrancı Çayı'nın nisandaki azami akımı 57 m³/s iken yaz aylarında çok kuvvetli bir asgari meydana gelir ki, ağustos ayı ortalama akım 0.57 m³/s'ye kadar düşer.² Bahsedilen fark çok fazla olup, bu nedenle eskiden beri sulama için, akarsulara bentler yapılmak suretiyle tarımsal faaliyetler yürütülmüştür. Kanunnamelerde belirtilen "bend tutma" gayretleri hep aynı endişeler yüzündendir.

Tablo 7: Karaman, Mut ve Silifke'de Yıllık Yağış ve Sıcaklık Değerleri.

İstasyon Adı	Rasat Süresi (Yıl)	Yıllık Yağış (mm)	Ortalama Sıcaklık (°C)
Karaman	54	340.2	11.7
Mut	32	413.9	17.4
Silifke	61	614.8	19.0

Alçak plato köyleri de geniş tarım alanlarına sahip olmakla beraber, burada sulu tarım imkanı ovadaki kadar fazla değildir. Sadece Toroslar'dan inen dere kenarlarına sığınan sulu tarım, derelerin uzağında kuru tarıma dönüşmektedir. Hayvancılığın önem kazanmaya başladığı bu köylerde, arıcılık ve bağcılık da ön plana geçen faaliyetlerdendir. Yerel şartlara bağlı olarak geliri artan köyler (İlisıra, Letere, Bosala, Issuzhisar, Çiftlik-i Hassa) hemen padişah hassına bağlanmaktaydılar.³

¹ Erinç, S. 1957. "Türkiye'de Akarsu Rejimlerine Toplu Bakış", s. 108.

² Erinç, S. 1957. a.g.e, s. 109.

³ TT 40, s. 904-918.

Ovada, doğal şartların nispeten dengeli dağılması nedeniyle buradaki köylerde dengeli dağılmışlardır. Sadece suyla olan sahalarda bir seyrelme gözlenmekte, diğer yerlerde dengeli bir dağılım gözlenmektedir. Oysa alçak platoda bu dengeden bahsetmek mümkün değildir. Köyler alçak platonun batısında sık ve dengeli bir dağılım arz ederken, doğu kesimde, anakayanın geniş alanlarda yüzeye çıkması nedeniyle dengesiz ve çok seyrek bir köy dağılımı bulunmaktaydı. Bugün bile bir kaç köyün yer aldığı bu sahada XVI. yy'da, Orzala, Göçer, Yarımca gibi bir kaç tane köy bulunmaktaydı (Harita:8).

En az köyün barındığı morfolojik ünite olan yüksek platoda, kuru tarım yanında hayvancılığın öne geçtiği bir ekonomik faaliyet hakimdi. Plato üzerindeki derin vadilerde az da olsa sulu tarımın yapılmasına karşılık, plato yüzeyinde oldukça verimsiz bir şekilde kuru tarım sürdürülmekteydi. Zengen köyünde olduğu kadar olmasa da, yüksek plato köylerinde hayvancılık, tarıma göre daha önemliydi. Vadilerde sınırlı da olsa sulu tarımın yapılabilmesi, anakayanın uygunluğu, ve vadi yamaçlarında mağara gibi doğal barınakların bulunması gibi sebeplere bağlı olarak, eskiden beri plato yüzeyine göre daha sık yerleşmeye sahne olmuştur.

Belgelerde olmamasına rağmen, köylerin ekonomik faaliyetleri arasında "ticaret" de bulunuyordu. Çünkü farklı doğal ortamlarda üretilen farklı ürünlerin alış-verişinin yapılması, köylerde üretmenin mümkün olmadığı bazı alet ve eşyaların da şehirlerden alınması, canlı bir ticari hayatın varlığını gerektirir.

Yüzyıl başlarında, Karaman Vilayet'nde "köylerde her ne satılsa bac yokdur"¹ hükmü nedeniyle, köylerde pazar da kurulsa, ticareti yapılan hiç bir mal ve üründen vergi alınmıyordu. Bu nedenle, köyler arasında merkezi konuma sahip bütün köyler birer "ticaret merkezi" fonksiyonu kazanmış olmalıydı. Belki de bu hüküm nedeniyle şehrin hemen yakınındaki köyler büyüktü ve uzaklarda ise belli yerlerde, Zosta, Gaferiyat, İlisıra, Mazanşehir, Divle ve İvrala gibi önemli köyler ortaya çıkmıştı. Yüzyıl sonlarında bu hüküm değişerek "ve bazar olmayan köylerde her ne satılsa bac yokdur"² haline

¹ Erdoğan, M. A. 1993. "Karaman Vilayeti Kanunnameleri", s. 472 ve Akgündüz, A. 1993. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 44.

² Erdoğan, M. A. 1993. a.g.e. s. 476, 502 ve Akgündüz, A. 1991. a.g.e. , s. 313.

gelmesi durumu değiştirmemiştir. unkü, merkezi konuma gelen köyler, doğal olarak büyüdüğünden ticari merkez karakteri kazanmakta, diğer küçük köylerde ise, zaten eskiden beri önemli oranlarda ticaret yapılmamaktaydı.

Buradan da anlaşılacağı gibi, önceleri köylerde yapılan ticaretten hiç bir vergi alınmazken, köylerdeki ticari faaliyetlerin oldukça artması, dolayısıyla yeni ve büyük bir vergi geliri anlamı kazanmasıyla, köylerden vergi alınmaya başlanmıştır. Osmanlı maliyesi, köylerdeki ticari faaliyetlerin arttığını görerek hiç olmazsa pazar kurulan köylerden vergi almaya başlanmıştır. Fakat mufassal tahrir defterlerinde gösterilmediğinden olacak, pazar kurulan köyleri tespit etmek mümkün olmamıştır. Sadece Gaferiyat'ta 1584 tahririnde "bac-ı bazaristan"¹ adı ile 11000 akçelik pazar vergisinin kaydedilmesi, burada bir pazarın kurulduğunu ispatlamaktadır.²

Belgelerde bahsedilmeyen fakat, önemli yolların buradan geçmesine bağlı olarak anlatılması gereken bir konu da "derbend köyleri"dir.³ Bilindiğı üzere derbendler, geniş Osmanlı İmparatorluğu'nda ıssız yollarda veya menzil yerlerinde bulunan, bazı vergilerden muafiyet karşılığında yolların ve yolcuların güvenliğini sağlayıp ihtiyaçlarını karşılayan tesislerdir. Orhonlu, yaptığı çalışmada derbendleri gösterdiği haritasında Larende'yi, Konya'dan Silifke'ye giden yol üzerinde göstermiştir.⁴ Ayrıca, aynı çalışmada Kılbasan'ın bir derbend köyü olduğu belirtilmektedir.⁵ 1592 yılına ait şeriye sicilinde de bu konuda bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bu defterde özetle, Larende kazasında Kilendi, Yellübel mevkiileri ve Bıçakçı Köprüsü'nde derbendcilik yapmaları için bu çevreden (Bucakkışla, Özdemir, Alifakihler'de sakin olan özellikle Bozdoğan cemaatinden) 150 nefer görevlendirilmiştir.⁶ Kazada, adı geçen belgelere geçmeyen derbendlerin varlığını da dikkate alırsak, bu sahadaki derbendci köylerin azımsanamayacak kadar çok olduğu görülmektedir.

¹ TK 113, v. 185 a.

² TK 113, v. 183 a -185 a.

³ Bu konuda daha fazla bilgi için bknz: C. Orhonlu. 1990. Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı.

⁴ Orhonlu, C. 1990. a.g.e. ekteki harita.

⁵ Orhonlu, C. 1990. a.g.e. s. 23.

⁶ Güler, İ. 1986. H. 1000 Tarihli Karaman Şeriye Sicili, s. 135-139.

Köylerin geçmişi, kuruluşu, ekonomik ve sosyal karakterleri gibi konularda faydalı olacak bir çok bilginin elde edildiği konu da “yerleşme merkezi isimleridir”. Bu konu Türk coğrafyacıları tarafından şimdiye kadar etraflıca ele alınıp, metodolojisi ortaya konulmadığından kısaca değinmekle yetineceğiz. Larende kazasına bağlı köyler arasında, adını çok çeşitli kaynaklardan alanlar vardır. Bunlar arasında en fazla paya sahip olanlar, adını daha önceki kültürlerden alan köylerdir. Daha önce de belirtildiği üzere, 70 civarında köy, Türkler’in Anadolu’ya gelmesinden önceki adını korumuştur. Durayda, Erayda, Fisandon, Filaderiç Foni, Canason gibi köylerin adı, Türkler tarafından hiç değiştirilmeden veya küçük değişiklikler ile kullanılmış olup, bu gruba giren köy isimleri, bütün köyler içinde % 36’lık bir orana sahiptir. Larende köyleri isimlerini, belki de Türkler’in sosyo-ekonomik hayat tarzlarının bir sonucu olarak ait buldukları boy, aşiret veya cemaat isimlerinden almışlardır. 30 civarında köy, ismini; Akçamihmad, Bayad, Begdili, Çavındır, Kızık, Eminler, Karalgaz, Kürd, Salur, Sotur, Tatr gibi boy, aşiret veya cemaat adından almıştır. Bundan sonra, çoğunluğu dini açıdan olmak üzere saygın bir kişinin adını taşıyan köyler gelmektedir. Alifakihler, Cemal Reis, Emir Musa, Şeyh Hacı İsmail, İbrahim Beg, Sandıoğlu, Nurhatun gibi saygın bir kişi adını taşıyan köy sayısı, 20 civarındadır. Geriye kalan köylerin adları ise, yerşekillerine (Ağcain, Karacatepe, Ovacık vb), suya (Acıgöl, Avgandibi, Çardakkuyu, Kızılkuyu, Pınarbaşı, Suvirmez vb), ekonomik faaliyetlere (Buğdaylı, Bosakkarbansaray, Çiftlik-i Hassa, Çulhalı, Çömelek, Karadam, Sığırcı, Yaycı vb), eski bir yerleşme izine (Ankviran, Hisarlık, Virancık, Kalacık, Yassıviran, Kuzviran vb), dini bir yapıya (İkikenise, Kenisecik, Zaviye vb) ile diğer bazı kaynaklara dayanmaktadır.

Tablo 8: Larende Kazası İki Baştan Yerleşmeleri Hakkında Seçme Bilgiler (1500-84).

Tahrir	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
TT 40	23	14	22	1	59200	52	54973	48	114173	17	691385
TT 63	28	17	27	1	88057	56	70686	44	158743	20	788038
TT 455	34	20	32	2	97715	55	79521	45	177236	23	782201
TT 415	25	15	34	1	72017	48	77790	52	149807	17	864966
TK 104	39	21	35	4	120020	44	155831	56	275851	25	1110827

I- İki baştan yerleşme merkezleri sayısı, II- İki baştan yerleşmelerin bütün köyler içindeki oranı, III- İki baştan yerleşmeler içinde geliri vakıfa ait olan yerleşmeler, IV- İki baştan yerleşmeler içinde geliri mülke ait olan yerleşmeler, V- Geliri divaniye ait yerleşmeler, VI- Geliri divaniye ait olan yerleşmelerin vergi oranları, VII- Geliri malikaneye ait yerleşmeler, VIII- Geliri malikaneye ait olan yerleşmelerin vergi oranları, IX- Toplam divani-malikane vergi miktarı, X- Genel hasıl içinde divani-malikane vergilerin oranları, XI- Köylerin genel hasılları.

Divani - Malikane vergi sisteminin uygulandığı Larende kazasında, köylerin % 15-20'inde vergi geliri, biri divani diğeri malikaneye olmak üzere iki ayrı yere ödeniyordu. İki baştan vergi ödeyen yerleşme sayısı 1500 yılında 23 iken, 1518 tahririnde 28 ve 34, 1541'de 25 olmuş ve son tahrirde sayı 39'a kadar yükselmiştir. Bunlar içinde bir kişiye ait "mülk geliri" olan yerleşme sayısı 1500 ve 1541'de 1 iken son tahrirde 4'e çıkmıştır (Tablo:8).

Aralarında Kutluköy, İbrahim Beg Öyüğü ve İvra gibi hass köylerinin de bulunduğu iki baştan köyler, genellikle ova ve alçak plato üzerinde yer alan ve geliri iyi olan yerleşmelerden seçilmiştir. Buralardan alınan divani vergiler 1500'de % 52 iken, 1541'de % 48 ve 1584'de % 44'e gerilerken, malikane vergileri aynı tarihlerde % 48, 52 ve 56'ya yükselmiştir. İki baştan köylerin ödediği toplam vergilerin bütün gelirler içindeki oranı ise, 1500'de % 17, 1541'de yine % 17 olurken, 1584'de % 25'e çıkmıştır.

Bütün bu rakamlardan anlaşıldığına göre; XVI. yy Larende kazasında iki baştan yerleşme sayısı artarken, malikane yerleşmeleri oluşturan mülk yerleşmeleri vakıf yerleşmelerine göre daha fazla artmıştır. İki baştan köylerin ödediği vergi artarken, bunlar içinde malikane vergileri, divani zararına sürekli büyümüştür. Bütün bu göstergeler, belirgin olmamakla birlikte malikane-divani sisteminin yozlaşmaya başladığını ispatlamaktadır. Çünkü, iki baştan köy sayısı artarken, bunlar içinde kişi veya vakıfların istediği gibi tasarruf ettiği malikanelerin artması merkezi otoritenin temsilcisi durumundaki sipahi zararınadır. Bütün köylerde, iki baştan olanların vergi oranının yükselmesi de bu keyfi durumun giderek arttığı anlamına gelmektedir.

Bu bilgilerden sonra, burada belirtmek istediğimiz önemli bir konu vardır ki, o da "yerleşmelerin gerilemesi ", yani XVI. yy'da var olan köylerin çoğunluğunun bugüne kadar ortadan kalkmış olmasıdır. Yaptığı bir çalışmada Faroqhi bu konuya değinmiş¹ ve terkedilme nedenlerinin disiplinlerarası bir çalışma ile sonuçlandırılabilceğini ifade ederek, bu konuda neler yapılması gerektiğini belirtmektedir. Burada, belli bir dönemdeki

¹ Faroqhi, S. 1976. "Anadolu İskanı ile Terkedilmiş Köyler Sorunu", s. 293-302.

yerleşmeler belirlendikten sonra haritalama çalışmalarının tamamlanması gerektiğini ve arşiv çalışması bittikten sonra da “karış karış gezilecek bir arazi araştırmasının”¹ yapılması gerektiğini belirtirken, bir coğrafyacının araştırma yöntemini anlatmıştır.

Önceki konularda yerleşmelerin tespitinin nasıl yapıldığı ele alınmış ve yerleşmelerin % 82 oranında tespit edildiği ifade edilmişti. Bunların çoğu varlığını bugüne kadar sürdürememiş, bir şekilde ortadan kalkıp yok olmuşlardır. XVI. yy Larende kazasında bulunan toplam 195 köyden bugüne kadar varlığını sürdüren köylerin sayısı 76’dır. Başka bir ifade ile XVI. yy Larende köylerinin % 39’u varlığını sürdürmüş ve bugün köy, mahalle, yayla veya çiftlik olarak halen de kullanılmaktadır. Bugüne ulaşan yerleşme merkezlerinden çoğu yine köy statüsünde olup, az bir kısmı gerileyerek köy statüsünü kaybetmiştir. Bunlardan 56 tanesi yani % 73’ü köy iken, 6 tanesi çiftlik (% 9), 6 tanesi ağıl (% 9), 4 tanesi mahalle (% 5), 2 tanesi yayla (% 3) ve 1 tanesi de oba (% 1) olarak varlığını sürdürmektedir (Harita: 9).

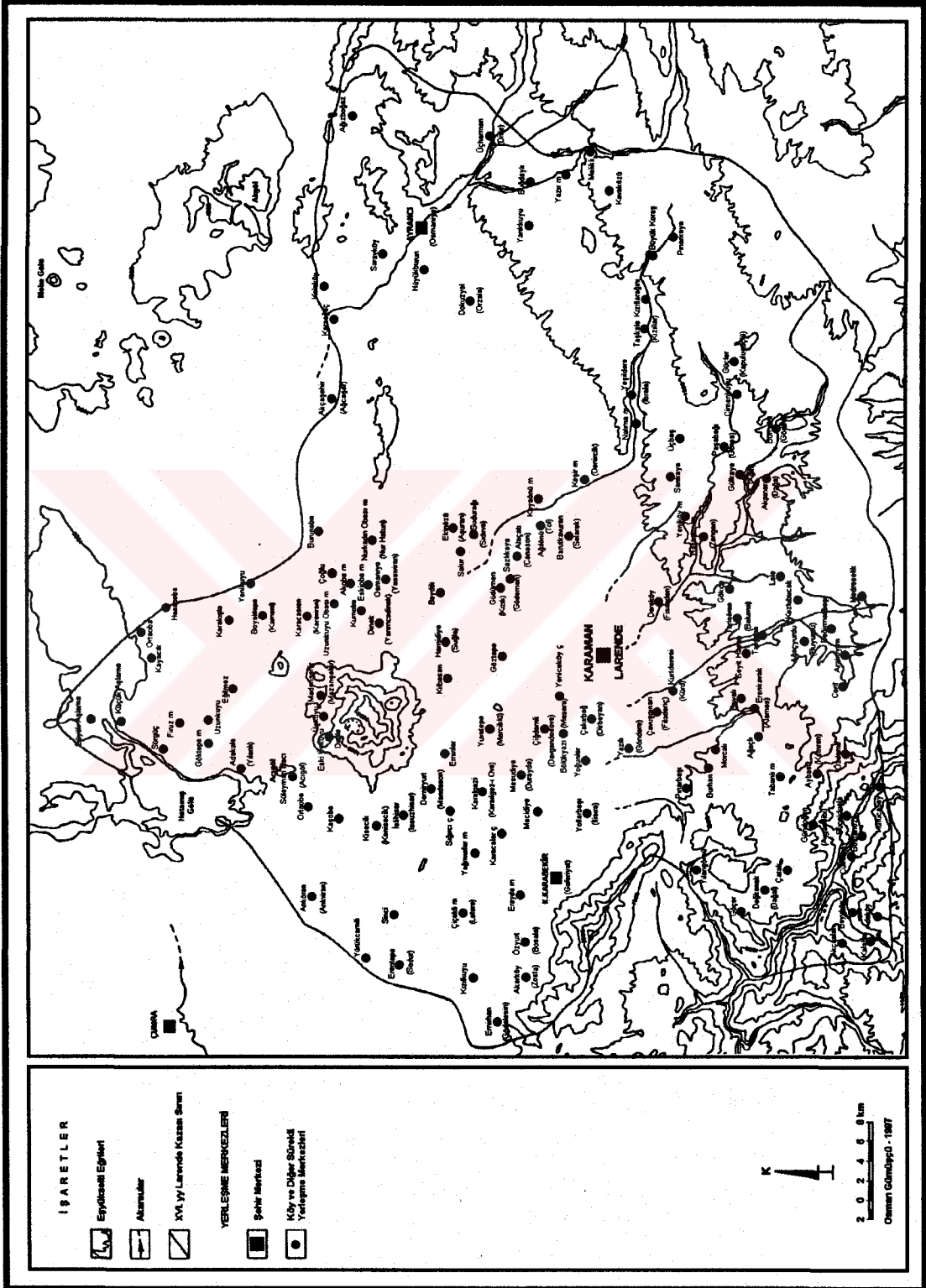
Buradan anlaşıldığına göre, XVI. yy’da varolan her 10 köyden 4 tanesi bugüne kadar, çeşitli dönemlerde ve çeşitli sebepler ile ortadan kalkmıştır. Tabii, başta mezraalar ve diğer geçici yerleşmelerin ortadan kalkmaları da dikkate alınırsa olayın boyutlarının çok büyük ve karmaşık olduğu anlaşılabilir. Şu halde Hütteroth’un Konya çevresine ilişkin olarak gösterdiği “yerleşmelerin gerilemesi eğilimi”² Larende kazası için de geçerlidir. Aslında bu konu, yani “XVI. yy’dan sonra Anadolu’da yerleşmelerin sürekliliği”, ayrıca bir araştırma konusu olacak kadar geniş olup, sorun ancak bu tarz çalışmaların sonraki yüzyılları da kapsayacak şekilde artmasıyla çözülecektir. Çalışmaların sayısı ve sahası genişledikçe, hangi tür yerleşmelerin ne zaman ve hangi sebepler ile ortadan kalktığı bulunacak ve dolayısıyla bugün özellikle kırsal kesimde yaşanan ekonomik ve sosyal bir çok problemin daha iyi anlaşılacak, doğru çözümlerin üretilmesi mümkün olacaktır.

¹ Faroqi, S. 1976. a.g.e. s. 296.

² Hütteroth, W. D. 1968. Siedlungen, s. 163-165 ve 182 vd. Ayrıca Hütteroth’dan yaptığı alıntılar ile Faroqi’de bu konuya değinmiştir. Örneğin, Faroqi, S. 1976. a.g.e.s. 296 ve 1993. Osmanlıda Kentler ve Kentliler, s. 244.

GÜNÜMÜZDE KARAMAN ve ÇEVRESİNDEKİ YERLEŞME MERKEZLERİ

Harita : 9

Görüldüğü gibi, çalışma dönemimizde var olan köylerin büyük kısmı sonraki dönemlerde ortadan kalkmışlardır ama, aynı zamanda eğer bunlarda “isim değişikliği”nden doğan karışıklıklar yok ise - ki yaptığımız araştırmalarda böyle bir gelişime rastlayamadık - XVI. yy’dan sonraki dönemlerde çeşitli yerlerde, özellikle de yüksek plato adını verdiğimiz sahada yeni yerleşme merkezleri kurulmuştur (Harita:8). XVI. yy Larende kazası sınırları içinde kalan sahada sonraki dönemlerde kurulmuş olanlar ile birlikte toplam 130 civarında sürekli yerleşme merkezinin bulunmasına rağmen, haritaların karşılaştırılmasından da anlaşılacağına göre yine de XVI. yy’daki yoğunluğa ulaşamamıştır.

Sonuç olarak, nüfusunun büyük kısmı tarım ve hayvancılık ile geçinen Osmanlı karyesi, her şeyi ile bugünkü köylerimize benzemektedir. Farklı tek taraf, o dönemde nüfusu ve hane sayısı çok az olan yerleşmeler de karye sayılmasına rağmen, bugün bunların büyük kısmı, köylere bağlı mahalleler durumundadır.

Larende kazasında köylerin kurulmasına etki yapan faktörlerden tarım alanları ve özellikle su önemli olup, bu karakter halen önemini korumaktadır. XVI. yy’da, köylerin büyük kısmı ova ve platolar üzerinde kurulmuşlardır. Ovada, suyla sularının ulaşamadığı kenar kısımlar hep öncelikli kullanılmış olup, ova ile alçak platonun kontak sahaları en fazla köyün bulunduğu yerler arasındadır. Yüksek plato, içinde bulundurduğu vadiler ile bir sayılırsa en fazla köyün kurulmuş olduğu ünitelerdir. Fakat, vadi içlerinin her şeyi ile plato üzerinden farklı olması, ikisinin ayrılmasını zorunlu kılar. Anadolu’nun bu kesimi en az yağışlı sahalardan biri olduğundan, günümüzde olduğu gibi, buradaki köyler ister ovada isterse platoda olsunlar, hep suyun varlığına bağlı olarak kurulmuşlardır. Kurulduğu yer nere olursa olsun, bütün köylerde ekonomik faaliyetin tarım ve hayvancılığa dayandığı kazada, suyun bolluğuna bağlı olarak sulu tarım yapılan köyler, hep önemli köyler olmuşlardır. Geliri fazla olan bu köyler, hass gelirlerine ayrılmış olup, geliri az veya orta olan diğer köylerin tamamı zaim ve sipahilere bağlanmıştır. Malikane-divani vergi sisteminin uygulandığı Larende kazasında, köylerin gelirlerinin bir kısmı da özellikle vakıf olan malikane sahiplerine verilmiştir.

Son tahrir olan 1584 yılında kaza sınırları dahilinde toplam 184 köy ve 68 mezraa bulunmaktadır. Sürekli yerleşmeler olan bu köylerden büyük kısmı XVI. yy'dan sonra meydana gelen olaylar nedeniyle, ortadan kalkmışlardır. Adı geçen 184 köyden bugüne sadece 76'sı ulaşırken, ortadan kalkan diğer köyler yerine, sonraki dönemlerde başka yerlerde ve başka isimler ile yeni yerleşme merkezleri kurulmuştur. Yerleşme dokusu XVI. yy'a göre daha zayıf olan bu sahada, yeni kurulan yerleşme merkezleri özellikle yüksek plato üzerinde yoğunlaşmıştır. Ova ve alçak platoda az olan yeni yerleşme merkezlerinin bir kısmı da aynı oba veya aşirete bağlı ailelerin birbirine yakın yerlerde küçük yerleşme merkezleri kurmaları ile meydana gelmiştir.

Bu şekilde ilginç bir yerleşme sürekliliğine sahip olan Larende kazasında, yerleşme merkezlerinin gerçek gelişimi, ancak aynı tarz çalışmaların sonraki yüzyılları da kapsayacak şekilde genişletilip, geliştirilmesi ile mümkün olacaktır.

1.3.3 - MEZRAALAR

Kelime anlamı “ekilecek, ziraat yapılacak yer”¹ olan mezraa, konar - göçer yaşamın sürekli yerleşmeye dönüşmesinde bir basamak görevi yapmış olmasına rağmen, varlığını bugüne kadar korumuş geçici bir yerleşme türüdür. Türkiye'nin doğal ortamı ve Türk kültürü gereği bugün dahi mezraalar yaygın olup, buralarda sürdürülen faaliyetler ile bu faaliyetlerin dönemi ve süreleri birbirinden farklılıklar göstermektedir². Bu farklılara rağmen, bugün genellikle bilinen anlamıyla mezraa “ ziraatin hakim fonksiyon olduğu, geçici bir yerleşme” tipidir.

Osmanlı döneminde bir yerin mezraa olduğunu tayin için, suyu, harabesi veya mezarlığı olup olmadığına bakılmakta³ ise de mezraa kavramı, geniş imparatorluğun değişik yerlerinde az çok farklı karakterler kazanmıştır. Bahsedilen farklılara rağmen mezraa, Anadolu'da bu arada Larende çevresinde “ziraat yapılan, geçici bir yerleşme” anlamını taşımıştır. Aşağıdaki tahrir alıntılarının hiç birinde nefer kayıtlarına rastlanmamasından da anlaşılacağı üzere Larende kazası mezraalarının sürekli oturulmayan geçici yerleşmeler olduğu açıkça görülmektedir.

“Mezraa-yı Kılınç nam-ı diğer Balkarcadam (tabi-i Çavındır). Çavındır, Salur, Sıdırva halkı ziraat eder”⁴, Mezraa-yı Demürcü (tabi-i Değicek). Bu köy ve İvrala halkı ziraat eder⁵, Mezraa-yı Kiçikuyu nam-ı diğer İbrahim Öyüğü (tabi-i Yarımcadinek). Yarımcadinek ve İbrahim Öyüğü halkı ve gayri ziraat ederler⁶, Mezraa-yı Hatunözü, Larende ve Fisandon halkı ziraat eder”⁷. Larende mezraalarında hakim fonksiyon ziraat olup, kayıtlı vergilere göre hayvancılık söz konusu değildir⁸.

¹ Devellioğlu, F. 1993. Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat, s. 641.

² Fazla bilgi için bkz: H. Tunçel. 1996. “Mezraa Kavramı ve Türkiye’de Mezraalar”, s. 73 - 98, ve T. Yücel. 1995. “Türkiye'nin Kırsal Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler”, s. 459, 460.

³ Barkan, Ö. L. 1943. Kanunlar, s. 53, 133, 190 ve İnalcık, H. 1987. Arvanid, s. XXIX.

⁴ TT 415, s. 131.

⁵ TT 415, s. 172.

⁶ TT 415, s. 179.

⁷ TT 415, s. 187.

⁸ Hütteroth, W.D. 1968. Siedlungen, s. 170 ve Tunçel, H. 1996. a.g.e. s. 90'da da aynı fikirler ileri sürülmüştür.

Aslında mufassal tahrir defterler bazı durumlarda olduğu gibi bu konularda da çok açık bilgi vermemektedir. Ancak, mezraalarda hayvancılıkla ilgili vergilerin olmaması , orada hayvancılığın hiç yapılmadığı anlamına gelmeyebilir. Ayrıca bazı kanunnamelerde mezraaların geçici değil de sürekli yerleşmeler olduğu kanısını uyandıracak ifadelerin de olması belirsizliği iyice artırmaktadır . “Anlar temekkünleri itibarınca oturdukları mezraalarda yazılmak ....”¹ , “Bir köy ve bir mezraa bir sipahinin üzerine hasıl bağlanmış olsa anda mütemekkin olan kimesnelerden ....”² , “... mezraalar üzerinde sakin ve mütemekkin bulunan reaya ....”³ gibi kayıtlar bu meyanda sayılabilir. Gerçekten de Anadolu'nun bazı yerlerindeki mezraalarda, nüfusun bulunması en azından buralardaki mezraaların, karyeler gibi sürekli yerleşme olduğunu göstermektedir⁴.

Araştırmacılar arasında mezraalarda sürdürülen faaliyetler üzerinde bir görüş birliği olmasına rağmen, mezraaların ilk kuruluşu hakkında farklı fikirler vardır. Örneğin İncalcık, mezraaların “terk edilmiş karyeler” olduğunu ileri sürmüştü⁵ ve İncalcık'ı takib edenlerde bu fikri tekrar etmişlerdir⁶. Emecen, Manisa çevresinde az da olsa bu süreci izleyen mezraaların varlığını - Kasablu ve Kum köylerinin terkedildikten sonra Burunviran karyesine bağlı birer mezraa haline geldiğini - bildirmektedir⁷.

Halbuki, Larendede defterlerinde yaptığımız incelemelerde bu yönde bir kayda rastlanılmadığı gibi, tersine eskiden mezraa olan yerlerin zamanla köy haline geldiklerini tespit edilmiştir. Örneğin; önceki tahrirlerde mezraa olarak kaydedildiği halde 1584 tahririnde karye statüsü kazanan Kapulugüçlü⁸, Karabörk⁹, Veled-i Nurhatun¹⁰ yerleşmeleri böyle bir süreci takib etmişlerdir. Hatta defterlerde mezraa kayıtlı olan Üçbaşlı¹¹ bu gelişim sürecinde bugüne köy olarak ulaşmıştır. Zaten yerleşmelerin evriminde doğal olanın, en ilkelinden en mükemmine doğru bir gelişimin olduğu dikkate alınırsa, Larendede çevresindeki mezraaların sonradan karye haline gelmeleri daha iyi

¹ Barkan,Ö. L. 1943. a.g.e. s. 52.

² Barkan,Ö. L. 1943. a.g.e. s. 273, 282, 283.

³ Barkan,Ö. L. 1943. a.g.e. s. 401.

⁴ Emecen,F. 1989. XVI. Asırda Manisa Kazası, s. 117'de içinde nefer bulunan mezraa kayıtlarını haber vermektedir.

⁵ İncalcık, H. 1987. Arvanid, s. XXIX ve aynı yazar.1994. Ottoman State, s. 135 ve 162.

⁶ Emecen,F. 1989. a.g.e. s. 116,117 ve Ünal,M.A.1989. XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, s. 92.

⁷ Emecen, F.1989. a.g.e. s. 117.

⁸TK 113, v. 205 a.

⁹ TK 104, v. 147 a'da “defter-i atikde mezraadır” kaydı vardır.

¹⁰ TT 455, s.186'da “Mezraa-yı Veled-i Nurhatun nam-ı diğer Çakıryeri (tabi-i Yassıviran)”.

¹¹ TT 63, s. 237, TT 415, s. 221, TT 455, s. 221.

anlaşılabilir. Doğu Anadolu'dan bir yöreyi çalışan Ünal, mezraa tanımında yukarıdaki fikri belirtmesine rağmen Harput Sancağındaki mezraaları tabloştırdığı yerde, söylediği ile çelişerek, bir çok mezraasının sonradan karye haline dönüştüğünü ifade etmektedir¹.

Bir coğrafyacı olan Hüttheroth, Konya çevresi için yaptığı çalışmasında mezraalara geniş yer vermiş, konuyu sistematize ederek mezraaların özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1- Mevcut kayıtların hiçbirinde mezraa için nüfus sayımı bulunmamaktadır. Öyleyse, sürekli yerleşme alanlarından söz edilemez.

2- Tüm mezraalarda tarım ürünleri vergileri kayıtlıdır. Hem de bazen mezraa hasılları küçük karyelerinki kadar olmaktadır. Zirai ürün vergilerinin geçmediği yerlerde mezraa götürü olarak vergilendirilmiştir.

3- Bazen bir mezraa ait olduğu köyde kayıtlıdır. Eğer bu köy tesbit edilirse, genellikle mezraa da bulunmaktadır. Bunların durumuna bakıldığında ise o dönemdeki mezraaların, bugün ilgili köyün yaylası olduğu görülür².

Şu halde Hüttheroth da mezraa için tarım yapılan, geçici bir yerleşme olarak bahsetmekte, farklı olarak XVI. yy mezraalarının bugünün yaylalarına karşılık geldiğini ileri sürmektedir. Aslında bu konu detaylı bir araştırmaya muhtaçtır. Çünkü Konya - Ereğli havzasındaki yaylalar, Türkiye'nin diğer kısımlarındaki yaylalara³ göre biraz farklı olduğundan, ortada bir kavram kargaşası olabilir. Bu konuda Tunçdilek'in Karapınar çevresinde yaptığı araştırmalar aydınlatıcı durumdadır. Ona göre, bu sahada geçici yerleşme olarak, köyler ile aynı yüzeyde (ovada) bulunan "ağıl" ve "yaylalar" dan söz edilebilir. Ağıllar, hayvanların toplu olarak bulunmaları için yapılmış barnaklardır. Ufak bir çoban evini de barındırabilen ağıllar genellikle hayvanların sağılması ve kötü havalarda barındırılması amacıyla tesis edilmişlerdir. Yaylalar ise, üç beş çoban evinin bulunduğu geçici yerleşmelerdir. Buralarda hayvanlar için ayrı bölmeler vardır. Senenin büyük kısmında meskun olan yaylalar, çevredeki otların tamamen kurduğu devre ile ilkbaharda tarlaların tahıl ekili olduğu sıralarda hayvanlar daha uzak yerlere taşındıklarından bu devrede boş kalırlar⁴.

¹ Ünal, M. A. 1989. XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, s. 94-99.

² Hüttheroth, W.D. 1968. Siedlungen, s. 169.

³ Türkiye'de yaylacılık için bkz: C.A. Alagöz. 1993. "Türkiye'de Yaylacılık Araştırmaları", A.Ü. TCAUM Der. S. 2, s. 1- 53. Ankara.

⁴ Tunçdilek, N. 1960. "Karapınar Yöresinin Zirai Ekonomisine Dair Bazı Notlar", s. 124.

Bu açıklamaya göre yaylalarda hayvancılıkla beraber tarım da yapılmakta olup, aynı karakterin XVI. yy mezraalarında da olmaması için hiç bir neden yoktur. Birbirinin tamamlayıcısı olan tarım ve hayvancılığı ayrı düşünmek çok zor olduğu gibi, Türklerin binlerce yıldır tarım ve hayvancılığı birlikte yürüttüğü de göz önüne alınırsa, mezraalarda iki tür faaliyetin de yapıldığı ihtimali artmaktadır. Ayrıca XVI. yy mezraalarında hayvancılığa ait vergilerin olmaması, kesin olarak hayvancılığın yapılmadığı anlamına gelmez. Çünkü mezraalardaki araziye eken köylü, yeni bir tarlayı ektiği için buranın tapu ve gallas resmini öderken, sürekli oturduğu ve kayıtlı olduğu karyesinde, vergisini ödediği hayvanı için bir de burada vergi ödemesi haksızlık olacaktır.

İncelediğimiz belgelere göre mezraaların hiç birinde nefer kayıtlı olmayıp, son tahrir hariç mezraalar, genellikle bağlı olduğu karyenin arkasından kaydedilmektedir. Son defterde ise, mezraalar bütün karyeler bittikten sonra kaydedildiğinden bazen bağlı bulunduğu karyeler belirtilmemiştir. Larende kazası mezraalarında sadece tarımsal vergiler kayıtlı olup, hayvancılıkla ilgili bir vergi bulunmamaktadır. Çok az da olsa “bağ” ve “asiyab” vergisinin bulunduğu mezraaların olmasına rağmen çoğunlukla “gallas”, “tapu” ve “deştbanı” vergileri kayıtlıdır. Bir örnek olması bakımından Divle karyesine tabii mezraaların vergisini buraya alıyoruz¹:

Mezraa-yı Ağız, tabi-i karye-i Divle (defter-i köhnede mestur).			
Hasıl-ı an salariyye elgalle 30 keylce 150	Hasıl-ı mülk-i an öşr elgalle 120 keylce 600		
Mezraa-yı Dağsaraycık,			
Hasıl-ı an salariyye, timar elgalle 20 keylce 100	Hasıl-ı öşr-i vakıf elgalle 80 keylce 400		
Mezraa-yı Karacakuyu,			
Hasıl-ı elgalle 100 keylce 500			
Mezraa-yı Halari,			
Hasıl-ı elgalle 100 keylce 500	Öşr-i bağ 150	Asiyab, bab 1 30	Yekün 680

¹ TT 455, s. 175.

XVI. yy'da ziraat yapılan geçici yerleşmeler olan mezraalar, defterlerden anlaşıldığına göre, “aidiyet yani mezraayı işletenlerin durumuna bakılarak” iki grupta incelenebilir. “Ekinlik” mezraa ve “Müstakil” mezraa.

Ekinlik, aslında köylünün ziraat edip, işlediği yer anlamıyla mezraanın Türkçe karşılığıdır¹. Belgelerde bu iki tür mezraa arasındaki fark çok açık belirtilmemekle birlikte, bizim anladığımıza göre Ekinlik; tamamı, bağlı olduğu yani en yakın köyden gelen çiftçilerce işlenen mezraalardır. Bu nedenle bazı durumlarda hasılı, bağlı olduğu karye ile birlikte yazılmaktadır.

“Mezraa-yı Kınık, tabi-i karye-i mezbure (Sarukaya). Bu karyenin mezraasındandır, galle burdan hasıl olur”², “Mezraa-yı Yunuslar ve Bayırkışla, bu iki mezraa bu köyün (Yoğunlar-ı cebel) ekinliğidir”³. “Mezraa-yı Ağın, tabi-i karye-i mezbure (Erhankeleş). **Bu karyenin ekinliğidir**”⁴. “Mezraa-yı Gücat, (tabi-i Çömelek). Mezraa-yı mezbure bu karyenin ekinliğidir”⁵. “Mezraa-yı Hayırlu, tabi-i karye-i mezkure (Divle). Bu mezraa **bu karyenin ekinliğidir, müstakil değildir**”⁶. “Mezraa-yı Akçaviran, tabi-i karye-i mezbure (Karaviran). **Bu karyenin ekinliğidir, müstakil mezraa değildir**”⁷.

Görüldüğü gibi ekinlik mezraalardan kesin ifadeler ile ayrılmış müstakil mezraalar, ondan farklı bir mezraa türüdür. Kanımızca bunlar köyden biraz uzakta boş mezraa olduklarından, sadece bağlı olduğu en yakın karye halkı tarafından değil, uzaktan ve yakından birden çok karye halkının işletmesine açık mezraalardır. Bu mezraalar yine idari olarak bir köye bağlıdır, ama müstakil mezraa olduğundan dirlik sahibi istediği kişiye işletme hakkını verebilmekte, dolayısıyla bir çok karye halkı aynı mezraayı işletebilmektedir. “Mezraa-yı Akpınar, nezd-i karye-i mezbure (Sarukaya). **Bu mezraa müstakil mezraadır**”⁸, (Yukarıda zikredilen Sarukaya ile aynı köy olup, bu köyün biri

¹ İnalçık, H. 1987. Arvanid, s. XXIX.

² TT 455, s. 189.

³ TT 63, s. 204 ve TT 455, s. 192.

⁴ TT 63, s. 222.

⁵ TT 415, s. 156.

⁶ TT 455, s. 175.

⁷ TT 63, s. 192.

⁸ TT 455, s. 189.

ekinlik, diğeri müstakil mezraa olmak üzere farklı iki mezraası kayıtlıdır). “Mezraa-yı Tazane, dermiyan-ı karye-i mezbure (Kılbasan) ve karye-i Kandale. Bu iki karye halkı ekerler, müstakil mezraadır”¹.

İster ekinlik, ister müstakil mezraa olsunlar, bunlar geçici yerleşme olduklarından, büyüyüp gelişme, dolayısıyla uzun ömürlü olma şansları az olmaktadır. Bu durumu dikkate alarak, elinizdeki çalışmada mezraaları lokalize etmek hiç denenmemiştir. Zaten yerini iyi seçmiş, dolayısıyla bugüne kadar yerleşme olarak gelmiş az sayıdaki yer dışında (Örneğin: Üçbaşlı - Üçbaş, Nurhatun - Nurkadın vb.), mezraaların çoğu ortadan kalkmıştır. Bu endişeler yüzünden mezraaların haritalanması uygun bulunmamış ve bağlı oldukları karyeler yakınında buldukları var sayılmıştır. Dolayısıyla mezraaların kuruluş yerlerinin özellikleri ile karyelerinki hemen hemen aynı olup, daha önceki kısımda ele alındığından burada değinilmeyecektir.

Elimizdeki ilk defter TT 40’da, Larende kazasına bağlı 165 karye varken, bunlara bağlı 47 mezraa kayıtlıdır. En fazla mezraası olan karyeler; Evlad-ı Şeyh Hacı İsmail, Divle, Mikail, Mervan, Göded, Üzeyir, Sarukaya gibi plato ile ovanın kontak sahasındaki köyler ile plato üzerindeki vadiler içinde bulunan köylerdir. Buralarda akarsular tarafından yarılan alanlarda, karyede oturanların işlediği tarlalar dışında kalan ve ziraate uygun sahalara ekilerek mezraa olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Aynı mezraalar sonraki yıllarda da varlığını korumuş olup, nüfus artışı ve dolayısıyla daha fazla gıda ihtiyacına bağlı olarak, her tahrirde mezraa sayısı sürekli artmıştır. Defterlerde bazen unutulmuş mezraalar varsa da sonraki defterlerde ortaya çıkmakta veya bazen mezraaların birlikte yazılmasından olacak mezraa kayıt sayısı her defterde farklı çıkmaktadır. TT 40 nolu defterde 47 mezraa kaydı varken, TT 63’de 64 tane, TT 455’de 65 tane, TT 387’de 56 tane, TT 415’de 75 tane ve son defterlerimizde 68 tane mezraa kaydı bulunmaktadır.

Mezraa sayısı aslında yüzyıl başından itibaren sürekli bir artış eğilimine girmiştir. Böyle olması da son derece normaldir. Çünkü hızla artan nüfusu besleyecek yeni tarım alanları bulunamazsa, açlığın başgöstermesi işten bile değildir. Osmanlı mevzuatına göre kazalar, gıda bakımından içine kapalı yani kendi kendine yeterli olmak durumunda

¹ TT 63, s. 223.

olduklarından, böyle bir sıkıntı başlayınca insanlar ya yeni tarım alanı açacaklar, ya dışarıdan gıda getirecekler ya da başka yerlere göç edeceklerdir. Hepsi fazla nüfuslu olmasa da, Larende kazasının her tarafı çok daha önceki dönemlerden beri yoğun bir şekilde yerleşmeye (XVI. yy yerleşme yoğunluğu bugüne göre daha fazladır), dolayısıyla tarıma açıldığı için tarıma açılacak fazlaca yeni arazi yoktur.

Mezraalardan başka, bu sahada “çiftlik” ve hakkında fazla bilgi verilmemiş olan bir “sınur” veya “senur” şeklinde kayıtlı geçici yerleşme merkezleri de bulunmaktadır. Çiftlikler, genellikle Çiftlik-i Hacı Ali, Çiftlik-i Hacı Paşa gibi bir kişi adını taşıdığından, bu kişilere ait özel mülkiyet olabilirler. Kayıtlı vergilere bakılırsa, mezraalar gibi tahıl üretilmekte, hayvancılığa ait bir iz bulunmamaktadır. İlk defterde sadece bir çiftlik kaydı varken, 1518’de 6, 1530’da 7, 1541’de 5 ve son tahrirde yine bir çiftlik bulunmaktadır. Eğer katib hatası yoksa, özel mülk olduğundan veraset yolu ile parçalanması nedeniyle, son tahrirde çiftlik sayısı bire düşmüş olmalıdır.

Çiftlik hakkında fazla bilgi bulunmayan mufassal defterler, sınır veya senur için daha sınırlı bilgi verirler. Kazada bulunan sınırların biri, son tahrirde köy haline gelecek olan “Aslan” diğerleri ise, Hacı İsmail köyü yakınlarında, iki tanesi “Yunus Fırem” evladları, iki tanesi de başkalarının mülkü olan, 6 tane sınır kaydı bulunmaktadır.¹ Mikail köyü yakınında olan Aslan’ın deftere kaydı aynen şöyle yapılmıştır: “Sınur-ı Aslan, nezd-i karye-i mezbure. Mezraa-yı mezbure mülk-i meşruu Halil bin Emir Hacı Beg. Ber muceb-i hüccet-i şeriyeye ve mukarrername-i Sultan Bayezid Han. Halil Melik beg kulu olub evladı elindedir”² Yani burada, Mikail köyü yakınında bulunan Sınur-ı Aslan’ın Halil oğlu Hacı Beg’in meşru mülkü olduğu, Sultan Bayezid Han’dan alınan belgelerin (hüccet ve mukarrername) evladları elinde bulunduğu ifade edilmektedir.

Diğerlerinin de çoğunlukla özel mülkiyet olması ve bu isim altında tahıl vergisinden başka vergi kayıtlarının olmaması, sınır olarak belirtilen yerlerin, bir çeşit geçici yerleşme ve bir mezraa türü olabileceğini akla getirmektedir. Larende kazası çevresinde başka kazalarda da bulunan ve özellikle Mud kazasında yoğunluk kazanan³ “sınur”ların ne oldukları, ancak daha fazla araştırma ile tespit edilecektir.

¹ TT 63, s. 236.

² TT 63, s. 177.

³ TT 387, s. 280 - 282’de kayıtlı ve Mud’a bağlı 52 adet sınırdan 39.415 akçelik vergi alınmıştır.

Sonuç olarak, mülâssal tahrir defterlerinde kayıtlı olan mezraaların, bugün bilinen ve tarımsal amaçla kullanılan geçici yerleşme merkezleri olduğunu söyleyebiliriz. Köy merkezlerine uzak yerlerde bulunan ve tarıma uygun olan toprakların tarıma açılarak, buralarda tahıl üretilmesi Osmanlı İmparatorluğu yönetiminin de desteklediği bir yöntem olmuştur. Çünkü, bilindiği üzere tarımsal arazilerin genişleyip tarımsal üretimin artışı, yönetim için vergi, dolayısıyla da asker anlamına geliyordu. Bulunduğu yerin coğrafi özellikleri iyi olan mezraalar, zamanla sürekli yerleşmeye dönüşerek köy karakteri kazanmışlar, yeri iyi olmayanlar ise, genellikle ortadan kalkarak kaybolup gitmişlerdir. Kazada bulunan çiftlik ve sınırlar ise, az oldukları ve kayıtlarda açıklamaların yetersizliği nedeniyle daha fazla araştırmaya ihtiyaç duymaktadırlar.

2 - İDARİ BÖLÜNÜŞ

Bilindiği üzere, merkezi otorite kurabilmiş bütün devletler ilk dönemlerden beri, yönetimi iyi organize edebilmek, vergi ve asker toplamak vb. gibi nedenlerle ülkelerini bir takım idari ünitelere ayırmışlardır. Bu amaçla geniş arazilere sahip olan devletler topraklarını adı ve büyüklüğü değişse de bazı ünitelere bölerek yönetmişlerdir. Osmanlılar bir sahayı fethettikten sonra orada bulunan bütün yerleşme merkezlerini kendi idari yapılarına uygun olarak sınıflandırmıyorlardı. En küçük idari birim köy olup, önce bütün bağlıları ile birlikte köy idari ünitesini oluşturuyorlar, ardından sırasıyla nahiye, kaza, sancak ve vilayetleri teşkil ediyorlardı. Böylece bizim bu çalışmada da ele aldığımız şekliyle idari bölünüş ortaya çıkıyordu.

Genel hatlarıyla bütün Anadolu'nun birbirinden kesin hatlarla ayrılmış doğal yöreleri, eskiden beri Anadolu'nun çeşitli idari ünitelerden meydana gelen devletler halinde yönetilmesine yol açmıştır¹. Daha önce de sözü edildiği gibi, Persler döneminde "Satraplık"lar halinde idari ünitelere ayrılan Anadolu, Romalılar döneminde Perslerin satraplıkları temel alınarak, "Eyalet" lere ayrılmıştır. Roma döneminde "Asya Eyaleti" dahilinde kalan Larende'nin de içinde bulunduğu Lykaonia; Bizans döneminde bazı değişiklikler yapılarak Anatolia "Thema" sına dahil edilmiştir. Anadolu Selçukluları döneminde de şüphesiz idari bölünüş var idi. Bu dönemlerin idari bölünüşleri hakkında fazlaca bilgimiz olmamakla birlikte, Larende'nin Konya, Ermenak, Alaiye, Niğde, Aksaray, Kayseri çevrelerini içine alan geniş "Yunan Vilayeti" içine girdiğini biliyoruz.²

Anadolu Selçuklu devleti yıkılınca, kurulan beyliklerin genellikle doğal üniteler içinde kaldıklarını, doğal sınır olan dağlar ve nehirlerin aynı zamanda beylik sınırlarını teşkil ettiğini bir tarih atlasında, beyliklerin gösterildiği harita ile Türkiye'nin fiziki haritasının karşılaştırılmasından anlamak mümkündür. Bu beyliklerin alan bakımından en büyüklerinden birisi de yerşekillerine bağlı olarak geniş ünitelerden birinde bulunan Karamanoğulları olmuştur. Güneyde yüksek ve devamlı bir duvar gibi uzanan Toroslar sınır olmak üzere, Anadolu'nun bu kesimi, geniş platolar ve ovalar ile kaplıdır. Doğu

¹ Bu konu için bkz : B. Darkot, 1966. "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması", s. 31-48.

² Baykara, T. 1987. Türkiye'nin Tarihi Coğrafyasına Giriş I, s. 24 ve ayrıca Akdağ, M.1974. Türkiye'nin İktisadi ve İltimai Tarihi, C. I, s. 94 ve Vilayet-i Yunan'ın sınırları için kitap arkasındaki 2 nolu haritaya bakınız.

sınırını önce Hasandağ, ve Melendiz, bazen de biraz ileride bulunan Erciyes Dağı'nın oluşturduğu bu sahayı, batıda İçbatı Anadolu çığı adı verilen yüksek kesim sınırlamaktadır. Kuzeyde ise dağlık kesimlere göre daha belirsiz bir sınır olan Haymana platosu ile çevrelenmiş bu saha genel hatlarıyla ortası düz, üç taraftan yüksek sahalar ile sınırlanmış geniş bir ünedir. Adı geçen ünite "Eski Yunan Vilayeti" sahası olup, - aynı zamanda Toroslar ötesindeki topraklar hariç olmak üzere - Karamanoğulları beyliğinin kuruluş sahası olmuştur¹.

Larende ve çevresinin Karamanoğulları döneminde idari bölünüşteki yeri hakkında fazla bilgimiz olmamakla birlikte, beyliğe uzun süre başkentlik yapmış olması nedeniyle zamanın en büyük idari ünitelerinden birinin de merkezi olduğundan şüphemiz yoktur². Böylece Larende şehri hem devlet merkezliğini hem de bu idari ünitenin merkezliği görevlerini birlikte yürütmüş olmalıdır.

Karamanoğulları'nın zayıflayıp dağılması ile Larende ve çevresi XV. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı hakimiyetine girmiştir³. Osmanlı Devleti'nde ilk fethettikleri bir memlekete genellikle oranın o zamanki hakiminin adını veya ünvanını vermeleri gelenek olduğundan⁴, Karamanoğulları'ndan alınan topraklarda Karaman veya Karamanili adı ile yeni bir vilayet oluşturulmuştur. Bu sahalarda isim yanında, ele geçirilmeden önceki sınır ve idari birimler de muhafaza edildiğinden⁵ Karamanoğlu Devleti'nin idari bölünüşü hemen hemen aynen Osmanlı'ya intikal etmiş olmalıdır. Bilindiği üzere, Karamanoğulları ile Osmanlılar arasındaki mücadele uzun sürmüş, bu nedenle Osmanlı'nın Karamanlı topraklarını tamamen ele geçirmesi uzun sürede ve peyder pey olmuştur. Onun içindir ki Karaman Vilayeti (Beylerbeyliği)'nin kuruluş tarihi de kesin olmayıp, bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Karamanoğulları topraklarının fethi, Fatih Sultan Mehmed'in 1466 Karaman seferi ile büyük oranda tamamlanmıştır. "Bu seferden sonra Fatih, Karaman Devleti'ni, merkezi Konya olan bir beylerbeyilik şeklinde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandığını ve

¹ Akdağ, M.1974. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C.1, s. 240.

² Uzunçarşılı'nın "İbrahim Beyin Karaman İmaretı Vakfıyesi"nde görüleceği gibi (s. 108) Larende, hem nahiye hem de kaza olarak gösterilmiştir.

³ Bu süreç için, Yerleşmenin Evrimi bahsine bakınız.

⁴ İnalcık, H.1987. Arvanid, s. XIV, XV ve Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I, s. 159, dipnot 91.

⁵ Bu konuda Mentese Beyliği örneği için P.Wittok, Mentese Beyliği, s.105, Aydınogulları Beyliği için H.Akın, Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma, s. 96, ve Saruhanogulları Beyliği için F.Emecen, 16. Asırda Manisa, s. 2'ye bakınız.

buyuk oğlu Őhzade Mustafa'nın Konya beylerbeyi tayin edildiğini ilan etmiştir"¹. Kurulan bu yeni vilayetin yoneticisi olan Őhzade Mustafa'nın Konya'da olumu üzerine, 1471'de Cem Sultan Beylerbeyi olarak oraya gonderilmiŐtir².

Osmanlı öncesi sınırları korunan fetih toprakları, büyüklüklerine göre bir ya da birkaç sancak beyine verilmekteydi ki, sancak, İmparatorluğun gerçek idari ve askeri birimiydi³. Osmanlı İmparatorluğu'nda sancaklar, dolayısıyla da eyalet teşkilatı türlü sebeplerle, kısa devreler içinde bile hayli değişikliklere uğramıştır. Bundan dolayı, İmparatorluğun muayyen bir tarihteki teşkilatını ele alıp bunu "Osmanlı İdari Teşkilatı" diye mütalâa etmeye veya bu teşkilatı diğer devirlere de teşmil etmeye imkan yoktur⁴. Bu açıklamaya rağmen Larende'nin, Osmanlı idari bölünüşündeki yerini anlamak için kısaca Osmanlı idari teşkilatından bahsetmek yararlı olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun idari bölünüşü eskiden beri Şu şekilde tasvir edile gelmiştir: Memleket geniş birtakım vilayetlere (yahut eyaletlere) taksim olunmuŐtu. Beylerbeyi denen vali, hem mülki bir amir, hem de bu geniş bölgenin askeri Őefi idi ve Paşa Sancağı adını alan eyalet merkezinde otururdu. Vilayet de birçok sancaklardan (liva) teşkil olunmuŐtur. Her sancağın başında bir sancak beyi (yahut mirliva) bulunuyordu. Sancak ise birtakım kazaların birleŐtirilmesi ile meydana gelmişti. Kazayı idare eden kadının askeri salahiyeti yoksa da hem adli, hem idari amir vaziyetinde idi⁵. Osmanlılar bütün ülkeyi ve fethettikleri toprakları "adli ve askeri" olmak üzere iki kısımda idari tasnife tâbii tutmuŐlardır. Kaza ve nahiye olarak adlandırılan yerler adli, beylerbeylik ve livâ olarak isimlendirilen yerler ise askeri yönden idari birimlerdi⁶. Bu idari ünitelerin ifade ettiği alan zamanla epeyce değişikliğe uğramıştır. XV. yy'da vilayet terimi, Anadolu, Rumeli gibi son derece geniş birimler veya 20 - 50 köyden oluşan küçük birimler için kullanılmaktaydı. Sancak açık bir terimken kaza - nahiye gibi alt düzeydeki birimleri tanımlamak genellikle zordu⁷.

¹ Kuran, A.1969. "Karamanlı Medreseleri", s. 209.

² Şakiroğlu, M.1993. "Cem Sultan", s. 283.

³ İnalçık, H. 1991. "Osmanlı Fetih Metodları I", s. 22.

⁴ Turan, Ő.1961. "XVII. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı", s. 202 ,ayrıca Osmanlı döneminde Anadolu'nun çeşitli zamanlardaki idari bölünüşü için bkz: Baykara, T. 1987. Türkiye'nin Tarihi Coğrafyasına Giriş I.

⁵ Akdağ, M.1995. Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, s. 86.

⁶ Erdoğru, M.A.1992. "Karaman Vilayetin'in İdari Taksimatı", s. 425.

⁷ Faroğhi, S. 1979. "XVI. yy'da Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar", s.42.

Zamanla değişmesine rağmen, Osmanlı Devleti mulki teşkilatında, XIV. yy'ın ikinci yarısından itibaren, liva veya sancak tabirleri kullanılmıştır¹. Daha sonra fetihlerle topraklar genişleyince “XVI.yy'dan itibaren beylerbeyi yönetimindeki en büyük idari ünite vilayet”² (sonra eyalet) haline gelmiştir. Osmanlı mülki teşkilatında vilayet veya eyaletten bir derece aşağı ve kazadan bir derece yukarı olan liva (sancak), sancak beyleri tarafından yönetiliyordu³. Sancak beyi belli bir bölgenin timarlı sipahilerinin kumandanı olmasına karşı, beylerbeyi Osmanlı Devleti'nde taşra kuvvetlerinin kumandanı ve çeşitli sancaklara dağılmış beylerin topluca amiri durumundaydı⁴. Birden fazla sancaktan oluşan eyaletlerde vali olan eyalet paşasının bulunduğu sancağa “paşa livası” veya “paşa sancağı” deniliyordu⁵.

Buraya kadar Osmanlı idari bölünüşünün en büyükten küçüğe doğru vilayet (eyalet) - liva (sancak) - ve kaza şeklinde olduğu görülmektedir. Bunlara ilave olarak dördüncü sırada, en küçük idari birimler olan köylerin birleşmesiyle meydana gelen nahiyeler gelmektedir. Ancak, nahije tabiri Osmanlı İmparatorluğu'nda coğrafi ve idari manada küçük veya büyük bir çevreyi ve bölgeyi bazen de, çok geniş bir muntakayı ifade etmektedir. Gökbilgin'e göre nahije, anlamı açık olmadan ilk dönemlerden itibaren çeşitli anlamlarda kullanılmış ve sonunda kazanın bir derece altındaki idari ünite anlamını kazanmıştır⁶.

Osmanlı Devleti, başlangıçta biri 1362'de kurulan Rumeli Beylerbeyliği, diğeri 1393'te kurulan Anadolu Beylerbeyliği olmak üzere iki eyaletten oluşmaktaydı⁷. Daha sonra Sivas, Amasya ve Canik çevresinin Osmanlı topraklarına katılması, 1413 yılında bu sahada Rum Beylerbeyliği'nin kurulmasını gerektirmiştir. Karaman'ın beylerbeyliği olması ise, Karaman fethinin tamamlanıp, 1476'da ilk Karaman tahririnin yapılması iledir⁸.

¹ Uzunçarşılı, İ. H.1957. “Liva”, s. 63.

² Heffening. 1986. “Vilayet”, s. 317.

³ Uzunçarşılı, İ. H. 1957. “Liva”, s. 63.

⁴ Kunt, M. 1975. Sancaktan Eyalet, s. 26.

⁵ Uzunçarşılı, İ. H. 1957. a.g.e, s. 63.

⁶ Gökbilgin, T.1964. “Nahiye”, s. 37.

⁷ Varlık, M. Ç.1987. “XVI. yy Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya”, s. 202.

⁸ Erdoğan, M. A. 1992. “Karaman Vilayeti'nin İdari Taksimatı”, s. 426. Karaman Beylerbeyliği'nin kuruluş tarihinin 1468,1470,1483 ve 1512 olduğunu söyleyenler varsa da - İlk tahrir dayanarak - biz de 1476 tarihini kabul etmek istiyoruz.

1476'da Mevlana Yıldız tarafından yapılan ilk Karaman tahririni¹ kapsayan defter günümüze ulaşmanuŖsa da aynı tarihli bir evkaf defterine göre, Karaman, Konya, Larende, SeydiŖehir - Bozkır, BeyŖehir, AkŖehir, Ilgın, Niğde - Ŗucaeddin ve Anduğu, ŖrgŖp, Ereğli, Aksaray ve KoŖhisar Vilayetlerinden² oluŖmaktaydı³. Karamanoğulları dŖnemi idari bŖlünüŖu izlerini bŖyŖk ŖlçŖde yansıtan bu defterlerden sonra bir dizi deĖiŖiklikler birbirini takip etmiŖtir. 1483 tarihinde hazırlanan baŖka bir evkaf defteri bu deĖiŖikliklerin ilk basamağı durumundadır. Buna göre Karaman Vilayeti; Konya, Belviran, Larende, SeydiŖehir, BegŖehir, Çemen, AkŖehir, Ilgın, Niğde, Anduğu, ŖrgŖp, Ereğli, Aksaray, KuŖhisar ve Kayseriye kazalarından⁴ oluŖmaktaydı⁵. Bizim çalıŖma dŖnemizin baŖına ait olan, yani H.906 / M.1500 yılında yapılan baŖka bir tahrirde ise Karaman Vilayeti idari bŖlünüŖu ŖŖyle gŖsterilmiŖtir: Konya, Larende, Belviran, Aladağ, SeydiŖehir, BegŖehir, AkŖehir, Ishaklu, Ilgun, Aksaray, EreĖli⁶. Mufassal defterler ile Evkaf defterlerinin farklı Ŗekillerde hazırlanması nedeniyle olacak, aynı tarihli bir evkaf defterinde idari bŖlünüŖ biraz farklıdır. Buna göre: Konya, Belviran, Larende, SeydiŖehir, BegŖehir, Çemen, AkŖehir, Ilgın, Niğde, Anduğu, ŖrgŖp, Ereğli, Aksaray, KuŖhisar, Kayseriyye, Ermenak, Mud, GŖlnar ve Silifke⁷.

TT 63 nolu defterde, defterlerin zaman içinde farklı Ŗekillerde tutulması nedeniyle olacak, idari bŖlünüŖün yine deĖiŖtiĖi gŖzlenmektedir. 1518 tarihli bu deftere göre idari birimler: Konya, Larende, Belviran, Aladağ ve Ereğli'dir. İçinde en fazla sahayı kapsayan ve tarihi kesin belli olmayan TT 455'e göre: Konya, Larende, Belviran, Aladağ, BegŖehir, SeydiŖehir, AkŖehir, Ilgun, Çimenili, Ishaklu, Ereğli, Aksaray, KuŖhisar, Niğde, Karahisar-ı DevelŖ, ŖrgŖp, ve Anduğu kazaları, Karaman Vilayeti'ne bağlıdır. YŖzyıl ortalarına doğru idari bŖlünüŖ oturmaya baŖlamıŖ ve TT 415'de kazalar Ŗu Ŗekilde sıralanmıŖtir: Konya, Larende, Belviran, Aladağ, AkŖehir, Ishaklu, Çimenili, Ilgun, Ereğli

¹ Fazlası için YerleŖmenin Evrimi kısmına bakınız.

² Sonrakı dŖnemlerde olduğu gibi bu defterlerde de bazı terimler hatalı ya da birbirinin yerine kullanılmıŖ olmalıdır.

³ AkgŖndŖz, A. 1991. Osmanlı Kanunnameleri. C. III, s. 305 ve biraz farklı Ŗekliyle Uzluk, F.N. 1958. Fatih Devri, s. 1-74.

⁴ Liva (Sancak) olacak.

⁵ O.116/1, Varak 1b.

⁶ 387 Numaralı defter, s. 1-11.

⁷ TK 565, s. 1 vd.

ve Kuşhisar¹. İncelediğimiz son tahrirlere, yâni 1584 yılında Karaman Vilayeti idari bölünüşü: Konya, Sahra-yı Konya, Hatunsaray, Saidili, Sudiremi, Larende, Kaş, Belviran, Aladağ ve Ereğli kazaları şeklini almıştır².

Görüldüğü gibi idari bölünüş farklı defterlerde oldukça değişik özellikler kazanmıştır. Farklılığın sebepleri zaman içinde idari teşkilatın, mevzuatın ve defter tutma özelliklerinin değişmesi olabilir. Adı geçen sebeplerden dolayı imparatorluk genel idari bölünüşünün sık sık değişmesine bağlı olarak Karaman Vilayeti'nin de idari bölünüşü değişmiştir. "XVI.yy boyunca Karaman Beylerbeyliği'nin değişmeyen sancakları Konya, Beyşehir, Akşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri"³ olurken, Osmanlı fethinden itibaren sancak olan Larende, bu fonksiyonunu XVI. yy ilk çeyreğine kadar sürdürmüş, bir süre sonra⁴ Larende sancağı idari fonksiyon açısından bir basamak gerileyerek Konya (Paşa) Sancağı'nın bir kazası durumuna getirilmiştir.

Genel hatlarıyla idari teşkilatı verilen imparatorlukta, bütün idari ünitelerin bir sınırının olduğu muhakkaktır. En küçük idari ünite olan köyden, eyalete kadar bütün sınırlar - uzun süre işleyebilmesi için - genellikle "doğal sınır" olmalıdır. Bu konu şimdiye kadar yapılan çalışmalarda hep vurgulana gelmiştir. Osmanlı mülki idare sınırları büyük akarsu, göller ile sıradağların ve tek dağların su ayrımları ile doruklarına ve halkın hala kullandığı "akar-bakar" tabirine uygun olarak belirlenmiştir. Akar-bakar deyimi XVI.yy Osmanlı belgelerinde dağların, yaylakların ve vadilerin hangi idari bölgeye, hangi yüzünün ait olduğunu belirtmek için kullanılmıştır⁵. Başka bir deyişle sınırlar büyük ölçüde su bölümü çizgilerinden, akarsulardan geçirilmiş, dolayısıyla idari sınırlar tespit edilirken sahanın jeomorfolojik özelliklerine birinci derecede önem verilmiştir⁶.

¹ 387 Numaralı defter, s. 1-11.

² TK 104 ve TK 113, fihristi.

³ Erdoğan, M. A.1992. "Karaman Vilayeti'nin İdari Taksimatı", s. 427.

⁴ TT 63 (M 1518)'de Larende hala "liva" dır. H.937 / M.1530 tarihli TT 387 nolu defter fihristinde de Larende Liva olarak yazılmış ama üstüne şöyle bir ilave not düşülmüştür. "Sancaklıktan bozulmuştur. Sipahileri Konya sancağı sipahileri ile eşerler". TT 387, s. 2 ve Akgündüz, A.1993. Osmanlı Kanunnameleri, C.VI, s. 23 ve 48.

⁵ Kırzioğlu, F. 1975. "Osmanlı Mülki İdaresinde "Akar-Bakar"a Göre Sınırların Çizilmesi ve Devlet Sınırlarında "Korganlar", "Deliktaşlar", s. 112.

⁶ Yinanç, R. - Elibüyük, M.1988. Maraş Tahrir Defteri (1563). C. I, s. XXX ve Elibüyük, M. 1990. "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler", s. 19 ile H. Doğru.1992. XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, s. 87.

Osmanlı İmparatorluğu'nda en küçük idari ünite olan köyde "sınır kavramı", timar sistemi ve devletin ekonomik politikası gereğince olmak zorundaydı. Çünkü Osmanlı yöneticileri mümkün olduğu kadar çok vergi toplayabilmek için hakimiyetindeki bütün toprakları, bir sipahi yönetiminde reayaya işlettiriyordu. Reaya elindeki topraklar ise çift, nim çift, bennak, zemin, dönüm şeklinde bulunduğundan, yerine göre büyüklüğü değişse de mutlaka sınırları belli idi. Alınan vergiler toprak miktarına göre alındığından toprağın büyüklüğü, geliri toplayan sipahiler arasında karışıklık olmaması için de köylerin sınırları belli olmak zorundaydı. Köylerdeki sınırlamanın sadece mera,orman vb bakımından reaya için değil, bizzat timar sahibi için bir çok bakımdan büyük bir önemi vardır. Çünkü bir timar sahibi kendisine ait bir köyün sınırı içine hariçten gelip ekip biçenlerden öşür ve dönüm resmi, yahut geçici bir zaman için, mesela sadece kışlayanlardan tütün (duhan) resmi, koyunlarından kışlak resmi gibi vergiler alırdı¹. Bir köydeki reayanın bütün topraklarını düşündüğümüzde o köyün sınırı oluşuyor, köy grupları düşünüldüğünde ise sırasıyla nahiye, kaza, liva ve vilayet sınırları belirleniyor olmalıydı. Varolan köyler arasında boş arazi kaldığında ya çevre köyler orayı mezraa olarak değerlendiriyor², yada devlet politikası gereği oraya köy kuruluyordu. Dolayısıyla sadece köyün değil, köyün bağlısı olan mezraanın bile sınırları belirlenmiş oluyordu. Osmanlı bu sistemi, bazı bozulmalar olsa bile sonuna kadar korumuştur.

Hemen hemen bütün faaliyeti ziraate ve hayvancılığa dayanan köylerin, bu yüzden istismar (kullanım) sahaları hudutlarla belli edilmiştir³. "Her karye ve mezraanın cihet-i hudutları ikiden halî değildir: Ya mümtaz-ı muayyen veya meşa-ı gayri muayyendir, ala kulli takdîrin mukarrerdir ki, memaliki mahrusada vaki olan bilad ve kura ve kıfa ve mezari birbirine mutassıldır, husus-ı meşa ve müşterek ül-hudud olan karyelerin meşaiyyet üzere olmaları arza müzayekaları kemal olup ittisal andandır"⁴, ve "sınırı muayyen ve mümtaz olan karyelerin..."⁵ gibi ifadeler karyelerin sınırlarının varlığına kanıt teşkil etmektedirler. Sınırlar gayri muayyen olduğu takdirde gerek reaya gerekse dirlik

¹ İnalçık, H. 1987. Arvanid, s. XXIX.

² Kullandığımız defterlerde bu konu için bir çok örnek vardır.

³ İnalçık, H. 1987. Arvanid, s. XXVIII.

⁴ TTK Yazma 34'den naklen İnalçık, H. 1987. Arvanid, s. XXVIII.

⁵ Barkan, Ö.L. 1943. Kanunlar, s. 281.

sahipleri arasında münazaa eksik olmazdı. Bir amacı da sınırları tespit etmek olan tahrirlerden sonra ihtilafli yerlerde tahkikat sonucu ilgililere bir “sınırname” verilirdi¹. “...ve kuzat ve nüvvab reaya beyninde mera davası için virdikleri hüccet *sınırname* değildir, *sınırname* oldur ki emr-i şerifle kesilmiş ola”².

Köy sınırlarını tayin için ekseriya sınır taşları kullanılmaktadır. “Bir sipahinin sınuru bozulup sınırları belürsüz olsa ol karye ahalisi ile üzerine varılup vaz-ı alaim olan taşları dikmek kanundur.”³ Faydalandığımız belgelerde de köylerde sınırların olduğunu gösteren ve aşağıda nakledilen alıntılar, XVI. yy’da köylerin sınırı olduğunu şüpheye bırakmayacak şekilde ispatlamaktadır.

1500 tarihli evkaf defterlerinde vakıfların geliri arasında sayılan zemin ve bağları tarif ederken “Sınur-ı Kürd, sınır-ı Ağras, sınır-ı Yeniceköy”⁴ gibi açıklama yapması, yine aynı defterde “... Şeyh Halil’in olub karye-i Kürd sınırında...”⁵ şeklindeki kayıtlar bu açıdan önemlidir. 1541 yılında hazırlanan mufassal tahrir defterde yine buna ait birçok örnek vardır. “Mezraa-yı Karabörk ve Alpgazi nezd-i sınır-ı karye-i mezbure (Üzeyir)⁶, mezraa-yı Avşarcık nezd-i sınır-ı karye-i mezbure ve mezraa-yı Yarımca nezd-i sınır-ı karye-i mezbure (Mervan)⁷, mezraa-yı Karacakuyu der sınır-ı karye-i Divle”⁸. H.1172 gibi daha geç tarihli bir belge ise, sınır ihlali yüzünden anlaşmazlık çıktığı ve ilgili yöneticilerin adı geçen sınırı teftiş ve kontrol etmeleri ile ilgilidir. Bu belgede aynen şu ifadeler kayıtlıdır: “...kendü hudutlarına kanaat itmeyüp ziyadeye tecavüz ile ....”, “...ferman-ı alişan mucebince karye-i mezburun hudud-ı sınır-ı teftiş ve tefahhus olundukda...”⁹.

¹ Inalcık, H. 1987. a.g.e. s. XXVIII.

² Barkan, Ö.L. 1943. a.g.e. s. 282.

³ D.T.C.F. Saip yazma 762’den naklen Inalcık, H. 1987. a.g.e. s. XXIX.

⁴ TK 565 muhtelif yerler.

⁵ TK 565, s. 75b.

⁶ TT 415, s. 128.

⁷ TT 415, s. 129.

⁸ TT 415, s. 140.

⁹ TT 615, s. 26/Ek-1.

Şu durumda Osmanlı İmparatorluğu'nda en küçük idari ünite olan köylerin işleyen bir sınırı var idi. Kanunen olması gereken sınırlar o dönemde "sınırname" ile belgelenirdi. Aslında köy sınırları Osmanlı'dan çok daha önceki dönemlerden beri var olup, Osmanlı İmparatorluğu'nda köy sınırları kadı tarafından belirlenip sınırnamelere kaydedilirdi¹. Bu belgeler yüzyıllar boyunca kullanılarak günümüze kadar aktarılagelmiştir. O halde bugün Türkiye'de köy muhtarlıklarında bulunan "hudutname"² adı verilen belgeler sınırnamelerin devamından başka bir şey değildir.

Hütteroth, Türkiye'de sınır kavramının XX. yy'da oluştuğunu söylese de³, görüldüğü gibi belgelerde "köy sınırından, köy sınırı yakınında olmaktan ve sınır anlaşmazlıklarından" bahseden bir çok örneğin olması, o dönemde köy sınırlarının varlığını ve önemini yeterince vurgulamaktadır. Hatta sadece var olması değil, işleyen bir sınır kavramı olması belgelerde bu tarz ifadelerin artmasına yol açmıştır. Köy sınırlarının varlığı ise, köy sınırlarına bağlı olarak kaza sınırı, onlara bağlı olarak da sancak ve eyalet sınırlarının olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu bilgiler ışığında mufassal tahrir defterlerine dayanarak XVI. yy Larendе'sinin idari bölünüşü hakkında şunlar söylenebilir: Karamanoğulları'nın başkenti iken aynı zamanda devletin en önemli idari biriminin de merkezi olan Larendе, Osmanlı fethi ile birlikte, bir sancak (liva) haline getirilerek merkezliği Konya Sancağı'na verilen Karaman Vilayeti'nin (eyalet) bir parçası yapılmıştır. Fakat yukarıda belirtildiği gibi, XVI. yy başlarında⁴ sancaklıktan bozularak, kaza haline getirilmiştir. Bu son değişiklik ile Larendе, bundan sonra XVI. yy sonlarına kadar kaza olarak kalmış, son tahrirde bütün vilayette uygulanan bir değişiklik ile nahiye olarak kabul edilmiştir.

Daha önce yerşekillerine göre sınırları verilen Larendе kazası, Karaman vilayetinin merkezi, yani paşa sancağı olan Konya'nın bir kazası olarak kalmıştır. Kaza Konya Sancağı'nın güneydoğusunda, Torosların aniden yön değiştirdiği bir sahada yer alır. Bu sahayı üç yönden Konya Sancağı'nın diğer kazalarından, güneybatıda ve batıda Belviran,

¹ İnalçık, H. 1994. Ottoman State, s. 175.

² Özçağlar, A. 1996. "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler", s. 8.

³ Hütteroth, W. D. 1968. Siedlungen, s. 97,98.

⁴ Elimizdeki mufassal tahrir defterlerinin fihristlerinde Larendе, "Liva" olarak belirtilmesine rağmen, defter içinde "kaza" şeklinde yazılmıştır. Bu nedenle sancaklıktan bozulmanın kesin tarihini tespit etmek mümkün olmamıştır.

kuzeybatıda Sahra-yı Konya, kuzeyde Eskiil, doğuda Ereğli ve güneyden ise İçil Sancağı'na bağlı Mud kazası sınırlandırmaktaydı. Yüzyıl içinde bazı değişiklikler olsa da, uzun süre Larendede kazasının komşuları bunlar olmuştur (Harita:10-11-12).

Elimizdeki ilk defter TT 40'a göre Larendede, fihristte liva olarak kaydedilmesine rağmen, defter içinde bir kaza durumundadır. Önce hassa-yı şehzade karyeleri yazılmış olan kazanın 4 nahiyeden meydana geldiği gözlenmektedir. Buna göre Larendede kazasının nahiyeleri, Merkez (Larendede), Kaş, Mazanşehir ve Sarayözü nahiyeleridir. Toplam 165 karyesi bulunan kazanın, 121 tanesi Larendede nahiyesine, 23 tanesi Kaş nahiyesine, 15 tanesi Mazanşehir nahiyesine ve 6 tanesi de Sarayözü nahiyesine bağlıdır. 1500 yılına ait idari bölünüşün gösterildiği haritamız incelenirse sanki XX. yy Karaman idari bölünüşüne bakılıyormuş hissi vermektedir (Harita:10). Çünkü isimler değişse de hemen hemen aynı sahaların idari bir üniteye toplandığı fark edilebilir.

Şöyle ki, bugün 18 köyü bulunan ve merkezi Kılbasan olan bucak ile XVI. yy'da merkezi Mazanşehir olan nahiyeye küçük farklar ile aynı sahada yer almaktadır. 23 karyesi olan Kaş nahiyesi, bugünün "Bucakkişla bucağına" karşılık gelirken, Sarayözü nahiyesi de bugün biraz genişleyerek "Ayrancı ilçesine" dönüşmüş gibidir. Geriye kalan Larendede merkez nahiyeye bugünkü sınırlar ile kabaca uymaktadır. Larendede kazası nahiyelerinden Larendede ve Mazanşehir'nin merkezleri var iken, Kaş ve Sarayözü nahiyelerini isimlerini bir merkezden değil de bir saha isminden almış olmalıdır.

Kullandığımız ikinci defter TT 63'e göre Larendede, hâla eski idari fonksiyonunu korumaktadır. Bu deftere göre Larendede, Vilayet-i Karaman'a bağlı Konya, Beyşehir, Akşehir, Aksaray ve Niğde gibi bir "Liva"dır¹. Yine aynı yerde Liva-ı Larendede'nin, Larendede (Merkez kaza karşılığı), Ereğli, Bilviran ve Eskiil kazalarından oluştuğunu görüyoruz. Yine aynı kaynaktan ise Larendede kazasının, bugünkü idari bölünüş düzenine uygun olarak, Larendede (Merkez nahiyeye karşılığı), Kaş, Mazanşehir ve Sarayözü nahiyelerinden oluştuğunu² görmekteyiz³.

¹ TT63, s. 3-5 ve Akgündüz, A.1991. Osmanlı Kanunnameleri, C III, s. 305 ve 311.

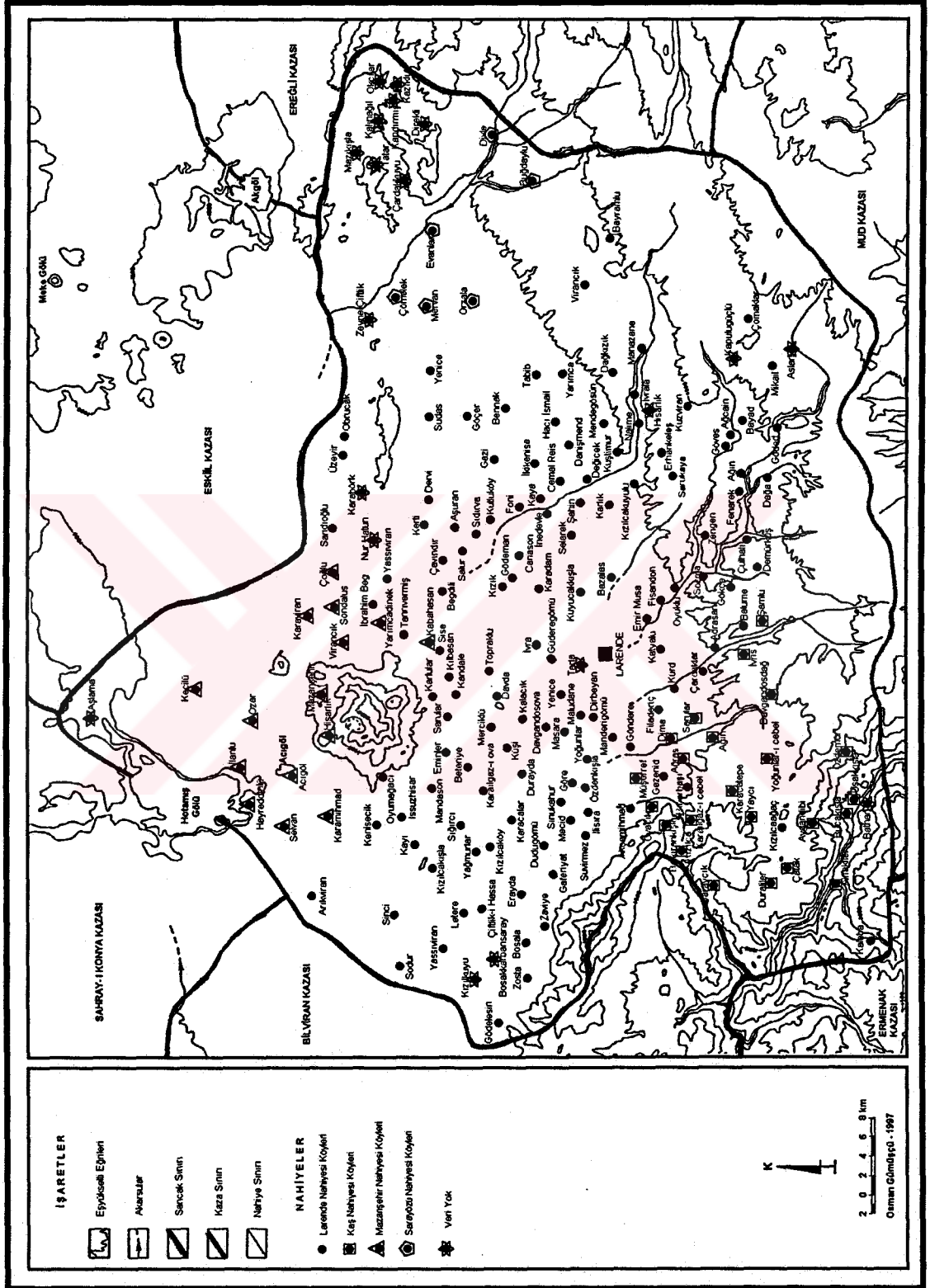
² TT63, s. 3-5 ve Akgündüz, A. 1991. a.g.e. C III, s. 305 ve 311.

³ Sistem bugünkü ile aynı görünmektedir. Çünkü bugün Karaman ili merkez ilçe ile beraber 6 ilçeden oluşmaktadır. Merkez ilçe yani Karaman ilçesi ise merkez nahiyeye dahil 4 nahiyeden (Merkez, Bucakkişla, Kılbasan ve Yeşildere) meydana gelmektedir.

LARENDE KAZASI İDARİ BÖLÜNÜŞ HARİTASI (1500)

Harita : 10

TT 63 ve TT 415'e göre 4 nahiyeden meydana gelen Larende kazasının toplam 166 karyesi vardır. Bu nahiyelerden en büyüğü 121 karyesi olan merkez nahiyedir. Kaş nahiyesinin 27 karyesi, Sarayözü nahiyesinin 3 karyesi ve Mazanşehir nahiyesi'nde Sarayözü gibi 3 karyesi vardı. Buraya kadar TT 40 ile aynı gibi gelse de ilgili haritalara bakıldığında öyle olmadığı hemen anlaşılmaktadır. Çünkü nahije isim ve sayıları değişmemiş ama bunlara bağlı olan karyeler değişmiştir (Harita 11).

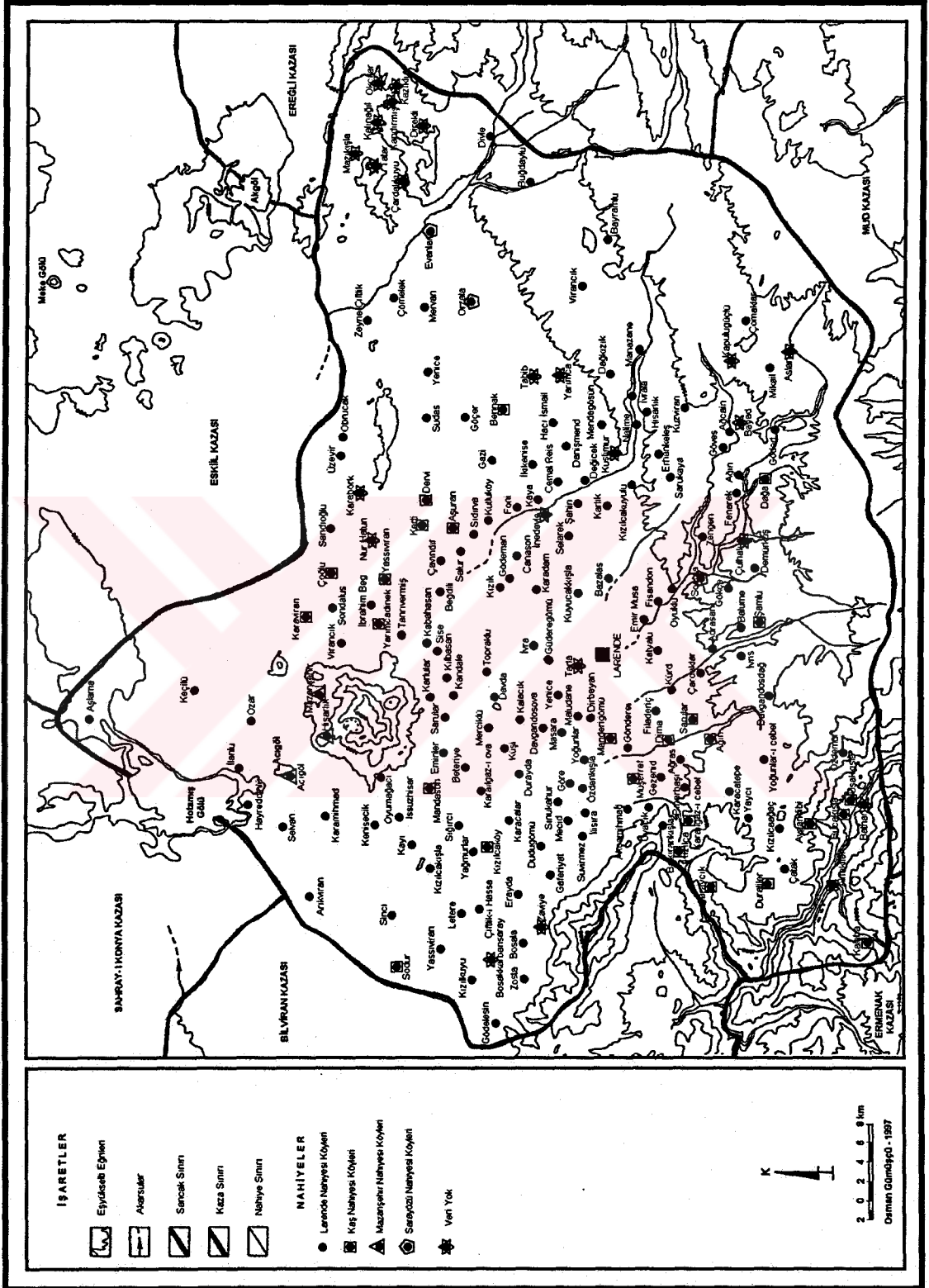
Bu değişiklikten çıkan sonuç ise önceden var olan “**nahije sınır bütünlüğünün**” artık kalmadığıdır. Gerçekten de özellikle Merkez ve Kaş nahiyelerine bakılırsa, sınır bütünlüğünün olmadığı görülür. Sarayözü ve Mazanşehir nahiyesi ise zaten çok az karyeye sahip olduğundan böyle bir sorun yoktur. Durumu ilk fark ettiğimizde bize çok ilginç gelen bu durum sadece buraya has bir özellik mi, yoksa imparatorluğun başka yerlerinde de var mı, şimdilik bilemiyoruz ama tarihi coğrafya çalışmalarının sayısı arttıkça bu problemin ortadan kalkması beklenebilir. Kanımızca bu özellik, Larende kazası'nda nahiyelerin oluşturulmasında sınır bütünlüğü, bir birlik oluşturma fikrinin değil “gelir toplama” amacının ön plana çıkmasından meydana gelmiştir. Çünkü, dirlik sahibi olan sipahiler, vergilerini topladıkları köylerin sayısını artırmak için böyle farklı yerlerden köylere sahip çıkmış olabilirler. XVI. yy ortalarından itibaren imparatorlukta ortaya çıkan karışıklıklar sonucu sipahilerin daha önce kendilerine ait olmayan karyelere sahiplenmeleri, tahrir eminlerinin de onlara inanarak hata yapmalarından kaynaklanmış olsa gerektir. Eğer karyeler bir hata sonucu karışık yazıldılar ise bu defa da Larende kazasının özellikle parçalandığı fikri karşımıza çıkmaktadır.

Mazanşehir nahiyesinin¹ az sayıda köyü olmasının sebebi Mazanşehir'nin eski önemini kaybetmesindedir. Yerleşmenin evrimi kısmında da belirtildiği gibi, Mazanşehir, bugünkü kilise harabelerinden de anlaşılacağı üzere Roma - Bizans döneminde önemli bir merkez idi. Türklerin Anadolu'yu fethiyle azalan hıristiyan sayısına bağlı olarak bu merkezde eski önemini kaybetmeye başlamıştır. Buranın Karamanoğulları dönemi

¹ TT 415'de Mazanşehir nahije değildir. TT63'de bu nahiyeye bağlı olan Acıgöl ve Hisarlık karyeleri ise 1541'de kayıt edilmemiştir, Bknz. TT 415, s. 114-195.

LARENDE KAZASI İDARİ BÖLÜNÜŞ HARİTASI (1541)

Harita : 11

sonlarında hala bir nahiye merkezi olması¹ bu süreci kanıtlamaktadır. TT 63'de görüleceği gibi Osmanlı dönemi başında da aynı statusünü korumuş, ama sonra bu özelliğini de kaybederek köy konumuna kadar gerilemiştir.

Yüzyılın ortalarına 1541 yılına gelindiğinde ise, idari bölünüş çok az farkla aynen devam etmiş görünmektedir. Merkez, Kaş ve Sarayözü nahiyeleri varlığını korurken yukarıda da söylendiği gibi Mazanşehir nahiyesi kaldırılmış olmalıdır. Larende kazasının toplam köy sayısı önceki deftere göre üç eksilerek 163'e düşmüştür². Bir yanlışlık sonucu veya unutulduğu için yazılmadığını zannettiğimiz bu karyeler dışında diğer karyelerde hiç bir değişiklik yoktur. Larende merkez nahiyesi ile Kaş nahiyesinde değişiklik yokken, Sarayözü nahiyesinde öncekinden farklı olarak sadece Orzala karyesi'nde Sarayözü nahiyesine tâbîlik yazılmış³ diğerlerinde yazılmamıştır. Biz unutulduğunu kabul ederek bu nahiyenin önceki defter ile aynı idari bölünüşe sahip olduğunu varsayıyoruz. Bu duruma göre Larende merkez nahiyesine tabii 120 karye, Kaş nahiyesine tabii 27 karye, Sarayözü nahiyesine 3 karye (Orzala, Evanlar, Sosma) ve Mazanşehir nahiyesi ise Acıgöl, Hisarlık ve Mazanşehir olmak üzere 3 karyeden meydana gelmiştir (Harita:11).

TK 104'e göre idari bölünüş yazımında eğer bir hata yok ise Konya sancağına bağlı kazaların statüleri değiştirilerek, hepsi nahiye durumuna indirilmiş, ayrıca daha önce kaza olmayan bazı nahiyelerde diğerleri gibi nahiye haline getirilmiştir. İki cildten oluşan "Defter-i Mufassal-ı Liva-ı Konya" isimli deftere göre Konya sancağı şu nahiyelerden oluşmaktadır : Sahra-yı Konya, Hatunsaray, Saidili, Sudiremi, Larende⁴, Kaş, Belviran, Aladağ, Ereğli⁵.

TK 104'de 65 karyesi olan Larende nahiyesinde önceden Larende kazası karyeleri arasında sayılanların çoğu yazılmamıştır. Bunlar Kaş nahiyesi altında TK 113'e kaydedilmişlerdir. Burada sınır bütünlüğünü bozmamak için her ikisine birden Larende kazası denilmeye devam edilecektir. 111 karyesi olan Kaş nahiyesinide ekleyince karye

¹ Uzunçarşılı, İ.H.1937. "İbrahim Beyin Karaman İmateri Vakfiyesi", s. 106, dipnot 10 ve s. 108. Burada Uzunçarşılı Mazanşehri'ni, Kırınşehri ve Miranşehri olarak şüpheli okumuş, Mazanşehri olarakda okunabileceğini belirtmiştir. Hem bu açıklama, hem de Miranşehri'ne tabii nam-ı diğer İbrahimöyüğü olan Keçikuyu (Kıçıkuyu olacak) isimli köyün varlığını söylemesinden anlaşılacağı gibi Kırınşehri, haritamızda gösterilen Mazanşehri'dir.

² Eksilen köyler Acıgöl, Hisarlık ve Mecid'dir.

³ TT 415, s. 169.

⁴ Birinci cild TK 104.

⁵ İkinci cild TK 113.

sayısı 176 olmaktadır. Sayı artmış olmasına rağmen, önceden var olan bazı önemli karyelerin bulunmadığı dikkati çekmektedir. Adı geçen karyelerden İvrıs, Dağdavgandos, Balume, Çardaklar, Merciklü, Çoğlu, Sıdırva ve Göves'in eksikliği fark edilmektedir. Bu sorunda TT 615 nolu defter incelendikten sonra çözülebilmıştır¹. Larende kazasına tâbiliği kaydedilen bu karyelerinde eklenmesiyle Larende kazası karye sayısı 184'e çıkmıştır. Şu halde son duruma göre Larende nahiyesinin karyeleri önceki dönemlere göre çok azalarak 73'e düşerken, Sarayözü ve Mazanşehir nahiyeleri kaldırılmış ve Kaş nahiyesi karye sayısı da 111'e çıkmıştır. Son haritada da görüldüğü gibi bu dönemde de nahije sınırlarının "sınır bütünlüğü" olmayıp, XVI. yy başlarında kazandığı karakterini devam ettirmektedir (Harita:12).

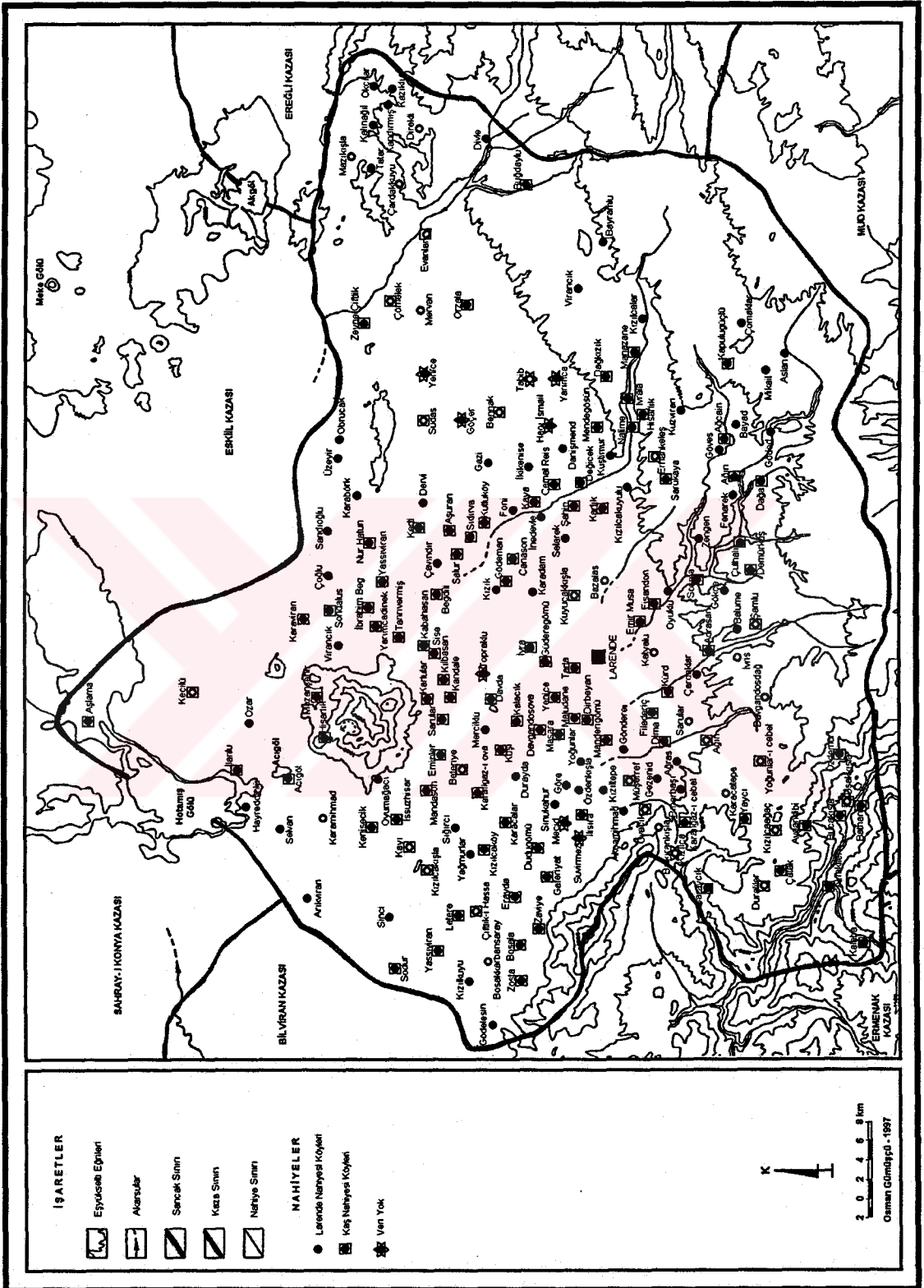
Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin eline geçmesiyle birlikte idari fonksiyon açısından gerileme sürecine giren Larende, sancaklıktan kazalığa inmiştir. Karamanoğlu Devleti'nin başkenti ve aynı zamanda şehrin bulunduğu sahanın idari ünite merkezliğini yapmış iken, fetihten sonra gerileyerek, Konya'nın merkez olduğu bir vilayetin kazası durumuna getirilmiştir. Yüzyıl içinde imparatorluğun genelinde meydana gelen idari değişiklikler nedeniyle bölünüşteki kararsızlık devam etmiştir. Yüzyıl başında 4 nahiyeden meydana gelen Larende kazası, zamanla idari bölünüşteki düzenini kaybetmiştir. Öyle ki 1500 yılı tahririnde nahiyeler arasında sınır bütünlüğü varken, 1518 tahririnden itibaren nahiyelerdeki sınır bütünlüğü kaybolmuştur ve nihayet 1584 yılı tahririnde Larende ve Kaş olmak üzere iki nahije olarak kaydedilmiştir. Nahije sayısı ve sınırları değişse de, nahiyeler bir bütün olarak ele alındığında, tahrirlerin hepsinde "aynı kaza sınırının" korunduğu gözlenmektedir. Karye sayısındaki artışlara rağmen sınır sabit kalmıştır. Karye artışları ise daha önce mezraa, sınır, zaviye olan yerlerin karye haline gelmesi veya göçerlerin karyelerini aynı kaza sınırı içinde kurmaları nedeniyle değişiklik yapmamıştır.

XVI. yy Larende kazası idari bölünüşü böylece görüldükten sonra, son olarak bugünkü idari bölünüş ile karşılaştırıldığında büyük bir benzerlik göze çarptığını söylemek gerçekten dikkat çekicidir.

¹ Tarihi, şekli, yazımı TK 104 ve TK 113 nolu defter ile aynı olan defterde, bu karyeler Sultaniye İmaretine vakıf kaydedilmiştir. İlk bakışta bu haliyle defterin evkaf defteri olduğu zannedilebilirdi, her özelliği ile mufassal tahrir defteri gibi hazırlandığından "hariç - ez mufassal defter" demek daha doğru olacaktır.

LARENDE KAZASI İDARİ BÖLÜNÜŞ HARİTASI (1584)

Harita : 12

3 - NÜFUS

Bilindiği üzere, sınırları belirlenmiş bir sahada, belirli bir tarihte yaşayan insan sayısına nüfus adı verilmektedir. Kısaca insan sayısı demek olan nüfus, bu haliyle doğal ortam ile insanlar arasındaki etkileşimi araştıran coğrafyanın iki temel ögesinden biri durumundadır. Doğası gereği toplu olarak yaşayan insanlar, başlangıçtan beri doğal ortam ile sürekli bir etkileşim içindedir. Adı geçen etkileşim iki türlü olup, biri doğal ortamın insanı etkilemesi, diğeri de insanın doğal ortamı etkilemesi şeklinde ele alınabilir.

İnsan, doğal ortamı değiştirme gücü olmasına rağmen, ancak doğal ortamın izin verdiği sahalarda yaşayabilmektedir. Bilim ve teknolojinin çok geliştiği günümüzde bile insanlar, doğal ortamın uygun olmadığı sahalarda yaşamakta zorluk çekmektedir. Doğal ortamın uygunluğu devam ettiği sürece, o sahanın nüfusu artar. Ortam, eğer insanın yaşamasına imkan verecek ekonomik faaliyetleri sürdürmesine izin veriyorsa nüfus artışı olurken, ortam şartlarının değişmesine bağlı olarak ekonomik faaliyetlerde gerileme başlayınca sahanın nüfusu da azalmaktadır. Bu nedenle nüfus miktarının artıp azalması ile doğal ortam uygunluğu arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Şu halde nüfusa, yeryüzünde insanla ilgili bütün coğrafi olayların temelinde yatan ve bütün coğrafi konulara ışık tutan olay olarak, en başta bir yer vermek gerekmektedir.¹ Doğal ortamın uygunluğu derecesinde, ondan farklı şekillerde faydalanan insanlar, bu nedenle yeryüzüne eşit dağılmamışlardır. Nüfus miktarını, dağılımını, sıklığını ve gelişimini sahanın yerşekilleri, iklimi, su kaynakları başta olmak üzere doğal, beşeri ve ekonomik faktörler etkilemektedir.

Nüfus, eskiden beri insanların ilgisini çekmiş, onlara araştırma konusu olmuştur. Merkezi otorite kurmuş devletlerde, başlangıçta askeri ve ekonomik kaygılarla, sadece nüfus miktarı - hatta sadece erkeklerin sayısı - ilgi çekerken, sonraki dönemlerde miktar yanında nüfus nitelikleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Dünya'da nüfus sayısını öğrenmeye yönelik çalışmalar, modern anlamda ancak XVIII. yy ortalarından itibaren yapılmaya başlanmışsa da² yukarıda bahsedilen "tahrirler" dikkate alındığında bu tarihi

¹ Tanoğlu, A. 1966. Nüfus ve Yerleşme, s. 27.

² Tanoğlu, A. 1966. a.g.e. s. 29.

çok daha öncelere götürmek gerekecektir. Ülkemiz için düşünülürse tahrirlerden sonraki dönemde, modern anlamda ilk nüfus sayımı bilindiği üzere 1927 yılında yapılmıştır. Cumhuriyet öncesinde yapılan 1831, 1844, 1874 sayımlarını¹ ve Osmanlı Salnameleri'ndeki nüfus bilgilerini modern sayımlara hazırlık olarak kabul etmek mümkündür.

Çağdaş coğrafya çalışmalarında nüfus verileri, nüfus sayımı sonuçlarını gösteren istatistiklerden sağlanırken, elinizdeki çalışmada farklı olarak nüfus verileri, mufassal tahrir defterlerden elde edilmiştir.

---

¹ Doğanay, H. 1994. Türkiye Beşeri Coğrafyası, s. 144.

3 . 1 - MUFASSAL TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE NÜFUS

Bilindiği üzere, Osmanlı mufassal tahrir defterlerinde bulunan nüfus verileri günümüz modern nüfus istatistiklerinden farklıdır. Bazı açılardan tahrirler, modern sayımlardan eksik bilgiler içerdiğinden bugünkü anlamda değerlendirme yapmak mümkün değildir. Ama, tahrir defterleri başka hiç bir şekilde elde edilemeyecek bilgiler sunduğundan, önemlerini tartışmak da imkansızdır. Dolayısıyla bazı eksik taraflarına rağmen bu defterleri, “istatistik verilerini, bazen kati rakamlar olmaktan ziyade nüfus kütlelerinin büyüklük nisbetleri ve münasebetleri hakkında kıymetli ölçüler temin eden malumat olarak kullanmak mecburiyetinde kalabileceğimizi kabul etsek dahi, bu hal onların fevkalade büyük olan kıymetini azaltmayacaktır”.¹

Mufassal tahrir defterlerinden yalnız vergi mükelleflerini değil, türlü hizmetler ve imtiyazlar dolayısıyla vergiden muaf olanları, ümera ve askerleri, kör, topal, müflis veya misafir vb. bütün erkekleri ihtiva eden hakiki nüfus istatistikleri² olarak faydalanmak mümkündür. Bu ifadeden anlaşılacağı gibi tahrirler, bazı konularda oldukça ayrıntılı bilgi verirken, bazı konularda örneğin, bir yerleşme merkezinde yaşayan “**toplam nüfus**” hakkında aynı detayı vermezler. Mufassal tahrir defterleri genellikle bir yerleşme merkezinde yaşayan vergi nüfusu (nefer) ile oradaki hane sayılarını birlikte vermiş, bazen de hane sayısı verilmeden nefer sayısı ile yetinilmiştir.

Adı geçen eksiklikler nedeniyle, bir yerleşme merkezinde yaşayan “toplam nüfus”u bulmak için, çeşitli araştırmacılar tarafından farklı fikirler ileri sürülmüştür. Bunlara göre bir merkezin toplam nüfusunu bulmak için oraya ait “**nefer**” veya “**hane**” sayılarını belirlenecek olan bir katsayı ile çarpmak gereklidir. Katsayılardan “5”, bir çok araştırmacı tarafından benimsenmiş olup, ilk defa “**Barkan**” tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Sümer 7, Cohen - Lewis 6, Cook 4.5, katsayılarını kullanmıştır.³ Hatta Cook, hane ve nefer sayısını farklı katsayılar ile çarpma yoluna giderek, hane sayısını “4.5” ile nefer sayısını da “3” ile çarparak sonuca gitmeye çalışmıştır.⁴ Göyünç ve Lowry’de 5’i tercih

¹ Barkan, Ö. L.1951-1953. “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, s. 14.

² Barkan, Ö. L.1951-1953. a.g.e. s. 8.

³ Elibüyük, M. 1990. “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, s. 25,26.

⁴ Cook, M. A. 1972. Population Pressure in Rural Anatolia 1450 - 1600, s. 85 vd.

etmiş, Russell 3.5¹, Jennings 3 ve 3.5² katsayılarını kullanırken, Faroqhi, Elibüyük ve Arıkan gibi bazı araştırmacılar hiç bir katsayı kullanmadan doğrudan “vergi nüfusu”nu esas almışlardır.³

Bazı çalışmalarda ise, bu katsayılardan biri kullanılarak hane ile çarpıp, çıkan sonuca “mücerred” sayısını eklemek suretiyle nüfus miktarı hesaplama yoluna gidilmiş olup, Emecen bunlar arasında yer almaktadır.⁴ H. Doğru ise, belirli bir katsayıyı işleme tabi tuttukten sonra çıkan sonuca, mufassal tahrir defterlerinde kaydedilmeyen askeri nüfusu⁵ eklemek yoluna gitmiştir. Adı geçen araştırmacı, tahrirlerde bazı zümrelerin (kadı, askeri ve idari yöneticiler, onların kapı halkı ile dini yapılardaki görevliler)⁶ kaydedilmediğini söyleyerek, bu şekilde yapılan nüfus hesaplamalarının eksik olduğunu ileri sürmektedir.⁷ Bu nedenle Doğru, toplam nüfusu bulmak için hane sayısını “5” katsayısı ile çarpmış, çıkan sonuca % 15 askeri nüfusu⁸ ilave etmiştir.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak yapmış olduğumuz çalışmada, toplam nüfus miktarını hesaplama yoluna gidilmemiş, ama kayıtlı vergi nüfusu esas alınarak nüfus dağılışı, gelişimi, hareketleri gibi konular yanında; nüfusun ekonomik özellikleri ile dini yapı ele alınmış, en küçük idari ünite olan köyler bazında haritalar hazırlanarak konu desteklenmiştir.

Mufassal tahrir defterlerindeki verilerden yola çıkarak, nüfusun başka özellikleri hakkında da bilgiler edinmek mümkündür. Bu konu daha önce, kaynak olarak mufassal tahrir defterleri kısmında ayrıntılı bir şekilde ele alındığından, burada kısaca bizim çalışmamızda incelenen konulara değinilecektir. Öncelikle, sınırları belli olan idari birimlerde çeşitli tarihlerde yapılan tahrirler yardımıyla, nefer sayıları ve dağılışı tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla, doğrudan olmasa da o sahanın nüfus sayısı, nüfusun

¹ Göyünç, N. 1979. “Hane Deyimi Hakkında”, s. 332.

² Jennings, R. C. 1976. “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century”, s. 51.

³ Katsayı kullanmadan vergi nüfusunu esas alan araştırmacılar arasında; M. Elibüyük. 1990. “Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler”, s. 37,38, Z. Arıkan. 1988. XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, s. 49 vd. ve S. Faroqhi. 1979-80. “Taxation and Urban Activities in Sixteenth Century Anatolia”, s. 39 vd yer almaktadır.

⁴ Emecen, F. 1989. XVI. Asırda Manisa Kazası, s. 156.

⁵ Barkan, askeri nüfusun defterlere her zaman kaydedilmediğini söyler. Ö.I. Barkan, 1951-1953. “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, s. 23.

⁶ Doğru, çalışmasında her ne kadar bu zümrelerin kaydedilmediğini yazmışsada, I. arende ve bazı karyelerde bunlar kaydedilmiştir.

⁷ Doğru, H. 1992. XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, s. 53.

⁸ Bir merkezde yaşayan toplam nüfusun % 15’inin askeri olduğu için bkz: N. Göyünç, 1975. “XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu’nun Ekonomik Durumu”, s. 73 ve F. Emecen. 1989. XVI. Asırda Manisa Kazası, s. 52.

gelişimi ve saha üzerindeki dağılışını bulmak işten bile değildir. Ayrıca, defterlerde her zaman kaydedilen tarım ile ilgilenen nüfus yanında, bazı durumlarda kaydedilen sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan kişilerden yola çıkarak da, nüfusun iktisadi özellikleri tespit edilebilmektedir. Nüfusun hareketleri konusunda, kaydedilen bilgiler göçlerin nereden nereye olduğunu ve kaç kişinin göçe katıldığını gösterebilmektedir. Son olarak, defterlerde kaydedilen kişilerin isim ve dini belirtildiğinden, her hangi bir sahada yaşayan kişilerin dini, ve isimlerinden yola çıkılarak da milliyetleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

3 . 1 . 1 - NÜFUS GELİŞİMİ

Bilindiği üzere, belirli bir sahadaki nüfus gelişimi, artma, azalma ve nadir olarak da sabit kalma eğilimindedir. Nüfus sayısındaki artış, doğumlar ve dışarıdan gelen göçler ile olurken, azalma, ölümler ve tersine göçler yoluyla meydana gelmektedir. Burada nüfus gelişimi olarak adlandırılan bu konu, XVI. yy boyunca mufassal tahrir defterlerinin verdiği bilgiler doğrultusunda ele alınacaktır. Daha önceki dönemlerin nüfus gelişimi ise, tarihi belgeler bulunmadığından ve dolaylı da olsa yukarıda yerleşmelerin evrimi kısmında incelendiğinden değinilmeyecektir.

Larende kazası nüfus gelişimi konusuna girmeden önce, bilinmesi gereken bazı varsayımlar ile karşımıza çıkan problemlerden söz etmek faydalı olacaktır. Öncelikle, Larende kazasında olduğu gibi, bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yy boyunca meydana gelen bir "nüfus artışı" meselesi vardır. Dünyada nüfus artışı konusu, ilk defa F. Braudel tarafından etraflıca araştırılmış olup, varsayımları genellikle kabul edilen bir tez haline gelmiştir. Braudel'e göre, her yerde % 100 civarında genel bir nüfus artışı yaşanmıştır. Konu bizim için çok önemli olduğundan, Braudel'in fikirleri aşağıda aynen verilecektir.

"XVI. yy'da her yerde nüfus artmıştır. Ernst Wagemann bir kez daha inatçı önermelerinde haklı çıkmıştır. Her büyük nüfus artışının olağan olarak insanlığın tümüne yayıldığını savunmuştur. XVI. yy kuşkusuz bu evrensellik ayrıcalığına sahip olmuştur. Her hal-ü kârda, bu kural Akdeniz kıyılarındaki insanlığın tümü için geçerlidir. Artış 1450'lerden veya en geç 1500'lerden itibaren başlayacak ve 1600'lerden önce farkedilmeyecektir. Ve ancak sınır tarih olan 1650'lerin ötesinde belirleyici ve genelleşmiş hale gelecektir.

Burada iyi danışmanlar olmayan tereddüt ve temkinliliklerin ötesinde, 1500 - 1600 arasında Akdeniz nüfusunun kabaca iki katına çıkmış olabileceğini söyleyelim. Bu nüfus 30 veya 35 milyondan 60 veya 70 milyona çıkmıştır ki, bu yılda % 7 civarında bir artış hızına karşı gelmektedir. Birinci XVI. yy esnasında (1450 - 1550) çok canlı, devrimci olan artış, 1550'den 1650'ye olan ikinci sırasında genellikle yavaşlamıştır. Okuyucu bu hareketin genel olduğunu; hem fakir, hem de zengin bölgeleri kapsamına

aldığını; düzlüklerdeki kadar dağlardakileri ve steplerdekileri de etkilediğini, aynı anda tüm kentlerde - büyüklükleri ne olursa olsun - ve tüm kırlarda ortaya çıktığını bilecektir. Bu nüfus yükselişi, insanın önce etkin bir işçi, sonra da artan bir yük haline geldiği bir yüzyılın hem zaferlerini, hem de felaketlerini örgütlemiştir. 1550'lerden itibaren tekerlek dönmeye başlamıştır: artık insanlar birbirlerinin rahatını kaçıracak kadar çoğalacaklardır. 1600'lere doğru bu nüfus fazlalığı genişlemeyi durdurmuş ve haydutlukla birlikte, sayesinde her şeyin bozulduğu veya hemen hemen bozulduğunu yavaş seyreden toplumsal bunalımla, XVII. yy'ın acı yarınlarını hazırlamıştır".¹

Braudel'in ilk defa 1949'da yayımladığı bu çalışma, kendinden sonraki bir çok araştırmacıyı etkilemiş, dolayısıyla takip edenlerin çoğu XVI. yy'da nüfus artışı konusunda Braudel'in fikirlerini benimsemiştir. Türkiye'de ilk defa Barkan, aynı artışın Osmanlı İmparatorluğu'nda da meydana geldiğini ileri sürmüştü² ve takip eden yabancı ve Türk araştırmacılar aynı görüşü savunmuşlardır.³ Braudel, ünlü kitabının genişletilmiş sonraki baskılarında, Barkan'ın çalışmalarından da faydalanarak, onun bulduğu sonuçlar için şu ifadeleri sarfetmiştir.

"Osmanlı İmparatorluğunun nüfus sayımları, şu son yıllardaki tarihsel araştırmaların en değerli fetihlerinden biridir. I. Süleyman döneminde (1520-1530'larda) 12-13 milyon olan nüfus 1580'lerde 18 milyon ve hatta 1600'lerde 30 veya 35 milyona çıkmıştır. Bu rakamlar tartışmalı ama mümkün rakamlardır. Kuşkusuz bunlar tahminlerdir, fakat yazarların izniyle geçici sonuçlarını kullandığımız nüfus sayımı taramalarına dayanmaktadır. Esas olan bir kez daha, batı ile doğu arasındaki uyumdur. Venedik, Palermo, Messina, Catania ve Napoli'nin toplam nüfusları 1501-1509 yıllarından 1570-1574'lere kadar % 84 oranında artmıştır. 12 Türk kenti toplam olarak 1520 öncesinden 1571-1580'lere kadar yaklaşık % 90 oranında bir nüfus artışı yaşamıştır. Dolayısıyla bu iki hareket karşılaştırılabilir niteliktedir".⁴

¹ Braudel, F. 1993. Akdeniz, C. I, s. 485-487.

² Barkan, Ö. L. 1951-53. "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", s. 20-22.

³ Mesela, Jennings, R. C. 1976. "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century", s. 21, Emecen, F. 1989. XVI. Asırdan Manisa Kazası, s. 54 ve Doğru, H. 1992. XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, s. 51.

⁴ Braudel, F. 1993. Akdeniz, C. I, s. 494.

Fakat, Türkiye topraklarındaki sahalar için yapılmış hiç bir çalışmada, nüfus artışı konusu ayrıntılı bir şekilde ele alınmadığı gibi, yapılanlarda da hep şehir nüfusunun artışından bahsedilirken, kırsal nüfus artışına değinilmemiş, hatta şehir nüfusunun kırsal nüfusa göre daha hızlı arttığını ileri sürenler olmuştur.¹ Oysa aşağıda görüleceği üzere, XVI. yy Larende kazasında şehir nüfusu, köyler nüfusu ve dolayısıyla toplam nüfus² yaklaşık 3 kat artmıştır. Braudel'in sözünü ettiği nüfus artış hızının çok üstünde olan bu artış, bazı soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Acaba Braudel'in ileri sürdüğü artış oranı, Osmanlı İmparatorluğu için de aynen geçerli miydi? Barkan ve diğerleri oranın aynı olduğunu söylemekle birlikte, yapılan çalışmalarda bazı durumlarda nüfus artışı daha fazla bulunmuş, bazı durumlarda da daha düşük kaldığı gözlenmiştir.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, genellikle kırsal nüfus artışı konusuna değinilmemekle birlikte, şehir nüfus artışı konusunda yeterince araştırma yayımlanmıştır. Bunlar arasında Larende şehri nüfus artışına benzer oranlar yanında, çok yüksek ve çok düşük olanlar da mevcuttur. Bu durumda, nüfus artış hızını belirleyici olan faktörler başında, her şehir ve alanın yerel koşullarının geldiğini söylemek mümkündür. Bugün de aynı koşulların çok etkili olduğu Anadolu'da, her yörenin yerşekilleri, yükseltisi, toprak ve tarım alanları, suyu ve iklimi, sanayi ve hizmet sektörlerindeki iş imkanlarına bağlı olarak refah seviyesi dolayısıyla da nüfus artış hızları çok değişiklik gösterebilmektedir. Bahsedilen yöresel nüfus artış hızlarının değişikliğini somutlaştırmak için o dönem Anadolu'sunda ve günümüz Türkiye'sinde bazı şehir ve kırsal sahaların nüfus artış hızlarını incelemekte fayda vardır .

Larende kazasındaki nüfus artışının çok (veya az) olup olmadığını belirleyebilmek için, diğer sahalar ile karşılaştırma yapmak yeterli olacaktır. Fakat, bu karşılaştırma, diğer şehir ve kırsal sahalarda belirli olan iki tarih arasında nüfustaki "mutlak artışın" ne kadar olduğu ya da aynı dönemde nüfusun "yüzde" olarak ne kadar arttığı şeklinde

¹ İslamoğlu-Inan, H. 1991. Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, s. 173.

² Daha öncede sözü edildiği gibi, burada nüfus olarak kastedilen, orada yaşayan bütün insanların sayısı değildir. Mufassal tahrir defterlerinde kayıtlı olan "nefer", burada bahsedilen nüfusu meydana getirmektedir. Bizim için orada yaşayan nüfus sayısının kaç kişiden oluştuğu önemli değildir. Önemli olan doğal ortam ile insanlar arasındaki etkileşim olup, adı geçen etkileşimi nefer sayısı da göstermektedir. Zaten bunun yerine neferi belli bir katsayı ile çarpacak bile, rakamlar çeşit bir şekilde büyüyeceğinden etkileşimdeki karakter değişmeyecektir. Bu nedenle biz çalışmamızda nüfus olarak nefer sayısını kabul edip, neferden nüfus olarak bahsetmeyi tercih ettik.

yapılmamalıdır. Çünkü, tarihler ve nüfus miktarları çok farklı olabileceği için yanlış sonuçlara gitmek olasıdır. Bunun yerine “yıllık nüfus artış hızı” esas alınarak bir karşılaştırma yapılırsa, hata payını en aza indirmek mümkündür. Bu yöntemde, bir yılda nüfusun ne kadar hızla arttığı veya azaldığı esas olduğundan, tarihler veya nüfus miktarlarının büyüklüğü önemli değildir. Bu amaçla, şehir ve kırsal nüfuslar için, diğer sahalar ile Larende kazasını karşılaştırmak üzere daha önce yapılan çalışmaları kullanarak, mümkün olduğunca fazla örnekle nüfus artış hızları hesaplanmıştır. Öncelikle, XVI. yy Anadolu şehirleri için yapılan çalışmalardan, derli toplu ve bir çok merkezi kapsayan Faroqhi'nin bir makalesi¹, temel olmak üzere daha önce yapılan diğer çalışmalarda verilen nefer (veya nefer sayılarının verilmediği çalışmalarda hane) sayılarını “ $P = P_0 \cdot e^{m \cdot t}$ ”² formülüne göre hesaplayarak “yıllık nüfus artış hızları” bulunmuş ve aşağıdaki tablolarda sıralanmıştır. Aynı formül kullanılarak, mümkün olduğunca fazla örnek ile hem şehir hem de kırsal nüfus artış hızları hesaplanarak geniş bir karşılaştırma imkanı sağlanmıştır (Tablo:9 ve 10).

Tablo 9: XVI. yy Anadolu'su'nda Bazı Şehirlerde Yıllık Nüfus Artış Hızları.³

Şehir	Tarih	Nefer	Tarih	Nefer	Yıl Farkı	Yıllık Nüfus Artış Hızı %
1. Erzincan ⁴	1516	701*	1530	684*	14	- 1.8
2. Sivrihisar ⁵	1486	584*	1521	589*	35	0.2
3. Denizli	1530?*	1178	1570-71	1228	40	1.0
4. Merzifon	1522-3	1485	1576-7	1783	54	3.4
5. Alıyon	1528-9	1771	1572-3	2107	44	4.0
6. Kemah ²	1516	299*	1568	369*	52	4.1
7. Demirci	1530-31	845	1575-6	1026	45	4.3
8. Trabzon ⁶	1523	1473	1585	2122	62	5.9
9. Tire	1528-9	1770	1575?	2374	47	6.3
10. Tosya	1520-21	778	1578-9	1201	58	7.5

¹ Faroqhi, S. 1980. “Taxation and Urban Activities in Sixteenth - Century Anatolia”, s. 39-42.

² Bu formül, bugün Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yıllık nüfus artışını hesaplamakta kullanılan formül olup, belli bir tarihteki son sayım (yani tahrir) ile ilk sayımın “e” tabanına göre logaritmaları farkının aradan geçen yıl farkına bölünmesidir.

³ Bu tablonun büyük kısmı Faroqhi, S. 1980. “Taxation and Urban Activities in Sixteenth-Century Anatolia”, s.39-42, tablo 1a ve 1b'den alınmış olup, başka çalışmalardan yapılan ilaveler ayrıca belirtilmiştir.

* Rakamlar nefer değil, hane sayıdır.

⁴ Miroğlu, İ. 1990. Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası, s. 136, tablo X.

⁵ Doğru, H. 1997. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, s. 29,30.

** Yanında ? işareti olanlar, aldığımız kaynaklarda kesin bir tarih değilde belirli bir tarih aralığı olarak verilmişlerdir.

⁶ Jennings, R. C. 1976. “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century”, s. 51, tablo 2.

11. Kutahya	1512-3	1192	1570-71	1885	58	7.9
12. Tokat ¹	1485	1892	1575	3868	90	8.0
13. Eğridir ⁶	1501?	410	1568	709	67	8.2
14. Amasya ⁴	1523	1990	1585	3326	62	8.3
15. Manisa	1530-31	1356	1575-6	1995	45	8.6
16. Isparta ²	1525?	613	1568	904	43	9.1
17. Bursa	1530-31	7954	1573-4	12900	43	11.3
18. Uluborlu ⁶	1501?	680	1568	1587	67	12.7
19. Larende	1500	701	1584	2048	84	12.8
20. Aksaray	1518	1101	1584	2564	66	12.9
21. Burdur ⁶	1522	408	1568	773	46	14.0
22. Ankara	1530?	3010	1571-2	5344	41	14.1
23. Konya	1518	1433	1584	3764	66	14.7
24. Çorum ⁵	1455	438	1575	2984	120	16.1
25. Harput ³	1518	745*	1566	1562*	48	15.5
26. Kastamonu	1530?	1361	1582	3209	52	16.6
27. Sivas	1522-3	1312	1574-5	3386	56	17.1
28. Mardin ⁴	1518	1538*	1564	3569*	46	18.5
29. Ereğli	1518	317	1584	1109	66	19.2
30. Kayseri	1522-3	2364	1584	8251	62	20.4
31. Urfa	1518	1199	1568-9	3496	50	21.6
32. Zile	1522-3	416	1574-5	1046	42	22.2
33. Beğpazarı	1530-31	495	1572-78	1984	54	26.0
34. Kırşehir	1525-6	349	1584	1274	49	26.8
35. Eskişehir ³	1530	172*	1570?	517*	40	27.9
36. Niksar	1522-3	327	1574-5	1127	42	29.9

Tablo 10: XVI. yy Anadolu'sunda Bazı Kırsal Sahaların (İdari Birimlerin)⁵ Yıllık Nüfus Artış Hızları.

İdari birim	Tarih	Nefer	Tarih	Nefer	Yıl Farkı	Yıllık Nüfus Artış Hızı %
1. Gün. Erzincan N ⁶	1516	1590*	1530	1534*	14	- 2.6
2. Sivrihisar N ⁷	1486	1874*	1521	1824*	35	- 0.8
3. Eğridir K ⁸	1478	1292	1568	1796	90	3.7
4. Manisa K ⁹	1531	4594*	1575	6013*	44	6.1

¹ İslamoğlu-Inan, H. 1991. Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, s. 207.

² Arıkan, Z. 1988. XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, s. Isparta-49, Eğridir-51, Uluborlu-53,54, Burdur-55.

³ Ünal, M. A. 1989. XVI. Asırda Harput Sancağı, s. 58.

⁴ Göyünç, N. 1991. XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, s. 103-105.

⁵ Bu tabloda verilen idari birimlerden nahiye - N, kaza - K ve sancak - S ile gösterilmiş olup, zamanla idari sınırlarda meydana gelen değişiklikler göz ardı edilmek zorunda kalmıştır.

⁶ Miroğlu, İ. 1990. Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası, s. 136, tablo X.

* Rakamlar nefer değil, hane sayıdır.

⁷ Doğru, H. 1997. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, s. 81 ve 86.

⁸ Arıkan, Z. 1988. XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, s. 74-76.

⁹ Emecen, F. 1989. XVI. Asırda Manisa Kazası, s. 155.

5. Gönen K ⁴	1478	431	1568	908	90	8.3
6. Cincife N ¹	1455	362	1575	1111	120	9.4
7. Yıldız N ⁶	1455	430	1575	1324	120	9.4
8. Keçiborlu K ⁴	1478	793	1568	1869	90	9.6
9. Burdur K ⁴	1478	1142	1568	2977	90	10.7
10. Yalvaç K ⁴	1478	1525	1568	4071	90	11.0
11. Çorumlu N ⁶	1525?	1974	1575	3522	50	11.6
12. Larende K	1500	4730	1584	12762	84	11.9
13. Anamas K ⁴	1478	534	1568	1554	90	11.9
14. Venk N ⁶	1455	451	1575	1895	120	12.0
15. Isparta K ⁴	1478	357	1568	1147	90	13.1
16. Uluborlu K ⁴	1478	806	1568	2907	90	14.4
17. Ağlasun K ⁴	1478	229	1568	871	90	15.0
18. Kayseri K ²	1500	3805*	1520	5519*	20	18.8
19. Kemah S ²	1516	1604*	1568	4322*	52	19.2
20. Niksar N ⁶	1525?	2181	1575	6100	50	20.8
21. Harput S ³	1518	2297*	1566	11232	48	33.6

XVI. yy Anadolu'su'ndaki bazı şehir ve kırsal sahalardaki nüfus artış hızlarının gösterildiği bu tablolarda da görüleceği üzere, yerel şartlara bağlı olarak nüfus artış hızları çok değişik oranlarda kalmıştır. Larende kazası ise, hem şehir hem de kırsal nüfus artışı bakımından orta seviyelerde nüfus artış hızına sahip bir sahadır (Tablo:11, 12). Şehir ve kırsal nüfus artış hızının Anadolu'nun diğer yerleri içinde orta seviyelerde olması, bu sahada normal bir nüfus artışının olduğunu gösterir. Ayrıca kırsal nüfus ile şehir nüfusu artışının hemen hemen aynı olması, şehir ve kırsal dengeli bir nüfus artışı ifade ettiği gibi, bu sahada göçlerin henüz büyük oranlarda olmadığını ya da şehir ve kırsalın aynı karakterli bir göç olayına sahne olduğunu ifade etmektedir. İleride göçler kısmında da görüleceği gibi, Larende kazasında göçler XVI. yy içinde büyük oranlarda olmadığından, burada verilen nüfus artış hızlarını etkileyecek miktarlarda değildir.

Bu tablolardan çıkarılacak başka bir sonuç da: Braudel'in ileri sürdüğü, "XVI. yy'da her yerde % 100 nüfus artışı ve % 7'lik nüfus artış hızı"nın Anadolu'nun her yerinde aynı olmadığı, bazı yerlerde bu oranın çok üstüne çıktığı halde, bazı yerlerde daha düşük kaldığıdır. Tablolarda verilen rakamların hiç şüpheye yer vermeyecek şekilde

¹ İslamoğlu-İnan, H. 1991. Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, s. 205, tablo IV.1.

² İnbaşı, M. 1992. XVI. yy Başlarında Kayseri, s. 130, tablo 1.

³ Ünal, M. A. 1989. XVI. Yüzyılda Harput sancağı, s. 58.

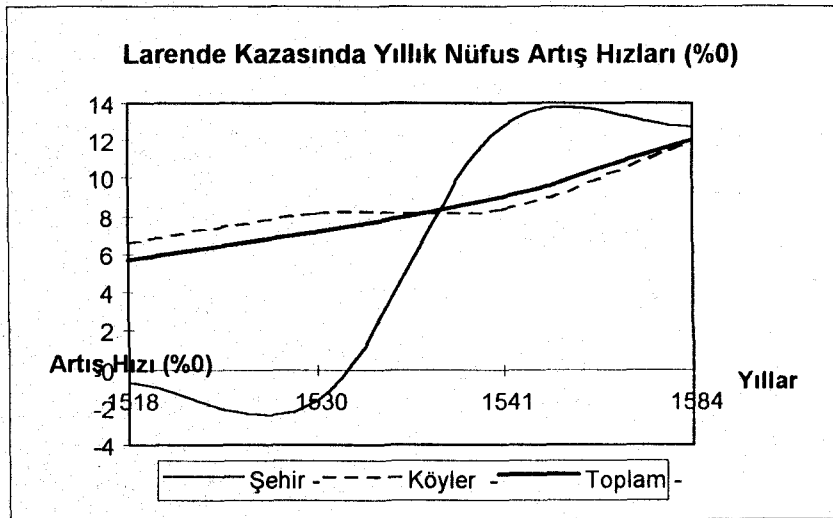
ifade ettiği bu nokta, Anadolu şartlarının Akdeniz ülkelerine göre farklı olmasından kaynaklanabilir. Çünkü, bugün bile Anadolu'daki nüfus artış hızları, bir çok Akdeniz ve batılı ülkeye göre çok farklıdır.

XVI. yy Anadolu'su'ndaki farklı sahalarda çok farklı nüfus artış hızının olması da çok şaşılacak bir karakter değildir. İnsanların ekonomik faaliyetleri başta olmak üzere, yerleşmeyi, kültürü vb etkileyen şartlar, Anadolu üzerinde kısa mesafelerde çok farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Adı geçen özellik ise, insanın refah seviyesini dolayısıyla da nüfus artış hızını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenledir ki, günümüzde bile Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki, kır ve şehirlerinde çok çeşitli oranlarda nüfus artış hızları görülebilmektedir (Tablo:13).¹

Tablo 11: Larende Şehri, Köyleri ve Kazanın Toplam Yıllık Nüfus Artış Hızları (1500-84).

Tarih	Yıl Farkı	Şehir Nefer	Yıllık nüfus artış hızı ‰	Köyler Nefer	Yıllık nüfus artış hızı ‰	Toplam Nefer	Yıllık nüfus artış hızı ‰
1500	-	701	-	4730	-	5431	-
1518	18	694	- 0.6	4902	2.0	5596	1.4
1518	18	692	- 0.7	5322	6.6	6014	5.7
1530	30	669	- 1.6	6052	8.2	6721	7.1
1541	41	1175	12.7	6669	8.4	7844	9.0
1584	84	2048	12.8	12762	11.9	14810	12.0

Grafik 3: Larende Kazasında Yıllık Nüfus Artış Hızları

¹ Günümüz Türkiye'si'nde iller bazında yıllık nüfus artış hızlarının çok farklı oranlarda olduğu konusunda bkz: Kasarcı, R. 1996. "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", s. 247-266.

Tablo 12: Tahrir Dönemlerine Göre Şehir ve Kırsal Nüfus Artış Hızlarının Dönemler Arası Değişimleri (1500-84).

Tahrir dönemleri	Yıl farkı	Şehir nüfusunun yıllık artış hızı %	Kırsal nüfusun yıllık artış hızı %	Toplam nüfusun yıllık artış hızı %
1500-18	18	-0.7	6.6	5.7
1518-30	12	-2.8	10.8	9.3
1530-41	11	52.5	8.9	14.1
1541-84	43	13.0	15.2	14.9
1500-41	41	12.7	8.4	9.0
1500-84	84	12.8	11.9	12.0

Günümüz Türkiye'si ile karşılaştırma yaparak, nüfus artış hızını bulmaya çalışmak faydalı olabilir düşüncesiyle Türkiye'de şehir, kır ve toplam nüfus artış hızı verilecektir. Buna göre, ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılından itibaren, sayım yılları dönemine göre Türkiye nüfus artış hızı, II. Dünya Savaşı dönemi hariç hiç bir zaman % 20'nin altına inmemiştir. Bu yıllarda en düşük nüfus artış hızı % 10.5 iken, en yüksek hıza 1955-60 döneminde % 28.5'e ulaşmıştır (Tablo:13). Toplam şehir ve kırsal nüfus artışı ise, toplam nüfustaki artıştan çok daha farklı bir gelişim izlemiştir. Şehir nüfusu, 1955 yılına kadar % 30'un altında kalırken, bu yıldan sonra bir dönem hariç (1975-80'de % 30.4), % 40'ların altına inmemiştir. Kırsal nüfus 1960'a kadar % 20'ler civarında seyrederken, sonraki yıllarda; kırdan kente göçlere bağlı olarak sürekli bir azalma eğilimine girmiştir.

Tablo 13: Türkiye'de Sayım Yıllarına Göre Yıllık Nüfus Artış Hızları (1927-1990).¹

Yıllar	Toplam nüfusun yıllık artış hızı %	Şehir nüfusunun yıllık artış hızı %	Kırsal nüfusun yıllık artış hızı %
1927	-	-	-
1935	21.1	17.5	22.2
1940	19.5	26.7	17.3
1945	10.5	15.1	9.1
1950	21.7	22.4	21.4
1955	27.7	55.6	17.4
1960	28.5	49.2	19.5
1965	24.6	39.7	17.1
1970	25.1	47.3	12.5
1975	25.0	41.7	13.7
1980	20.6	30.4	13.2
1985	24.8	62.6	-10.5
1990	21.7	43.1	-5.5

¹ Bu tablo, B.D.İ.E. İstatistik Göstergeler 1923-1991, s. 8,9, tablo 1-5 ve 1-7'den alınmıştır.

Türkiye'nin toplam nüfusu ile şehir ve kırsal nüfustaki artış hızından sonra, çeşitli bölgelerdeki toplam, şehir ve kırsal nüfus artış hızlarının birbirinden ne kadar farklı değerlere ulaştığı ise, aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo:14). Burada görüleceği üzere, toplam nüfus artış hızları, Türkiye'nin batısından doğusuna gittikçe artmaktadır. Aynı artış eğilimi şehir ve kırsal nüfuslarda da görülürken, Türkiye'de bir çok olayın dönüm noktası olan 1950'den sonra şehir ve kırsal nüfus artış hızlarının kır nüfusu zararına değiştiği gözlenmektedir. Türkiye'nin tamamı içim geçerli olan bu karakterin sebeplerini burada tartışmak konumuz dışında olduğundan, sadece sonuçları ile yetinilmiştir.

Tablo 14: Türkiye'de Sayım Yıllarına ve Seçilmiş Bazı Bölgelere Göre Yıllık Nüfus Artış Hızları (1940-1990).¹

Yıllar	Batı Anadolu			Orta Anadolu			Doğu Anadolu		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
1940	10.8	15.7	9.7	14.3	23.1	12.2	22.4	54.8	16.0
1945	15.5	19.7	14.4	15.7	32.1	11.5	8.5	- 1.0	10.5
1950	17.5	21.8	16.4	23.5	30.3	21.6	27.4	16.6	29.6
1955	23.3	59.2	13.1	28.6	61.9	18.1	29.4	65.5	21.8
1960	24.2	54.6	13.4	28.1	58.3	16.3	28.0	45.5	23.6
1965	15.9	28.6	10.6	25.4	47.1	15.2	26.3	48.6	19.9
1970	17.8	38.3	8.3	25.2	54.5	8.4	26.7	66.4	12.8
1975	14.3	33.2	4.2	25.8	49.7	8.7	21.6	37.8	14.7
1980	13.0	33.2	0.4	15.1	29.7	2.9	17.6	35.7	9.0
1985	18.8	35.7	6.4	21.2	41.6	0.8	21.0	41.9	9.4
1990	17.6	43.3	- 7.3	14.3	36.3	- 13.1	17.6	49.7	- 4.6

Buraya kadar verilen bilgilerden çıkarılacak sonuç şudur: XX. yy Anadolu'su'nda toplam nüfusun artış hızı % 20-25 arasında bir seyir izlemiştir. Şehir nüfusundaki artış hızı her zaman kırdan fazla olmasına rağmen, 1950'li yıllara kadar aradaki fark çok fazla değildir. Bu tarihlerden sonra başlayan kırdan kente göç, bir çok sosyo-ekonomik olayda olduğu gibi, nüfusun artış hızlarını da etkilemiştir.

Bu bilgiler ışığında, XX. yy nüfus artış hızlarından yola çıkarak, geçmiş hakkında bazı varsayımlar yapmak mümkün görünmektedir. Özellikle, 1950'li yıllara kadar Türkiye'de tarım, sanayi, hizmet sektörleri ile eğitim ve sağlık koşullarında geçmiş yıllara göre çok fazla

¹ B.D.İ.E. İstatistik Göstergeler 1923-1991, s. 25 ve tablo 1-20'den alınan bu tabloda belirtilen bölgeler İstatistik Enstitüsünün kabul ettiği bölgelerdir.

bir gelişmenin olmadığı dikkate alınır¹, bu tarihe kadar olan nüfus artış hızı bize geçmiş hakkında ip ucu olabilir. 1950'lere kadar II. Dünya Savaşı yılları hariç Türkiye'nin toplam nüfus artış hızı yine ‰ 20'ler civarında seyretmiştir. Şu durumda XVI. yy Anadolu'sunda ekonomik, eğitim ve sağlık şartlarının daha kötü; dolayısıyla da, doğumların fazla olması yanında, bebek ölümleri ve diğer ölümlerin fazla olması, ortalama ömürün daha kısa olması ve nihayet savaşların kötü sonuçları dikkate alındığında daha düşük olduğu kesindir. Ama, ne kadar düşük? Elimizde bu konuyu aydınlatacak her hangi bir belge olmayıp, bulunma ihtimali de son derece zayıftır. Fakat, şimdiye kadar verilen bilgilerden yola çıkarak, XVI. yy'da Anadolu'da, nüfus artış hızının XX. yy'ın ortalarına kadar olan değerini "yarısı" kadar olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

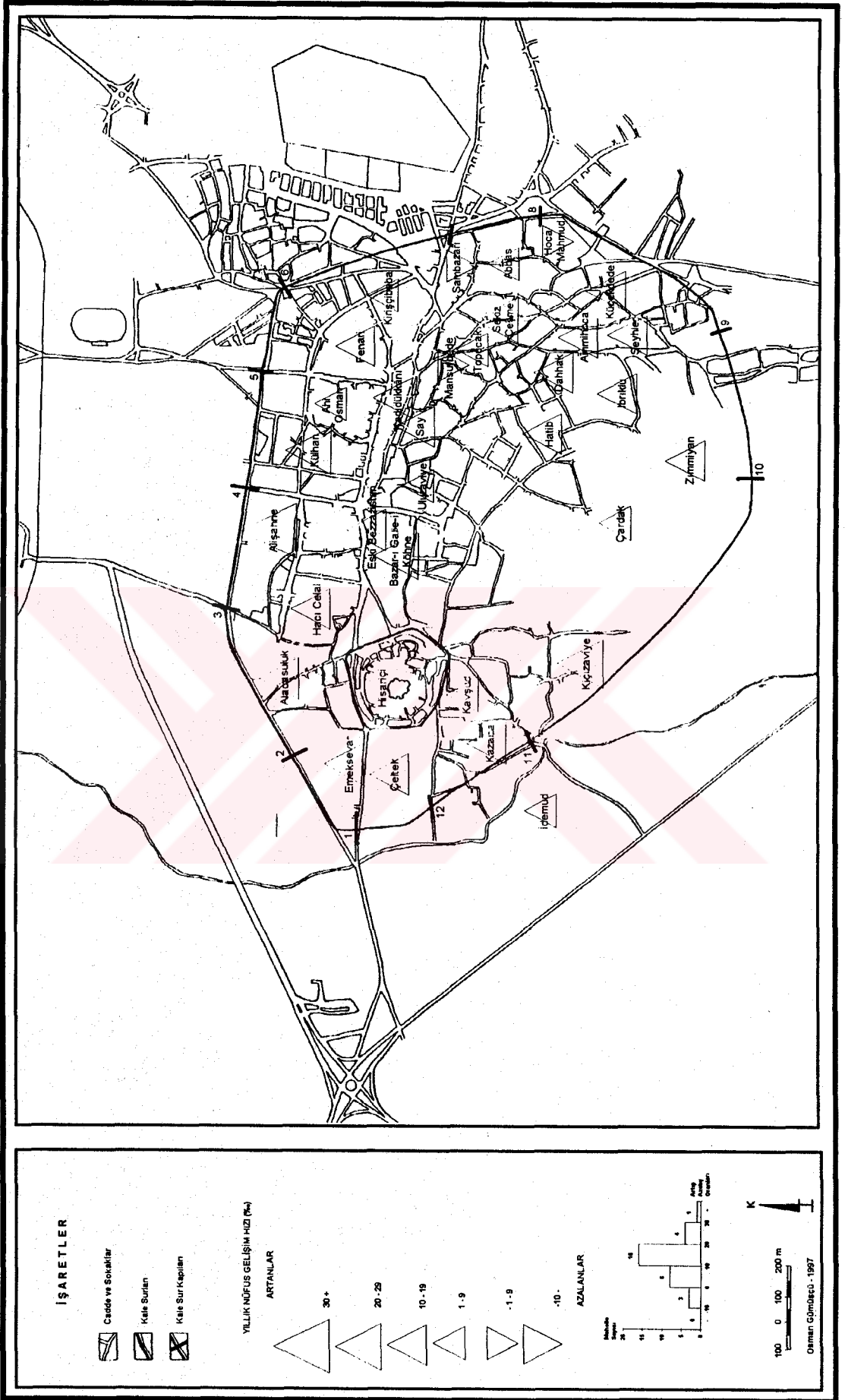
Yukarıda verilen tablolardan anlaşılacağı gibi, XVI. yy Anadolu'su'nda nüfus artış hızı, Braudel'in ileri sürdüğü ‰ 7'den farklıdır. Kırsal ve kentsel nüfusun artış hızı hemen hemen birbiri ile aynı olup, şehir nüfus artış hızı biraz daha yüksektir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde nüfus artış hızı değişiklik göstermekte ve "yerel koşulların" büyük etkisi ile çok farklı rakamlara ulaşabilmektedir. Bununla beraber, yapılacak hesaplamalarda kullanmak için bir rakam belirtmek gerekirse, "**XVI. yy Anadolu'su'nda nüfusun yıllık artış hızının ‰ 10-15 olduğunu**" söyleyebiliriz. Bu rakamın üstünde hıza sahip yerlerin, yerleşme ve ekonomik faaliyetler açısından oldukça elverişli olduğunu, altında hızı olan yerlerin ise kötü şartlara sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yine yerel şartların belirleyici olduğu ortamda, XVI. yy içinde henüz kırdan kentlere göçün yüksek oranlara ulaşmadığını söylemek de akla yatkın gelmektedir.

Bu bilgiler ışığında, Larende kazası için hazırlanmış olan nüfus artış hızları haritalarının da yardımıyla, önce şehirden başlayarak şunları söylemek mümkündür: 1500'den 1541 yılına kadar şehir toplam nüfusunda (1500 ile 1541 arasındaki tahrirler gözardı edildiğinde) yıllık artış hızı ‰ 12.7 olmuştur. Buna göre, nüfusu ‰ 10-19 artış hızını ortalama grup kabul edersek, 32 mahalleden 16'sının (% 50) bu grupta yer aldığı görülür. Sadece 3 mahallede nüfus azalmış ve 5 mahallede de nüfus artış hızı ‰ 20'nin üzerinde olmuştur (Harita:13).

¹ Bu konuda H. İnalçık, 1993. "Köy, Köylü ve İmparatorluk", s. 1'de aynen şöyle der: "1950'ye kadar Türkiye ekonomisi ve sosyal yapısı Osmanlı dönemindeki geleneksel karakterini korumakta idi".

LARENDE ŞEHİRİ YILLIK NÜFUS (NEFER) GELİŞİM HARİTASI (%o) (1500-1541)

Harita : 13

1541'den 1584'e kadar olan dönemin gösterildiği haritada durumun çok fazla değişmediği hemen dikkati çeker. Çünkü, daha önce de söylendiği üzere, şehirde bu dönem nüfus artış hızı yine önceki dönem hızı civarında (% 13.0) olmuştur. Ortalama gruptaki mahalle sayısı gerileyerek 10'a düşerken, bir alt grup 8'den 17'ye çıkmıştır. Yine 3 mahallede azalma varken, 6 mahallede nüfus artış hızı % 20'nin üzerinde gerçekleşmiştir (Harita:14).

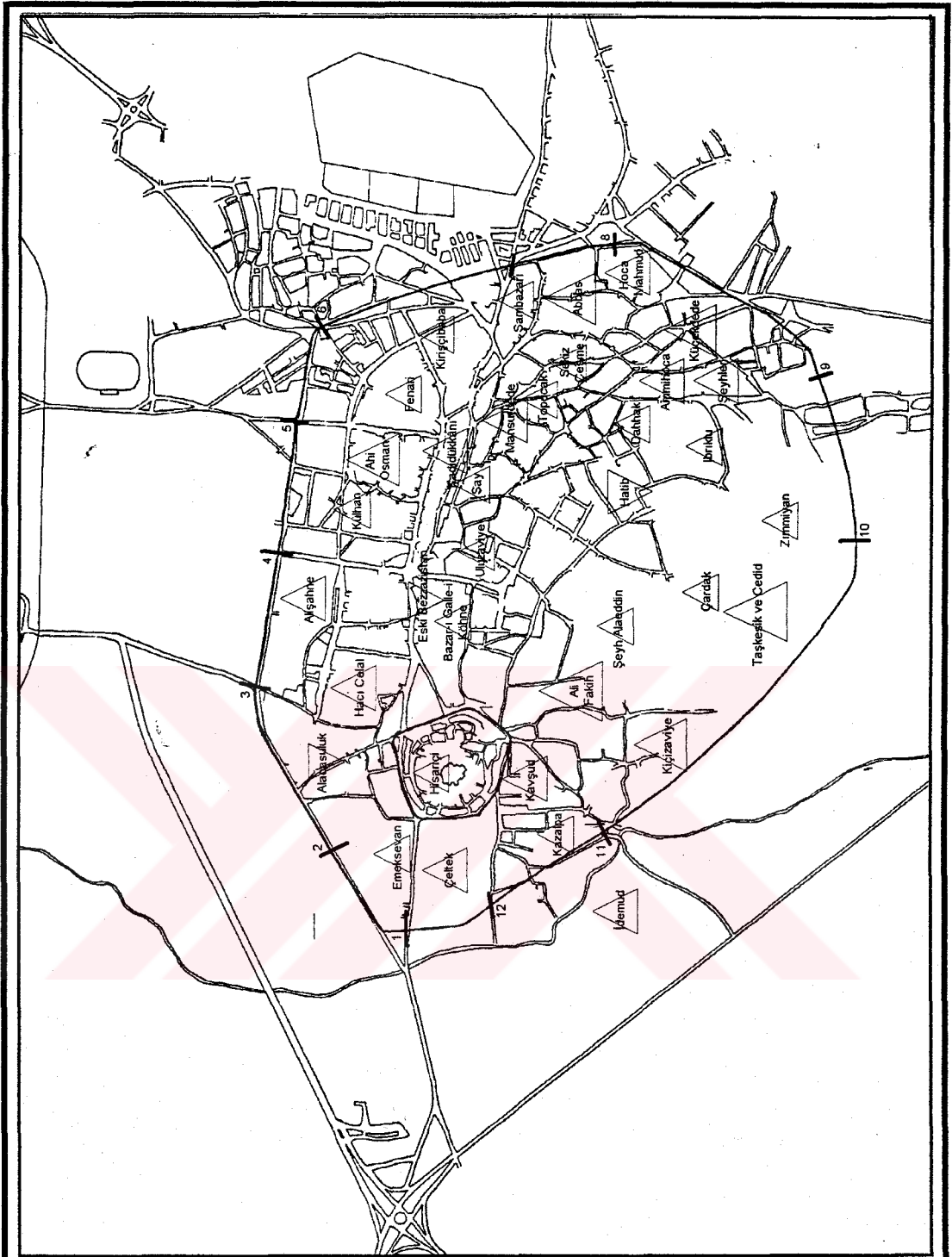
İki dönemi bütünlemek için hazırladığımız haritaya bakıldığında, aradaki zamanın fazla olmasına bağlı olarak nüfus artış hızlarının ortalamaya yaklaştıkları gözlenmektedir. Nüfusu azalan sadece bir mahalle (Hatib mahallesi) varken, 12 mahallenin ortalama grupta yer aldığı, 16 mahallenin bir alt grubunda bulunduğu ve sadece 3 mahallenin % 20'den hızlı artan grupta kaldığı gözlenmektedir (Harita:15).

Elimizdeki ilk tahrirden 1541 yılına kadar geçen sürede, köylerin toplam nefer sayısı 4730'dan 6669'a çıkarak, nüfus yılda % 8.4'lük bir hızla artmıştır. Bu değeri kaza köylerinin ortalaması kabul edersek, ortalamadan yüksek ve düşük olanları bulmak kolaylaşır. Buna göre, haritada 1-9 hız grubundaki 58 köyde nüfus artış hızı, ortalamaya uygundur. 34 köyde nüfus, % 10-19 değerinde artarken, 18 köydeki artış % 20'den fazla olmuştur. Bu dönemde nüfusu azalan toplam 40 köy olup, bunlardan 29 tanesinde azalma oranı % -1 ile -9 arasında, 29 tanesinde de % -10'dan daha fazla bir azalma meydana gelmiştir. 9 köyde artma veya azalma olmazken, haritada işaretli bulunan 34 köy için de veri bulunamamıştır (Harita:16).

Görüldüğü üzere, bu dönemdeki nüfus artış hızı, yüzyılın ikinci yarısına göre az olurken Braudel'in sözünü ettiği artış oranına uygun kalmıştır. Fakat, adı geçen artış oranının, yüzyıl boyunca Larende kazasında görülen artışın gerisinde kalması son derece normaldir. Çünkü, bu dönemde özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlıların yaptığı doğu, güneydoğu seferleri ve sonuçta meydana gelen kayıpları dikkate aldığımızda sorun kendiliğinden çözülmektedir. Şah İsmail'in 1507 Anadolu'ya saldırması ve Yavuz'un yaptığı bu (1514 İran seferi, Mısır seferi, 1516 Mercidabık zaferi, 1517 Ridaniye zaferi vb) seferlerin yolu üzerinde olan Larende kazası, hem savaşlara asker göndererek hem de sefere giden askerlerin verdiği zararlardan etkilenmiş olmalıdır.

LARENDE ŞEHİR YILLIK NÜFUS (NEFER) GELİŞİM HARİTASI (%0) (1541-1584)

Harita : 14

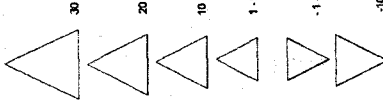

İŞARETLER

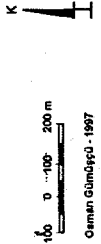
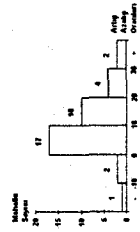
- Cedde ve Sokaklar
- Kule Surları
- Kule Sarı Kapıları

YILLIK NÜFUS GELİŞİM HIZI (%)

ARTANLAR

AZALANLAR

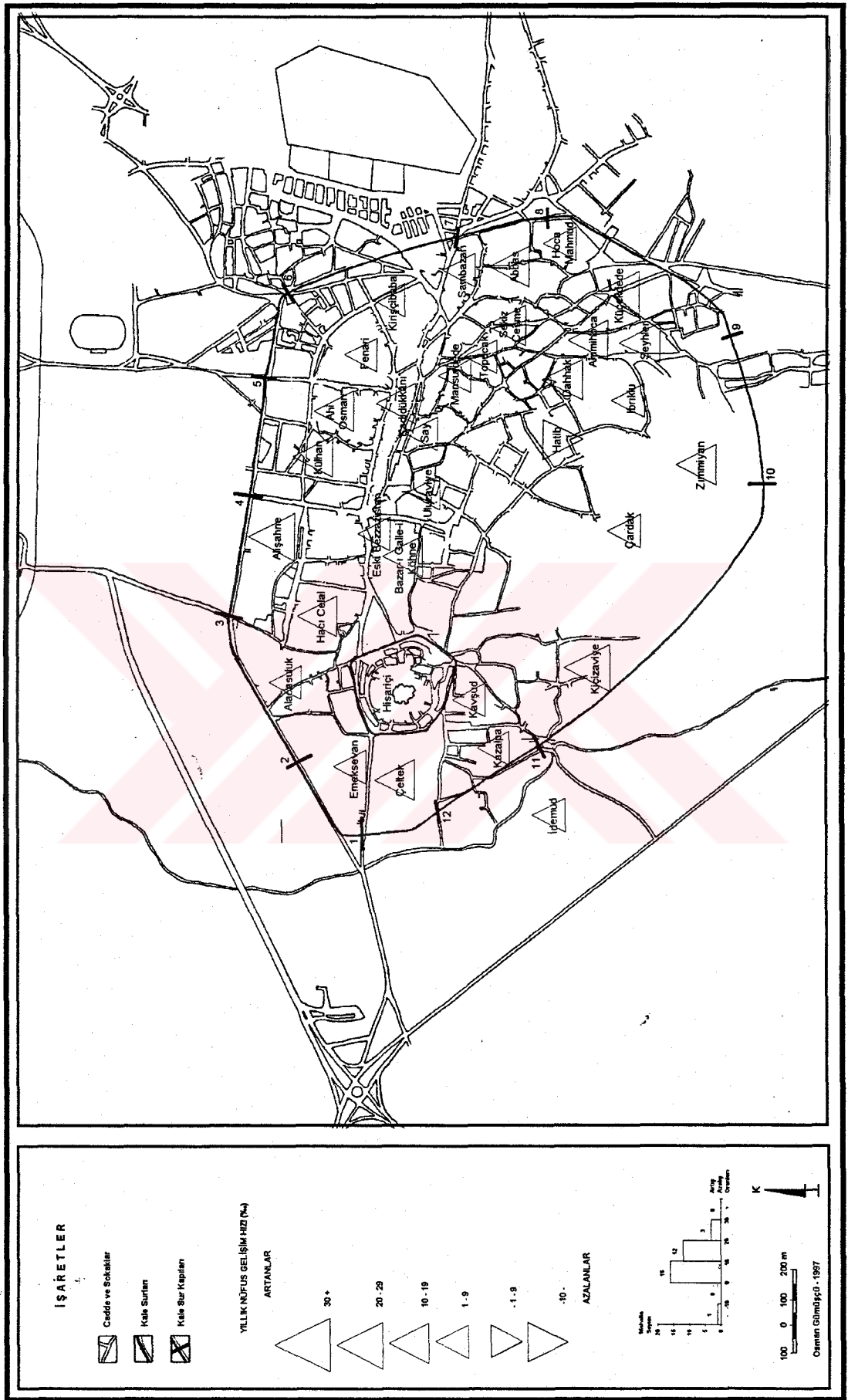

Osman Güneşoğlu - 1997

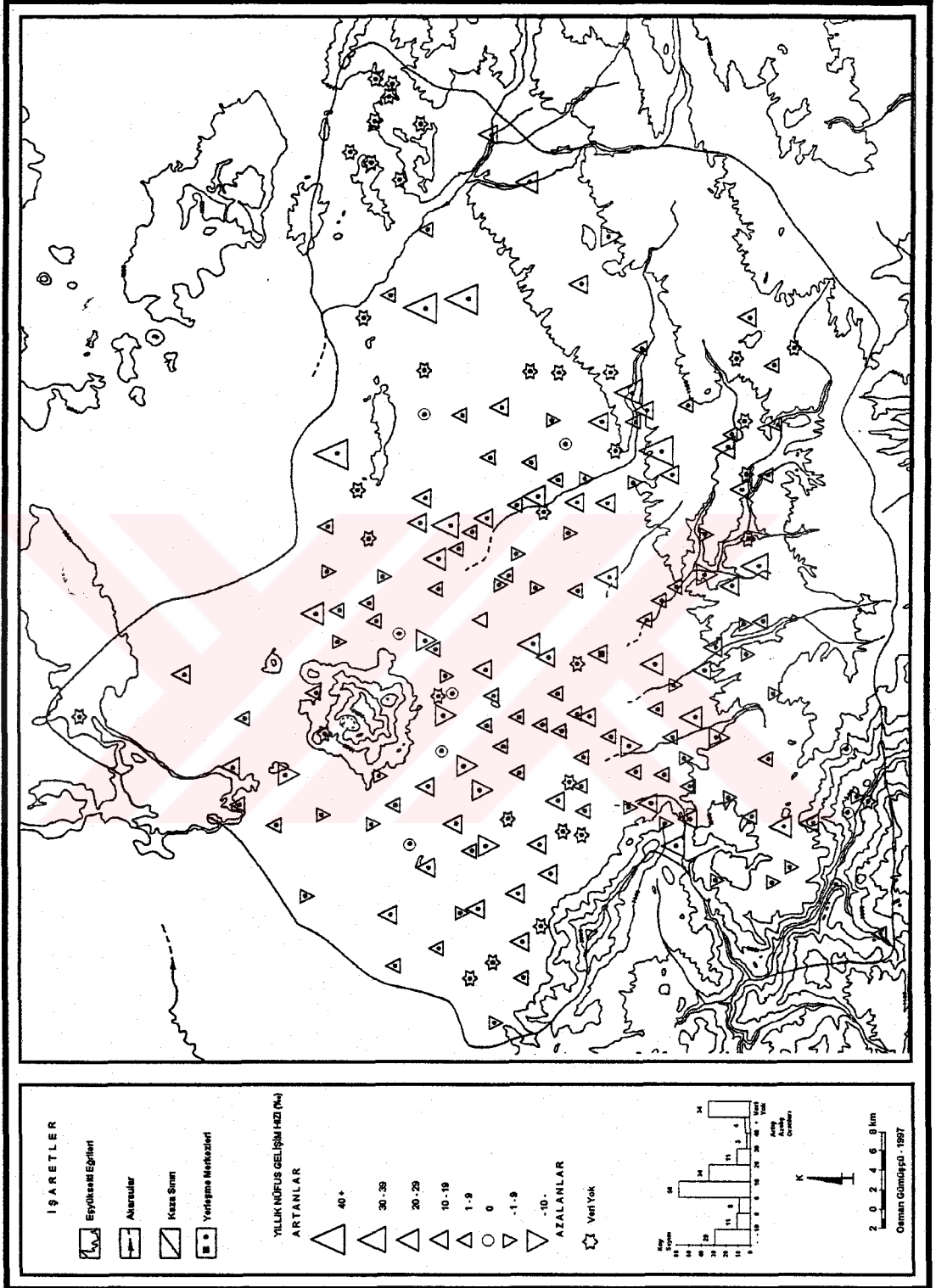
LARENDE ŞEHİRİ YILLIK NÜFUS (NEFER) GELİŞİM HARİTASI (%00) (1500-1584)

Harita : 15

LARENDE KAZASINDA YILLIK NÜFUS (NEFER) GELİŞİM HIZI (%o) (1500-1541)

Harita : 16

Örneğin, Şah İsmail'in Anadolu'ya saldırıları ve bu arada Yavuz döneminde kızılbaşlara yapılan baskılar¹ ve sonuçta İran'a doğru göç etmeleri gibi karışıklıklara birde yapılan seferlerin yolu üzerinde olma durumu eklenirse, bu dönemde meydana gelen artışın az olması doğaldır.

1541 ile 1584 dönemi için hazırlanmış haritada durumun oldukça değiştiği hemen göze çarpmaktadır. Öncelikle, köylerin toplam nüfusunda artış hızı yaklaşık iki katına çıkarak ‰ 15.2 olarak gerçekleşmiştir. Yani ‰ 10-19 grubu, kazanın ortalaması durumuna gelirken, önceki dönemde olduğu gibi 51 köy ile en fazla köyün bulunduğu grup olmuştur. 53 köyde nüfus artış hızı ‰ 20'den fazla gerçekleşirken, sadece 7 köyde nüfus ‰ -1 ile -9 arasında azalmıştır. Nüfus artış veya azalmasının olmadığı "0" değerli köyün olmadığı bu dönemde 35 köy için bir veri bulunamamıştır. En fazla nüfus artışı, Foni Çayı boyundaki köyler ile Karadağ ile Hacıbabadağı arasındaki alçak platoda meydana gelmiştir (Harita:17).

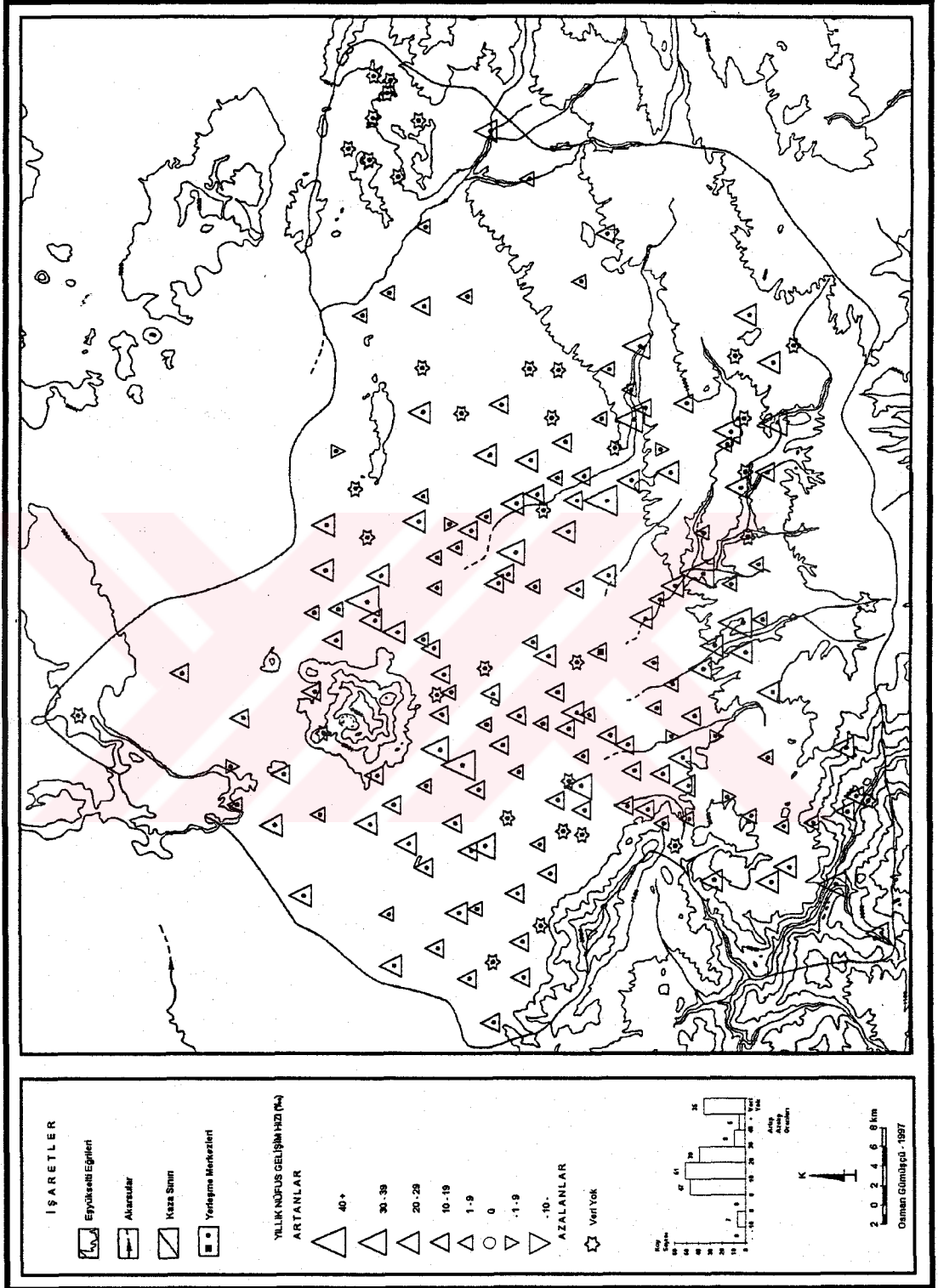
Bu dönemde yapılan savaşların nispeten azalması, imparatorluğun ekonomik ve siyasi açıdan iyice oturarak sistemli bir yönetimin tesis edilmesi nedeniyle nüfus artışları "normal seyrine" gelebilmiştir. Bilindiği üzere, Osmanlı'nın her açıdan en iyi durumda olduğu dönem, genellikle kabul edildiği gibi Kanuni Sultan Süleyman zamanında olmuş, bu da her konuda olumlu bir etki meydana getirmiştir.

Bütün yüzyılı temsilen hazırlanmış ve 1500 ile 1584 yıllarına ait mufassal defterlerin rakamlarını gösteren son gelişim haritasında, seçilen dönemin uzun olması nedeniyle artı ve eksi yöndeki sivrilmelerin ortadan kalktığı gözlenmektedir. Kazanın toplam köy nüfusu ‰ 11.9'luk bir hızla nüfus artarken, sözünü ettiğimiz ‰ 10 -15 oranındaki nüfus artış hızına uygun bir değerde kalmıştır. Bu dönemde 71 köyün nüfusu yıllık ‰ 10-19 arasında, 62 köyün ise, ‰ 1-9 arasında artarken, sadece 16 köyün nüfusu ‰ 20'nin üzerinde artmıştır. 6 köyde nüfus azalırken, 5 köyün ‰ -1 ile -9 arasında ve 1 köyün ‰ -10'dan daha düşük bir azalama değeri olmuştur. Sıfır değerine sahip 1 köy varken 37 köy hakkında veri bulunamamıştır (Harita:18).

¹ Bu konuda TT 63 nolu defterin 223. sayfasında bulunan şu ifade ilginç olup araştırılmaya muhtaçtır: "Haliya Vilayet-i Karaman müceddeden yazılıb bunların beğlik canibinden verilen tohumları kızılbaş laranunda zayi olub ....", ayrıca bknz: Faroqhi, S. 1997. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşamı, s. 110 vd.

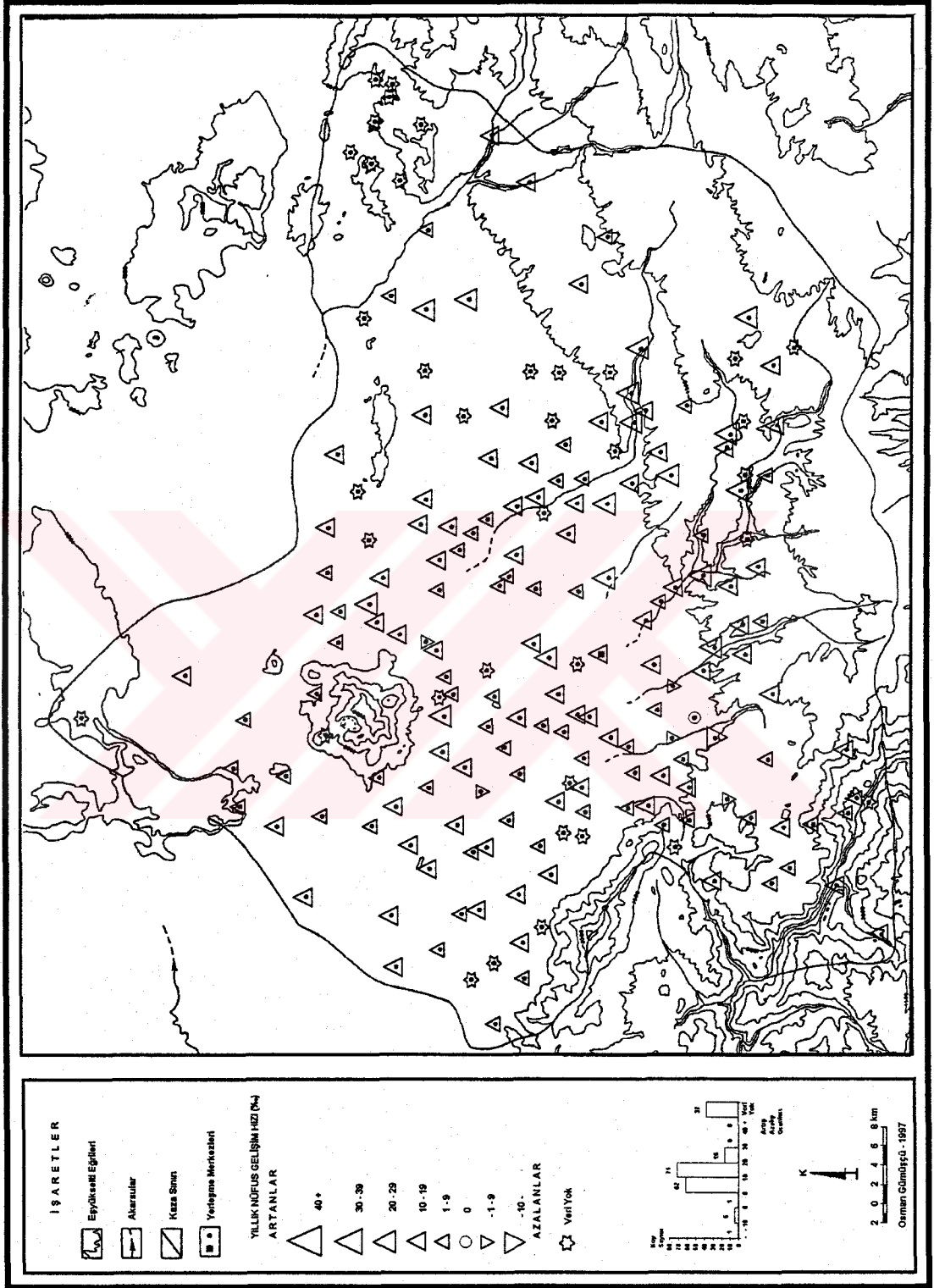
LARENDE KAZASINDA YILLIK NÜFUS (NEFER) GELİŞİM HIZI (%0) (1541-1584)

Harita : 17

LARENDE KAZASINDA YILLIK NÜFUS (NEFER) GELİŞİM HIZI (%) (1500-1584)

Harita : 18

Buraya kadar verilen bilgiler ışığında, XVI. yy Larende kazasında; şehir nüfusu, kırsal nüfus ve dolayısıyla toplam nüfusun o dönem Anadolu için normal olan bir hızla arttığını söyleyebiliriz. Özellikle yüzyıl başlarında kırsal kesimde, bazı karışıklıklar ve savaşlardaki kayıplar nedeniyle, nüfus artış hızı normal seyrinin altında kalırken, yüzyılın ortalarından itibaren doğal seyrine kavuşarak normal trendine oturmuştur. Şehirde ortamın daha farklı olması ve adı geçen sıkıntıların etkisiz kalması nedeniyle, nüfus artış hızı hep aynı değerlerde kalmıştır. 1500-41 arasında şehir nüfusu ‰ 12.7 iken, sonraki dönemde ‰ 13.0 olarak gerçekleşmiştir. 1500'den 1584'e kadar olan dönem dikkate alındığında ise, artış oranı ‰ 12.8 ile Anadolu ortalamalarına uygun kalmıştır.

Yaptığımız hesaplar, eğer Anadolu'nun diğer yerleri için de geçerliyse, - ki bu konu ancak aynı tarz çalışmaların artması ile mümkündür - Braudel'in ileri sürdüğü nüfus artış hızının Anadolu'da biraz daha fazla olduğu ortaya çıkar. Anadolu'nun farklı yerlerinde farklı coğrafi şartların olması ve kısa mesafelerde çok büyük değişikliklerin olması nedeniyle; her tarafta nüfus artışı yaşanmadığı gibi, artan yerlerde de artış hızı aynı değerlerde olmamıştır. Tablolarda görüldüğü üzere, hem şehirlerde hem de kırsal kesimde nüfusu azalan yerler de mevcuttur. Larende için yapılan bu çalışmanın bütün Anadolu'ya genellenebilmesi ise, ancak daha önce de söylendiği gibi aynı tarz çalışmaların artması ile olacaktır.

3.1.2 - NÜFUS DAĞILIŞI

Bir sahada insan ile doğal ortam arasındaki etkileşimin en iyi göstergelerinden biri de, o sahadaki insanların nereden nasıl faydalandığıdır. Bu amaçla yapılan en önemli çalışma, oradaki “nüfus dağılışı”nın incelenmesidir. Günümüzde nüfus dağılışı, sınırları belirli olan en küçük idari ünitelerde, nüfusun araziden faydalanma şekillerini ortaya çıkaracak şekilde yapılmaktadır.¹ XVI. yy Larende kazasının incelendiği bu çalışmada ise, en küçük idari ünitelerin sınırlarını gösteren belgelere sahip olmadığımızdan, nüfus dağılışı konusu biraz değiştirilerek ele alınacaktır. Nüfusun yine nefer olarak kabul edildiği bu kısımda, köy sınırları bilinmediğinden nüfusun değilde “toplam nefer sayıları” yani toplam nüfusun bütün kazada nasıl dağıldığı araştırılacaktır.

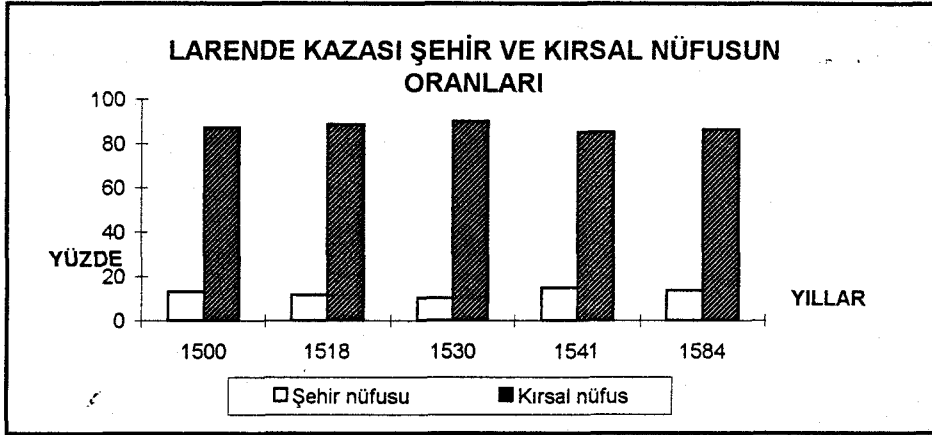
Bu konuya girmeden önce, kazadaki şehir ve kırsal nüfusun oranlarına bakmakta fayda vardır. Bilindiği üzere, Osmanlı İmparatorluğunun ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanıyor dolayısıyla da kırsal nüfus, şehir nüfusuna oranla her zaman daha fazla bulunuyordu. Larende kazası da bu manzaraya uygun olarak, kırsal nüfusun fazlalığı ile dikkat çekmektedir. 1500 yılında kaza nüfusunun % 12.9'unun şehirde yaşamasına karşılık, kırsal nüfus oranının % 87.1 olduğu görülmektedir (Tablo:15, Grafik:4).

Tablo 15: Larende Kazasında Şehir ve Kırsal Nüfus Miktarı ile Oranları (1500-84).

Yıl	Şehir Nüfusu	Oran %	Köyler Nüfusu	Oran %	Toplam Nüfus
1500	701	12.9	4730	87.1	5431
1518	694	12.4	4902	87.6	5596
1518	692	11.5	5322	88.5	6014
1530	669	9.9	6052	90.1	6721
1541	1175	14.9	6669	85.1	7844
1584	2048	13.8	12762	86.2	14810

¹ Bu tarz çalışmalar için bkz: O. Gümüşçü. 1994. Boğazkale İlçesi (Çorum) Coğrafyası , ve 1995. “Sungurlu İlçesi Nüfus Özellikleri”, s. 211-232.

Grafik 4: Larende Kazasında Şehir ve Kırsal Nüfusun Oranları

Görüldüğü gibi, XVI. yy boyunca şehir nüfusunun oranı hiç bir zaman % 15'i geçmemiştir. Tahrirlerdeki farklılıklar, hem nüfusun hareketli olmasından hem de tahrir sırasında yapılan farklı uygulamalardan kaynaklanmış olsa gerektir. Bu nedenle şehir nüfusu ve kırsal nüfus oranları her tahrirde biraz değişmesine rağmen, şehir nüfusunun oranı % 10-15 arasında kalmıştır.

Nüfus dağılışı konusunda yine şehir ve kırsal nüfus ayrı ele alınıp ayrı haritalanmış olup, öncelikle Larende şehrinde nüfusun dağılışına bakılırsa şunları söylemek mümkündür: 32 mahallenin bulunduğu 1500 yılında her mahalleye 21.9 nefer düşmektedir. Buna göre ortalama nefer sayısının gösterildiği haritada, 25'den az neferin olduğu grup, ortalamaya karşılık gelmektedir. Bu grupta 19 mahalle olup, bu haliyle toplam mahalle sayısının % 60'ını teşkil etmektedir. Ortalamadan fazla neferin bulunduğu mahalle sayısı 13 olup adı geçen mahalleler, hep şehrin kenarına doğru olduğu gözlenmektedir (Harita:19).

1541 yılına ait haritaya bakıldığında, nüfus artışına bağlı olarak hemen hemen bütün mahallelerde nüfusun artmış olduğu hemen göze çarpar. Bir mahalleye 32.6 neferin düştüğü bu yılda, ortalama grupta 28 tane mahallenin bulunduğu dikkati çekmektedir. Fenari ve Çeltek mahalleleri ortalama üzerinde nüfusa sahipken, 6 mahallenin ortalama altında kaldığı söylenebilir. "Osmanlı şehrinde, üretim ve ticaret faaliyetlerinin konut

alanlarından ayrı yerlerde olması"¹ nedeniyle, daha önce şehrin ekonomik merkezi, çarşısı olduğunu söylediğimiz mahallelerin az nüfuslu oldukları gerçekten ilginçtir. Kalenin doğusunda, kabaca doğu-batı doğrultulu yol çevresinde olan Eski Bezzazistan, Bazar-ı Galle-i Köhne, Uluzaviye, say, kadıdükkanı gibi mahallelerin nüfusunun az olması, o dönem şartlarının bugüne uymadığını göstermektedir (Harita.20).

Söz konusu karakterin nüfus artışına bağlı olarak son tahrirde iyice belirginleştiği hemen dikkati çeker. Bir mahalleye düşen ortalama nefer sayısının 53.8'e yükselmesi nedeniyle, ortalama gruptaki mahalle sayısının 14'e düştüğü görülür. Ortalama altında 19 mahalle bulunurken, ortalama üstündeki mahalle sayısı sadece 5'tir. Çeltek ve çevresi, Ahi Osman ve Fenari ile Abbas ve çevresindeki mahallelerin en kalabalık mahalleler olduğu görülmektedir (Harita: 21). "Yönetim işlevlerinin yer almadığı Osmanlı şehir merkezinde, ticaret ve üretim faaliyetleri ile bunların bütünleyicisi işlevler bulunmaktadır. Merkez yakınında, şehir merkezindeki faaliyetlere emek sağlayan bekarların yaşadığı hanlar bulunmaktadır"² Bununla beraber, Osmanlı şehrindeki ekonomik ve sosyal işleyişi henüz fazlaca bilmediğimizden, şehirdeki nüfus dağılımını etkileyen faktörler hakkında yorum yapmak zorlaşmaktadır. Fakat, Osmanlı toplumunda dinin ve dini eğitimin çok önemli olmasına bağlı olarak, camiler, mescidler, imaretler, medreseler, zaviyeler ve diğer tesislerin nüfusun dağılımında oldukça etkili olduklarını söylemek mümkündür. Şehir kenarına doğru olan mahallelerin ise, gözlerden uzak, sakin ve bahçeler içinde olmasından dolayı daha fazla nüfuslu oldukları tahmin edilebilir.

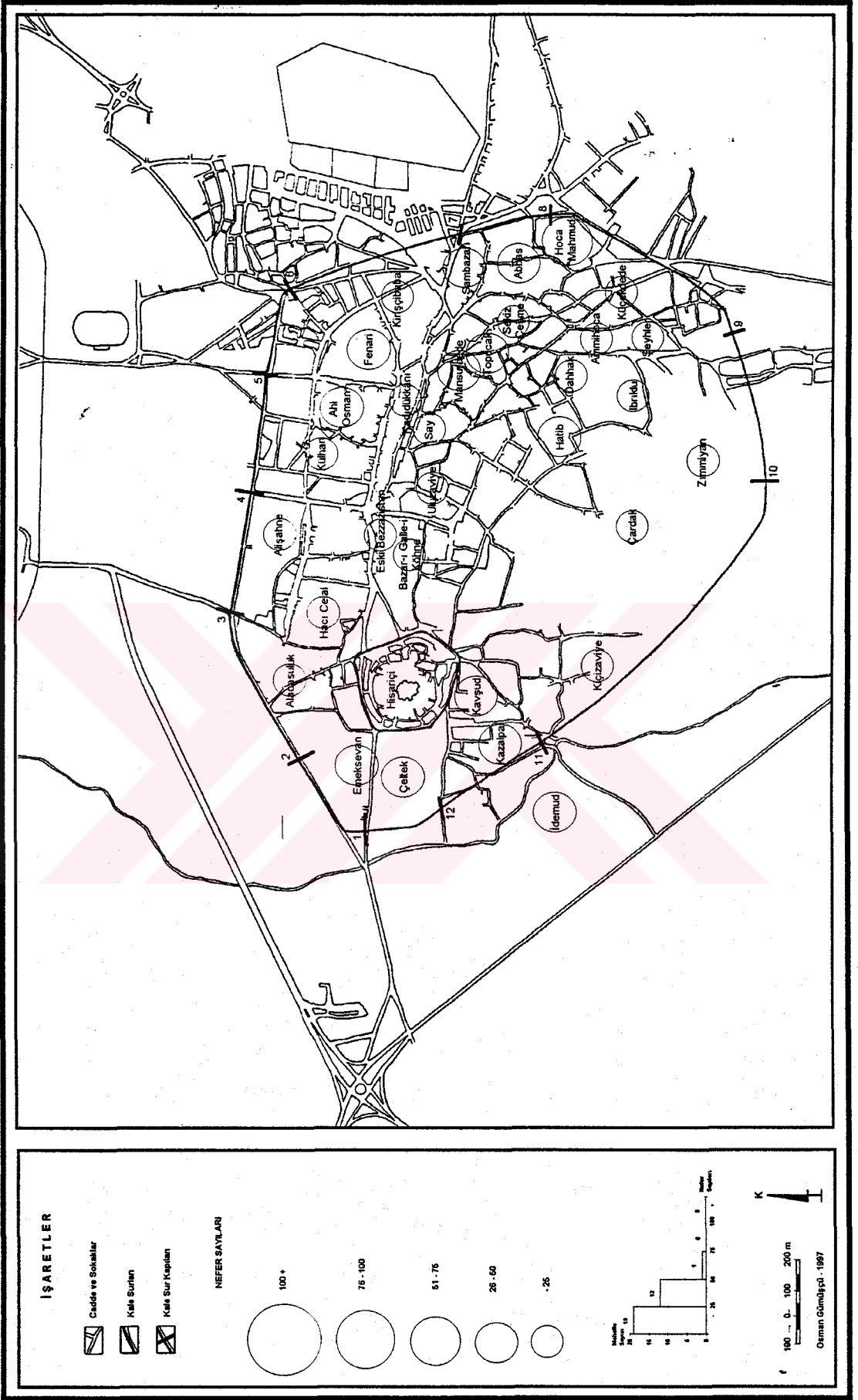
Nüfus miktarı ile mahalle sayısındaki gelişime bakılırsa, ilk tahrirde 33 olan mahalle sayısı 84 yıl içinde sadece 5 tane artarken, nüfus miktarı yaklaşık üç katına çıkmıştır. Şu halde yüzyıl başında seyrek dokulu evlerden oluşan mahalleler, zamanla sık dokulu bir karakter kazanmış olmalıdır. Çünkü, mahalle sayısı fazlaca artmadığına göre, şehrin mekansal büyümesi sınırlı kalmış, nüfusun artması ise, var olan mesken dokusunu daha sıkışık bir hale getirmiş olmalıdır.

¹ Tekeli, İ. 1982. "Anadolu'daki Kentsel Yaşantının Örgütlenmesinde Değişik Aşamalar", s. 19,20.

² Tekeli, İ. 1982. a.g.e. s. 20.

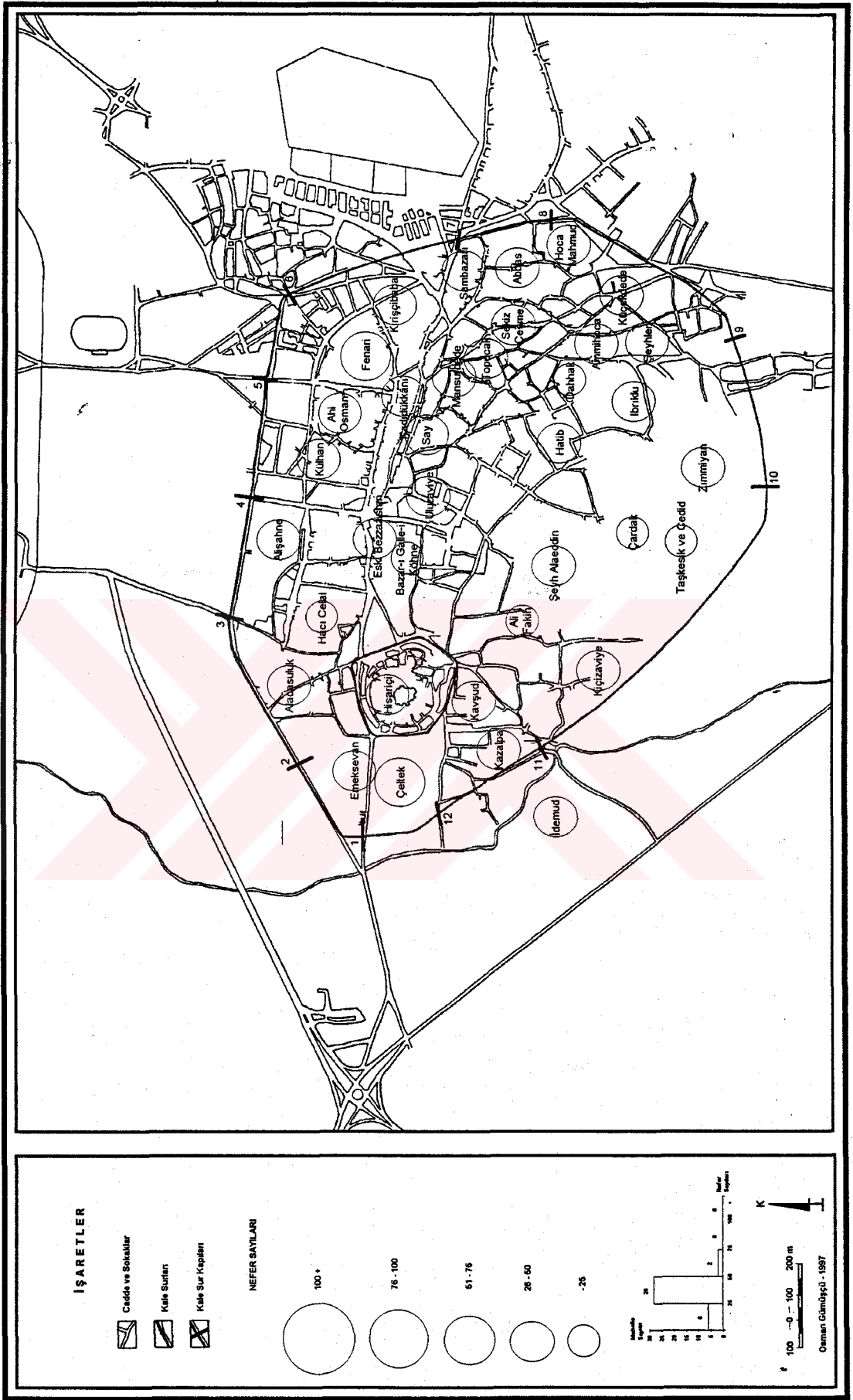
LARENDE ŞEHRİNDE NÜFUS (NEFER) DAĞILIŞI (1500)

Harita : 19

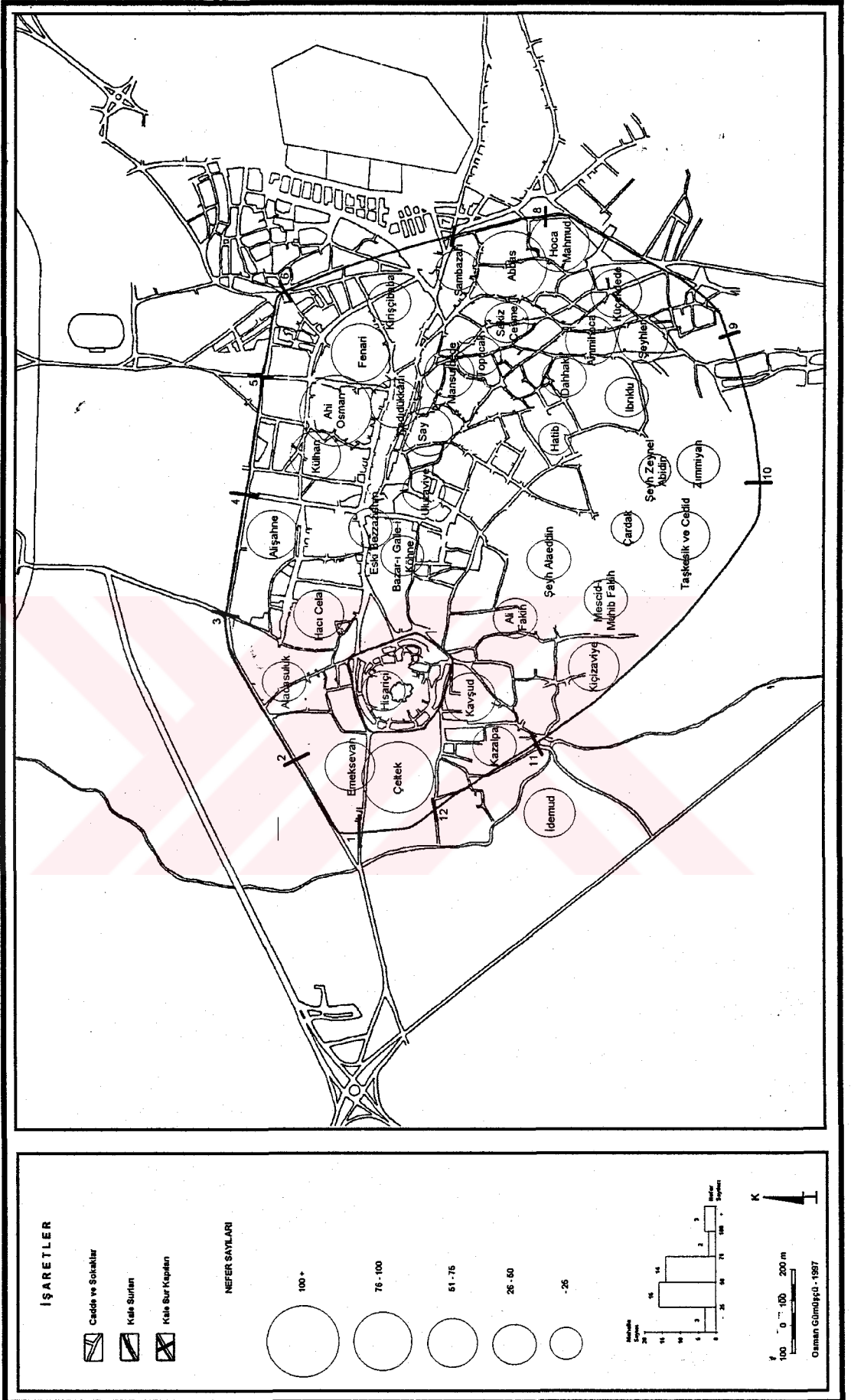
LARENDE ŞEHRİNDE NÜFUS (NEFER) DAĞILIŞI (1541)

Harita : 20

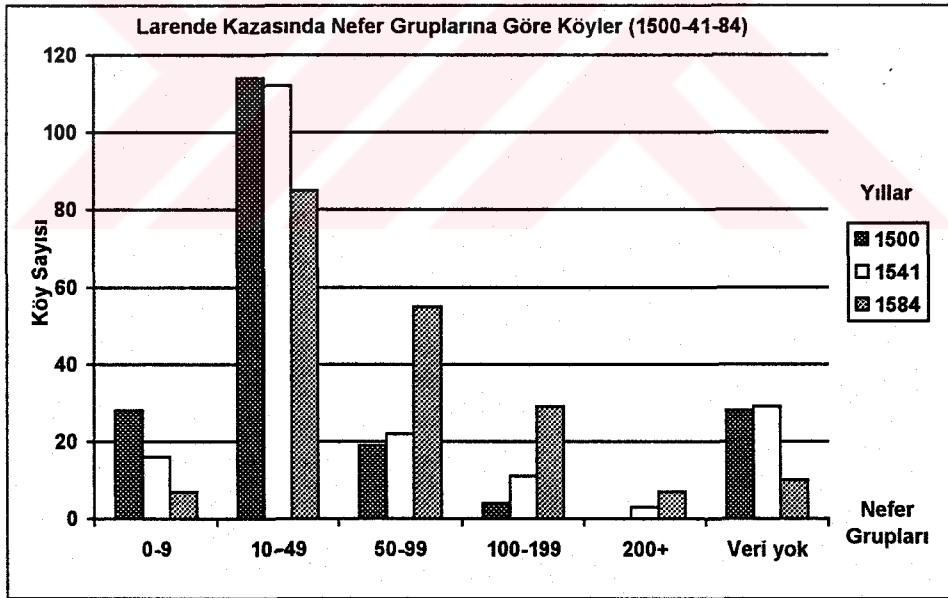
LARENDE ŞEHRİNDE NÜFUS (NEFER) DAĞILIŞI (1584)

Harita : 21

Aynı amaçla köyler için hazırlanmış olan haritalara bakıldığında, kazanın bazı yerlerinde nüfus toplanmışken, bazı yerlerde oldukça seyreltiği gözlenmektedir. Nüfusun toplandığı yerler, alçak platonun Karadağ ile Hacıbabı Dağı arasında kalan kısmı olup, 1500 yılında nefer sayısı 100'den fazla olan 4 köyde (Gaferiyat, İlisıra, Davda ve Davgandosova) bu sahada yer almaktadır. Şehrin batısında bulunan saha, güneyden gelen dereler tarafından sulandığı için, alçak patonun özellikle bu kısmı en fazla nüfusu barındırmaktadır. Bir köye ortalama 29 neferin düştüğü bu yılda, nefer sayısı 10'dan az olan köy sayısı 28'dir (Grafik : 5). Bu arada Karadağ'ın etrafını çepeçevre saran köyler, dağdan inen dereciklerin etkisiyle buralara kurulmuşlardır. İkinci toplanma sahası, bugün İbrala Çayı adı verilen Foni çayı boyudur. Buradaki köyler arasında nüfusu fazla olan köy yoktur ama, fazlaca köyün Foni çayının suları ile sulu tarım imkanı bulması, burada nüfusun toplanmasına yol açmıştır (Harita:22).

Grafik 5: Larende Kazasında Nefer Gruplarına Göre Köyler

1541 yılı için hazırlanmış haritada aynı karakterin kuvvetlenerek devam ettiği gözlenmektedir. Bir köye ortalama 41 neferin düştüğü bu yılda, 14 köyün nefer sayısı 100'den fazladır. Bunlar içinde 3 (Gaferiyat, İlisıra ve Erhankeleş) tanesinin 200'den

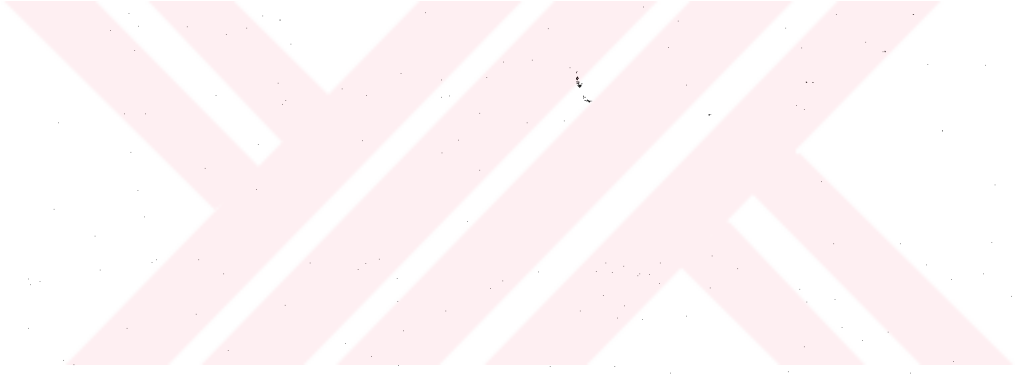
fazla nefer sahibi olduğu dikkati çekmektedir. bu yılda nefer sayısı 10'dan az olan 16 köy varken, tam 112 köyün nefer sayısı 10 ile 49 arasındadır (Grafik : 5). Nüfusun en az olduğu yerler yine, Kılbasan ovasında bulunan suğlaların çevresi, kazânın en doğu kısmı ile kazanın güney sınırına yakın sahalar bulunmaktadır. Suğlalar, özellikle yağışın fazla olduğu yıllarda önemli bir problem olurken, diğler zamanlarda bakım yapılmadığında sıtmaya yol açmaktadır. Bu nedenle suğla oluşan yerlerin kenarı yoğun nüfusun yaşamasına sahne olurken, suğla olan yerlerde köy bulunmamaktadır. Yüksek platonun özellikle güney kısmı, yükseltinin fazla, suyun az ve anakayanın da yüzeyde olması nedeniyle, tarımsal faaliyetleri oldukça sınırlandırmaktadır (Harita:23).

1584 yılı değerlerini gösteren son haritada, nüfus artışına bağılı olarak hemen hemen her köyde nefer sayısının artmış olduğu gözlenmektedir. Bir köye ortalama 69 neferin düştüğü bu yılda, tam 36 köyde nefer sayısı 100'den fazladır. Bunlar arasında 7 köyde nefer sayısı 200'ün de üstüne çıkarak Gaferiyat'ta 489'a ulaşmıştır. Bu yılda nüfus, özellikle Hacıbabı Dağı'nın etekleri boyunca, Karadağ'ın güney ve doğu etekleri boyunca, Foni çayı boyunca ve son olarak Karaman Platosu'ndaki vadi içlerindeki köylerde toplanmıştır. Bugüne göre çok küçük köy, hatta bir çok durumda köyün mahallesi olan ve nefer sayısı 10'dan az olan köy sayısı ise, iyice azalarak 7'ye kadar düşmüştür (Harita:24).

Sonuç olarak, Larendede kazasında şehir ve kırsal nüfus arasındaki fark, bütün imparatorluk gibi çok fazladır. Ekonomik ve askeri yapının tarıma dayandığı bir devlette bundan daha doğal bir konunun olması da zaten mümkün değildir. Çünkü, insanların temel gıdalarının üretildiği tarım ve hayvancılık sektörleri, aynı zamanda devletin varlığını devam ettiren askeri gücün de varlık kaynağı idi.

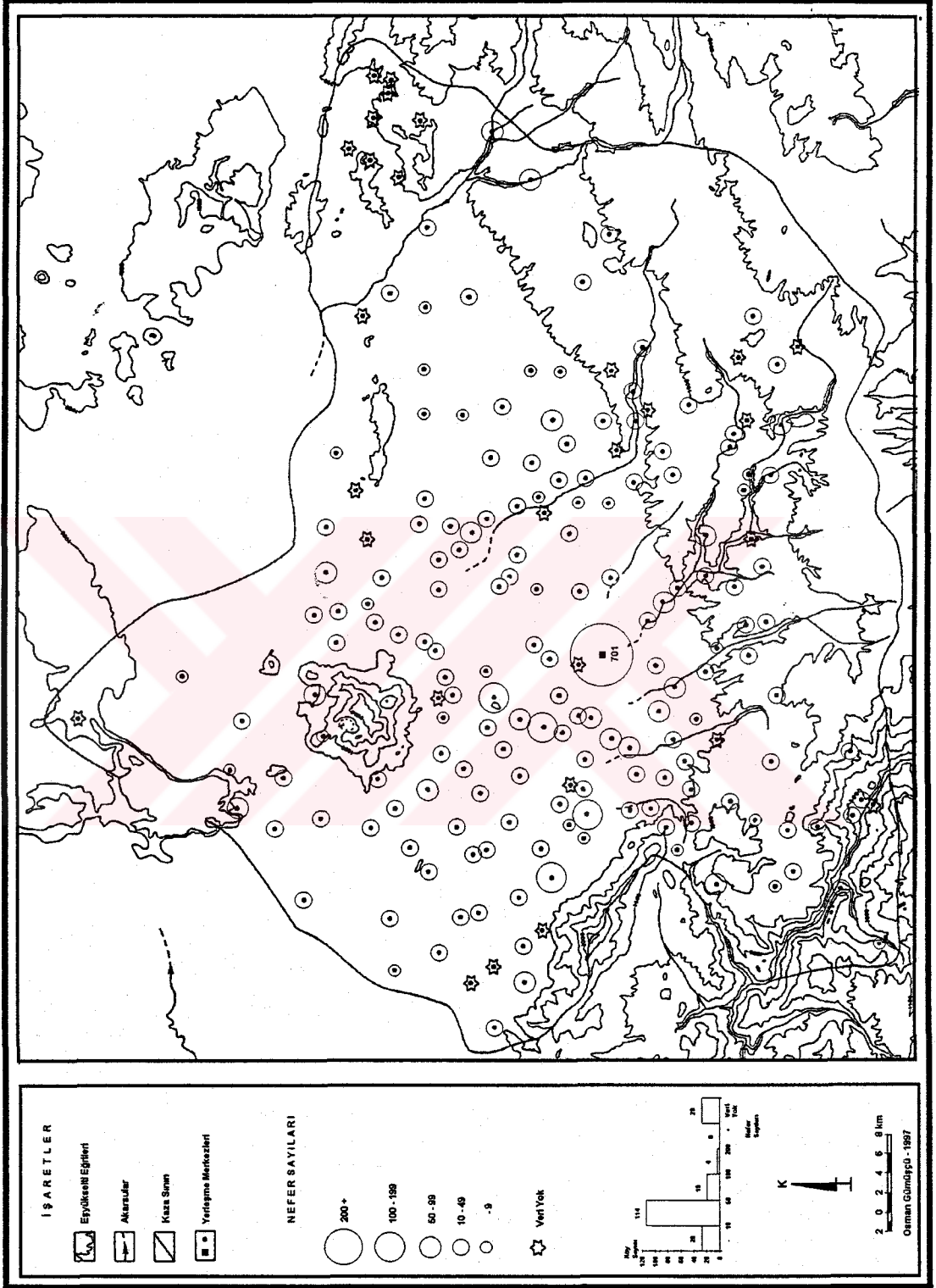
Larendede şehir nüfusunun dağılışı, o dönem şartlarına göre; şehrin merkezinde bulunan ticari ve üretim yerlerinden uzak olan yerlere toplanma şeklindedir. Şehir kenarında bahçeler içinde ve merkezde olmadığından meraklı gözlerden uzak olan kenar mahalleler, oldukça kalabalık mahallelerdi. Buna karşılık, iş ve ticari hayatın toplandığı merkezi mahalleler, gündüz çalışma saatlerinde kalabalık mahalleler durumundayken, iş saatleri dışında iyice sakinleşiyorlardı.

Larende kırsal nüfusu özellikle sulu tarım imkanlarının olduğu yerlerde - ovada suyla yakınlarına, platolarda ise, akarsu boylarına - toplanma eğilimi göstermiştir. Orta Anadolu'nun bu kısmının oldukça kurak olması ve su kaynaklarının çok sınırlı olması nedeniyle, nüfusun su boylarına toplanması son derece doğaldır. Tarım alanları ve ulaşım şartlarının da etkili olduğu nüfus dağılışı, günümüz durumu ile hemen hemen çakışyordu. Nüfus dağılışı etkileyen siyasi, ekonomik ve güvenlik olayları hakkında ayrıntılı bilgi olmadığından; yüzyıl içinde meydana gelen küçük çaplı değişimleri ifade etmek şimdilik mümkün görünmemektedir. Fakat, ileride yapılacak araştırmaların artması, bu konuların da aydınlatılması için ümit kaynağımızdır.

LARENDE KAZASINDA NÜFUS (NEFER) DAĞILIŞI (1500)

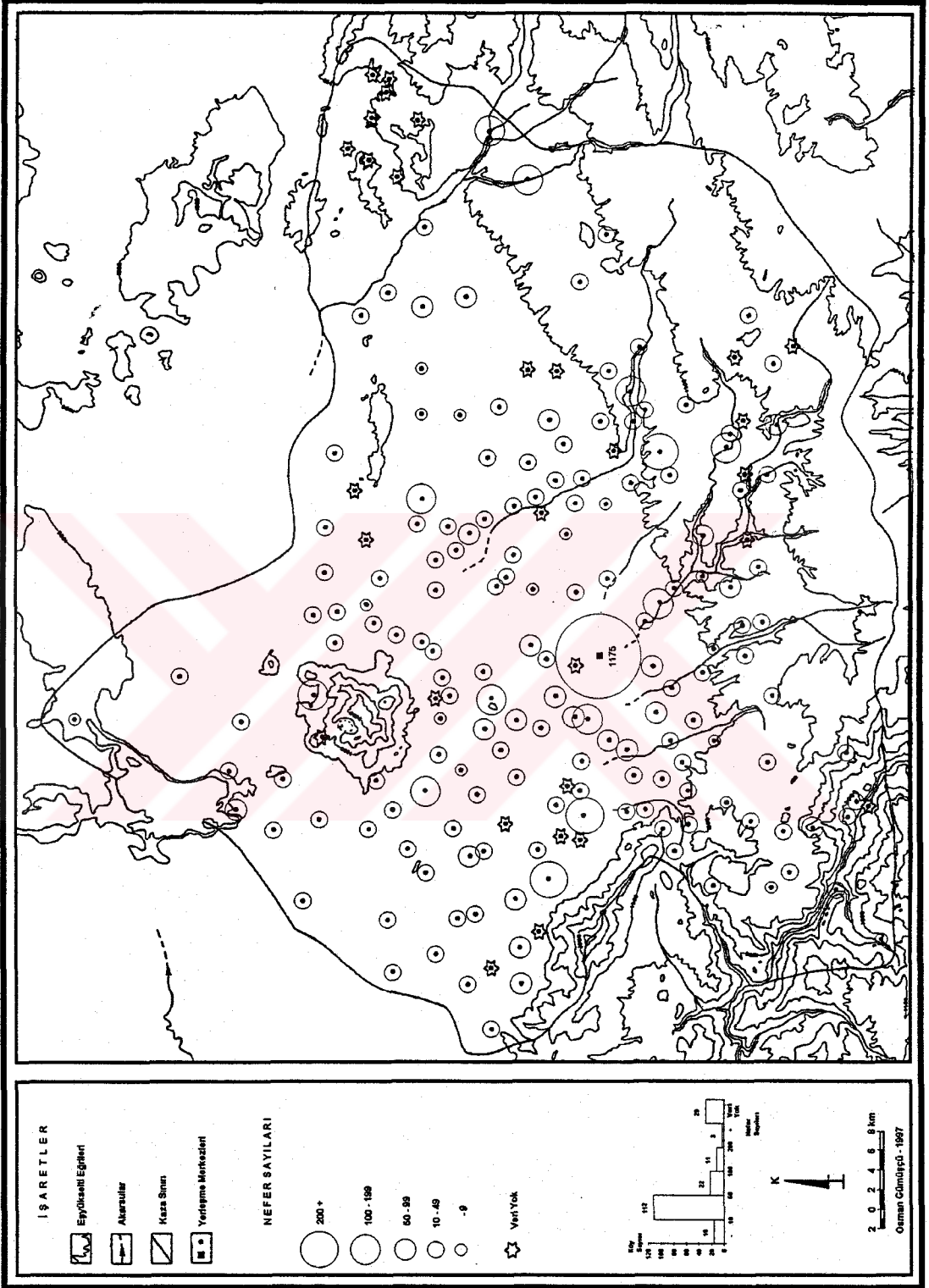
Harita : 22

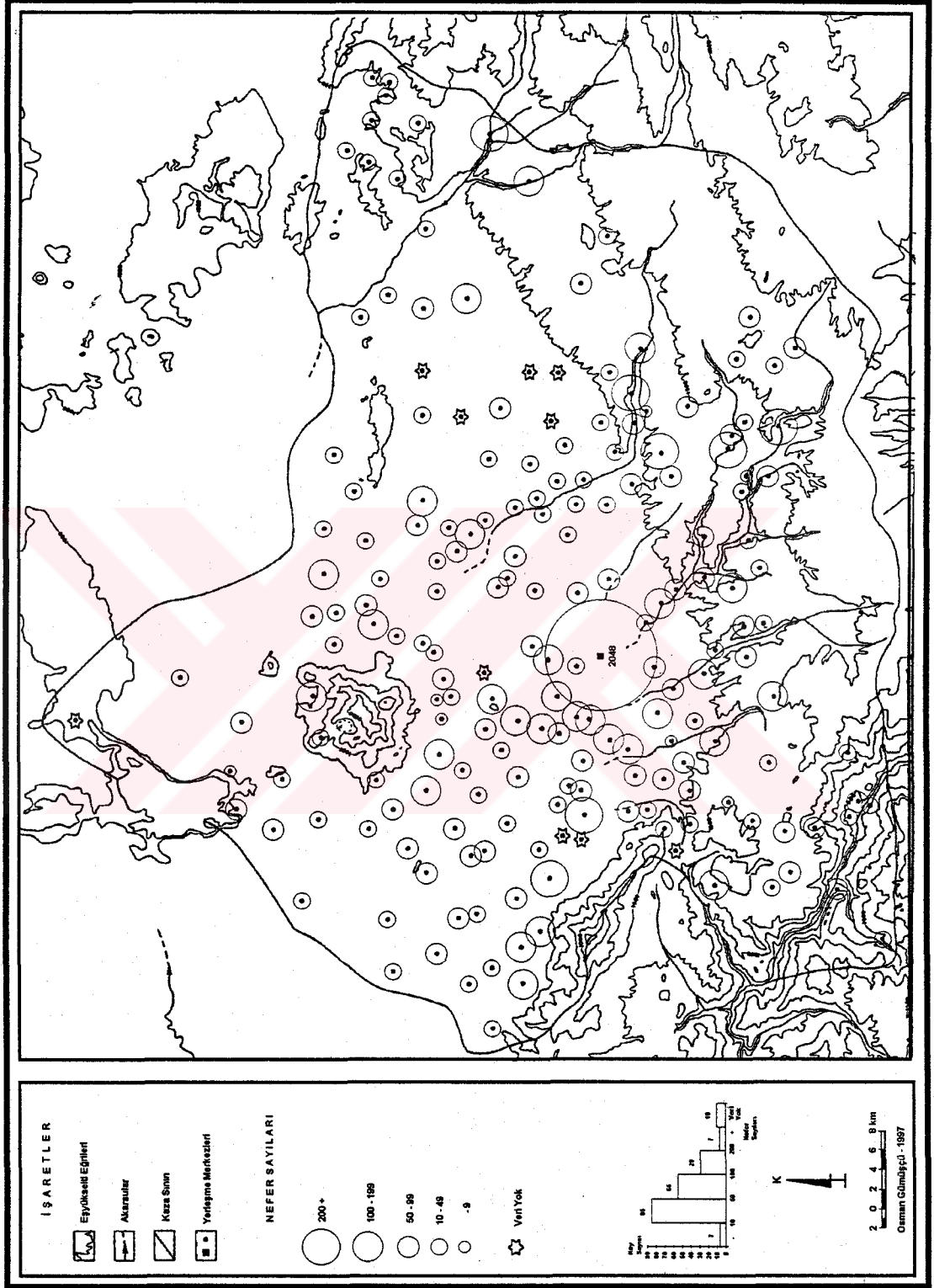
LARENDE KAZASINDA NÜFUS (NEFER) DAĞILIŞI (1541)

Harita : 23

LARENDE KAZASINDA NÜFUS (NEFER) DAĞILIŞI (1584)

Harita : 24

3 . 1 . 3 - NÜFUS HAREKETLERİ (GÖÇLER)

Genellikle endüstrileşme öncesi şehirlerde, doğal nüfus artışının yavaş olduğu ve bu şehirlerin büyümesinin ve hatta varlığını korumasının köylerden gelen sürekli göçe bağlı olduğu varsayılır. Osmanlı döneminde, Anadolu şehir ve köylerindeki ortalama yaşam süresine ilişkin hiç bir veriye sahip olmadığımız için, bu konudaki genel çerçevenin Anadolu şehirleri için de geçerli olduğunu varsaymak zorundayız.¹ XVI. yy'da Anadolu'da göçler hakkında elimizde fazlaca bilgi olmamasına rağmen, mufassal tahrir defterlerinde bu konu hakkında bazı ipuçları bulmak mümkündür.

Osmanlı devleti reayasının yani, vergi ödeyen halkın hareketlerini sıkı bir şekilde denetliyor ve reayayı uzak şehir veya vilayetlere sürgün edilebiliyordu². Fakat, zorla yer değiştirilmedikleri sürece, bu insanların atalarının işlediği toprakları işlemeleri gerekiyordu. Köylü için çiftini çubuğunu terkedip, başka işlerle meşgul olmak, kayıtlı olduğu yerden uzaklaşmak yasaktı.³ Birçok kanunname sipahiye başka köylere yerleşen, ya da en yakın şehire taşınan köylülerini geri getirme hakkını tanıyordu. Bazı vilayetlerde yerel idareciler yerini terkeden köylüyü geri getirme hakkını 10 - 15 yıl içinde kullanabilirlerken, bazı yerlerde bu süre 20 yıla kadar uzayabiliyordu. Köylünün asıl köyüne dönmeye zorlanmadığı durumlarda da, sipahi tarımdan vazgeçip başka işlerle uğraşan köylülerden "levendlik akçesi" veya "çiftbozan akçesi" adlı özel bir vergi alıyordu⁴.

Bu uygulamalara, yani nüfus hareketlerinin devlet denetimi altında bulundurulmasına ve şehirlere göçün sınırlandırılmasına rağmen, söz konusu hareketler devletin önlemler almasını gerektirecek düzeyde gerçekleşiyordu. Aynı zamanda o dönemde köyler arası göçün de sık rastlanan bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür göçler, göç eden kişinin 15 yıllık bir ikametden sonra yeni köyünün vergi kayıtlarına geçirilmesi ile meşruluk kazanıyordu⁵.

¹ Faroqi, S. 1993. Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, s. 327.

² Osmanlı İmparatorluğu'nda sürgünler hakkında bkz: Barkan, Ö.L. 1942. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", s. 279 - 386, aynı yazar, 1950-1952-1954. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", C. XI, XIII, XV, s. 524-569, 56-78, 209-237.

³ Barkan, Ö.L. 1950. a.g.e. s. 545.

⁴ Barkan, Ö.L. a.g.e. s. 545, Faroqi, S. 1993. a.g.e. s. 329 ve Çiftbozanlık hakkında bkz: Akdağ, M. 1963. Celali İsyanları, s. 44 - 48.

⁵ İslamoğlu - İnan, H. 1991. Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, s. 173,174.

Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelmiş göçlerin sebepleri arasında; timar sisteminin yozlaşması, buna bağlı olarak ekonomik düzeninin bozulması, yönetim ve ordunun bozulması, eşkiyalık ve haramiliğin artması, Celali isyanları vb. gibi konular şimdiye kadar hep söylenegelmiş olup, imparatorluktaki genel bozulmalar Larende kazasını da etkilemiştir. Burada mufassal tahrir defterlerinin elverdiği ölçüde, adı geçen bozulmalara bağlı olarak meydana gelen nüfus hareketlerinden yani göçlerden bahsedilecektir. Göçlerin işleyişine geçmeden önce, Larende kazasında meydana gelen göçlerin sebeplerini incelemek yararlı olacaktır.

Biraz sonra izah edileceği gibi, bu sahadaki göçlerin sebepleri arasında; geçim sıkıntısı yani, tarımsal üretim ve tarımsal toprakların artış hızının nüfus artışı gerisinde kalması, tarımsal işletmelerin parçalanıp küçülmesi, tarımsal verim düşüklüğü ve vergi sisteminden kaynaklanan olumsuzlukların sonucunda, burada yaşayanların ekonomik açıdan gerilemeleri başta gelmektedir. İkinci sırada, bütün Anadolu'da meydana gelmiş olan isyan ve eşkiyalık olaylarının meydana getirdiği huzursuzluk ve güvensizlik ortamı gelmekte ve nihayet bu sahadan yapılan sürgünlerin de bu meyanda sayılma imkanı bulunmaktadır.

Elimizdeki ilk defter olan 1500 yılı tahririnde, göç olarak değerlendirilebilecek tek kayıt “**gaib**” yani bugünkü telaffuz ile “kayıplar”dır. Gaib; şehirde veya bir karyede kayıtlı ve sahip olduğu bir işi ve toprağı bulunan kişilerin çeşitli nedenlerle yaşadığı yeri terkederek, en azından tahririn yapım tarihine kadar bir daha gelmemesi nedeniyle, sanki o kişi varmış gibi, (ama gaib olduğu belirtilerek) yazılan neferlerdir.¹ Aslında gaiblerin, nereye gittikleri çoğunlukla belli olmadığından göç eden nüfus olarak kabul edilmeleri tartışılabilir. Ama, her ne şekilde olursa olsun, nihayetinde yukarıda sayılan göç sebepleri bunlar için de geçerli olup, adı geçen kişilerin gaib olmasında bu sebeplerin etkili olmadıklarını hiç kimse iddia edemez. Buradan yola çıkarak, mufassal tahrir defterlerinde gaib kaydedilen kişilerin göç ettiğini varsayarak bu bahiste incelemek uygun bulunmuştur.

¹ Gaibler kayıtlı olduğu yerde bulunmadığından o yerin veya kazanın toplam nefer sayısı belirtilirken, gaib sayısı toplamdan çıkarılmalıdır.

Larende kazasında; 1500 yılı tahririnde, 6 tanesi şehirde olmak üzere toplam 39 gaib kayıtlıdır. Köylerdeki gaibler 25 farklı yerde olup, kazada en fazla gaib bu tahrirde yazılmıştır. Savaşlara gidip dönmeyen, yollarda, başka şehirlerde ölenler veya kaçtıkları için bir daha kendisinden haber alınmayan gaibler, sonraki tahrirlerde azalmaya başlamıştır. 1500 yılında kazanın toplam 165 karyesi olduğu göz önüne alınırsa karyelerin % 15'inde gaib neferlerin varlığından söz edilebilir. Şehirde ise 32 mahalleden 5 tanesinde yani % 16'sında gaibler bulunmaktadır.

TT 63 nolu defterde gaib sayısının 27'ye gaib bulunan köy sayısının da 24'e düştüğü gözlenmektedir. Gaib bulunan karyelere dikkat edilirse, 1500 yılındakiler ile hemen hemen aynı olduğu farkedilir. Bunlar arasında İlisıra, Davgandos, Masara, Kalacık, Dirbeyan, Kürd, Erhankeleş, Çavındır, Yassıviran, Dervi, Fenarek, Zengen, Karacalar, Mercik, Kandale, Gaferiyat, Akçamihmad, Arıkviran, Durayda, Kılbasan gibi karyeler olup, çoğu sonraki tahrirlerde de gaib nefer bulundurmaktadır. TT 455 nolu defterde gaib sayısının karyelerde 23'e düşerek azalırken, şehirde 17'ye çıktığını görmek mümkündür. Gaib bulunduran karye sayısı 20'ye inerken şehirdeki mahalle sayısı 14'e çıkmıştır. Yüzyıl ortalarına yakın bir tarihe ait olan TT 415'e göre gaib sayısının, karye sayısı ile birlikte iyice azalarak 2'ye düştüğü izlenmektedir. Bu yılda şehirde gaib nefer kaydedilmemiştir. Gaiblerdeki azalmalarda XVI. yy başlarından itibaren oturmaya, sistemli bir hale gelmeye başlayan Osmanlı idare ve ekonomik kurumları ile idarecilerin ince vergi takibi politikaları etkili olmuştur. Her gaibin aynı zamanda vergi kaybı olduğunu bilen Osmanlı idarecileri, işi iyice sıkı takibe almış olmalıdır. Aksi halde vergi ödememek için başka sancaklara kaçarak "gaib" yazılacakların sayısının artması beklenirdi.

Son tahrirde, yani 1584 yılında gaib sayısının tekrar artarak 9'a çıktığını görmek, düzendeki bozulmaların başladığının ilk işaretlerindedir. Çünkü bu defterde kayıtlı gaibleri ve aşağıda izah edilecek olan göçleri de dikkate aldığımızda bozulma belirtilerinin iyice belirginleştiğini söylemek mümkündür.

1541 ve 1584 yılı tahrirlerinde, gaiblere göre oldukça fazla olan ve nereden gelip nereye göç ettikleri belli olduğundan tipik “göç eden nüfus” durumundaki kayıtlar bulunmaktadır. “Osmanlı köylüsünün sanıldığıının aksine çok hareketli olduğunu”¹ gösteren bu kanıtlara bakılırsa, Larende kazasında meydana gelen göçler ikiye ayrılmaktadır: **“Birincisi, dışarıdan Larende kazasına olan göçler; ikincisi; Larende kazasından dışarıya olan göçler”**.

Kaza içinde, Larende şehrinde ve köylerinde meydana gelen göçler ayrı incelenirse, bunları da aynı şekilde iki gruba ayırmak mümkündür. Önce şehirdeki göçleri ele alırsak, şunları söylemek mümkündür: Şehirdeki göçleri, göçmenlerin hareket yönüne göre, “nefs-i Larende’den dışarıya olan göçler” ve “dışarıdan nefsi-i Larende’ye gelen göçler” şeklinde ele almak en mantıklı yaklaşımdır. Şehirden dışarıya doğru olan göçlerin oranı çok azdır ve bu konuda sadece belgelerdeki gaib kayıtları değerlendirilebilir. Şehirdeki asıl göçler dışarıdan şehire gelen göçler olup, bunlar da iki kaynaktan; yani önce kendine bağlı (Larende kazası köylerinden) köylerden, sonra da dışarıdan olmaktadır.

Köylerdeki göçler de yine aynı şekilde iki türlü olup, dışarıdan köylere gelen göçler ve köylerden giden göçler şeklinde ele alınabilir. Köylerden ayrılanlar en fazla idari merkezleri nefsi-i Larende’ye az da olsa dışarıya yani Konya ve İstanbul’a gitmektedirler. İkinci grupta ise Larende köylerine dışarıdan gelenler vardır ki, genellikle İçil’den gelmektedirler. Böylece XVI. yy Larende kazasında göçlerin hareket yönüne göre, genel anlamda iki tür göçün varlığından yani, **“kırdan şehire göç, kırdan kıra göç”** den bahsetmek mümkündür.

Kırsal kesimden Larende şehrine olan göçler, o dönem Anadolu’sunda olduğu gibi, bugün de ülkemizde en önemli nüfus hareketlerindedir. Larende şehri, çevresinin idari merkezi ve çok daha geniş bir sahanın ekonomik merkezi olarak XVI. yy boyunca büyüyüp gelişmesine devam etmiştir. Böylece artan çekiciliğine, kırsal kesimdeki geçim sıkıntısı ve huzursuzluk gibi itici etmenler eklenince, göç yoluyla nüfus almaya başlamıştır.

¹ Faroqhi, S. 1993. Osmanlı’da Kentler ve Kentliler, s. 329.

Larendede şehrine kırsal kesimden gelen göçleri gösteren ilk kayıtlar, 1541 yılı tahririnde bulunmaktadır. Şehirde kayıtlı bazı neferler üzerine düşülmüş “**an karye-i Gökçe ameden**” (Gökçe köyünden gelen) vb gibi kayıtlar bu konuda önemli ipuçlarıdır. Bu tarihte; Şeyhler mahallesinde kayıtlı bir nefer Zengen köyünden gelmiş, Ali Şahne mahallesinde kayıtlı iki nefer (biri Gökçe’den ikisi, Göynük (Belviran’a bağlı) köyünden), Bazar-ı Galle-i Köhne mahallesinde kayıtlı biri Sosma diğeri Yassıviran köyünden gelen iki nefer, Hacı Celal mahallesinde bulunan bir nefer Gökçe’den, Abbas mahallesinde kayıtlı bir nefer Gülнар’a bağlı Kutlubeg köyünden, Şambazarı mahallesindeki iki nefer Mud’un Çukurbağ köyünden gelerek yerleşmişlerdir.¹ Ayrıca bu tahrirde yer alan Taşkesdik ve Cedid mahallesinde kayıtlı olan 9 neferin, mahalle ismi altında yapılan “mahalle-i mezkurenin halkı hariçden gelüb buraya evler bina eylemişler” açıklamasına göre, dışarıdan göç ederek şehre gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır.² Bu şekilde, kendine bağlı olan ve olmayan köylerden göç eden toplam 18 nefer, Larendede şehrinin çekiciliklerinin artmasına bağlı olarak buraya gelip yerleşmişlerdir. Böylece Larendede kazasında, toplam nefere göre küçük bir oran teşkil etse dahi, bu kişiler tespit edilen “ilk göçmenler” olmuşlardır.

1584 yılında yapılmış olan son tahrirde göre; Larendede şehrinin en fazla nüfus aldığı yerler kendine bağlı köyler, yani Larendede ve Kaş nahiyesinin köyleridir. Toplam 184 köy içinde 58 köy (% 32) 125 neferini Larendede şehrine göndermiştir. Bu neferler üzerine düşülmüş “**der Larendede**” veya “**der şehir**” kayıtları 125 kişinin aslında köylerinde kayıtlı görünmelerine rağmen, fiilen Larendede şehrinde yaşadıklarını kanıtlamaktadır. Adı geçen karyelerden en fazla nüfus gönderenler, Zengen (10 nefer), Göded (10), Dirbeyan (7), Manderigözü (6), Sarıkaya (5), Davda (4)’dir. Nüfus gönderen 58 karyenin konumlarına bakıldığında genellikle Larendede şehrine yakın oldukları veya nüfusça büyük karyeler oldukları dikkati çekmektedir.

Bu tahrirde Larendede şehrinin göç aldığı diğeri yerler kaza dışından olup, sırasıyla İçil sancağı, Silifke ve Eskiil kazalarıdır. Larendede şehrinde kayıtlı bulunan 53 nefer üzerinde “**an İçil amede**” , yani “İçil’den gelme”, “İçil’den gelmiş” ibaresi

¹ TT 415, s. 114-122.

² TT 415, s. 119.

~ kaydedilmiştir¹. 3 nefer üzerinde “an Silifke amede” kaydı bulunurken, 1 nefer üzerine de “an Eskiil amede” notu düşülmüştür. Şu durumda toplam 57 nefer dışarıdan göç ederek nefs-i Larende’ye yerleşmiştir.

Adı geçen göçmenler Larende’nin 38 mahallesinden 27’sine dağılarak bugün meydana gelen göçlerin aksine, bir yere toplanma eğilimi göstermemişlerdir. Avarız vergisinin köyler ve şehir mahallelerinden toplu olarak alınması, orada yaşayanlar için vergi yükünü paylaşacak ortaklar anlamına geldiğinden genellikle dışarıdan gelen göçmenler iyi karşılanmıştır². Bu nedendir ki, göçmenler bir mahalleye toplanmak yerine bütün mahallelere dağılmışlardır. Böylece, Larende mahallelerinin %71’i dışarıdan göçmen kabul etmiştir. Dışarıdan en fazla göçmen kabul eden mahalleler ise, Mescid-i Muhib Fakih (6 nefer), Kazalpa (4), Taşkesdik (4), Kadıdükkamı (4), Kirişçibaba (4) ve Hoca Mahmud (3) gibi mahallelerdir.

Larende karyelerinden şehire doğru göçler ise özellikle XX. yy’ın ikinci yarısında Türkiye kırlarından şehirlere olan göçleri akla getirmektedir ki, böylece Osmanlı döneminde hareketlenen nüfusun hâlâ kararlı hale gelmediği anlaşılmaktadır. Çeşitli araştırmacılar Osmanlı İmparatorluğu’nda nüfusu incelemişler, bu arada yüzeysel ve dolaylı da olsa nüfus hareketlerinden bahsetmişlerdir. Bu araştırmacılardan Cook, Osmanlı İmparatorluğu’nda kırsal nüfus baskısını incelemiş ve bizim de katıldığımız bazı sonuçlara varmıştır. Cook’un, Anadolu’da nüfus/toprak oranlarına ilişkin tahminleri XVI. yy sonlarında incelenen sahalarda bu oranlarda bir bozulmanın olduğunu ortaya koymaktadır. Tahrir defterleri verilerine dayanarak Cook, hem nüfusun hem de ekilen toprakların artmasına karşın, nüfus artışının ekilen alanlardaki artıştan daha hızlı olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Cook, köylülerin tarımsal işletmelerinin parçalanmakta olduğunu ve geleneksel tarımsal işletmelerin birimi olan çiftin bütünlüğünün korunmadığına işaret etmektedir. Bunlar sonucunda Cook, Osmanlı İmparatorluğu’nda toprak fiyatlarının yükselmesi, topraksız köylülerin ve göçlerin

¹ Faroqi, resmen şehirli kabul edilen kişilerin geldikleri yerler hakkında tahrir defterlerinde çoğunlukla hiçbir bilgi yoktur desede (Faroqi, S. 1993. Osmanlı’da Kentler ve Kentliler, s. 330), bu örneklerde görüldüğü gibi TK 104, TK 113 ve TT 615 nolu defterlerde aksi yönde bilgiler mevcuttur.

² Faroqi, S. 1993. Osmanlı’da Kentler ve Kentliler, s. 331.

artışına bağlı kaçınılmaz bir olgu olarak “nüfus artışı tarımsal büyümeden daha hızlıdır” sonucuna varmıştır. Fikirlerini somutlaştırmak için nüfus/çift oranlarını hesaplayarak, “1475’de kullanılan 10 endeksi temel seviye alındığında 1475 - 1575 döneminde nüfus artışı ile tarımsal arazi genişlemesindeki oran 12’ye 17 olarak gerçekleşmiş, ayrıca toprak sahibi köylü hane halkı ortalaması bu periyodun sonunda yarım çiftten, üç ya da dört çeyrek çifte düşmüştür”¹ sonucuna varmıştır.

Daha öncede sözü edildiği gibi, Larende kazası için verilen bilgiler Cook’un fikirleri ile tamamen uyumlu olup, tam bir fikir birliği içinde olduğumuzu tereddütsüz söyleyebiliriz. Çünkü 1500 yılından 1584’e kadar geçen sürede nefer sayısı; köylerde % 230, şehirde % 292 oranında artarken, köylerdeki çift sahibi çiftçiler % 293 oranında azalmıştır. Nim çift sahipleri sadece % 7 artarken, bennaklar % 786, cabalar ise % 1431 oranında çoğalmışlardır. Tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü tarımsal topraklar, yüzyıl içinde az da olsa artarken nüfustaki artış bu oranın çok üzerinde olmuştur. Tarımsal ve hayvansal üretim miktarları mutlak değer bakımından artmasına rağmen, bunlar nefer başına düşünülüğünde büyük oranlarda bir gerilemenin varlığı dikkati çekmektedir. Adı geçen gerileme aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi istisnasız bütün üretim ve vergilerde olmuştur. Bu ise kazadaki ekonomik yapının ne ölçüde bozulduğunun en iyi göstergesidir. 1500 yılında nefer başına düşen galle vergisi (dolayısıyla üretim miktarı) 27 akçe iken 1584’de 8’e, hayvan sayısı 30’dan 12’ye, toplam vergi (hasıl) ise 145 akçeden 96 akçeye kadar gerilemiştir (Tablo:16).

Tablo 16: Larende Kazasında Bir Nefere Düşen Üretim ve Vergi Miktarları (1500-84).

Tarih	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
1500	701	4730	5431	-	26.7	632035	116.3	15.8	164396	30.2	5031	0.92	127.3	134.8	144.7
1518	694	4902	5596	16.8	18.7	459820	82.1	13.9	126460	22.5	5478	0.97	140.8	337.6	182.6
1518	692	5322	6014	17.8	19.7	524695	87.2	12.7	127336	21.1	5647	0.93	130.0	338.5	169.0
1541	1175	6669	7844	6.6	11.9	399515	50.9	13.7	137530	17.5	8646	1.10	110.2	234.1	145.3
1584	2048	12762	14810	4.0	7.9	505745	34.1	9.8	179696	12.1	8020	0.54	75.0	147.9	95.4

I- Şehir nefer sayısı, II- Köyler nefer sayısı, III- Toplam nefer sayısı, IV- Kırsal nefer başına düşen buğday vergisi (Kırsal nefer / Kile , burada ödenen vergi buğday olarak hesaplanmıştır) , V- Kırsal nefer başına düşen tahıl (tahıl olarak buğday ve arpa toplamı esas alınmıştır) vergisi (Kırsal nefer / Kile) , VI- Kazada üretilen tahıl miktarı (Tahıl vergisinin “5” ile çarpılması ile bulunmuştur), VII- Kaza genelinde bir nefere düşen tahıl miktarı (Toplam tahıl miktarı / Kır ve şehir nefer sayısı), VIII- Kırsal nefer başına düşen toprak vergisi (Resm-i Çift, Bennak, Caba / Kırsal nefer sayısı), IX- Kazadaki hayvan sayısı (Ganem vergisi “2” ile çarpılarak hesaplanmıştır), X- Kaza genelinde bir nefer başına düşen hayvan sayısı (Hayvan sayısı / Toplam nefer sayısı), XI- Kovan sayısı (Küvvare vergisi “2” ye bölünerek hesaplanmıştır), XII- Kaza genelinde bir nefere düşen kovan sayısı (Kovan sayısı / Toplam nefer sayısı), XIII- Kırsal nefer başına düşen vergi miktarı (Köyler hasılı / Kırsal nefer sayısı), XIV- Şehirde nefer başına düşen vergi miktarı (Şehir hasılı / Şehirdeki nefer sayısı), XV- Kaza genelinde bir nefere düşen vergi miktarı (Kazanın toplam hasılı / Kazanın toplam nefer sayısı).

¹ Cook, M.A. 1972. Population Pressure in Rural Anatolia 1450 - 1600, s.30 - 82. Ayrıca Cook’dan naklen, İnalçık,H. 1994. Ottoman State, s. 30 ve İslamoğlu - İnan,H. 1991. Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Köylü, s. 179.

Şu halde, Larende kazası nefer sayısı 84 yıl içinde yaklaşık 2.6 kat artarken, çift sahibi nefer sayısı, dolayısıyla çiftlik sayısı yaklaşık 1/3 oranında azalmış, nefer başına düşen tarımsal üretim 1/3 , hayvan sayısı ise yine yaklaşık 1/3 oranında gerilemiştir. Demek oluyor ki, Larende köylerinde oldukça büyük boyutlara varan bir toprak parçalanması yaşanmış, tarımsal üretim yanında, hayvan ve dolayısıyla hayvansal üretim azalmıştır. Aslında çift, köylünün temel toprak birimi olduğundan parçalara bölünmesi yasaklanmıştı¹. Osmanlı timar mevzuatı gereğince toprağın parçalanması yasak olmasına rağmen çift sahibinin ölümü halinde eğer geride iki oğlu kalmışsa çiftlik ikiye bölünür, her biri nimçift resmi öderdi². Bu konuda Karaman Eyaleti'ne ait belgelerde daha ayrıntılı hükümler olup, subaşı, boybeyleri ve sipahiler öldüğü zaman, timarlarının oğullarına nasıl paylaşılacağı açıkça yazılmıştır. H. 937 tarihli bir nizamnamede sipahiler için yazılan hükmü aynen buraya alıyoruz: “*Ve on binden aşağı timar tasarruf eden sipahi vefat eyleyüb bir yarar oğlu kalursa, ibtidadan üç bin akçelik; iki kalursa birine üç bin ve birine iki bin akçelik timar verile. On binden yirmi bine varınca timar tasarruf eden sipahi vefat eylese, bir yarar oğlu olursa dört bin; iki olursa birine dört bin, birine üç bin akçelik timar tevcih oluna*”³. Bu sayede timar sahibi bir kişi öldüğü zaman, gelirini aldığı topraklar oğulları arasında parçalanıyor dolayısıyla da her geçen yılda toprakların gelir sahipleri ile toprakların parçalandığı bir süreç yaşanıyordu.

Böyle bir süreç yaşayan Larende kazasında, 1500 yılında 905 tane çift yani, yerine göre değişmekle birlikte 60 - 120 dönüm büyüklüğünde tarla varken, 84 yıl sonra bu sayı 309'a düşmüş, nimçift yani, bir çiftin yarısı kadar olan tarlaların sayısı 2232'den 2370'e yükselirken bennak sayısı 482'den 3796'ya ve hiç toprağı olmayan caba sayısı da 308'den (mücerredlerde dahil edildiğinde 770) 4406'ya çıkmıştır. Bennak, kanunnamelerde hiç toprağı olmayan veya nimçiftten az toprağı bulunan kişiler iken, caba ve mücerredler hiç toprağı bulunmadığı halde bir işe sahip olanlardır. Caba sayısının bu denli yükselmesinde önceleri ayrı kaydedilen ama vergiden muaf olduklarından⁴, sonraki dönemlerde caba

¹ İnalçık, H. 1993. “Çiftlik”, s. 314 ve İnalçık, H. 1993. “Raiyyet Rüsümü”, s. 38.

² Emecen, F. 1993. “Çift resmi”, s. 310.

³ Akgündüz, A. 1993. Osmanlı Kanunnameleri, s. 35.

⁴ Karaman Vilayeti'nde mücerredler vergiden muaf olduklarından, mufassal tahrir defterlerinde kayıt edilmemişlerdir. İlk defterlerde mücerred kişiler belirtilmişlerse de onlar adına kayıtlı mücerred vergisi yoktur. Zaten bu nedenle olacak ki geç tarihli defterlerde mücerredler hiç belirtilmemişlerdir.

olarak kaydedilen mücerredlerin de etkisi olmuştur. Aslında 1584 tahririnde toprakların parçalanması olayı yukarıda verilen rakamlardan daha kötü bir manzara arz etmektedir. Çünkü, defterlere çift veya nimçift kaydedilmiş bir çok toprak birimi bir kişi tarafından değil de, belgelerde geçtiği şekliyle “**pedereş maa biradereş maa şüreka**”¹ tabirinden de anlaşılacağı üzere baba, kardeşler ve diğer ortaklar tarafından birlikte işletilmektedir (Ek:6). Ortaklık kayıtlarının oldukça fazla olması burada toprak parçalanmasının sanıldığından çok daha fazla olduğunu kanıtlamaya yeterlidir.

Larende köylüsünü ekonomik yönden zayıflatan başka bir faktör de, köylünün tâbi olduğu “**malikâne - divani**” sistemidir. Daha önce izah edilen bu sisteme göre köylü, normalde onda bir olan “öşür” vergisini iki kat, yani beşte bir oranında ödüyordu ki, bu da köylünün zaten giderek kötüleşen durumunu ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Dolayısıyla yerinden ayrılmaya hazır nüfusu, harekete geçirecek faktörlere bir katkı da vergi sistemi tarafından sağlanmış oluyordu.

Larende köylerinde ekonomik durum; toprak parçalanması, nüfus artışının fazla olması, tarımsal üretimin azalması, çiftlerin parçalanarak nim, nimlerin bennak ve bennakların da parçalanarak topraksız köylüler haline dönüşmeleri nedeniyle giderek kötüleşmiş, bu ise XVI. yy ortalarından itibaren göçleri başlatmıştır. 1541 tahririne kadar gaib dışında nüfus hareketlerinden bahsetmenin mümkün olmadığına bakılarak XVI. yy ortalarına kadar nüfusun kararlı bir şekilde yerinde kaldığı söylenebilir. Yüzyıl ortalarında yavaş yavaş başlayan göçler, 1584 tahririnde iyice belirginleşmiş ve bilindiği gibi Celali isyanları ile doruğa çıkmıştır.

Göçlerin meydana gelmesinde ve göç etmeye hazır nüfusu yerinden oynatmakta oldukça etkili bir sebep olan, Celali isyanlarını hazırlayan başlıca faktör, “ekonomik durumun bozulmasının” temel sebepleri arasında, köylü açısından en önemli paya sahip toprak parçalanması olduğundan, bu konuya ayrıca değinmek zorunda kalınmıştır. Aynı zamanda isyanlar nedeniyle yerini yurdunu terkedip başka yerlere göç edenlerin varlığı da, bizi eşkiyalık ve isyanlar konusunu açmaya sevk etmektedir.

¹ Bu tür kayıtlar TK 104, TK 113 nolu defterlerin her sayfasında görülebilir. Daha az olmakla birlikte TT 615 nolu defterde de bulunmaktadır, bkz: EK 6.

Akdağ'ın ayrıntılı bir şekilde hazırladığı çalışmasına¹ göre Celali isyanları ; Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik ve idari düzenin bozulması ve bunlara bağlı olarak her sahada meydana gelen bozulmalara bağlı olarak ortaya çıkmıştı. İktisadi darlık, vergi sistemi, zirai ekonomide kriz, idari düzendeki bozulmalar, güvensizlik ve eşkiyalığın artması gibi nedenlerle, Osmanlı toplumu bir huzursuzluk ve isyan ortamına doğru sürüklenmiştir. Adı geçen etmenlerin hepsi önemli olmasına rağmen, bizim burada ayrıca belirtmek istediğimiz, köylü açısından en önemli faktörün; tarım topraklarının parçalanması, tarımsal üretimin azalması ve buna bağlı olarak meydana gelen, kıtlık ile geçim sıkıntısıdır. Nüfus artışının tersine tarım topraklarının fazla artmaması ve olanlarında parçalanması diğer faktörlere göre ön plana geçerek, tarımsal düzeni sürekli kötüye götürmüştür. Toprak fiyatlarının artması ve topraksız ailelerin artışı şeklinde Akdağ'ında işaret ettiği² bu konu, Larende kazasındaki çiftliklerin parçalanma oranı göz önüne alındığında daha iyi anlaşılmaktadır.

Suhte (medrese öğrencisi) isyanları ile başlayan bunalım; devletin, suhtelerin isyanlarını bastırmak için işsiz, çoğu kez çiftbozan, eşkiya ve levendlerden oluşan kişileri kullanarak bastırmak istemesi nedeniyle başka bir boyut kazanmıştı. Bu uygulama bir süre sonra adı geçen kişilerin, topluluklar halinde isyancı grup haline gelmesine, dolayısıyla başına buyruk Celali gruplarının doğmasına yol açmıştır. Akdağ'a göre, 1575 - 1597 arasında Suhte isyanları, 1597 - 1608 arasında (1603 - 1608 arasında doruk seviyeye ulaşan Celali isyanlarına bağlı olarak, yerini yurdunu terk edenlerin artması nedeniyle bu döneme "Büyük Kaçgunluk" adı verilmiştir) ise Celali isyanları, Osmanlı toplumunu kasıp kavurmuştur.

Bu dönemde Larende kazası da aynı sıkıntıları yaşamış olup, güvensizliğin arttığı her yer gibi suhte ve Celali isyanlarına, ortamın huzursuzluk ve güvensizliğinden faydalanmak isteyenlerin eşkiyalık ve haramilikleri de eklenmiştir.

¹ Akdağ, M. 1963. Celali İsyancıları ve aynı yazarın 1995. Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası.

² Akdağ, M. 1995. Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, s. 66.

İbrenin hep kötüyü gösterdiği böyle bir ortamda dağlarda şakavet (eşkiyalık) eden, yol kesip adam öldüren, derbend basıp talan eden, halka zulüm eden bir çok suhte, celali ve eşkiya grupları türemiştir.¹ Ayrıca halktan kendi adına vergi toplayarak zengin olmak isteyen idareciler ve vergi toplayıcıları da her yerde, bu arada Larende'de halkı soyuyorlardı.² Mühimme defterlerinde, H. 975 ile takib eden yıllarda meydana gelen bu tür olaylarla ilgili olarak oldukça fazla hüküm bulunmaktadır. Belgelerde bu konuda Larende kadısına intikal etmiş olan bazı olaylar da bulunmaktadır. 1592 yılında Larende kadısına ayrı ayrı yapılmış olan iki müracaatta, "Sinanlı kazasına bağlı Tarikdere isimli yerde haramilerin yol keserek mallarına el koydukları"³ belirtilmiştir. Olaylar bu şekilde bazen küçük çaplı kalsa da bazen çok büyük boyutlara ulaşabiliyordu. Öyle ki, 1598 yılında, Larende'de azlonulan ümeradan açıkta kalan (kapusuz) sekbanlarla suhtelerin ve eşkiyaların birleştiklerini ve üç bin kişilik bir kuvvet halinde isyan ettiklerini Selaniki haber vermektedir.⁴

Görüldüğü gibi, Larende kazasında XVI. yy ortalarından itibaren başlayan eşkiyalık, suhte ve Celali isyanları huzursuz ve güvensiz bir ortamı meydana getirmiştir. Tarımsal gerileme ve toprak parçalanması nedenleriyle zaten geçim sıkıntısı çeken köylü, bu olaylar yüzünden yerini yurdunu terk ederek kendini daha güvende hissettiği yerlere göç etmiştir. Yüzyıl sonlarına doğru belirginleşmeye başlayan göçler, muhtemelen elimizdeki son tahrirden sonra, hatta belki de 1592'den sonra biraz daha artmış olmalıdır. Çünkü elimizde bulunan, bu yıla ait bir şeriye sicilinde adı geçen köylerde, henüz böyle bir sorundan bahsedilmemektedir.⁵

¹ Mühimme Defterlerinde bu konu ile ilgili bir çok hüküm bulunmaktadır. Bazılarını burada veriyoruz: İçil Beyine ve nazırına hüküm: Larende dağlarında şakavet eden Umurlar ve Şamlar namındaki gurbet taifesi..... MD 7, s. 818, İçil Beyine hüküm: Larende kazasında atlı ve yaya adamlarla eşkiyalık edüp harçlıkçı giden sipahileri soyan Kara Sevindik nam şaki derdest edilip..... MD 14, s. 141. Karaman defteri kethudası Ahmed'e hüküm: Larende semtlerinde toplanan bazı suhtelerin fesad yapmaları ihtimalinden bahis mektubuna..... MD 30, s. 37. Ayrıca MD 10, s. 34, MD 10, s. 65, MD 14, s. 1018, MD 21, s. 232, MD 24, s. 295, MD 30, s. 160 'daki hükümlerde bu ve buna benzer konulardadır.

² 1582'de Karaman Hazine-i Amire Defterdarı Nuh, Sinan Paşa'nın Larende'deki hamamını yaptıracağını bahane ederek, bütün Karaman Vilayeti'ni soyması hakkında bkz: M. Akdağ.1995. a.g. e. s. 296.

³ Güler, İ. 1986. H. 1000 Tarihli Karaman Şeriye Sicili, s. 69-71.

⁴ Selaniki'den naklen, M. Akdağ. 1995. Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, s. 370 ve 417.

⁵ Güler, İ. 1986. H. 1000 Tarihli Karaman Şeriye Sicili, s. 1-139.

Larende karyelerinden şehire doğru olan göçler yanında, bir de dışarıdan Larende köylerine olan göçler vardır ki, o da tamamen İçil sancağından olmuştur. Aşlında göç veren bir sahanın aynı zamanda başka yerden nüfus çekmesi açıklanması zor bir konudur. Ama İçil sancağı kanunnamelerine bile geçmiş şu ifade durumu yeterince açıklamaktadır: **“İçil Sancağı gayed sab ve sengistan yer olmakla bir karye halkı cümle bir araya gelüb evler bina idüb tenk yerde temekkün itmeğe kabil olmadığı ecilden ....”**¹ Aynı konu H. 983 tarih ve 696 nolu hükümde de şöyle belirtilmektedir: **“İçil kazaları dağlık ve taşlık yerler olup, zahiresi az olduğu bildirilmekle...”**² Bu açıklamalardan İçil Sancağı'nda arazinin oldukça engebeli ve taşlık-kayalık olduğunu, dolayısıyla tarım alanlarının yetersizliği anlaşılmaktadır.

Kanunnameler, çok doğru bir gözlem ile bilmeden de olsa, bu sahaların yerşekilleri ve anakayanın elverişsizliğini anlatmaktadır. Bilindiği üzere, adı geçen sahanın da içinde bulunduğu geniş Toroslar kütlesi, Türkiye'nin yerşekilleri açısından en dağlık, eğimli ve karstik arazinin en geniş sahaları tuttuğu yerlerden biridir. Düden, obruk, dolin, polye, uvala ve lapyaların meydana geldiği, kalker anakayanın yüzeyde olduğu geniş sahalar, tarımsal faaliyetleri çok fazla sınırlandırmaktadır. Karstik sahaların hayatı zorlaştırmasına birde İçil sancağı kıyı ovalarının o dönemde pek faydalanılmayan bir saha olmasını da eklemek gereklidir. Çünkü, bugünkü verimli kıyı ovalarının XVI. yy şartları gereği hem korsan tehlikesi³ hem de bataklıklar nedeniyle kullanılamaması tarım alanlarını sınırlayan diğer bir faktördür. Dolayısıyla Larende kazasında her ne kadar tarımsal şartlarda giderek artan bir kötüleşme varsa da, daha kötü şartlara sahip olan İçil sancağına göre yinede çekici bir saha özelliğindedir. Bütün su sebepler yüzünden İçil'den gelen 50 nefer Larende köylerinden 28 tanesine dağılarak yerleşmiştir. Yeni gelen kişilerin İçil Sancağı'nın neresinden geldiği kaydedilmemekle birlikte, bunların tamamının İçil köylerinden geldiğinden şüphe edilmemelidir. Göçmen kabul eden karyeler arasında en fazla nüfusu Alifakihler (7 nefer), Çomaklar (4), Divle (4), Gaferiyat (3), İlisıra (3), Erayda (3), Zengen (3), Karabörk (2) gibi köyler çekmiştir.

¹ Barkan, Ö.L. 1943. Kanunlar, s. 53.

² MD 27, s. 291.

³ XVI. yy'da Akdeniz'de korsanlık hakkında bkz: Braudel, F. Akdeniz, C.II, s. 249 vd.

Nüfus hareketleri, yani göçler konusunda “Larende kazasından yapılan sürgünleri” de ele almak faydalı olacaktır. Çünkü, sürgünler normal göçlerden işleyiş olarak biraz farklı olsa da nihayetinde yine insanların göç etmesi söz konusudur. Zoraki nüfus hareketleri olan sürgünler hakkında, temel kaynaklarımız durumundaki mufassal tahrir defterleri bilgi vermezlerse de, Osmanlı arşivindeki diğer belgeler bu açığı kapatacak zenginliktedir.

Yeni fethedilen bir memleketin Türkleştirilmesi veya herhangi bir sahanın emniyet ve imarı için iskan yapmak lazım gelince; devlet icab eden yerlerin kadılarına “**sürgün hükümleri**” göndererek gerekli şartları taşıyan kişileri, aileleri ile birlikte ihraç etmeyi emrederdi.¹ Aynı politika gereği Larende ve çevresinden Osmanlı İmparatorluğu’nun yaptığı ilk sürgün, İstanbul’un fethinden sonra yapılan ve kaynaklarda adına “göçürme” denilen sürgünlerdir.² Araştırdığımız dönemde ise, Larende’den yapılmış olan ve belgelerde bulabildiğimiz sürgünler XVI. yy sonlarına doğru olmuştur.

1571 yılında Kıbrıs fethedilince, adayı Türkleştirmek ve şenlendirmek için devlet; bütün Anadolu topraklarına, yani o zamanki Anadolu, Karaman, Rum ve Zülkadriye’de bulunan kadılara sürgün hükümleri³ göndererek on haneden bir hane hesabıyla nüfus getirme çabasına girmiştir.⁴ Larende kazası da bu sürgünden payını almış ve H.981 tarihli bir hükümde görüldüğü üzere kazadan 223 nefer Kıbrıs’a sürülmüştür.⁵ XVI. yy’a ait mühimme defterlerinin tamamı arşivde olmadığından ve elimize sürgün defterleri de geçmediğinden, olayı sonuna kadar takip etmek mümkün değildir. Fakat, Anadolu’dan Kıbrıs’a sürgünlerin yaygın bir şekilde yapılması, gidenlerin bir kısmının kaçması veya hiç gitmemesi gibi nedenler ile Larende kazasından daha sonra da sürgünlerin yapılmış olması muhtemeldir.

¹ Barkan, Ö.L. 1950. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, s. 548.

² İstanbul’a göçürme için yerleşmenin evrimi kısmına bakınız.

³ MD 19’da bulunan H. 980 tarihli bir sürgün hükmünü Barkan, adigeçen çalışmasında (s. 550 - 553) yayımlamıştır.

⁴ Kıbrıs’a sürgünler konusu, Barkan, Ö.L. 1950. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, s. 549 - 561’de ayrıntılı olarak incelenmiştir.

⁵ MD 22, s. 111.

Larende kazasından olan sürgünler sadece Kıbrıs'a yapılmamıştır. Kıbrıs'tan başka Sultaniye'ye, yani bugünkü Karapınar'a da insanlar sürgünle gönderilmiştir. Hac yolunu kısalttığı için, Konya'dan sonra Larende'ye dönmeden doğrudan Ereğli'ye yöneldiği dönemlerde, II. Selim'in (1566 - 1574), adı geçen hat üzerinde bulunan bir mevkiye menzil olarak bir şehir inşa ettirmesi¹, Larende halkı için sürgün anlamına gelmiştir. Sultaniye'nin inşası tamamlandıktan sonra, burayı şenlendirmeleri için yakın çevreden, bu arada Larende'den sürgünler yapılmıştır. Yeni kurulan şehirde oluşturulan mahalle isimlerine bakılırsa, sürgünlerin nerelerden ve ne kadar yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Lafende mahallesinin 52 neferi varken, Niğde mahallesinde 18 ve Akasaray mahallesinde de yine 52 nefer kaydedilmiştir.² Böylece sadece adını büyük merkezlerden alan bu üç mahalleye, aileleri ile birlikte toplam 122 nefer getirilmiştir.

Bu bilgiler ışığında, 1570'den sonra sadece bizim bulabildiğimiz belgelere göre sürgün nüfus miktarı, her nefer 5 ile çarpıldığında $275 \times 5 = 1375$ rakamı çıkmaktadır. Aynı tarihlerdeki Larende kazası nüfus miktarını bilemiyoruz ama 1584 yılındaki nefer sayısı ile bile oranlandığında % 2'lik bir rakamla karşılaşılmaktadır. Başka yerlere de sürgünlerin yapılmış olabileceği veya sürgünlerin yerine ulaşmadan kaçmaları nedeniyle yeniden sürgünlerin olabileceği dikkate alındığında, sürgünlere bağlı nüfus hareketlerinin azımsanamayacak kadar büyük olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Sürgünlerden sonra, nereden geldikleri belli olmadığı için, göçler kısmında incelenmesi tartışmalı olan diğer bir noktada "konar-göçer topluluklar"dır. Fakat, Larende kazasının sahip olduğu elverişli şartlar yüzünden; zor geçindikleri veya memnun olmadıkları yerlerden hareket ederek, bu sahaya yerleşmeleri, konar- göçerlerin de göçler bahsinde ele alınmalarına imkan tanımaktadır. Belgelerden anlaşıldığına göre, Larende kazasındaki konar - göçer aşiretler daha önceki dönemlerde yerleşik hayata geçmiş olmalıdır. Çünkü, cemaat kaydı çok az olmasına rağmen, karye ve mezraa isimleri arasında konar - göçer aşiret ve cemaatlere ait olanlar oldukça fazladır. Bunlar arasında Avşar, Kızık, Kuşdoğanlı, Kürd, Okçu, Balabanlı, Arab, Begdili, Çatak, Danişmendli,

¹ Barkan, Ö.L. 1942. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila devirlerinin Kolonizatör Türk dervişleri", s. 355,356.

² Barkan, Ö.L. 1942. a.g.e. s. 355.

Eminler, Mihmadlar, Yağmurluoğlu, Çavındır, Meleş ve Sotur gibi aşiret, cemaat ve yörük adları¹ zikredilebilir. Ayrıca Larende kazası çevresindeki Konya, Aksaray ve İçil'e ait karye isimlerine bakıldığında, Larende köylerinden aşiret ve cemaat isimlerini taşıyanlar ile aynı olan bir çok köyün varlığı da gözlenmektedir. Çok sistemli ve iyi düzenlenmiş bir icmal defteri olan TT 387 nolu defter incelendiğinde, durum daha iyi anlaşılmaktadır². Bu ise, Anadolu'nun Türkleşmesi sırasında aynı aşiret ve cemaatten olan toplulukların burada geniş bir çevreye yayıldıkları anlamına gelmektedir.

Daha önceki dönemlerde yerleşik düzene geçmiş bir çok konar - göçerin bulunduğu Larende kazası; XVI. yy sonlarına doğru yeni konar - göçer gruplara yurt olmuştur. Son tahrirde ait TK 104 nolu defterde bulunan Kazıklı, Çardakkuyu, Mazıkışla, Kalınağul, Kandırılmış ve Direkli karyeleri Arablar cemaatindedir³. Karye şeklinde kaydedildiklerinden bunların da yerleşik düzene geçmiş oldukları anlaşılmaktadır, fakat belki yeni oldukları, belki de vergi muafiyeti karşılığı yerleştiklerinden olacak, bu karyelerin vergi kayıtları belirtilmemiştir. Önceki tahrirlerde bulunmayan Okçılar karyesi de aynı isimli cemaatin yüzyıl ortalarından sonra yerleşik hayata geçmesiyle kurulmuş olmalıdır. 1584 tahririnde Kalaba karyesine Bozdoğan cemaatinden 3 neferin kaydedilmesi, bu yıllarda konar-göçerlerin yerleşmeye devam ettiklerini göstermektedir.⁴

Mufassal tahrir defterlerinde kaydedilmemiş ama H.985 tarihli mühimme defterinden tespit ettiğimize göre genellikle hırsızlık ve şekavet eden asi Arab taifesinden Meleş, Şahlar, Umurlar, Sultanlar, Ramazanlu ve Karacaarab cemaatlerinin de Larende kazasında bulduklarını görmekteyiz.⁵ Yine aynı kaynaktan adı geçen cemaatlerin Kıbrıs'a sürgün gönderildiklerini öğreniyoruz. Fakat sürgünden kaçanlar ve hiç gitmeyenler nedeniyle, bu topluluklar Larende ve çevresinde sorunlu da olsa yaşamaya devam etmiş olmalıdırlar.

¹ Türkay, C. 1979. İstanbul Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler.

² TT 387 nolu defter, s. 6-46, 124-139, 253-291.

³ TK 104, v. 165b - 166b.

⁴ TK 113, v. 185b.

⁵ MD 30, s. 160. Aynı konuda başka mühimme defterlerinde de bir çok hüküm vardır. Örneğin, MD 10, s. 34 ve 65, MD 14, s. 1018, MD 19, s. 158.

Sonuç olarak, XVI. yy ortalarında başlayan göçler, doruk noktasına Celali isyanları döneminde ulaşacak şekilde yavaş yavaş bir artma eğilimine girmiştir. Önceleri çok yavaş bir tempoda olan göçler, yüzyıl sonlarına doğru iyice belirginleşmiş, XVII. yy başından itibaren “büyük kaçgunluk” döneminde (1603 - 1610), o devirde “ **terk-i diyar ve cila-yı vatan**”¹ tabirini yaygınlaştıracak derecede en üst seviyesine çıkmıştır. İncelediğimiz belgelerde 1541 defterine kadar, gaibler dışında göçlerin varlığına işaret edecek bilgi bulunmamaktadır. Fakat “Kanuni’nin son zamanlarında çiftbozan reayanın artması”² ile göçlerin ilk belirtileri görülmeye başlamıştır. Bu konuya bağlı olarak göçlere ait kanıtları ancak 1541 ve 1584 yılı defterlerinde bulmak mümkün olmuştur.

Şu halde, Larende kazasında XVI. yy ortalarında başlayan göçler yavaş da olsa bir artış eğilimine girerken, kaza hem göç alan hem de göç veren bir saha karakteri kazanmıştır. 1541 defterinde göç eden nüfus olarak sadece, kırdan Larende şehrine gelen neferleri görmek mümkün olmuştur. Geniş bir çevrenin en büyük şehri olan Larende, sahip olduğu bir çok çekicilikleri nedeniyle, başta kendine bağlı köyler olmak üzere, İçil, Eskiil, Silifke, Bilviran ve Gülnar gibi çevredeki bütün sahalardan göçler almıştır. Yüzyıl sonlarına doğru bu göçlerin iyice belirginleştiği gözlenmekte olup, 1584 tahririnde göçe katılan nefer sayısı toplam neferin % 1,69 seviyesine ulaşmıştır. Bunlardan 8 nefer, yani % 0,05’i dışarı göç ederken 240 nefer de (% 1,64) dışarıdan Larende kazasına gelmiştir.

Görüldüğü gibi, Osmanlı dönemi, nüfus hareketleri açısından sanıldığından daha hareketlidir. Çeşitli nedenlerle - özellikle ekonomik ve güvenlik - yasak olmasına rağmen, yerinden ayrılan nüfus kendine en uygun sahalara, özellikle de şehirlere göç etmişlerdir. Eşkiyalık ve Celali isyanlarının yerinden oynatıp, göç etmeye zorladığı nüfus hakkında bir belge bulamadığımız için bir rakam belirtmek mümkün değildir.

Bilinçli olarak yapılan bu göçlere zoraki yapılan sürgünler ve kısmen de olsa istemeyerek ortaya çıkan gaib nüfus da ilave edilince, Larende kazasında ve Osmanlı İmparatorluğu’nda çok hareketli bir nüfusun varlığından söz edilebilir. Nüfusun hareketliliği açısından bugün de Larende (Karaman) hem göç alan hem de göç veren karakteri ile bu açıdan sanki XVI. yy’ı yaşamaya devam etmektedir.

¹ Bu tabirler ve Celali İsyancıları için bkz: Akdağ, M. 1963. Celali İsyancıları ve aynı yazarın ,1995.Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası.

² Akdağ, M. 1963. a.g.e. s. 40.

3.1.4 - NÜFUSUN DİNİ ÖZELLİKLERİ

Batılı kaynakların bir çoğunda XVI.yy Anadolu'sunda gayrimüslim nüfusun fazla olduğu söylene de, mufassal tahrir defterler hiç de öyle olmadığını bildirmektedir. Bilindiği üzere Türklerin Anadolu'ya gelmesinden önce bu topraklarda başka din ve milletlerden insanlar yaşıyordu. Türkler Anadolu'ya yerleşip, kendi milli devletlerini kurduktan sonra bile başka din ve milletten olanlara baskı yapmamışlar, birlik ve beraberlik içinde yaşayarak onlara sürekli hoşgörü ile bakmışlardır. Bu nedenle başka milletler Anadolu'nun Türkleşmesi üzerinden çok uzun süre geçmesine rağmen, imparatorluğun çeşitli yerlerinde az da olsa varlıklarını korumuşlardır.

Mufassal tahrir defterlerinde kişiler ve topluluklar, mensup olduğu dinler yazılarak kaydedilmişlerdir. Böylece bir yerleşme merkezinde yaşayanların hangi dinden olduğu, bazen de isimlerinden yola çıkılarak hangi milletten olduğu anlaşılmaktadır. Mufassal tahrir defterlerinde gayrimüslim nüfus “gebran” veya “zımmi” olarak belirtilmektedir. Larende kazasında gayrimüslimlerin yaşadığı köyler olmasına rağmen, bunların sayıca az oldukları defterlerden çıkarılabilmektedir.

Karaman vilayetinde bulunan gayrimüslimler hakkında kanunnamelerde bazı hükümler vardır.¹ Buna göre vilayet zımmileri her yıl sayılarak, hazırlanan defterin bir sureti İstanbul'a gönderilmekte ve tahrir zamanında hazırlanan “cizye defteri” ne göre 80 - 90 akçelik cizyeler âlâ kabul edilmektedir. “Ve her sal cizye cem olundukda kadı canibinden dahi bu defter dutulup ve yazılup, defterin bir sureti kadı imzasıyla Dergah-ı Aliye gönderilüp, bir sureti mahkemede sicillatla hıfz olunup bu minval-ı meşruh her senede meri dutulup bi-vech-i minel vücuh tahallüf etdirilmeye. Vilayet tahriri zamanında cem olunan cizye defterine doksan ve seksen akçalı cizyeler ala kabilden olup kemakan mukarrerdır”.²

¹ Erdoğan, M. A. 1993. “Karaman Vilayeti Kanunnameleri”, s. 494,495 ve Akgündüz, A. 1991.Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 329,330.

² Erdoğan, M. A. 1993. a.g.e. s. 495 ve Akgündüz, A. 1991 . a.g.e. s. 330.

Cizye defterleri her yıl ve mufassal tahrir defterlerinden bağımsız olarak hazırlandığı için, mufassal defterlerde gebran nüfustan alınan vergiler bulunmayabilmektedir. Nitekim, incelediğimiz defterlerden sadece 1500 yılına ait olanında gebran kayıtlı yerlerde cizye, ayrıca belirtilmişken sonraki defterlerde böyle bir kayıt yer almamaktadır. “Aslında çeşitli dönemlerde defter tutma sistemleri değiştiği gibi, aynı yerde oturan farklı zümrelerin farklı defterlerde kaydedilerek birbirlerinden ayrıldıklarını görüyoruz”.¹ Zimmilerden alınacak cizye miktarı ise şu ifadeden de anlaşılacağı üzere tamamen kişinin ekonomik gücüne göre belirlenmekteydi: “ Vilayet-i Karaman’da olan zimmilerin her ferdinin cizyeleri mufassal defter-i atikte her isim tahtına muayyen ve mukayyed olmadığına bais budur ki; cizye şeran her şahsın gına ve fakr-ı itibarınca takdir ve tayin olunur”.² Bu hükümden anlaşıldığına göre, gayrimüslimlerden alınan cizye, mufassal defterlerde kişi adının altına kaydedilmemiş ve alınacak miktar kişinin ödeme gücüne göre belirlenmiştir. Her ferdin ödeyeceği cizye âlâ - evsat - edna gibi üç gruba ayrılmış, önceleri cizye miktarı toplamı mufassal tahrir defterlerinde belirtilirken, 1500 yılından sonra bu uygulamadan vazgeçilerek, ayrıca tutulan cizye defterlerine kaydedilmişlerdir.

Kazadaki gayrimüslim nefer sayılarına geçmeden önce gebran veya zimmi diye kaydedilen kişilerin milliyetleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. Çünkü gebran olduğu söylenen kişilerden birçoğunun ismi Türkçe veya Türklerce kullanılan isimlerdir. Bu ise burada yaşayan gayrimüslimlerin hangi milletten olduğu problemini ortaya çıkarmaktadır.

Kurt, Türkçe isim alan gayrimüslimler konusuna, bir çalışmasında değinmiş ve onların “Karamanlı Hıristiyan Türkler” olabileceğini ileri sürmüştür.³ Karamanlıca adı verilen bir dili kullanan Karamanlılar, milliyetlerinin tespitini güçleştirecek şekilde Yunan alfabesi ile Türkçe konuşup yazıyorlardı. Karamanlıca konuşan topluluğun Türkleşmiş Rumlar ya da Selçuklular döneminde Bizans’la sıkı ilişkileri sonucunda hıristiyanlığı benimseyen Türklerin soyundan geldikleri ileri sürülmüştür. Osmanlı belgelerinde Zimmiyan-ı Karaman ya da Karamaniyan olarak da anılan ve Türkçe’den başka bir dil

¹ Bu konuda örnekler ve daha fazla bilgi için bkz: Barkan, Ö.L.1980. “ XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, s. 680,681.

² Erdoğan, M.A. 1993. “Karaman Vilayeti Kanunnameleri”, s. 495 ve Akgündüz, A. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, s. 329.

³ Kurt, Y. 1993. “Sivas Sancağında Kişi Adları (XVI. yy)”, s. 238,239.

konuşmayan hristiyan Karamanlılar bazı değişiklikler ile Yunan alfabesini kullanmışlardır. XVIII. yy'dan başlayarak bu yazıyla İstanbul, Kayseri, İzmir, Amsterdam, Venedik, Viyana ve Atina gibi merkezlerde bir çok kitap basılmıştır.¹ Faroqhi de bir çalışmasında Orta Anadolu Karamanlılar'ın, Ortaçağlarda Hıristiyanlaşmış Türk topluluklarından birinin soyundan geldiği fikrini vurgulamış olmakla birlikte; tam tersine Rum olmayan Anadolu yerlisi bir halkın Türkleşmesi ile meydana geldiği fikrini de belirtmeyi ihmal etmemiştir.² Gerçekten de "Karamanlılar'ın Türkçe konuşup Grek harfleri ile Türkçe yazmaları ve Rum Ortodoks dininden olmalarına rağmen, çoğunun Rumca bilmemesi"³ onların milliyetlerinin tespitini zorlaştırmaktadır.

Elimizdeki defterlerde, gebran olanların isimleri incelendiğinde Rum isimlerinin yanında aşağıda görüleceği üzere, oldukça fazla da Türkçe veya Türklerce kullanılan isimler bulunmaktadır. "Akkoca, Alagöz, Aslan, Arslan, Aslı, Allahverdi, Balı, Bayram, Budak, Çalabverdi, Dorayağmuru, Durmuş, Durbeyi, Elvan, Emre, Emir, Emirşah, Eymirdoğan (İmirdoğan), Gündoğdu, Hızır, Hüdaverdi, Hoca, İnebey, Kara, Karaca, Karagöz, Musa, Murad, Ozan, Pınar, Sevindik, Sinan, Selman, Şehri, Tanrıvermiş, Yağmur" ilk akla gelen isimlerdir.⁴ Larende kazasında bulunan gayrimüslimlerin Türkçe isimler kullandığına Jennings⁵ ve Konyalı'da dikkat çekmiş olup⁶, gerçek durum ancak daha fazla araştırma ile meydana çıkacaktır (Ek:7).

Gayrimüslimlerin bir kısmının belirli Türk isimlerini aldıkları bilinmektedir.⁷ Ama burada Türkçe isim taşıyan bir çok gayrimüslimin varlığını, Türkçe'nin etkisi ile veya baskılar ile açıklamak zor görünmektedir. Hele gayrimüslimlerin köylerde yaşıyor olması baskılar ve zorlamaların olma ihtimalini azaltmaktadır. Anadolu'nun diğer bölgelerindeki gayrimüslimler , özellikle de Rumlar Türk isimlerine hiç bir zaman böyle rağbet etmediklerine göre, bu kişilerin Türk kökenli olduklarını düşünmek gerekecektir.⁸

¹ Eckmann, J. 1950. "Anadolu - Karamanlı Ağzlarına ait Araştırmalar", s. 165-167 ve Büyük Larousse ,1986."Karamanlca", s. 6392.

² Faroqhi, S. 1997. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, s. 25 ve 285.

³ Faroqhi, S. 1997. a.g.e. s. 92.

⁴ Kullandığımız defterlerde bulunan gebranlar arasında bu isimler oldukça fazla bulunmaktadır. Bazı örnekler için bknz: EK 7.

⁵ Jennings, R. C. 1976. "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century", s. 36.

⁶ Konyalı, İ.H. 1967. Karaman Tarihi, s. 119.

⁷ Kurt, Y. 1993. "Sivas Sancağında Kişi Adları (XVI. yy)", s. 238.

⁸ Kurt, y. 1993. "Sivas Sancağı Kişi Adları (XVI. yy)", s. 239.

Gayrimüslimler arasında Türk isimleri dışında daha çok Rumlarca kullanılan isimlerden “Vasil, Kirvasil, Yorgi, Köstedil, İstefenos, Yoran, Evranos, Hirustos, Nikola, Mihayıl, Maski, Kirebit, Ayvaz (İvad), Ercüş, Gebran, Erburus, Ranis, Rumbeyi, Nikide (Niğde)” gibi isimler yer almaktadır. Bu konuyu Jennings de vurgulamış, Larendede şehrinde adı Türkçe olan gayrimüslimlerin milliyetlerini teşhis etmenin zorluğunu ifade ettikten sonra, İvad ve İstefenos gibi isim taşıyan kişilerin Rum olduklarını ileri sürmüştür.¹

Görüldüğü gibi, Larendede kazasında yaşayan gayrimüslimlerin isimleri bazen Rum ismi olurken, çoğunlukla Türkçe veya Türkler’in kullandığı bir isim olabilmektedir. Burada yaşayan insanların isimlerinin ve kültürlerinin benzemesi Türk-Rum ayrımını o dönemde de zorlaştırmış olmalıdır ki, Osmanlılar’ın, Karaman’ı fethederken fazlaca yıkım yapmaları, cami ve mescidleri bile yıkmaları belkide bu yüzdendir.

Mufassal tahir defterlerine göre, XVI. yy’da Larendede kazasında yaşayan gayrimüslimlerin oranı hiç bir zaman % 9’u aşmamıştır. Bu oran şehirde 1500 yılında % 1.8 , 1518’de % 2.5 , 1541’de % 2.3 ve 1584’de % 1,5 gibi hep % 3’lerin altında kalırken, karyelerde bu oranın biraz yükselerek aynı tarihlerde sırasıyla % 7.1 , % 8.3 , % 4.6 , ve % 1.5 olarak gerçekleşmiştir. Larendede kazasının toplam nüfusu dikkate alındığında ise oranlar fazlaca değişmeyip, % 6.4 , % 7.7 , % 4.2 , ve % 1.5 olmaktadır. Verilen oranlar, defterlerde “gebran” veya “zımmiyan” olduğu belirtilmiş nefer sayılarına göre hesaplanmıştır. Bu nedenle defterler hazırlanırken bazı durumlarda gebran kaydının düşülmeyip, unutulabileceği göz önüne alınırsa gebran oranlarının az da olsa değişebileceği ihtimal dahilindedir (Tablo:17).

¹ Jennings, R. C. 1976. “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century”, s. 36.

Tablo 17: Larende Kazasında Bulunan Gayrimüslim (Gebran) Nefer Sayıları (1500-84).

Yerleşme Adı/ Defter	TT 40 1500	TT 63 1518	TT 455 1518	TT 415 1541	TK 104,113 1584
Nefs-i Larende	13	18	18	28	32
1.Davgandos	90	75	79	30	0
2.Divle	15	8	8	19	35
3.Erhankaleş	0	34	40	63	18
4.Fenarek	0	5	7	0	0
5.Fisandon	44	49	53	19	12
6.Gaferiyat	12	15	24	0	0
7.Göderegözü	9	6	8	0	0
8.Göves	38	60	65	0	0
9.İlisıra	6	0	0	0	0
10.İvrala	37	40	52	56	32
11.Manazan	0	4	9	2	0
12.Mazanşehir	82	93	101	118	105
13.Sarular	7	0	0	0	0
Toplam	353	407	464	335	234
Yüzde	6.4	7.2	7.7	4.2	1.5

Tabloda da görüldüğü üzere, gebran kaydı olan köylerden sadece dördü; Divle, Fisandon, İvrala, Mazanşehir her tahrirde gayrimüslim bulundurmaktadır. Diğer köylerde gebran kayıtları bazen ilk bazen de son tahrirlerde ortadan kaybolmuştur. Gebran sayısının giderek azaldığı göz önüne alınırsa son tahrirlerdeki kayıplar anlaşılabilir fakat , önce gebran kaydı yokken sonradan ortaya çıkmasına anlam vermek zorlaşmaktadır. Erhankaleş, Manazan ve Fenarek'deki bu durum unutmaktan dolayı ortaya çıkmış olmalıdır. Bütün tahrir defterlerini yansıtan bu tabloya göre toplam 13 köyde gayrimüslim bulunmaktadır. Şehirde dahil olmak üzere Divle ve Mazanşehir'ndeki gebran sayıları azda olsa artarken diğer karyelerde sürekli bir azalma meydana gelmiştir (Tablo:17). Aynı karakterin bütün Anadolu için geçerli olup olmadığını bilemiyoruz ama yapılan bazı çalışmalarda durum şu şekilde ifade edilmiştir.

Mardin Sancağında Hıristiyan, Yahudi ve şemsilerden oluşan gayrimüslimlerin oranı 1518'de % 34, 1526'da % 24 ve 1540'da % 30'dur.¹ Harput Sancağı gayrimüslim hane oranları 1518'de % 47, 1523'de % 48 ve 1566'da % 47² olurken, doğudaki başka bir sancak olan Maraş'ta 1563'de bu oran % 10'dur.³ Batı Anadolu'da gebran oranları doğuya göre azalmakta olup, Manisa şehrinde gebran hane oranı 1531'de % 7 ve 1575 yılında % 9; köylerde ise aynı tarihlerde sırasıyla % 1 ve % 2,3⁴ olarak kaydedilmiştir.

¹ Göyünç, N. 1991. XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, s. 82 - 87.

² Ünal, M.A. 1989. XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, s. 59.

³ Yınanç, R. - Elibüyük, M. 1988. Maraş Tahrir Defteri, C. I, s. XXXVII.

⁴ Emecen, F. 1989. XVI. Asırda Manisa Kazası, s. 50 ve 125.

Şu duruma göre gayrimüslim nüfus, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çeşitli oranlarda bulunabilmekteydi. Bütün Anadolu defterlerini taramadan net konuşmak mümkün değilse de Ünal, yaptığı çalışmada gayrimüslim nüfusun Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda daha fazla oranlarda bulunduğunu söylemektedir.¹

Sonuç olarak, Larende kazası nüfusunun büyük kısmı Müslüman - Türklerden oluşmakta ve Türk nüfusun oranı giderek artmaktadır. Gayrimüslimler ise XVI. yy içinde hiç bir zaman % 9'u geçmediği gibi, sürekli azalarak yüzyıl sonlarında % 1,5'e kadar gerilemişlerdir. Ama herhangi bir baskı olmadığı için 1584 yılında bile gebranların bir kısmı köylerde yaşamaya devam etmektedir. Larende kazası gebran nüfusun oranından daha ilginç bir nokta ise, bunların Hıristiyan - Türkler olabileceğidir. İsmi Türkçe olmayanlar ise Rum olabileceği gibi yine Rum ismi kullanan hıristiyan Türk'de olabilir. Rumca isimlere oranla Türkçe isimlerin fazlaca kullanılması bu fikri destekler nitelikte olup, kesin bir şey söylemek ancak daha fazla araştırma ile mümkün olacaktır. XVI. yy'dan sonra da burada yaşamaya devam eden gayrimüslimler, Cumhuriyetin ilanına kadar varlıklarını korumuş olup, Lozan Antlaşması'ndan sonra Yunanistan ile yapılan "mübadele" gereğince oradaki Türkler ile karşılıklı değiştirilmişlerdir.²

---

¹ Ünal, M.A. 1989. XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, s. 61.

² Buaradan mübadele ile Yunanistan'a gidenler arasında, sonradan Yunanistan cumhurbaşkanı olacak "Konstantin Karamanlis" in ailesi de bulunmaktadır.

3.1.5 - NÜFUSUN İKTİSADİ ÖZELLİKLERİ

Bilindiği üzere, bir ülkenin gücü, ülkenin büyüklüğü ve nüfus miktarından çok o ülke nüfusunun nitelikleri ile ilgilidir. Nüfusun nitelikleri içinde ise, nüfusun iktisadi yapısı ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü nüfusun geçimini sağlamak için uğraştığı ekonomik faaliyetler, ne kadar çeşitli ve geliri de ne kadar fazla ise, o ülkenin kalkınması, varlığını devam ettirmesi o denli sağlıklı ve uzun ömürlü olmaktadır. Bahsedilen özellik bugün için ne kadar geçerliyse, geçmiş dönemlerde bütün devletler için de o kadar geçerlidir. Zaten bütün bunların farkında olan Osmanlı yönetimi, belgelerden anlaşıldığına göre; kuruluşundan itibaren XVII. yy başlarına kadar vergi aldığı ekonomik faaliyet türlerini sürekli olarak artırmıştır.

İnsanlar, geçimlerini sağlamak için doğal ortamın uygun olduğu her yerde, o sahanın potansiyeline göre bir veya bir çok ekonomik faaliyetle uğraşırlar. Adı geçen faaliyetler ayrı ayrı ele alındığında yüzlerce dala ayrılmasına rağmen, genel olarak düşünüldüğünde temelde üç ana grupta toplanabilirler. Burada ayrıntıya ancak belgelerin izin verdiği ölçüde girilecek olup, ana grup olarak Elibüyük'ün yaptığı tasnif¹ esas alınacaktır. Buna göre nüfusun ekonomik özellikleri “**hammadde üreten nüfus, mamül madde üreten nüfus ve hizmet üreten nüfus**” olmak üzere üç ana grupta incelenecektir.

Osmanlı toplumu başlıca iki gruba ayrılmakta olup, bunlardan birincisi “askeri” adı altında toplanan ve görevleri gereği vergilerden muaf olan idareci ve askerler; ikincisi ise, “reaya” adı verilen şehirliler, köylüler ve konar - göçerlerdir.² Toplumsal sınıflamanın bu şekilde olduğu imparatorlukta, nüfusun uğraştığı ekonomik faaliyetler de sınıflamaya uygun olarak belirmiştir.

Osmanlı mufassal defterlerinde en ayrıntılı şekilde ele alınan nüfus, hammadde üretimi yapan nüfus olup, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi temelde tarım ve hayvancılığa dayandığından, belgelerde en ayrıntılı bilginin bu sektörde bulunması son derece doğaldır.

¹ Elibüyük, M. 1995. Matematik Coğrafya, s. 38.

² İnalçık, H. 1994. Ottoman State, s. 16 ve Halaçoğlu, Y. 1995. XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, s. 101.

Mufassal tahrir defterlerinde, hammadde üretim faaliyetleri ile ilgili olarak tarım, hayvancılık ve madensel hammadde üretimi kayıtlıdır. Belgelerde, tarımsal faaliyetlerden önce çiftçi nüfusu oluşturan kişilerin sahip oldukları, daha doğrusu işletme hakkını elinde bulundurdukları toprakların büyüklüğü bulunmaktadır. Toprak miktarı yanında, orada hangi tarımsal ürünlerin ne kadar üretildiği, belgelerde ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir.

Hammadde üreten nüfusu ilgilendiren ikinci konu hayvancılıkla uğraşan, dolayısıyla hayvansal hammadde üreten nüfustur. Defterlerde hayvansal ürün olarak kovan - dolayısıyla bal üretimi - dışında bilgi yoksa da "resm-i ağnam" vergisinden yola çıkarak, orada ne kadar hayvanın bulunduğu hesaplanabilmektedir. Hayvan sayısı bulunduktan sonra ise, hayvancılık faaliyetlerinin o yerleşme nüfusu içinde ne derece önemli olduğunu belgelemek hiç zor değildir.

Madensel hammadde üretimi yapan nüfus hakkındaki bilgiyi bazen mufassal tahrir defterleri vermezken, mühimme defterleri ve diğer belgeler bu açığı kapatmaktadır. Hammadde üretimi içine ormancılık ve balıkçılık gibi faaliyetler de girmesine rağmen, belgelerin bu konularda yeterli bilgi vermemesi sınırlayıcı olmaktadır.

Mufassal tahrir defterlerinde mamul madde üreten nüfus olarak, defterlerde kayıtlı bulunan ve o dönemin sanayi tesisleri durumundaki bazı tesisler ele alınacaktır. Belgeler mamul madde üreten nüfus hakkında doğrudan bilgi vermezler ama, var olan ve kayıtlı bulunan sanayi tesislerinden yola çıkarak kabaca da olsa mamul madde üreticilerinin sayısını ve dolayısıyla önemini belirlemek mümkündür. Belgelerde kayıtlı; asiya, bezirhane, yağhane, boyahane, şemhane, debbağhane, kirışhane vb gibi tesisler o dönemin sanayi tesisleridir. Çeşitli yerlerden aldıkları hammaddeleri, yoğun emek metoduyla işleyip, mamul madde ürettikleri için, temelde adı geçen tesisler, bugünün modern, dev boyutlu fabrikaları ile aynı özelliktedirler.

Hizmet üreticisi nüfus olarak ise, yine bugün olduğu gibi, bir hammadde veya mamul madde üretmeyen; fakat ulaşım, pazarlama, sağlık, eğitim, dini, güvenlik gibi alanlarda iş, hizmet üreten kişiler ele alınacaktır. Bunlar arasında ilk akla gelenler de; imam, muhassil, müezzin, hatib, kadı, subaşı, asesler, ve diğer yöneticiler, derbendçiler, müstahfizanlar, dizdar ve diğer askerler ile müderrislerdir.

Bu bilgiler ışığında Larende kazası nüfusunun iktisadi özelliklerine geçmeden, öncelikle şehir ve kır nüfusunu ayırarak inceleneceğini belirtmek yerinde olacaktır. Çünkü, daha önce de söylendiği üzere, şehirlerde tarımsal faaliyetler ile uğraşanlar olsa da, çoğunluk tarım dışı faaliyetler ile geçimini sağladığından, şehirler ve köyler birbirinden tamamen farklı, ayrı dünyalar gibidir.¹

Mufassal tahrir defterleri, toplam nüfus yerine “vergi nüfusunu” kaydettiğinden belgelerde adı geçen herkesin “iktisaden faal” olduğu kabul edilebilir. Toplam nüfusu hesaplarken, hane veya nefer sayısını “5” ile çarpmak genellikle kabul edilen bir metod olduğuna göre, toplam nüfusun beşte biri yani, % 20’sinin faal nüfus olduğunu söylemek mümkündür. XX. yy Karaman şehrinde faal nüfusun toplam nüfus içindeki oranını yaklaşık % 25 olduğu² göz önüne alınırsa, bu oran akla yatkın gelmektedir. Zaten günümüz Türkiye’sinde de faal nüfusun oranı genellikle % 20-30 civarındadır.

Larende şehrinde 1500 yılında 701 nefer ve 511 hane kayıtlı olduğuna göre toplam nüfus ($701 \times 5 = 3505$ veya $511 \times 5 = 2555$) 3000 civarındadır. Aynı yoldan giderek faal nüfusun 600 civarında olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Tabloda da görüldüğü gibi, bu rakam 1541’de $1175 \times 5 = 5875$ ’e ve 1584’de ise $2048 \times 5 = 10240$ ’a kadar yükselmiştir. Faal nüfus ise 1541’de yaklaşık 1200 olurken, 1584’de 2000’i aşmış olmalıdır.

Larende şehri faal nüfusunun büyük kısmı tarım-dışı faaliyetlerde çalışmaktadır. İmam, muhassıl, müezzin vb gibi bazı zümreler defterlerde kaydedildiğinden değerlendirilmeleri kolaydır. Fakat ayrıntılı bilgi için yetersiz kaldığından, bu açık - dolaylı bilgi de verse - şehirden alınan vergilerden kapatılmaya çalışılacaktır. Hangi faaliyette kaç kişinin çalıştığını gösteren bir kayıt olmadığı için, “bir faaliyetten alınan vergilerin toplam vergi içindeki oranı ile toplam nüfus içinde o sektörde çalışanların oranının aynı olduğu” kabul edilmek suretiyle yaklaşık bir sayı belirlenmiştir.

¹ Faroqhi, S. 1997. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, s. 91 ‘de bu konu hakkında geniş bilgi vardır.

² 1990 Genel Nüfus Sayımı, Karaman , s. 66.

Şehirde yaşayıp da çevredeki bağ, bahçe ve tarlalarda tarım, meralarda hayvancılık ile uğraşan kişilerin sayısı, yüzyıl boyunca toplam nüfusun % 10'nunu geçmemiştir. 1500 yılında tarımla uğraşanların sayısı 60 civarında iken, 1541'de 120 ve 1584'de 200 civarına yükselmiştir. 1990 yılı itibariyle Karaman şehrinde yaşayanların % 12'sinin¹ tarımsal faaliyetler ile uğraştığını, dolayısıyla da şehrin tarımsal açıdan aynı karakterinin devam ettiğini söylemek mümkündür.

Şehirde sanayi sektöründe çalışanların oranı, tahrir defterlerine göre çok değişiklik göstermektedir. Şehirde bulunan ve hammaddelerin işlenerek çeşitli mamul madde haline getirildiği sanayi tesisleri arasında; debbağhane, asiya, tahunhane, bozahane, yağhane, şemhane, bezirhane, kirışhane, boyahane, meyhane, şem-i asel üretilen yerler ile dokumacılık yapılan küçük atölyeler sayılabilir. 1500 yılında bu tesislerden, toplam verginin % 37.6'sının alındığına bakılırsa faal nüfusun 1/3'ünün sanayide çalıştığı söylenebilir. Fakat, bu oran oldukça yüksek olup, bazı vergilerin ayrılmadan birleşik yazılmasından veya vergilendirme şeklinin değişmesinden kaynaklanmıştır. Sonraki tahrirlerde durum düzeltilmiş olacak ki, sanayinin payı % 25'lerin altına düşmüştür. 1500 yılında 200 kişinin çalıştığı sanayi sektörü, 1541'de 300 ve 1584'de 400 kişinin faaliyet sahası olmuştur. İlk tahrir dışında yüzyıl içinde sanayi sektöründe çalışanların oranının % 14 - 25 arasında değişmesi, Larende'nin sanayi bakımından nispeten dengeli bir gelişme içinde olduğunu göstermektedir. Fakat, yüzyıl içinde oranlarda meydana gelen büyük değişimler, şehrin dengesiz gelişiminden çok verilerin kayıt tarzı ile ilgili olmalıdır. Bugün Türkiye şehirleri faal nüfusunun % 11.8'inin² sanayide çalıştığı göz önüne alınırsa hemen hemen paralel bir durum olduğu dikkati çeker. Şehirde günümüzde sanayide çalışanların oranı, % 28 civarında³ olup, Karaman'ın geçmişteki sanayi karakterini biraz daha geliştirdiği söylenebilir.

Şehirde kayıtlı olan ve hizmet sektörü içinde önemli bir yer tutan, dini tesisler ile eğitim tesislerinde çalışan nüfus da ihmal edilmemelidir (Tablo:18). Çünkü, şehirde bulunan imaret, cami, mescid, medrese, dar-ül hatib, dar-ül hüffaz, muallimhane, zaviye, kalenderhane, haydarhane gibi tesislerde çalışan kişi sayısı önemli bir yekün tutuyor olmalıdır.

¹ 1990 Genel Nüfus Sayımı, Karaman, s. 66.

² 1990 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye, s. 132.

³ a.g.e. s. 66.

Tablo 18: Larende Şehri Nefer Bilgileri (1500-84).

Tarih	Nefer	Mücerred	İmam	Muhassıl	Müezzin	Hatib	Mutak	Sipahi	Zaim	Muaf	Gaib	İçil	Diğer
1500	701	92	19	4				3		1	6		3
1518	694	123	32	7	1					5			8
1518	692	116	27	9	1	1		2		7	17		9
1530	669	-	-	-									
1541	1175	548	36	19		2	9						
1584	2048	625	49	6	23	5	18	2	12	4		56	4

1500 yılında şehirde 19 imam, 4 muhassıl (vergi toplayan) kayıtlı iken, 1518'de 32 imam, 7 muhassıl ve 1 müezzin, 1541'de imam sayısı 36, muhassıl ise 19'a çıkarken, son tahrirde artış hızlanarak imam 49'a, müezzin 23'e çıkmıştır. 6 muhassıl ve 5 hatibin kaydedildiği şehirde, medrese, zaviye, muallimhane ve diğer tesislerde çalışan kişiler belirtilmediğinden, dini ve eğitim hizmetlerinde emek sarfeden nüfus hakkında sayı vermek mümkün görünmemektedir.

Kaza merkezinde oturan kadı, alaybeyi, subaşı¹ ile diğer idareci ve görevliler yanında, Larende şehri kalesinde bulunan 1 dizdar, 1 kethüda ve 37 müstahfizan² gibi idari ve güvenlik işlerinde çalışan kişiler de eklendiği zaman, mufassal tahrir defterlerinde kaydedilmeyen ve hizmet sektöründe çalışan bir çok kişinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hizmet sektöründe çalışanların çokluğuna bakılırsa, Larende'nin bir hizmet şehri olduğu rahatlıkla söylenebilir. 1500 yılında vergilerin % 51'ini ödeyen bu sektör, özellikle ticari faaliyetlerden meydana gelmektedir. Hizmet sektörü içinde han, kapan, pazar faaliyetleri ile aseslik, müstahfizanlık ve diğer devlet görevlerinde çalışanlar bulunmaktadır. 1500 yılında yaklaşık 300 kişinin çalıştığı bu sektör, 1541'de 400 ve 1584'de 700 kişiyi istihdam etmektedir. Hizmet sektöründe çalışanların fazlalığı XX. yy Türkiye şehirlerinin genel karakterlerine benzemektedir. 1990 sayımına göre Türkiye şehirlerindeki faal nüfusun % 57'si³ bir hizmet faaliyetinde çalıştığına bakılırsa benzerlik hemen dikkati çeker. Geçmişte olduğu gibi, bugün de Karaman şehrinde yaşayanların büyük kısmı (% 60) hizmet sektöründe çalışmakta ve bu haliyle aynı karakterini sürdürmektedir.

¹ Halaçoğlu, Y. 1995. XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, s. 83.

² TT 387, s. 115.

³ 1990 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye, s. 132,133.

XVI. yy Larende şehri nüfusunun ekonomik özellikleri içinde belirtilmesi gereken bir konu da, özellikle yüzyıl sonlarına doğru artan mücerred sayısıdır. Gerçi, mevzuata göre; mücerredler bekar ama bir iş sahibi olan kişilerdir. Fakat, şehirde bulunanların tamamının iş sahibi olup olmadığını bilmiyoruz. Kayıtlı kişilerin hepsinin bir işi olsa bile, işsiz olup defterlere kaydedilmeyenlerin olabileceği ihtimalden uzak değildir. 1500 yılında şehirde sadece 92 mücerred (tüm neferlerin % 13'ü) varken, 1541'de sayı 548'e (% 47) ve 1584'te ise, 625'e (% 31) yükselmiştir. Şehirdeki neferlerin yaklaşık yarısı ve sonra üçte birinin bekar olması normal olmayıp, bazı ekonomik sıkıntıların varlığının işareti olmalıdır. Dışarıdan göçlerin olması, hayat pahalılığı ve diğer bazı nedenlerden dolayı evlenmenin zorluğu yanında, mücerred artışı işsizliğin de belirtisi olabilir. Bu konuda kesin bir şeyler söylemek ise, ancak yapılacak araştırmaların artması ile mümkün olacaktır.

Kırsal nüfusa gelince, manzaranın tamamen tarım lehine değiştiği hemen dikkati çeker. Aslına bakılırsa Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi tarıma dayandığından, bu durum son derece doğaldır. Köylerde yaşayan ve çift, nimçift, bennak, caba, mücerred ve sagir olarak kaydedilenlerin, ya doğrudan toprak sahibi çiftçi ya da toprağı olmadığı halde toprak işçisi durumunda bulunması adı geçen kişilerin hep tarım sektöründe çalıştığını göstermektedir.

1500 yılında toplam 4730 neferden 905'i (% 19) çift, 2232'si (% 47) nimçift sahibi iken, 482 bennak (% 10) ile 308 caba (% 6.5) ve 462 mücerred (%9.7) durumundaydı. 46 masum da (sagir) eklendiği zaman toplam 4435 kişinin (% 93.7) doğrudan ve dolaylı olarak tarım sektöründe çalıştıkları ortaya çıkar (Tablo:19). Aynı şekilde XX. yy Türkiye köylerinde tarım sektöründe çalışanların oranının % 90-95'lerde olması, kırsal kesimde ekonomik manzaranın değişmediğini göstermektedir.

Tablo 19: Larende Kazası Köyleri Nefer Bilgileri (1500-84).

Tarih	Nefer	Çift	Nim	Bennak	Caba	Mücr	Sagir	İmam	Muhs	Sipahi	Sadat	Gaib
1500	4730	905	2232	482	308	462	46	46	16			33
1518	4902	599	1714	464	1707	29		64	32	54	71	27
1518	5322	553	459	615	1456	11		52	29			23
1530	6052	-	-	-	-	-						
1541	6669	573	2062	1846	1883	76		27	1	51	57	2
1584	12762	309	2370	3796	4406	-	610					9

1541 yılında nefer sayısı 6669 olmuş, bunlardan 573'ü çift (% 8.5), 2062'si nimçift (% 30.9) sahibi durumundayken, 1846 bennak (% 27.6), 1883 caba (% 28.2) ve 76 tane de mücerred (% 1.1) kaydedilmiştir. Bütün bunlar toplandığında 6440 neferin (% 96.5) geçimini tarımsal faaliyetlerden sağladığı görülür.

Son tahrir olan 1584 yılında ise toplam nefer sayısı 12762'dir. Bunlar içinde 309 çift (% 2.4), 2370 nimçift (% 18.5), 3796 bennak (% 29.7), 4406 caba (% 34.5) ve sagirin (% 4.7) yani, toplam 11491 kişinin (% 90) tarımsal faaliyetler ile ilgilendiği karşımıza çıkar. Her üç tahrirde de görülen bazı gerçekler vardır ki; bunlardan birincisi, XVI. yy boyunca Larende kazası köylerinde hakim ekonomik fonksiyonun tarım olduğu ve toplam nefer içindeki oranının % 90 - 97 arasında değişmesidir. İkinci gerçek ise, tarım faaliyetlerinde çalışan nüfusun oranı fazla değişmezken, tarımsal hayatın temeli durumundaki toprakların hızla parçalanarak küçülmesidir.

Gerçekten de tarım sektöründe çalışanların oranı günümüz Türkiye'si'nde dahi % 90'dan fazla olup, bu haliyle XVI. yy köylerinin ekonomik hayat açısından günümüzden farklı olmadığı ortaya çıkar. Ekonomisi tarıma dayalı Osmanlı İmparatorluğu'nun zenginlik kaynağı durumundaki tarımsal nüfus, ne yazık ki yüzyıl içinde toprakların parçalanmasına bağlı olarak büyük oranlara varan bir ekonomik gerileme sürecine girmiştir. Fakat bu süreç, ilgililer tarafından zamanında farkedilemediği için o dönemde bir tedbir alınmamış ve gerilemenin olumsuz etkileri ancak XVII. ve XVIII. yy'larda iş isten geçtikten sonra görülebilmektedir.

Ekonomik hayat ve dolayısıyla her açıdan bu kadar önemli olan "tarımsal toprakların parçalanması" sürecinin gelişimini, mufassal tahrir defterleri ışığında biraz açmak faydalı olacaktır. 1500 yılında 165 karyede 905 adet "çift" büyüklüğünde, yani yerine göre değişmekle birlikte 60 - 120 dönüm arasında yüzölçüme sahip tarla bulunmaktaydı. Neferin 4730 olduğuna bakılırsa ortalama her karyede 5.4 çift varken, bir çiftte 5.2 nefer düşüyordu. Her karyede ortalama 28.6 neferin yaşadığı bu yılda, bir çift büyüklüğündeki bir tarla ortalama 5.2 kişiyi beslemek zorundaydı. Toplam neferin % 19.1'inin bir çift sahibi olduğu bu tahrirde, nimçift ve bennak hiç hesaba katılmadan caba ve mücerrede bakılırsa; 308'i caba ve 462'si mücerred olmak üzere toplam 770 kişinin (% 16.2) hiç toprağı yoktur.

1541 yılında toplam 6669 nefer kaydedilmiştir. 573 tane çiftin kayıtlı bulunduğu bu yılda, bir karyeye 3.5 çift düşerken bir çiftte 11.6 nefer düşmektedir. 41 yıl önceye göre bir çift büyüklüğündeki toprak üzerindeki nüfus baskısının 2.2 kat arttığı bu tahrirde toplam neferin % 8.5'i bir çift sahibidir. Aradan geçen sürede hiç toprağı bulunmayan kişilerin sayısı (1883 caba ve 76 mücerred) 1959'a (% 29.3) ulaşmıştır. Görüldüğü gibi, bir taraftan çift üzerindeki nüfus baskısı 2.2 kat artarken, bir taraftan da topraksız köylülerin yaklaşık bir kat büyüdüğü gözlenmektedir.

1584 tahririnde 184 karyede toplam 12762 nefer kaydedilmiştir. Sadece 309 çiftin kaydedildiği bu yılda, bir karyeye 1.6 çift düşerken, bir çiftte 41.3 nefer düşmektedir. Her karyede ortalama 69.3 neferin yaşadığı bu tahrirde toplam neferin sadece % 2.4'ünün bir çifti bulunmaktaydı. Şu halde aradan geçen 43 yılda bir çift üzerindeki nüfus baskısı yaklaşık 4 kat daha artmıştır. 4406 adet cabanın kaydedildiği 1584 yılında, hiç toprağı olmayanların oranı da biraz daha büyüyerek % 34.5'e yükselmiştir (Tablo:20).

Tablo 20: XVI. yy Larende Köylerinde İşlenen Tarımsal Toprak Miktarı (1500-84).

Yıl	Çift	Nimçift	Nimçiftten çift (NÇ/2)	Bennak	Bennakdan çift (B/3)	Bennakdan çift (B/4)	Düzenlenmiş çift (B/3)	Düzenlenmiş çift (B/4)
1500	905	2232	1116	482	160.6	120.5	2181.6	2141.5
1518	599	1714	857	464	154.6	116	1610.6	1572
1518	553	459	229.5	615	205	153.7	987.5	936.2
1541	573	2062	1031	1846	615.3	461.5	2219.3	2065.5
1584	309	2370	1185	3796	1265.3	949	2759.3	2443

Tablodan da görüleceği gibi, XVI. yy Larende kazası köylerinde yüzyıl başında toplam işlenen topraklardan bir nefere 2.1 veya 2.2 çift düşmekteydi. Aynı oran 1541 yılında 3.0 veya 3.2 çift iken, son tahrirde 4.6 veya 5.2'ye yükselmiştir. Yani. 84 yıl içinde işlenen tarımsal topraklar 2.1 veya 2.3 kat artarken, daha öncede belirtildiği üzere 2.6 kat artan nüfusun gerisinde kalmıştır. Ayrıca topraklarda görülen bu artış bütün tarımsal toprakların bütünleştirilmiş halidir. Hesaba bir de toprakların parçalandığı gerçeği katılırsa, bütün topraklarda yaşanmış mutlak artışın anlamsızlaştığı gözlenir (Tablo:20). Çünkü, toprakların aşırı parçalanmasına bağlı olarak verimde meydana gelen düşmeler, kendisini tahıl üretimindeki gerilemede, dolayısıyla ekonomik sıkıntılar ile hissettirmiştir.

Osmanlı mevzuatına göre yasak olmasına rağmen, bu boyutlara kadar varan bir toprak parçalanmasının yaşanması aslında çok ilginçtir. 1500 yılında bir çiftte 5.2 nefer düşerken 1584'de bir çiftte 41.3 neferin düşmesi, burada toprak parçalanma oranının "8" kat olduğunu gösterir. Tabloda görülmemesine rağmen 1584 yılı tahririnde özellikle çift sahiplerinde, çiftin bir veya bir kaç kişi ile ortak işletildiğini gösteren kayıtların bulunması, parçalanma oranının daha da fazla olduğunu kanıtlar. Kazadaki çift sayısı 84 yıl içinde yaklaşık 1/3 oranında azalmış, nimçift hemen hemen aynı kalırken, bennak sayısı 7.8 kat ve topraksız köylü durumundaki caba ve mücerredlerin sayısı da 5.7 kat artmıştır.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Larendede kazasında, yüzyıl boyunca işlenen bütün topraklarda aslında azda olsa bir büyüme varken, topraklar hızla parçalanarak küçülmüştür. Hatta eskiden beri var olan topraksız köylülerin hızla artarak, birer topraksız, dolayısıyla işsiz güçsüz köylü durumuna geldikleri anlaşılmaktadır. Bu sayede bütün Anadolu'da çiftbozan, levend durumuna gelen büyük topluluklar, ilerleyen tarihlerde imparatorluğun başına bela olacaklardır.

Hammadde üreticileri, tarım ve hayvansal üretim yapanlar olduğundan (Foto:17,18,19), hem köylerde hem de şehirlerde bulunabilmekteydiler. Hammadde üretenler büyük çoğunlukla köylerde olmasına rağmen, şehirlerde oran, gelişmişliğe bağlı olarak azalabilmekteydi. Köylerde kayıtlı bulunan kişiler, işletmekte olduğu toprak büyüklüğüne göre vergi ödediklerinden kaç kişinin tarımla uğraştığını bulmak zor değildir. Defterlerde çift, nimçift ve bennak olarak kayıtlı kişiler bir çiftlik, yarım çiftlik ve yarım çiftlikten az toprak sahibi¹ kişiler olup, bunların toplam sayısı o merkezde yaşayan çiftçi nüfusu vermektedir.

Bir çiftlik yere sahip çiftçilerin toprakları; "âlâ, evsat ve edna itibarınca, bütün çiftlik âlâ yerden 60 dönüm ve evsat yerden 80 - 90 dönüm ve edna yerden 120 dönüm yerdir"² hükmüne göre yerine göre değişmekle beraber 60 - 120 dönüm genişliğindeydi. Nimçifti olanların ise, aynı hesaptan ama, çiftin yarı büyüklüğünde toprakları bulunuyordu. Fakat bennakların "bennak hiç yeri olmayan veya

¹ Fazla bilgi için bkz: İnalçık,H.1993. "Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu ", s. 3-65, ile Erdoğan, A. 1993. "Karaman Vilayeti kanunnameleri", s. 474,481 ve 507. Ayrıca bkz: A. Akgündüz. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 318.

² Erdoğan, M.A. 1993. a.g.e. s. 482,508 ve Akgündüz, A. 1991. a.g.e. C. III, s. 319.

nimçiftten eksük yeri olan evlüye derler¹ şeklinde tanımlanması, bunların her zaman toprağı olmayabileceğini göstermektedir. Ama, belgelerde bu konu ayrılmadığı için burada, bütün bennakların yarım çiftten az toprağı olduğu kabul edilmiştir.

Belgelerde caba ve mücerred diye kaydedilenler ise, hiç bir şekilde toprağı bulunmayan kişiler olmalarına rağmen, tamamı bir işte özellikle de tarımsal faaliyetlerde birer işçi durumundadırlar. **“Ve caba mücerred olan baliğ kimesneye derler ki babası yanında kisbe ve kârâ kadir ola”**² ifadesi cabaların topraksız işçi olduklarını ifade etmektedir. Bunlar tarımsal işçilik dışında sanayi ve hizmet dallarında da çalışabilirler ama, hangisinde ne kadarının çalıştığını bulmak zor olduğundan hepsinin tarımsal faaliyetlerde çalıştığını kabul edilebilir. Sagirler (ve masumlar) ise yaşları küçük olmasına rağmen, ellerinde topraklarını işletme hakları bulunmaktadır. Sagir ve masumlar muhtemelen işsizleri ve cabaları kendi topraklarında çalıştırdıklarından, bunlarıda çiftçi sınıfa sokmak mümkündür.

Şu durumda köylerde, tarımsal ürünlerden alınan vergilerden önce, köydeki çiftçi nüfusun sayısı ve diğer sektörler içindeki önemini belirleyen en önemli gösterge olarak çift, nimçift, bennak, caba ve sagir kayıtları değerlendirilebilir. Bunlar çiftçilik yanında aynı zamanda hayvancılıkla da uğraştıklarından aşağıda görüleceği üzere, çiftçilik ve hayvancılıkla geçinenler birlikte değerlendirileceklerdir.

Hammadde üreticilerinden hayvansal hammadde üretici sayısını ancak dolaylı yoldan bulmak mümkündür. Çünkü hayvan sayısı **“kuzusuyla bile sayılıb ikisine bir akçe alınur”**³ hükmünden, arı kovanı (Foto:22) sayısı da **“... müddet-i medideden berü reaya sipahisine her kovana ikişer akça resm-i küvvare deyü veregelüp ...”**⁴ ifadesinden hesaplanabilir iken, bu işlerle uğraşan kişilerin sayısını veren bilgi yoktur. Hem böyle ayrı bir bilginin olmaması hem de Anadolu’da, bugün bile tarım ile hayvancılığın birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil (Foto:21) etmesi nedeniyle, çiftçi

¹ Erdoğan, M. A. 1993. a.g.e. s. 481 ve 507.

² Erdoğan, M.A. 1993. “Karaman Vilayeti Kanunnameleri”, s. 481,507 ve 574.

³ Erdoğan, M.A. 1993. a.g.e , s. 484.

⁴ Erdoğan, M. A. 1993. a.g.e , s. 486.

nüfusun aynı zamanda hayvancı nüfus olduğu kabul edilmiştir. **Şu halde belgelerde çift, nimçift, bennak, caba ve sagir olarak kaydedilmiş her nefer, çiftçi - hayvancı nüfusu oluşturmaktadır.**

Tablolarda da görüleceği üzere, Larende kazası köylerinde nüfusun ezici çoğunluğu çiftçi - hayvancı nüfus olup, bu karakteri ile Osmanlı İmparatorluğu'nun genel yapısına uygunluk göstermektedir. 1500 yılı tahiririnde köylerde kayıtlı 4730 olan nefer sayısının 4635'i, yani % 98'i tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Aynı oran 1518'de % 98, 1541'de % 99.6 ve 1584'de % 99 olarak hesap edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çiftçi - hayvancı nüfusun oransal açıdan ezici çoğunlukta olması, ürün fazlasına el koyan idareci ve askeri sınıf ile dolaylı olarak bu ürün fazlasından geçinen tüccar ve zanaatçı sınıf içinde önemliydi. Çünkü üretim miktarı arttıkça, üretim fazlasına öşür oranında (yani onda bir) el koyan adı geçen bütün kesimlerin refah seviyesi yükselmekteydi. Fakat malikâne- divani sisteminin uygulandığı Larende kazasında durum biraz değişti.

Anadolu'nun geniş bir kesiminde ve bu arada Larende kazasında uygulanmış olan malikâne-divani sistemine göre, iki öşür, yani biri malikâne sahibine diğeri de divaniye olmak üzere, iki ayrı öşür (1/5) ödenmekteydi. Bu da diğer bütün sınıflar lehine çiftçi - hayvancı nüfus aleyhine bir uygulama anlamına gelmekteydi.

Geniş Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan toprak-vergi sistemi sanıldığı kadar basit ve yeknesak olmayıp, şartlara ve zamana göre imparatorluğun çeşitli yerlerinde farklı sistemler uygulanmıştır. Larende ise, bu uygulamalardan "**malikâne-divani**" adı verilen ve aşağıda Barkan'dan özetlenen¹ sistem içinde kalmıştır.

Karaman'dan itibaren doğu vilayetlerinin büyük kısmında "**iki baştan tasarruf veya malikâne-divani**" adı verilen sistem uygulanmıştır. Buna göre mülk veya vakıf olan toprağın kuru mülkiyet hakkını elinde bulunduran toprak sahipleri, toprağı işleyen köylülerden "**malikâne hissesi**" adı verilen bir pay alır. Bunun yanında köylüler devlete

¹ Malikâne-divani sisteminin başlangıcı, sebepleri ve özellikleri hakkında daha fazla bilgi için bkz: Barkan, Ö. L.1980. "Malikâne-Divani Sistemi", s. 151-205.

vermeye mecbur oldukları vergileri “divani hissesi” adıyla doğrudan devlete, yani oradaki devlet temsilcisi olan sipahiye öderler. Şu halde, her köyün biri malikânesine, diğeri divanisine tasarruf eden iki sahibi vardır ve köylü yetiştirdiği mahsulden yerine göre 1/5’den 2/5’e değişen oranlarda vergi ödemektedir. Kanunnameler¹ ve mufassal tahrir defterlerdeki² kayıtlardan da anlaşıldığına göre bu vergi oranı Larende’de 1/5’tir.³

Sonuç olarak, daha iyi şartlarda ve genellikle sulu tarımın yapıldığı Marmara ve Ege Bölgesi vilayetlerine göre daha az verimin alındığı Karaman Vilayeti’nde reyanın daha fazla vergi yükümlülüğüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Burada yine ekonomi ürün fazlasına bağlı olmasına rağmen, başka vilayetlerde aynı üründen 1/10 oranında vergi alınırken, Karaman’da 2/10 oranında vergi alınmıştır. Böylece çiftçi aleyhine de olsa diğer zümreler güçlerini artırmışlardır ki, ileride nüfus hareketleri bahsinde görüleceği üzere, köy nüfusunun göç etmesine bir sebepten dolayı bu olmalıdır.

Hayvansal hammadde üreten nüfus ise, yukarıda da sözü edildiği gibi, tarımsal faaliyetlerle geçinen nüfustan ayrılmadığı için onlarla bir sayılmıştır. Buna rağmen bazı köylerde, tarımsal ürün vergilerinin az, hayvansal vergilerin çok olduğu gözlenmektedir. Bu türden köyler genellikle yüksek plato üzerinde bulunmakta olup, en tipik örneğini Zengen köyü oluşturmaktadır. Zengen’de 1500 tahririnde tahıl üretimi ve dolayısıyla kıymet değeri kaydedilmemişken, 6900 akçe ganem vergisi, yani 13800 koyun kaydedilmiştir. Bu köydeki neferler üzerine çift, nimçift, bennak ve caba kaydının yapılması ile tarımsal üretimin bulunmaması çelişki gibi gelse de öyle değildir. Çünkü adı geçen vergiler toprak tasarruf şartlı, şahsa bağlı vergilerdir.⁴ Burada toprakların az ve olanın da verimsiz olması, hayvancılığın ön plana geçmesine yol açmıştır ki aynı karakter günümüz Zengen köyü için de geçerlidir.

¹ Kanunnamelerde ; “Kanun-ı mukasame-i mahsulat-ı malikâne ve divani der Vilayet-i Karaman ber vech-i munasafe” başlığı ile aynen şu nlar belirtilmektedir: Vilayet-i Karaman’da olan karyeler ki ma-takaddemden iki baş yani bir canibi divani ve bir canibi malikâne tasarruf olunagelmıştır. .... mukaddema ziraat olunan arazi ki gallatı hums mahsul tarikiyle sipahi ve sahib-i vakf ve mülk beyinde ael-munasafe taksim olunurdu. .... ma-takaddemden bu vechle tasarruf olunduğu ecilden tagyir olunmayıp mukarrer kılındı. Erdoğan, M. A. 1993. “Karaman Vilayeti Kanunnameleri”, s. 493,494, ve Akgündüz, A. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 328,329. Aynı hükümler bütün Karaman kanunnamelerinde tekrarlanmış olup, Barkan’da yaptığı çalışmada bunlardan geniş ölçüde faydalanmıştır. Barkan, Ö. L. 1980. a.g.e. s. 151-205.

² Mufassal defterlerde bulunan şu ifadeler malikâne-divani sistemini ve mahsulden beşte bir vergi alındığını kanıtlamaktadır:

³ Barkan, Ö. L. 1980. a.g.e. s. 170.

⁴ Ünal, M. A. 1989. XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, s. 129.

1500 tahririnde Zengen'de hayvanlardan alınan vergi (6900 akçe) toplam vergi, yani hasılın (8870 akçe) % 78'ini oluştururken, bu denli yüksek olmasa bile bazı köylerde de hayvancılığın önemli payları olduğu görülmektedir. Bu oran, Cemal'da % 57, Buğdaylı'da % 39, Yarımcadinek'de % 29, Zosta'da % 26, Mandason'da % 23, olarak gerçekleşmiştir. Hayvan vergisinin toplam vergiler içindeki oranları 1541'de, Zengen'de % 44, Çoğlu'da % 22, Davda'da % 25, Yayıcı'da % 74 iken; 1584 tahririnde Zengen'de % 67, Zosta'da % 25 ve Zaviye'de % 53 olmuştur.

Görüldüğü gibi, ganem vergisi oranı fazla, yani hayvancılığın daha önemli olduğu köyler; Zengen, Buğdaylı, Cemal Reis, Yayıcı gibi yüksek plato köyleri ile Çoğlu, Yarımcadinek, Davda gibi ova köyleridir. Plato üzerindeki köyler geniş meralarda rahatça hayvan besleyebilirken, ovada sulu tarım artıklarından, hasat edilmiş tarlalardan mera olarak faydalanılıyordu. Hayvancılığın önemli olduğu köylerin azlığı yanında dikkati çeken başka bir noktada, her tahrirde adı geçen vergi miktarının ve oranının çok fazla değiştiğidir.

Buraya kadar verilen bilgilerden sonra, tarımsal nüfusun uğraş konusunu oluşturan tarımsal ürünlere kısaca değinmek faydalı olacaktır. Bugün olduğu gibi, geçmişte de Larende ve çevresinin hatta bütün Anadolu'nun en önemli tarımsal faaliyeti "tahıl" üretimidir. Larende kazasında bütün yüzyıl boyunca en fazla vergi alınan dolayısıyla en fazla yetiştirilen ürünler, başta buğday (defterlerde gendüm veya hınta), arpa (şair) olmak üzere çavdar, darı (erzen) ve zeğrek gibi tahıllardır.

1500 yılında, kazadan aynı olarak tahsil edilen tahıl oşrü 126407 keyl (kile)¹ ve akçe karşılığı da 433.336'dır. Bu tahrirde buğday ve arpa ayrımı yapılmadan birlikte yazıldığından hangisini ne oranda olduğunu bilemiyoruz ama, tahıllardan alınan vergi, toplam vergilerin (691.385 akçe) % 63'ünü oluşturduğuna bakılırsa, tahılların ekonomideki yerinin çok önemli olduğu ortaya çıkar. TT 455'de (1518) 94.858 keyl

¹ Kile = Keyl = Keylce : Anadolu'nun çeşitli yerlerinde miktarı değişen bir ağırlık ölçü birimi olup, Karaman Kilesi 32 kg'a karşılık gelmektedir. İnalçık, Karaman kilesinin 30.790 kg olduğunu (İnalçık, H. 1994. "Ottoman State", s. 990) söylerken Beldiceanu 32.070 kg olduğunu kabul etmektedir (Beldiceanu, N. - Beldiceanu-Steinherr, I. 1968. "Recherches sur la Province de Qaraman au XVI. Siecle", s. 89). Fakat bugün Karaman ve Konya çevresinde kullanılan kile Osmanlı'nın resmi kilesinden farklıdır (Buğday için 1 kile = 12 havayı , yani 192 kg, 1 havayı = 16 kg) . Halk kilesi nde ve havayisinde olsun, başka yörelerde "çinik" (Sungurlu'da 1 çinik = 8 kg ve Kırşehir'de 1 kile = 32 kg) adı verilen ölçü biriminde olsun hep "8" ve katlarının kullanıldığına bakarak Karaman kilesinin 32 kg olduğunu kabul edebiliriz.

buğday (520.773 akçe) ve 10.081 keyl arpa (6.296 akçe) vergi alınmıştır. Şu halde tahıllardan alınan vergi, önceki tahrire göre artarak toplam verginin (782.201 akçe) % 67'sini teşkil etmiştir. Aynı oran, 1541'de % 61'e düşerken, son tahrirde % 53'e kadar gerilemiştir. Larende kazası köylüleri, 1584 yılında 52.013 keyl buğday (350.108 akçe) ve 49.136 keyl arpayı (239.886 akçe) üretimin öşrü olarak ödemişlerdir.

Şu durumda öşür, yetiştirilen ürün miktarının - miktar ne olursa olsun - beşte biri oranında alındığına göre, XVI. yy boyunca Larende kazasında yetiştirilen tahıl miktarının azalmış olduğu ortaya çıkar. Tabi bu arada, yüzyıl boyunca köylülerin ve tahrir eminlerinin görevleri sırasında dürüst davrandıkları varsayılmaktadır. İlk tahrirden son tahrire, tahıl miktarında beşte bir oranında bir azalma olurken; ayrıntıda buğday üretiminin yaklaşık üçte bir azalmasına karşılık, arpa üretiminde beş kat oranında bir artış olmuştur.

Kazada tarımsal nüfus için ikinci önemli uğraş, bugün olduğu gibi hayvancılıktır (Foto:21). İki davara bir akçe vergi alındığı hesabına göre, 1500 yılında 164.396 baş davar bulunmaktadır. 1518 yılında hayvan sayısında bir düşme olurken (127.336 baş), takip eden yıllarda hayvan sayısı yavaş da olsa tekrar artmıştır. 1541 tahririnde 137.530 baş hayvandan vergi alınırken, 1584 yılında vergiye tabi hayvan sayısı 84 yıl öncesine göre sadece 15.300 baş fazladır (179.696 baş). Mufassal tahrir defterlerinde büyük baş hayvanlardan bahsedilmemesi, burada hiç sığırın yetiştirilmediği anlamına gelmemelidir. Çünkü, hiç bir mufassal tahrir defterinde sığırdan bahsedilmemesi, Anadolu'da sığırın bulunmadığını değil, çiftçinin sabanını çeken hareket kaynağı olarak, çok önemli ve vergiye tabi bulunmadığından kaynaklanmış olmasındandır.

Bağ ve bostan tarımının da yapıldığı kazada, bağlar (Foto:20) her zaman bostanlardan daha önemli olmuştur. Yüzyıl içinde her iki faaliyette de artış olmasına rağmen, nüfus artışının çok gerisinde bir artış söz konusudur. "Bir dönüm bağdan 30 akçe (ve bir dönüm dahi 4 evlektir)¹ .... ve bostanın eyüsünden her evleğe 15 akçe (yanlış

¹ Bir evlek = Bir öküz ile tarlanın bir günde işlenebilecek kısmı (tahıl için 12.8 kg'lık tohum ekilebilecek büyüklükte olan) İnalçık, H. 1994. Ottoman State, s. 988.

yazılmış 20 akçe olacak)¹ alınur² hükümlerinden yola çıkarak, bağların 1500 yılında 1.226 dönüm iken, 1584'de 1.887 dönüme (bostanların ise, 350 dönümden 643 dönüme) çıktığı anlaşılmaktadır (Tablo:21).

Tablo 21: Larende Kazasında Tarımsal Vergiler ile Şehirden Alınan Vergilerde Meydana Gelen Gerilemeler (1500-84).

Tarih	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
1500	-	-	126407	433336	67508	5940	1722	75170	82198	10062	36774	691385	94506	785891
1518	82458	480131	91964	486427	52528	5690	10206	68424	63230	10956	37300	788038	234310	1022348
1518	94858	520773	104939	527069	52166	5477	10170	67813	63668	11294	34330	782201	234310	1016511
1541	44027	-	79903	524022	58384	22294	11298	91976	68765	17292	39705	864966	275150	1140116
1584	52013	350108	101149	589994	-	-	-	125983	89848	16039	56622	1110827	302950	1413777

I- Buğday (Kile), II- Buğday (Kıymet - Akçe), III- Tahıl (Kile), (Tahıl olarak sadece buğday ve arpa toplamı kabul edilmiştir), IV- Tahıl (Kıymet - Akçe), V- Resm-i Çift, VI- Resm-i Bennak, VII- Resm-i Caba, VIII- Toplam (Resm-i Çift, Bennak, Caba), IX- Resm-i Ganem, X- Resm-i Kovan, XI- Resm-i Bagat, XII- Köylerin Hasılı (Akçe), XIII- Şehrin Hasılı (Akçe), XIV- Toplam Hasıl (Akçe).

Yetiştirilen diğer ürünler arasında baklagillerden nohut, mercimek, burçak, bakla yanında adı belirtilmeyen meyve ve sebze, ceviz, keten, pamuk (penbe), erguvan, soğan (piyaz) gibi ürünlerin yer aldığı görülmektedir. Bu ürünlerin tamamı her köyde ve her tahrirde bulunmadığından, yüzyıl içindeki gelişimi ve önemi hakkında ayrıntılı bilgi edinmek mümkün değildir. Fakat, bunlar arasında yer alan keten ve penbenin; o dönem tekstil sanayisi için çok önemli bir hammadde olması, piyazın geleneksel Türk mutfağındaki önemi yanında, aynı cevizde olduğu gibi kabuğunun "doğal boya" üretiminde hammadde olarak kullanılması³ nedeniyle, bu ürünlerin önemi hiç bir zaman azalmamıştır. Adı geçenlerin bütün tahrirlerde bulunmaması ise, muhtemelen tahrir eminlerinin farklı tutumlarından kaynaklanmış olsa gerektir. Erguvanın bitkisinin yine dokumacılıkta (Foto:23) kullanılan pembe-eflatun arasındaki erguvan renginin doğal hammaddesi olması, neden yetiştirildiğini açıklamak için yeterlidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı bölgeleri için tahrir defterlerindeki kayıtlı olan vergilerin meyve, sebze ve bağ üretiminin sadece pazarlanan kısmına ilişkin olduğunu, bu ürünlerin köylü ailelerinin kendi tüketimleri için ürettikleri bölümün büyük bir olasılıkla

¹ Sonraki tahririn kanunnamesinde yer alan " Ve bostanın eyüsünden her dönümünden bedel-i öşr 20 akçe alındığı Defter-i Kadim'de masturdur. Defter-i Atik'de kanunnamede her evlekden 15 akçe alınur deyü kayd olduğu sehven vaki olmuştur" ifadesinden yanlışlığın düzeltildiği görülmektedir. Erdoğan, M. A. 1993. "Karaman Vilayeti Kanunnameleri", s. 506.

² Erdoğan, M. A. 1993. a.g.e.s. 479,506 ve Akgündüz, A. 1991. Osmanlı Kanunnameleri, C. III, s. 316.

³ Büngül, N. R. Trhz. Eski Eserler Ansiklopedisi, C. I, s. 66.

vergiden muaf olduğunu ve dolayısıyla tahrir defterlerinde yer almadığı bilinmektedir.¹ Aksi halde, Anadolu'da ve bu arada Larende kazasında, bugün Türkiye'nin bütün köylüleri için çok yaygın ve önemli olan elma, armut, zerdali, kayısı, erik, iğde vb meyveler ile, salatalık, patlıcan, bamyaya vb gibi sebzelerin geçmişte hiç yetiştirilmediğini söylemek gerekmektedir. Bunlar yanında daha başka ürünlerin de yetiştirildiği Larende kazasında, Osmanlı'nın diğer sahalarına ait mufassal tahrir defterlerinde olduğu gibi, sadece "ticari değeri" olan ürünler kaydedildiğinden, köylünün kendi tüketimi için yetiştirdiği ürünler ve bunların üretiminde ne kadar kişinin çalıştığı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz.

Larende kazasında hammadde üretici nüfus içinde incelenebilecek bir konuda, madensel hammadde üretimi olarak değerlendirilen "güherçile" üretimidir.² Güherçile, doğal halde bulunan başlıca üç nitrat türünün ortak adıdır. Bunlar adı güherçile olarak adlandırılan potasyum nitrat, Şili güherçilesi denilen sodyum nitrat ve duvar güherçilesi ya da toprak güherçilesi denen kalsiyum nitratıdır. Eskiden barut yapımında kullanılan güherçile, günümüzde tıpta idrar söktürücü olarak kullanılmaktadır.³

Güherçile barutun hammaddesi olması nedeniyle, eski dönemlerin vaz geçilmez madensel faaliyetlerinden birini teşkil ediyordu. Konya - Ereğli Ovası, güherçilenin bolca bulunduğu bir saha olduğundan, imparatorluk'ta Karaman Vilayeti'nin bu açıdan çok önemli bir yeri vardı. Bu nedenle Karaman Vilayeti kanunnamelerinde bile güherçile üretimini düzenleyen hükümler yer alıyordu. Gerçekten de bugün Karaman köylerinden biri olan "Barutkavuran" adının, güherçile üreticilerinden geliyor olma ihtimali çok büyüktür.

"Defter-i oldur ki Karaman'da vaki olan mütekaid sipahiler ve sipahizadegan ve mülküne eşkinciler tahrir olunup, sagir olanlarına on sekiz yaşına girince hizmet teklifi olunmayup, maadası on neferden biri güherçile kârhanelerinde hizmet vaki oldukça be-

¹ İslamoğlu-İnan, H. 1991. Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü, s. 190.

² Karaman Vilayeti'nde güherçile üretimi için bkz: Konyalı, İ. H. 1964. Konya Tarihi, s. 1121.

³ Ana Britannica. 1994. "Güherçile", C. XIV, s. 178.

nevbet altı ay hizmet edüp¹ resm-i çift ve bennak ve caba ve resm-i kovan ve adet-i ağnam ve avarız-ı divani teklif olunmaya ve alunmaya”² Hükmüne göre, Karaman Vilayeti’ndeki emekli sipahiler, oğulları ve eşkincilere on sekiz yaşına girinceye kadar görev verilmiyor, on sekizden büyükler ise, hizmete gidiyorlardı. Bunlar içinde on neferden dokuzu savaş seferine giderken, biri de altı aylık nöbetle “güherçile kârhanelerine” hizmete gidiyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu’nun en büyük vilayetlerinden biri olan Karaman’daki sipahizadeler ise, sanıldığı kadar az olmayıp H. 979 yılında üç binden fazlaydı.³

Larende kazası ve çevresinde XVI. yy’da fazlaca güherçile toplandığı mühimme defterlerindeki hükümlerden anlaşılmaktadır. H. 979 tarihli bir hükümde Larende kadısına; geçen sene 1391 batman (bir batman, 833 gr⁴) güherçile işlenip, teslim edildiğini ve bu senede o kadar güherçile üretilmesine gayret edilmesi bildirilmektedir.⁵ H. 979 tarihli 16 nolu mühimme defterindeki 251, 252 ve 253 nolu hükümler, Larende kazasındaki güherçile üretimi hakkında olup, ilkinde güherçile kârhanelerinin çoğunun vakfa bağlı olduğu, bu nedenle kârhanelere lazım olan odun ve sair levazım ile işçi bulmakta sıkıntı çekilmemesi için önlem alınması gerektiği kayıtlıdır.⁶ İkinci hüküm, Larende’ye bağlı Sise karyesinde bulunan güherçile ocağına tayin olunan mütekaid sipahizadelerden altı kişinin kaçtığını ve diğerlerinden bazılarının gelmediklerini bildirerek derhal bulunmalarını, aksi halde hasıllarına miri için el konulacağı ifade edilmektedir.⁷ Üçüncü hükümde ise, imal olunan güherçilenin İstanbul’a götürülürken kaybolduğunu ve zayiata uğradığını bildirmektedir.⁸ H. 986 tarihli 36 nolu mühimme defterindeki bir hükümde ise, Karaman’da hasıl olan güherçileyi İstanbul’a göndermek için kira hayvanı bulunamadığı kaydedilmiştir.⁹

¹ Karaman Vilayeti’nde bulunan mütekaid sipahizadelerin nöbetle güherçile hizmetinde bulunmaları, H. 978 tarihli (MD 14, s. 906) ve H. 981 tarihli (MD 24, s. 24) hükümlerde de belirtilmektedir.

² Erdoğan, M. A. 1993. “Karaman Vilayeti Kanunnameleri”, s. 475 ve Akgündüz, A. 1993. Osmanlı Kanunnameleri, C. VI, s. 50 ve 1994. C. VII, s. 622.

³ MD 12, s. 433.

⁴ Hinz, W. 1990. “İslam’da Ölçü Sistemleri”, s. 26.

⁵ MD 14, s. 110.

⁶ MD 16, s. 128.

⁷ MD 16, s. 129.

⁸ MD 16, s. 129.

⁹ MD 36, s. 89.

Görüldüğü üzere, Larende kazası nüfusunun bir kısmı da, o dönem için çok önemli madensel hammaddelerden biri olan güherçile üretimi ile uğraşmaktadır. Askeri amaçlı olduğundan sipahi ve bunların oğulları yönetiminde işletilen güherçile kârhaneleri, tamamen devletin denetiminde bulunuyordu. Belgelerde, Larende kazasında kaç tane güherçile kârhanesi ve buralarda kaç kişinin çalıştığını belirten bir kayıt bulunmadığından herhangi bir rakam vermek mümkün değildir. Ama, barutun hammaddesi olması, kanunnamelerde adına hükümler bulunması nedeniyle, nüfusun önemli bir kısmının güherçile üretiminde çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kırsal kesimde yaşayanların % 90-97'sinin hammadde üretiminde çalıştığı ve özellikle tahılların önemli bir yere sahip olduğu ele alındıktan sonra, tarımdışı sektörlerde çalışan nüfusu da incelemekte fayda vardır. Aslında bugün olduğu gibi, geçmişte de köylerde tarımdışı sektörlerde çalışanların aynı zamanda tarımla da ilgilenmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir. Ama belgelerde ayırım yapılmadığından, tarımdışı sektörlerde çalıştıkları kabul edilebilir.

Daha önce de belirtildiği üzere, 1500 yılında köylerde kayıtlı neferlerin % 6.3'ü, 1514'de % 3.5'i ve 1584'de % 10'u tarımdışı sektörlerde çalışmaktaydı. Bu grupta yer alanları; başta imam olmak üzere, müezzin, hatib, muhassıl, sipahi ve sipahizade, seyyid gibi çeşitli işlerde çalışanlar ve muaflar bulunmaktadır. Ayrıca köylerde kayıtlı olan, asiyab, tahunhane, bezirhane gibi sanayi tesislerinde çalışanlar ile belgelerde neden alındığı çok açık olmayan "resm-i boya" vergisinin alındığı faaliyetlerde emek sarfedenlerin de tarımdışı sektörlerden geçimini sağladığı kabul edilebilir. Fakat, bütün bu tesislerde kaç kişinin çalıştığı belirtilmediğinden, bir sayı vermek imkansızdır. Bununla beraber bir fikir edinmek için, adı geçen faaliyetlerden alınan vergilerin incelenmesi akla yatkın gelmektedir.

Kırsal kesimde yaşayan insanlardan bazıları da daha önce sözü edilen derbendlerde çalışmaktadır. Yolcuların güvenlik ve diğer ihtiyaçların giderilmesi görevini yapan derbendciler, bu nedenle hizmet sektöründe çalışan nüfus içine dahil edilebilirler. Belgelerde bulduğumuz kadarıyla, yüzyıl sonlarında 150 neferin derbendci kaydedilmesi, aileleri ile birlikte en az 500-600 kişinin derbend beklediği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, kaza nüfusunun çoğunluğunun kırsal kesimde yaşaması ve ekonomik, askeri ve siyasi yapının da tarıma dayanmasına bağlı olarak, kazada hakim faaliyet tarım ve hayvancılıktır. Şehirde ekonomik yapının çok farklı olması, kırsal kesimde yaşayan ve şehire göre çok fazla olan insanların, kendilerinin üretemediği mal ve hizmetlerin üretilmesine dayanmaktadır. Eskiden beri önemli bir mübadele merkezi olan Larende, bu karakterini çevresinde bulunan geniş bir kırsal sahanın varlığına borçludur. Bilindiği üzere, bazı mal ve hizmetlerin üretilmesi ancak, şehirlerde bulunan uzmanlaşmış emek ve işbölümünün varlığına bağlıdır. Tarihi çok eskilere dayanan Larende şehri ise, geniş bir sahanın her türlü mal ve hizmet ihtiyacını karşılayacak kadar gelişmiş bir merkez olduğundan, bu çevrede özellikle hizmet sektörünün geliştiği bir şehir durumundadır.

Sözü edilen bu üstünlükleri nedeniyle Larende, şehirde yaşayan insanların büyük kısmının tarım dışı faaliyetlerde çalışmasına zemin hazırlamıştır. Şehirden alınan vergilere göre, faal nüfusun % 10 civarının tarım ve hayvancılıkta çalışmakta, geriye kalanlar sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışmaktadır. Nüfusunun % 40-60'ının hizmette çalışmasına bağlı olarak, Larende bir hizmet şehri karakteri kazanmış olup, sanayi malları üretimi de oldukça önemli boyutlardaydı.

İmparatorluk genel yapısına uygun olarak, kırsal kesimde yaşayan insanların büyük kısmı tarım ve hayvancılıkla geçinmektedir. Aynı zamanda devletin temel yapısı durumundaki timar düzeninin bir gereği olan bu tarımsal yapı, XVI. yy sonlarına doğru bozulmaya başlamıştır. Tarımsal toprak artışı ve tarımsal üretimin, nüfus artış hızı gerisinde kalması nedeniyle başlayan bozulmalar, kendini ağır bir şekilde, ancak sonraki yüzyılda göstermiştir. Tarım topraklarının artışı az olurken, nüfus artışına bağlı olarak topraklar hızla parçalanmış ve zaten fazla verimli olmayan tarımı, iyice kötüleştirmiştir. Geçim sıkıntısına düşen köylü, bu şekilde topraksızlaşarak çiftbozan veya levend haline gelmişlerdir.

Bizce, Osmanlı İmparatorluğu'nun geriyeyip parçalanmasında diğer faktörlerden daha etkili olan bu durum, aynı tarzda yapılacak ve Anadolu'nun tamamını kapsayacak şekilde genişletildiğinde, bugün ülkemizde kırsal kesimde yaşanan sorunların daha iyi anlaşılıp, çözümleyici politikaların belirlenmesini sağlayacaktır.

SONUÇ

Buraya kadar görüldüğü üzere, bir çok konuda bilgi bulmanın mümkün olduğu mufassal tahrir defterleri coğrafyacilar için de vazgeçilmez kaynaklardır. Fakat, adı geçen belgelerin okunup değerlendirilmesi siyakat hattını bilmeyi gerektirmektedir. Bütün araştırmacıların bu yazıyı öğrenmesi mümkün olmayacağına göre, arşivlerde bulunan bu defterlerin bir an önce herkesin okuyup anlayabileceği şekilde yayımlanmalıdır. Bu amaçla R. Yinanç ve M. Elibüyük tarafından hazırlanan Malatya ve Maraş tahrir defterleri gibi çalışmaların sayısı arttıkça, adı geçen belgelere dayalı araştırmaların da sayısı artacaktır. Ülkemizde coğrafyacıların ilgi göstermediği bir sahada, ilk defa yapılan ve Osmanlı mufassal tahrir defterleri temel olmak üzere, diğer arşiv belgelerine dayanarak hazırlanan bu çalışmadan, şu sonuçlar elde edilmiştir:

Larendede ve çevresi yükselti, yerşekilleri, iklim, su, tarım alanları ve ulaşım gibi bazı faktörlerin uygunluğuna bağlı olarak, çok eski dönemlerden beri insanların yerleşmesine sahne olmuştur. Neolitik dönem ve hatta Neolitik dönem öncesinden beri yerleşilen bu sahada Hititler, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Selçuklular ile sonrasındaki ileri uygarlık seviyesine ulaşmış devletler hüküm sürmüştür. Anadolu'nun Türkleşmesi sırasında ilk yerleşilen sahalardan biri olan bu çevreye; çeşitli boy, oymak, aşiret ve cemaatlere mensup bir çok Türk topluluklar yerleşmiştir.

Selçuklular'ın gerileme döneminde, Larendede merkez olmak üzere, bu sahada yoğunlaşan Karamanoğulları, birlik ve bütünlüklerini sağlayarak merkezi bir güç (Karamanoğulları bazı kaynaklarda devlet, bazılarında da beylik olarak belirtildiği için bu konuda bir birlik yoktur) kurmayı başarmışlardır. Osmanlılar gibi Selçuklu mirasına sahip çıkan Karamanoğulları, Osmanlılar'ın genişleyip komşu olmasına kadar geçen sürede, sahip olduğu şehir, kasaba ve köyleri bayındır birer yerleşme merkezi haline getirmiştir. Özellikle başkent Larendede, zenginliğin sembolü olan bir çok anıtsal yapılar ile döneminin en önemli ve görkemli şehirleri arasına girmiştir.

Osmanlılar'ın doğuya doğru genişlemeleri ile karşı karşıya gelen iki devletten mağlup olan taraf, bilindiği gibi Karamanoğulları olmuştur. Osmanlılar bu sahayı ele geçirdiğinde, Karamanoğulları'ndan aynı zamanda; doğal şartların uygunluğu ve tarihsel geçmişin zenginliğine bağlı olarak, yoğun bir kırsal yerleşme dokusu ile büyük bir şehri de devralmıştır. Öyle ki, elimizdeki ilk defterde (1500) kayıtlı olan köylere, 84 yılda ve aynı sınırlar içinde sadece 19 köy eklenmiş, yani ilk defterdeki yerleşmelere % 12 oranında bir ilave olmuştur. XVI. yy'dan sonra bütün Anadolu gibi, burada da yerleşmeler gerileme sürecine girdiğine göre; Larende çevresinde, kırsal yerleşme dokusunun özellikle XVI. yy'ın ikinci yarısında en üst seviyesine çıktığı söylenebilir. Bahsi geçen ve ortadan kalkan yerleşme merkezleri yerine, XVI. yy'dan sonraki dönemlerde yeni yerleşme merkezleri kurulmasına rağmen, bugün aynı sahada var olan yerleşme dokusu yine de eski yoğunluğuna kavuşamamıştır.

Araştırmamızda, coğrafyanın dağılış ilkesinin uygulanabilmesi için yaptığımız, yerleşme merkezlerinin tespiti sırasında, bu sahadaki köylerin % 82'sinin yeri bulunarak yüksek bir lokalizasyon oranına ulaşılmıştır. Bugüne göre, yerleşme dokusunun çok sık olduğu bu dönem köylerinden büyük kısmı, günümüze ulaşmadan ortadan kalkmıştır. Yapılan çalışmada XVI. yy kırsal yerleşmelerinin yaklaşık 2/3'ünün günümüze ulaşmadığı, çeşitli nedenler ve dönemlerde ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Aslında yerleşmelerin gerileme süreci Anadolu'nun diğer yöreleri için de geçerli olup, **yerleşme gerilemesinin nerede, ne zaman ve ne oranda olduğu** ancak bu tarz çalışmaların artması ile ortaya çıkarılacaktır. Günümüze kadar ulaşamayan köyler ise, hem konum açısından hem de nüfus açısından belli bir toplanma eğilimi göstermezler. Gerçi ortadan kalkan köylerin çoğunun küçük, yani nefer sayısı açısından küçük köyler olduğu söylenebilir. Fakat, kuruldukları yerlerin özelliği bakımından böyle bir toplanma eğilimi söz konusu değildir.

Bu sahadaki XVI. yy kırsal yerleşme merkezleri, aynı bugün olduğu gibi; Kılbasan ovası, Karadağ ile Hacıibaba dağı arasındaki alçak plato ve yüksek platodaki vadi içlerinde yoğunluk kazanmışlardır. Yerleşme ve ekonomik faaliyetleri olumlu yönde etkileyen şartların, adı geçen sahalarda en üst seviyesine çıkması, doğal olarak yerleşme

merkezlerinin buralarda sıklaşmasına yol açmıştır. Orta Anadolu'nun bu kesiminde yağışların az ve kuraklığın fazla olmasına bağlı olarak, özellikle su faktörü bu dağılıfta çok etkili olmuştur.

Larende şehri, sahip olduğu tarımsal alanlar, su, ulaşım vb gibi üstünlükleri nedeniyle, tarihin her döneminde önemli bir şehir ve özellikle önemli bir "mübadele merkezi" karakteri kazanmıştır. Bu özelliklerini Osmanlı hakimiyetinde de sürdüren şehir, XVI. yy'da Konya'dan sonra, bu sahada bulunan ikinci büyük şehir durumuna gelmiştir. Kalesi, cuma camileri, pazarları ve mahalleleri ile tipik bir Osmanlı şehri olan Larende, geniş bir sahanın mübadele merkezi olma özelliğini çok iyi kullanmasını bilmiştir. Şehirde üretilen sanayi mamülleri ile hizmet sektörünün gelişmesine bağlı olarak, çevredeki geniş bir sahaya bu mal ve hizmetleri sunmuş, dolayısıyla çok daha geniş bir sahanın ekonomik merkezi haline gelmiştir.

Gerçi, Karamanoğulları döneminde idari açıdan daha geniş bir sahanın merkezi olan şehir, Osmanlı hakimiyetinin başlarında gerileyerek sancak merkezliği görevini üstlenmiştir. Daha sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yapısında sık sık meydana gelen değişikliklere bağlı olarak, Larende sancağı bozulmuş ve şehire kaza merkezliği görevi verilmiştir. Kanuni dönemi sonlarına kadar merkez nahiye ile birlikte; Kaş, Sarayözü ve Mazanşehri olmak üzere 4 nahiyeden meydana gelen Larende kazası, Kanuni'den sonra yapılan değişiklikler ile idari açıdan yine bir basamak gerilemiştir. 1584 yılı mufassal tahrir defterlerine göre Konya sancağına bağlı, eskinin bütün kazaları gibi Larende'de nahiye haline getirilmiştir. Önceden de nahiye olan Kaş nahiyesi ise, sınırları genişletilerek korunmuştur. Fakat, bu son değişiklik, çalışmamızda sınır bütünlüğünü bozmamak ve isim değişikliği yapmamak için gözardı edilmiştir.

Larende kazasında nüfus artışı, 1500 yılından 1584 yılına kadar geçen sürede yaklaşık üç katına çıkacak şekilde hızlı olmuştur. Yani nüfus, Braudel'in ileri sürdüğü % 7'lik yıllık nüfus artış hızının yaklaşık iki katı oranında artmıştır. % 10-15 arasında meydana gelen yıllık nüfus artış hızı, sadece Larende için değil, daha önce verilen örneklerde de görüldüğü gibi Anadolu'nun diğer sahaları için de normal sayılabilecek bir değerdir. Gerçi, Anadolu'nun diğer yerlerinde bu oranın çok üstünde olan artış hızları

vardır fakat, çok düşük değerlerin de varlığını hesaba katarsak, ortalama bir rakam olarak % 10-15'i vermek çok uygun dūŖecektir. Bugün, Ŗlkemizde yıllık nŖfus artıŖ hızının % 20-25'lerin altına dūŖmedięi, o dŖnem Ŗartlıarının gŖnŖmŖze gŖre daha kŖtŖ olduğu gibi faktŖrler de dikkate alınırŖa, XVI. yy'da Anadolu'da nŖfus artıŖ hızının yıllık % 10-15 olması doğal karŖılanmalıdır. Bu oranın Larendede için, hem Ŗehirde hem de kırsal kesimde birbirine çok yakın olması, sŖzŖ edilen oranın isabetli olduğunu gŖstermektedir. Larendede kazası kŖylerindeki yıllık nŖfus artıŖ hızı, daha Ŗnce belirtilen sebepler yŖzŖnden sadece yŖzyılın ilk yarısında biraz geride kalırken sonra yŖkselme trendine girmiŖtir. BŖylece Larendede kazasında hem Ŗehir hem kırsal kesimde, dolayısıyla kaza bŖtŖnŖnde yıllık nŖfus artıŖ hızı, Anadolu ortalaması kabul ettiğimiz % 10-15 arasında gerekleŖmiŖtir.

Haritalarda gŖrŖldŖęŖ gibi, Larendede kazası nŖfus daęılıŖı açısından bugŖnkŖne çok benzer bir Ŗzelliktedir. Kazada nŖfusun toplanması için en Ŗnemli Ŗzellięin "su" faktŖrŖ olduğu hemen dikkati çekmektedir. NŖfus, alçak platonun Karadağ ile Hacıbaba dağı arasındaki kısımda, Kılbasan ovası kenarlarına doğru, bugŖn İbrala ayı denen Foni ayı boyunca ve yŖksek plato içindeki vadilerde toplanmıŖtır. Alçak plato içinde ise, Karadağ'ın gŖney ve doğu etekleri boyunca, Hacıbaba dağının kuzey eteklerini takiben ve Ŗhrin batısında Kılbasan ovası ile alçak platonun kontak sahası boyunca olan bir hat Ŗzerinde olan kısımlar, nŖfusun en fazla toplandığı yerleri meydana getirmektedir. Zaten Gaferiyat, İlisıra ve Davgandos gibi en bŖyŖk kŖylerden bazıları bu kısımda yer almaktadır.

Larendede Ŗhrinde yaŖayanların bŖyŖk kısmı, geçimini sanayi ve hizmet sektŖrŖndeki faaliyetlerden saęlamıŖtır. Gerçekten de Ŗhirden alınan vergilere bakıldığında, tarım ve hayvancılığa dayalı faaliyetlerden alınan vergilerin her zaman % 10'ların altında kaldığı dikkati çekmektedir. Ŗhrinde yaŖayanların kaımın hangi iŖte alıŖtıęını belirten açıklamaların olmaması nedeniyle, vergi tŖrlerinden yola çıkarak ileri sŖrdŖęŖmŖz tarımdıŖı faaliyetlerin fazlalığı, Ŗhrinde bugŖn için de geçerli olan bir Ŗzelliktir. Larendede Ŗhrinde bulunan debbağhane, asiyab, boyahane, bozahane, kiriŖhane, bezirhane vb gibi tesisler yanında, Ŗhrinde yapılan dokumacılık faaliyetleri de oldukça Ŗnemli bir yere sahiptir.

Bugün olduğu gibi, o dönemde de bütün Anadolu'nun temel ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılığa dayanıyordu. Buna bağlı olarak Larende kazası ekonomisi de Osmanlı'nın genel ekonomik yapısına uygun olarak yine tarım ve hayvancılığa bağlıydı. Özellikle toprak ve toprağa bağlı yürütülen faaliyetler, devletin en büyük gelir kaynağı durumundaydı. Kırsal kesimde nüfusun % 90-95'i tarımsal faaliyetler ile geçiniyor ve tahıllar başta olmak üzere, meyve, sebze, bağ ve bostan tarımı ile uğraşıyordu. Baklagillerden nohut, mercimek, bakla gibi ürünler yanında, kabuğundan boya elde edilen soğan ve ceviz, yine boya yapımında kullanılan erguvan ile dokumacılıkta kullanılan keten ve az da olsa penbe tarımı da yapılmaktaydı. Bu sahada tarımsal faaliyetler yanında ve onun sigortası olarak yapılan hayvancılık da hiç bir zaman terkedilmemiştir. Defterlerde kayıtlı olan ağnam vergisi davardan alınmaktaydı ve büyükbaş hayvanlarla ilgili bir kaydın olmaması, burada hiç bir sığırın bulunmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Kırsal kesimde tarım dışı faaliyetler ile geçinenlerin oranı çok az olup, bunlar da daha çok eğitim, dini ve idari işleri yürüten kesimden oluşmaktaydı.

Larende kazası nüfusunun ekonomik özelliği olarak söylenecek en önemli konu ise, nüfusun geçimini hangi sektörlerden sağladığından daha önceliklidir. Bu konu geçimini, çift adı verilen ve parçalanması normalde yasak olan tarım topraklarından sağlayan nüfusun, yüzyılın sonlarına doğru içine düştüğü bunalımdır. Larende kazasında meydana gelen nüfus artışının, tarımsal toprakların genişlemesinden daha hızlı olması nedeniyle öncelikle toprak sahibi köylülerin sayısı azalırken, topraksız köylüler de hızla artmış, elinde toprağı olan köylülerin tasarrufundaki topraklar da parçalanmadan dolayı sürekli küçülmüştür. 1500 yılında çift sahibi olan her üç köylüden ikisi, 1584 yılına gelene kadar elindeki çiftini kaybetmiştir. Bu ise, çiftlerin parçalanarak nimçift veya bennak haline dönmesi şeklinde olmuştur. Topraksız köylü durumundaki mücerred ve cabalar ise 84 yıl içinde 5.7 kat artarak çiftbozan veya levend durumuna düşmüşlerdir. Bunalım sadece topraklarda değil, bu konu dolayısıyla topraklardan üretilen tarımsal ürünlerde de meydana gelmiştir. 1500 yılında kazada tahıldan toplam 126.407 kile tahıl öşrü alınmış olup, bu haliyle köylerdeki bir nefer başına 26.7 kile düşmektedir. 1584 yılına gelindiğinde toplam tahıl öşrü 101.149 kileye, nefer başına düşen öşür ise, 7.9 kiye kadar gerilemiştir. Aynı şekildeki gelişim, ganem vergisinde 17.3'den 7.0'a; toplam ödenen vergide ise, 146.2'den 87.0'a kadar düşme şeklinde meydana gelmiştir.

Görüldüğü üzere, XVI. yy Larende kazasında kır, şehir ve toplam nüfus yaklaşık üç kat artarken, bir taraftan tarım toprakları küçülüp, parçalanmış diğer taraftan da toprak parçalanmasına da bağlı olan tarımsal üretim hızla azalarak gerilemiştir. Nüfus artışının tarımsal toprak artışı önünde olması ve toprak parçalanmasına bağlı olarak, tarımsal üretimin nüfus artışının çok gerisinde kalması gibi sebepler, XVII. yy'ın başlarında ortaya çıkan Celali isyanlarına ve daha da önemlisi, sonradan imparatorluğun gerileyip, yıkılmasında en önemli etken olmuştur. Bu konu şimdiye kadar yeterince ele alınmamış olup, imparatorluğun yıkılmasında hep başka sebepler ileri sürülmüştür. Sayılan bu sebepler yanında ve belki de daha önemli olan sebep ise, belirttiğimiz gibi, tarımsal toprakların küçülüp parçalanması, tarımsal toprak artışının ve tarımsal üretimin, nüfus artış hızının çok gerisinde kalmasıdır. Geçimini sağlayacak kadar toprağı olmadığından, geçim sıkıntısına düşen köylüler, işsiz levend ve çiftbozan durumuna gelerek hızla artmışlardır. Daha sonra şehirlere göç ederek toplumun huzurunu bozmuşlar ve takip eden yüzyıllarda devletin içine düştüğü bunalımlara sebep olmuşlardır.

Aynı olay, yani tarımdaki gerilemeler (tarımsal toprakların parçalanması), toprakların veraset yolu ile hızla küçülüp, parçalandığı XX. yy Türkiye'sinde de yaşanmaktadır. Bu haliyle XVI. yy'a çok benzeyen Türkiye, bilim ve teknolojiye bağlı olarak, parçalanmış topraklarda tarımsal üretimi artırabilmiş, dolayısıyla bugüne kadar yaşanan sıkıntılar katlanılmaz boyutlara henüz ulaşmamıştır. Ama bu, tarımsal toprakların parçalanması sonucunda topraksız kalarak, geçimini şehirlerde sağlamak amacıyla göç eden nüfusa bir çözüm bulunmaz ise, ileride çok büyük bunalımların yaşanmayacağı anlamına gelmemelidir.

Kırsal kesimde yaşanan bu gelişmelere, bir de işsiz-güçsüz kişilerin yaptığı eşkiyalık ve isyanlar eklenince, yerini yurdunu terk etmeye hazır olan bir çok kişi, özellikle şehirlere doğru göç etmeye başlamıştır. Larende şehri de sahip olduğu çekicilikler ile, özellikle XVI. yy'ın sonlarına doğru, köylerden bir çok kişinin gelmesine sahne olmuştur. XX. yy Türkiye'sinde yaşanan kırdan kente göç olayının bir benzerinin yaşandığı XVI. yy Anadolu'su, yaşanan göçün boyutları ile ondan ayrılmaktadır. XVI. yy sonlarına doğru başlayan göçler, henüz büyük boyutlara ulaşmamış olup, göç miktarı özellikle Celali isyanlarından sonra büyük boyutlara ulaşmıştır. Larende kazasında sadece, kırdan kente göç değil, daha kötü şartlara sahip olan kırsal yörelerden Larende köylerine gelen göçmenler nedeniyle, kırdan kıra olan göçlere de sahne olmuştur.

Larende kazasında yaşayanların büyük çoğunluğu müslüman Türkler olup, nüfusun az bir kısmı gayrimüslimlerden meydana gelmektedir. Gayrimüslimler arasında bulunan Türkçe veya Türkler tarafından kullanılan isimlere bakılırsa Rumlar yanında hristiyan Türklerin varlığından da söz etmek mümkündür. Aslında XVI. yy Anadolu'sunun hemen hemen her tarafında gayrimüslim nüfus azınlıkta olup, bu konu bazı batılı kaynaklarda çarpıtılmaktadır. Fakat, XVI. yy'dan sonra özellikle Osmanlı İmparatorluğu'na komşu devletlerde başka milletten olanlara baskılar yapılırca, buradaki insanların bir kısmı, gayrimüslimlere her türlü hakkın verildiği Anadolu'ya göç etmiş olmalıdır. Aksi halde, özellikle XVIII ve XIX. yy'da Anadolu'nun bir çok yerinde bulunan - ki XVI. yy'da buraların çoğunda ya hiç gayrimüslim yoktur ya da çok az bir orandadır - gayrimüslimleri açıklamak mümkün değildir.

Buraya kadar görüldüğü üzere, Osmanlı Arşiv belgelerine coğrafi açıdan yaklaşarak da araştırma yapmak mümkündür. Tarihi coğrafya adını alan bu tarz çalışma, ülkemiz için henüz çok yeni olup, şimdiden sonra hızla artacağından şüphemiz yoktur. Larende kazası için vardığımız sonuçların ülkemizin diğer yerleri için de bulunması, Türkiye'nin XVI. yy tarihi coğrafyasının yapılmasını mümkün kılacaktır.

ÖZET

Osmanlı Arşivlerinde bulunan mufassal tahrir defterleri temel olmak üzere, diğer belgelerden de faydalanarak; tarihi coğrafya bakış açısı ile hazırlanan bu çalışma; ülkemizde, coğrafyacılar tarafından ilgilendirilmeyen bir sahada yapılmış ilk araştırmadır. Bu araştırma, 1500, 1541 ve 1584 yıllarına ait mufassal tahrir defterlerinin coğrafi açıdan haritalanması ve sonuçlarının diğer belge ve bilgilerle desteklenerek bir sentez oluşturulması ile tamamlanmıştır.

Larende ve çevresi, sahip olduğu uygun şartlar nedeniyle, binlerce yıldır kesintisiz yerleşmelerin bulunduğu bir sahadır. Geniş bir sahanın ekonomik, kültürel ve idari açıdan merkezi olan Larende, Karamanoğulları dönemindeki önemini, Osmanlı döneminde biraz gerileyerek de olsa sürdürmüştür. Bu sahada hemen her dönemde var olan kırsal yerleşme yoğunluğu, XV. özellikle de XVI. yy'da en üst seviyesine ulaşmıştır.

Yerleşme merkezlerinin tespiti için yaptığımız çalışmalara göre; XVI. yy Larende kazası yerleşme merkezlerinin % 82'sinin lokalizasyonu yapılmıştır. Bunlardan sadece % 40 kadarı varlıklarını bugüne kadar sürdürebilmiş olup, XVI. yy'da kaza dahilinde bulunan 194 köyden bugüne ulaşanların sayısı sadece 76'dır. Takip eden dönemlerde çeşitli nedenler ile bu sahadaki köylerden bazıları ortadan kalkarken, sonraki dönemlerde başka yerlerde başka isimler ile yeni köyler kurulmuştur. Fakat, aradan geçen zamanın uzunluğuna rağmen, günümüzde bile bu sahadaki yerleşme dokusu eski seviyesine ulaşamamıştır.

XVI. yy başlarında sancak merkezi olan Larende, sonradan yapılan değişiklikler ile, kaza merkezi ve yüzyıl sonlarında nahiye merkezi durumuna gerilemesine rağmen, sahip olduğu ekonomik ve kültürel öneminden pek bir şey kaybetmemiştir. Kırsal kesimin de bir çok bakımdan uygun şartlara sahip olması nedeniyle, yüzyıl içinde artmaya başlayan nüfus, 84 yılda üç katına çıkmıştır. Larende kazasında hem şehir hem de kırsal kesimde meydana gelen ortalama yıllık nüfus artış hızı % 13 olup, bu haliyle yaptığımız hesaplamalara göre, XVI. yy Anadolu'sunda yaşanan % 10-15'lik yıllık nüfus artış hızına uygunluk gösterir. Burada yaşanan yıllık nüfus artış hızının, bu haliyle Braudel'in ileri sürdüğü yıllık % 7'lik nüfus artış hızının iki katı seviyesinde olduğu ortaya çıkar.

Tarımsal topraklar ve tarımsal üretimin, nüfus artış hızının gerisinde kalması nedeniyle başlayan ekonomik gerilemeler; diğer olumsuz etkiler ile birlikte XVII. yy ve sonrasında kötü yarınlarını hazırlamıştır. Cook'un daha önce ileri sürdüğü bu fikirlere göre, nüfus artış hızı tarımsal toprakların genişlemesinden daha hızlı olmuştur. Ayrıca, tarımsal toprakların hızla parçalanarak, köylülerin topraksızlaşması nedeniyle, tarımsal verim de olumsuz etkilenecek üretim azalmasına yol açmıştır. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak, bir çok kişi işini gücünü kaybederek (çiftbozan ve levend olmuşlardır), eşkiyalık ve asiliğe başlamıştır.

Geçim sıkıntısı yanında eşkiyalık ve huzursuzlukların artması, köylerden ayrılmaya hazır bulunan nüfusun kırdan şehirlere göç etmesine yol açmıştır. Mücerred sayısının da işaret ettiği gibi şehirdeki bekarların ve belki de işsizlerin çoğalması, ekonomik sıkıntıların da etkisiyle takip eden yüzyılda şehirdeki gerilemelere zemin hazırlamıştır. Belgelerden öğrendiğimize göre Larende kazasında kırdan kente ilk göçler; 1541 yılında ve yüzyılın sonlarına doğru belirginleşerek artmıştır. 1584 yılı belgelerine göre, kırdan kıra göçün de yaşandığı Larende kazasında, göçe katılan neferlerin oranı toplam nefer sayısının % 2'sini geçmemektedir.

XVI. yy Larende kazasında nüfus dağılışı, günümüzdeki dağılışı ile hemen hemen aynı karaktere sahiptir. Özellikle ovada ve alçak plato üzerinde yoğunlaşan nüfus, yüksek plato üzerinde ise, vadi içlerini tercih etmiştir. Hangi morfolojik üniteye olursa olsun, Larende kazasında nüfus dağılışında, - bu çevrenin Anadolu'nun en kurak sahalardan biri olmasına bağlı olarak - en etkili unsurun "su" olduğu gözlenmektedir.

Larende kazası için yapılan bu çalışma; genişletilmek suretiyle, Türkiye'nin başka sahaları için aynı tarzda yapılacak araştırmalara öncü olabilir, önümüzdeki yıllarda ülkemizin bütün bir XVI. yy tarihi coğrafyasının hazırlanması mümkün olacaktır.

ABSTRACT

This study, which was done from the point of view of historical geography, based on the Mufassal Tahrir Defters in Ottoman Archives, is the first research study that no geographist has been interested in our country.

Larende and its surroundings are a place where there has always been settlement for thousands of years due to its convenient conditions. The rural settlement density that was seen almost all ages in Larende and its surroundings, which were the economic, cultural, and administrative center of a vast region, peaked in XVth, especially XVIth century.

In the XVIth century, 82 % of 194 villages in Larende Kaza was localized, but only 40 % of them was able to survive. In the following ages some of the villages in this area disappeared due to several reasons, and new villages were gradually established under different names.

Although Larende which was the Sancak center at the beginning of XVIth century, regressed first to a Kaza - center and then to a Nahiye - center due to some later changes, it maintained its economic and cultural importance. Because rural areas had convenient conditions too, the population that started to increase three - fold in 84 years. The average rate of annual population increase in Larende Kaza (including urban and rural areas) was found to be 13 %. According to the calculations we did, this result with the 10 - 15 % average rate of the annual population increase in Anatolia in XVIth century.

However, in XVIIth century, economic recessions occurred due to the increase in agricultural areas, and the decrease of cultivation rate according to the average rate of population increase together with other negative effects. Thus, agricultural areas were broken apart, and there were no more areas for the villagers to cultivate. Fertility was affected negatively, thus caused a decrease in cultivation. Therefore, most of the people lost their jobs and (being Çiftbozan or Levend) became bandits or rebels.

All these regressions led villagers, already about to leave their villages, to migrate to towns. According to the documents, these migrations, which had begun in about 1541, gradually increased towards the end of the century. According to the documents belonging to the year 1584, in Larende Kaza, where there were also migrations from one rural-area to another, the average rate of the Nefers, who joined the migrations, was under even 2 % of the total number of the Nefers.

KAYNAKÇA

I- Belge İncelemesi İçin Başvuru Kaynakları

- Devellioğlu, F. 1993 (11.Baskı). Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat.Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara.
- Elker, S. 1989 (2.Baskı). Divan Rakamları.TTK Yayınları, ISBN 975-16-0101-0. Ankara.
- Eminoğlu, M. 1992. Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ISBN 975-389-076-1. Ankara.
- Genç, Y. İ. ve diğerleri. 1992. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay. No: 5. İstanbul.
- Günday, D. 1989. Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları. TTK Yayınları, ISBN 975-16-0145-2. Ankara.
- Kurt, Y. 1992. Osmanlıca Dersleri I. Ecdad Yayınları. Ankara.
- Kurt, Y. 1993. Osmanlıca Dersleri II. Ecdad Yayınları No:19, ISBN 975-7683-18-3. Ankara.
- Pakalın, M.Z. 1946 -1956. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul.
- Şemseddin Sami. 1317 (1989, 3.Baskı). Kamus-ı Türki. Çağrı Yayınları. İstanbul.
- Unat, F. R. 1988 (6.Baskı). Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu. TTK Yayınları. Ankara.
- Yazır, M. 1974. Eski Yazıları Okuma Anahtarı. Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayınları. İstanbul.

II- Yayımlanmamış Belgeler

İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Defterleri:

TT 40	H.906 / M.1500	Mufassal Tahrir Defteri
TT 58	H.922 / M.1516	Timar Defteri
TT 63	H.924 / M.1518	Mufassal Tahrir Defteri
TT 188	H.944 / M.1537	Timar Defteri
TT 387 ¹	H.937 / M.1530	İcmal Defteri
TT 392	H.929 / M.1522	Timar Defteri
TT 415	H.948 / M.1541	Mufassal Tahrir Defteri
TT 455	H.924 / M.1518	Mufassal Tahrir Defteri
TT 615	H.992 / M.1584	Mufassal Tahrir (Hariç-ez)
Defteri		

İstanbul, Atatürk Kitaplığı (Belediye Kütüphanesi):

Cevdet Tas. O.116 / 1	H.888 / M.1483	Evkaf Defteri
-----------------------	----------------	---------------

¹ Bu defterin tıpkıbasımı bir indeksle beraber Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından yayımlanmıştır.

Ankara Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Defterleri:

TK 104	H.992 / M.1584	Mufassal Tahrir Defteri
TK 113	H.992 / M.1584	Mufassal Tahrir Defteri
TK 564 ¹	H.881 / M.1476	Evkaf Defteri
TK 565	H.906 / M.1500	Evkaf Defteri
TK 584	H.992 / M.1584	Evkaf Defteri

Mühimme Defterleri:

MD : 1 , 2 , 3² , 4 , 5³ , 6³ , 7 , 8 , 9 , 10 , 11 , 12 , 13 , 14 , 15 , 16 , 17 , 18 , 19 , 21 , 22 , 23 , 24 , 25 , 26 , 27 , 28 , 29 , 30 , 32 , 33 , 34 , 35 , 36 , 37 , 38 , 39 , 40.

III. Yayımlanmış Belgeler ve Belgelere Dayalı Çalışmalar

- Ahmed Refik. 1989 (2.Baskı). Anadolu'da Türk Aşiretleri (966 - 1200). Enderun Yayınları: 27. İstanbul.
- Akbal, F. 1951. "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus". Belleten, C. XV, S. 60, s. 617- 628. Ankara.
- Akdağ, M. 1949. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkışafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti". Belleten, C. X III, S. 5, s. 497 - 568. (1950) , C. XIV, S. 55, s. 319 - 411. Ankara.
- Akdağ, M. 1963. Celali İsyanları 1550 -1603. A.Ü.D.T.C.F. Yay. No: 144. Ankara.
- Akdağ, M. 1964. "Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606 I". A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araş. Derg. C. II, S. 2 - 3, s. 1 - 49. Ankara.
- Akdağ, M. 1974. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I (1243 - 1453). Cem Yayınevi. İstanbul.
- Akdağ, M. 1974. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi II (1453 - 1559). Cem Yayınevi. İstanbul.
- Akdağ, M. 1995. Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları. Cem Yayınevi. ISBN-975-406-540-3. İstanbul.
- Akgündüz, A. 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1994. Osmanlı Kanunnameleri. C. II, III, IV, VI, VII, VIII. Fcy Vakfı Yayınları. ISBN 975-95465-0-7. İstanbul.
- Arıkan, Z. 1988. XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı. Ege Üniv. Edb. Fak. Yay. No: 52. ISBN-975-483-074-6. İzmir.
- Balta, E. 1992. Rural and Urban Population in the Sancak of Euripos in the Early 16th Century. Athens.
- Barkan, Ö.L. 1940. "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri I". İst. Üniv. İFM. C. II, S.1, s. 20 - 59. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1941. "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri II". İst. Üniv. İFM. C.II, S.2, s. 214 - 247. İstanbul.

¹ Bu defterin transkribi F. N. Uzluk tarafından yayımlanmıştır.

² Bu defterlerin tıpkıbasımı ve Türkçe özetleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından yayımlanmıştır.

- Barkan, Ö.L. 1942. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler". Vakıflar Dergisi, S. 11, s. 279 - 386. Ankara.
- Barkan, Ö.L. 1943. XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları. C. I. Kanunlar. İst. Üniv. Yay. Edb. Fak. Türkiyat Ens. Neşriyatı. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1950, 1952, 1954. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler". İst. Üniv. İFM. C.XI, XIII, XV, s. 524 - 569, 56 - 78, 209 - 237. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1953. "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". Türkiyat Mecmuası, S. X, s. 1 - 26. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1962 - 3. Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına ait Araştırmalar". İst. Üniv. İFM. C. XXIII, S. 1-2, s. 239 - 296. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1979. "Avarız". İA. C. II, s. 13 - 19. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1980. "Çiftlik". İA. C. III, s. 392 - 397. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1980. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfının Hukuki Statüsü". Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I, s. 725 - 788. Gözlem yayınları. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1980. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri". Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I. s. 281 - 290. Gözlem Yayınları. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1980. "Öşür". Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I, s. 799 - 804. Gözlem Yayınları. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1980. "Timar". Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I, s. 805 - 872. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1980. "Türk - İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller Malikâne - Divânî Sistemi". Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I. s. 151 - 205. Gözlem Yayınları. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. 1980. "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri". Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I, s. 575 - 686. Gözlem Yayınları. İstanbul.
- Barkan, Ö.L. - Meriçli, E. 1988. Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I. TTK Yayınları, ISBN 975-16-0083-9. Ankara.
- Baykara, T. 1988. Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I. Türk Kültürünü Arş. Enst. Yay. No: 86. Ankara.
- Çağatay, N. 1947. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler". A.Ü. DTCF Dergisi, C. V. S. 5, s. 483 - 511. Ankara.
- Çetintürk, S. 1943. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri. A.Ü. DTCF Dergisi, C. II, S. 1, s. 107 - 116. Ankara.
- Cook, M.A. 1972. Population Pressure in Rural Anatolia 1450 - 1600. Londra.
- Doğru, H. 1992. XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Şultanönü Sancağı. Afa Yayınları, ISBN 975-414-144-4. İstanbul.
- Doğru, H. 1997. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi. TTK. Yayınları, ISBN 975-16-0844-9. Ankara.
- Emecen, F. 1989. XVI. Asırda Manisa Kazası. TTK Yayınları. ISBN 975-16-0050-2. Ankara.
- Emecen, F. 1992. "Bennak". DİA, C. V, s. 458 - 459. İstanbul.
- Emecen, F. 1993. "Çift Resmi". DİA, C. VIII, s. 309 - 310. İstanbul.
- Erder, L. - Faroqhi, S. 1979. "Population Rise and Fall in Anatolia 1550 - 1620". Middle Eastern Studies XV/ 3, s. 322 - 345.

- Erder, L.- Faroqhi, S. 1979. "The Development of the Anatolian Urban Network During the Sixteenth Century". *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXIII/ 3. s. 265 - 303.
- Erdogru, M.A. 1995. "Some Observations on the Urban Population of Karaman Province in the Reign of Murad III with Regard to the Mufassal Defters". *Collection Turcica*. Vol. VIII. s. 341 - 347. Paris.
- Ergenç, Ö. 1984. "Osmanlı Şehrindeki «Mahalle»'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine". s. 69 - 78. *Osmanlı Araştırmaları*, IV, s. 69 - 78. İstanbul.
- Ergenç, Ö. 1995. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya. Ankara Enstitüsü Vakfı Yay. No: 1, ISBN 975-95848-D-8. Ankara.
- Faroqhi, S. 1974. "Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya, The Zaviye of Sadreddin-i Konevi". *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. XVII/2. s. 145 -172.
- Faroqhi, S. 1976. "Anadolu'nun İskanı ve Terkedilmiş Köyler Sorunu". *Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşım ve Yöntemler*, s. 289 - 302. Ankara.
- Faroqhi, S. 1978. "XVI. yy'da Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar". *Gelişme Dergisi Özel Sayı*, s. 39 - 85. Ankara.
- Faroqhi, S. 1979 - 80. "Taxation and Urban Activites in Sixteenth Century Anatolia". *International Journal of Turkish Studies*, I/1, s. 39 - 50.
- Faroqhi, S. 1984. "A Map of Anatolian Friday Mosques (1520 - 1535)". s. 161-174. *Osmanlı Araştırmaları*, IV, s. 161 - 174. İstanbul.
- Faroqhi, S. 1994. "Crisis and Change, 1590 - 1699". *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300 - 1914*. Edited by H. İnalcık with D.Quataert, s. 411- 636. Cambridge Universty Press. ISBN 0 521 34315 1. New York.
- Fekete, L. 1947. Çev:S. Karatay. "Türk Vergi Tahrirleri". *Bellekten*, C. XI, S. 42, s. 299 - 328. Ankara.
- Gökbilgin, T. 1964. "Nahiye". *MEB*. IA, C. IX, s. 37 - 39. İstanbul.
- Göyünç, N. 1991. XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı. TTK Yayınları. ISBN 975-16-0402-8. Ankara.
- Güçer, L. 1952. "Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabii Olduğu Kayıtlar". *İst. Üniv. İFM*. C. XIII, s.1- 4, s.79 - 99. İstanbul.
- Güçer, L. 1964. XVI - XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Mescesi. *İst. Üniv. Yay. No: 1075, İkt. Fak. Yay. No: 152*. İstanbul.
- İnbaşı, M. 1992. XVI. yy Başlarında Kayseri. *İl Kültür Müdürlüğü yayınları*, No: 2. Kayseri.
- İnalcık, H. 1993. "Osmanlılarda Cizye". *DİA Cizye maddesi içinde*. C. VIII, s. 45 - 48. İstanbul.
- İnalcık, H. 1951. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde bir Tetkik Münasebetiyle". *Bellekten*, C. XV, S. 60, s. 629 - 684. Ankara.
- İnalcık, H. 1957. "Mehmed II". *İA*, C. VII, s. 506 - 535. İstanbul.
- İnalcık, H. 1987 (2. Baskı). *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*. TTK Yayınları. Ankara.
- İnalcık, H. 1987 (2. Baskı). *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*. TTK Yayınları. Ankara.
- İnalcık, H. 1991. Çev: Tahir Sümbül. "Osmanlı Fetih Metodları I". *Yeni Forum Nisan 1991*. s. 21 - 25. İstanbul.
- İnalcık, H. 1991. Çev: Tahir Sümbül. "Osmanlı Fetih Metodları II". *Yeni Forum Mayıs 1991*. s. 17-21. İstanbul.
- İnalcık, H. 1993. "Çiftlik". *DİA*. C. VIII, s. 313 - 314. İstanbul.
- İnalcık, H. 1993. "İslam ve Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi". *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, s. 15 - 30. İstanbul.

- İnalcık, H. 1993. "Köy, Köylü ve İmparatorluk". Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, s.1-14. İstanbul.
- İnalcık, H. 1993. "Osmanlı Pamuklu Pazarı. Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü". Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, s. 259 - 317. İstanbul.
- İnalcık, H. 1993. "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü". Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, s. 31- 65. İstanbul.
- İnalcık, H. 1994. "The Ottoman State: Economy and Society, 1300 - 1600". An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300 - 1914. Edited by H.İnalcık with D.Quataert, s. 9 - 410. Cambridge University Press. ISBN 0 521 34315 1. New York.
- İslamoğlu - İnan, H. 1991. Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü. İletişim Yayıncılık. ISBN 975-470-107-5. İstanbul.
- Jennings, R.C. 1976. "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum". International Journal of Middle East Studies, VII/1, s. 21 - 57. Cambridge University Press. New York.
- Kurt,Y. 1993. "Sivas Sancağında Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)". OTAM, S. 4, s. 223 - 291. Ankara.
- Nedkoff, B.C. 1944. Çev: Ş. Altundağ. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye (Baş vergisi)". Belleten, C. VIII, S. 32, s. 599 - 652. Ankara.
- Orhonlu, C. 1987 (2. Baskı). Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı. Eren Yayınları. İstanbul.
- Orhonlu, C. 1990 (2. Baskı). Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı. Eren Yayınları. ISBN975-7622-06-0. İstanbul.
- Özkılınç, A. ve Diğerleri. 1996. 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530), (Dizin ve Tıpkıbasım). C. I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 32. Ankara.
- Turan, Ş. 1961. "17. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı". Atatürk Üniversitesi Yıllığı 1961, s. 201 - 232. Erzurum.
- Türkay, C. 1979. İstanbul Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler. Tercüman, Kaynak Eserler Dizisi: 1. İstanbul.
- Ünal, M. A. 1989. XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566). TTK Yayınları. ISBN 975-16-0130-4. Ankara.
- Varlık, M. Ç. 1987. "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya". Marmara Üniversitesi, Fen-edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Derg. S. 2, s. 201-239. İstanbul.
- Yinanç, R.- Elibüyük, M. 1988. Maraş Tahrir Defteri (1563) Cild I. Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yay. No: 1. Ankara.
- Yinanç, R.- Elibüyük, M.1983. Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560). Gazi Üniv. Yay. No: 31, Gazi Eğt. fak. Yay. No: 1. Ankara.
- Yinanç, R.- Elibüyük, M. 1988. Maraş Tahrir Defteri (1563) Cild II. Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yay. No: 1. Ankara.

IV. Metod İçin Başvuru Kaynakları

- Atalay, İ. 1994 (4.Baskı). Türkiye Coğrafyası. ISBN 975-95527-7-9. İzmir.
- Barzun, J.-Graff, H.F. 1996. Modern Araştırmacı. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, No: 33. ISBN 975-403-055-3. Ankara.
- Bayar, R. 1996. Karasu İlçesi (Sakarya) Coğrafyası. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Braudel, F. 1993. II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I. (Çev: M. Ali Kılıçbay). ISBN 975 - 533 - 064 -X (I. Cilt). İmge Kitabevi. Ankara.

- Braudel, F. 1991. II. Felipe Doenminde Akdeniz ve Akdeniz Dnyası II. (Çev. M. Ali Kılıçbay). ISBN 975 - 533 - 065 - 8 (II. Cilt). İmge Kitabevi. Ankara.
- Dewdney, J.C. 1971. Turkey and Introductory Geography. Praeger Publishers. New York.
- Doğanay, H. 1992. Coğrafyaya Giriş I. Atatürk Üniv. Yay. No: 726, Kazım Karabekir Eğt. Fak. Yay. No: 23. Erzurum.
- Doğanay, H. 1994. Türkiye Beşcri Coğrafyası. Gazi Büro Kitabevi. Ankara.
- Duran, F.S. 1940. Türkiye Coğrafyası. Kanaat Kitabevi. İstanbul.
- Elibüyük, M. 1978. Malatya Çevresinde Coğrafi Olayların Kartografik Çizimi. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara.
- Elibüyük, M. 1990. "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak, Mufassal Defterler". Coğrafya Araştırmaları, C.I, S. 2, s. 11 - 42. Ankara.
- Elibüyük, M. 1995. Matematik Coğrafya. Ekol Yayınevi. ISBN 975-95968-0-6. Ankara.
- Erinç, S. 1954. Doğu Anadolu Coğrafyası. İst. Üniv. Yay. No: 572. Coğ. Ens. Yay. No: 15. İstanbul.
- Faroqhi, S. 1993. Çev. N. Kalaycıoğlu. Osmanlı'da Kentler ve Kentliler. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Türkiye Araştırmaları: 3. ISBN 975-333-006-5. İstanbul.
- Gümüşçü, O. 1994. Boğazkale İlçesi (Çorum) Coğrafyası (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Gümüşçü, O. 1995. "Sungurlu İlçesi'nin Nüfus Özellikleri". A.Ü. TCAUM. Dergisi, S. 4, s. 211 - 232. Ankara.
- Hütteroth, W.D. 1968. Ländliche Siedlungen im Südlichen Inneranatolien in den Letzten Vierhundert Jahren. Im Selbstverlag des Geographischen Instituts der Universität Göttingen. Göttingen.
- Hütteroth, W.D. 1989. "Methods of Historical Geography - Examples from Southeastern Turkey, Syria and Irak". V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi. Tebliğler, s. 487 - 497. 1990. ISBN 975-16-0289-0. Ankara.
- Hütteroth, W.D.- Abdulfattah, K. 1977. Historical Geography of Palestine, Transjordan and Southern Syria in Late 16th Century. Erlangen Geographische Arbeiten. Erlangen.
- Hütteroth, W.D. 1982. Türkei. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt.
- Jäger, H. 1969. Historische Geographie. Georg Westermann Verlag. Braunschweig.
- Kalelioğlu, E. 1977. "Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Meskenler, Nüfus ve Ekonomik Faaliyetler". A.Ü. DTCF. Derg. C. XXVIII, S. 3 - 4, s. 39 - 98. Ankara.
- Kasarıcı, R. 1996. "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", A.Ü.TCAUM. Dergisi, S. 5, s. 247-266. Ankara.
- Louis, H. 1941. "Türkiye Coğrafyasının Bazı Esasları Hakkında Rapor". Birinci Coğrafya Kongresi. Raporlar, Müzakereler, Kararlar. s. 171- 228. Ankara.
- Mitchell, J.B. 1975. Historical Geography. London.
- Özçağlar, A. 1992. Ezinepazar Depresyonunun Coğrafyası. A.Ü. Araştırma Projesi (Basılmamış). Ankara.
- Özgür, E.M. 1990. Bilecik Coğrafyası. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara.
- Özgür, E.M. 1996. Pamukova Coğrafyası. Ekol Yayınevi. ISBN 975-95021-0-0. Ankara.
- Planhol, X. de. 1988. Géographie Historique de la France. Librairie Arthème Fayard. 35.14.7926.01. ISBN 2.213.02154.6. Paris.
- Sanır, F. 1948. Sultan Dağlarından Sakarya'ya ve Akşchir. Ulus Basımevi. Ankara.
- Selen, H.S. 1954. Türkiye Coğrafyasının Anahatları. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No: 42 - 24. Ankara.
- Tanoğlu, A. 1954. "İskan Coğrafyası". Türkiyat Mecmuası: C. XI, s. 1 - 33. İstanbul.
- Tanoğlu, A. 1966. Nüfus ve Yerleşme. İst. Üniv. Yay. No: 1183. Edb. Fak. Coğ. Ens. Yay. No: 15. İstanbul.

- Tümertekin, E. 1962. Beşeri ve İktisadi Coğrafya'ya Giriş. İst. Üniv. Edb. Fak. Yay. No: 973. Coğrafya Ens. Yay. No: 33. İstanbul.
- Tümertekin, E. 1994. Beşeri Coğrafya (Giriş). Üniversite Yay. No: 3819. Fak. Yay. No: 2464. ISBN 975-404-342-6. İstanbul.
- Tunçdilek, N. 1986. Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi. İst. Üniv. Yay. No: 3367. Deniz Bil. ve Coğ. Ens. Yay. No: 14. İstanbul.
- Yücel, T. 1987. Türkiye Coğrafyası. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. No: 68. Ankara.

V. Konuya Yardımcı Diğer Çalışmalar

- Aksan, D. 1995. (5. Baskı). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. TDK Yayınları. ISBN 975-16-0275-0. ISBN 975-16-0276-9. Ankara.
- Aktüre, S. 1994. Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. ISBN 975-333-012-X. İstanbul.
- Alsaç, Ü. 1993. Türk Kent Düzenlemesi ve Konut Mimarlığı. İletişim Yayınları. ISBN 975-470-347-7. İstanbul.
- Ardos, M. 1984. Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi I. İst. Üniv. Yay. No: 3263. Edb Fak. Yay. No: 3199. İstanbul.
- Arel, M. 1962. "Muttaki Karamanoğulları Devri Eserleri". Vakıflar Dergisi, S. 5 . s. 241-251. Ankara.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi. Yayımlayan: Atsız. 1992. MEB Yayınları ISBN 975-11-0431-9. İstanbul.
- Baskıcı, M.M. 1995. 10 - 13. Yüzyıllarda Bizans Anadolu'sunda İktisadi ve Sosyal Ortam: Kurumlar ve Gelişmeler. Ankara.
- Baştav, Ş. 1973. 16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi (1373-1512). Giriş ve Metin. A.Ü.D.T.C.F. Yay. No: 237. Ankara.
- Blumenthal, M. M. 1956. Yüksek Bolkadağın Kuzey Kenar Bölgelerinin ve Batı Uzantılarının Jeolojisi. MTA Yay. Ankara.
- Büngül, N. R. Trhz. Eski Eserler Ansiklopedisi, C. I. Tercüman 1001 Temel Eser, No: 94. İstanbul.
- Cahen, C. 1984 (2. Baskı). Çev: Yıldız Moran. Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler. E Yayınları Tarih Dizisi. İstanbul.
- Chaput, E. 1976. Çev: A. Tanoğlu. Türkiye'de Jeolojik ve Jeomorfolojik Tetkik Seyahatleri. İst. Üniv. Yay. No: 324. Edb. Fak. Coğ. Ens. Neşr: 11. İstanbul.
- Childe, G. 1993 (5. Baskı). Çev: Mete Tunçay - Alacddin Şenel. Tarihte Neler Oldu. Alan Yayıncılık. ISBN 975-7414-12-3. İstanbul.
- Darkot, B. 1966. "Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması". Şehircilik Konferansları. İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü Yay. 3, s. 31 - 48. İstanbul.
- Davis, E.J. 1879. Life in Asiatic Turkey a Journal of Travel in Cilicia, Isaura and Parts of Lycaonia and Cappadocia. London.
- Deny, J. 1982. "Sancak". İA C. X, s. 186 - 189. İstanbul.
- Dies, E.- Aslanapa, O.- Koman, M.M. 1950. Karaman Devri Sanatı. İstanbul.
- Dinçol, A.M. 1982. "Geç Hititler". Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. I, s. 121 - 137. Görsel Yayınlar. İstanbul.
- Dinçol, A.M. 1982. "Hititler". Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. I, s. 17 - 120. Görsel Yayınlar. İstanbul.
- Dinçol, A.M. 1982. "Hititler Öncesinde Anadolu". Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. I, s. 11 - 16. Görsel Yayınlar. İstanbul.

- Eckmann, J. 1950. "Anadolu Karamanlı Ağızlarına ait Araştırmalar", A.Ü. DTCF Dergisi, C. VIII, S. 1-2, s. 165 - 200. Ankara.
- Eriñç, S. 1972. "Türkiye: İnsan ve Ortam". İst. Üniv. Coğ. Ens. Derg. C. X, S. 18 - 19, s. 1 - 33. İstanbul.
- Eriñç, S. 1973. "Türkiye'nin Şekillenmesinde Neotektoniğin Rolü ve Jeomorfoloji - Jeodinamik İlişkileri". Jeomorfoloji Dergisi. S. 5, s. 11 - 25. (Cumhuriyetin 50. Yılı Özel Sayısı). Ankara.
- Erol, O. 1978. "The Quaternary History of the Lake Basins of Central and Southern Anatolia". The Environmental History of the Near and Middle East Since the Last Ice Age. s. 111-139. Academic Press, London.
- Erol, O. 1983. "Türkiye'nin Genç Tektonik ve Jeomorfolojik Gelişimi". Jeomorfoloji Dergisi, S. 11, s. 1 - 22. Ankara.
- Erol, O. 1983. "Geomorphology and Neotectonics of the Pluvial Lake Basins in the Taurus Belt and South Central Anatolia". Geology of the Taurus Belt, MTA Yay. s. 119 - 123. Ankara.
- Erol, O. 1993. "Türkiye'nin Doğal Yöre ve Çevreleri". Ege Coğrafya Dergisi, S. 7, s. 13-43. İzmir.
- Eröz, M. 1991. Yörükler. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını. ISBN 975-498-044-6. İstanbul.
- Evliya Çelebi. 1993. Yayınlayan: M. Çevik. Tam Metin Seyahatname, C. IX. Üçdal-Belde Yayınları. İstanbul.
- Eyice, S. 1965. "Sultaniye - Karapınar'a Dair". Tarih Dergisi, S. 20, s. 117 - 140. İstanbul.
- Faroqhi, S. 1997. Çev: Elif Ateş. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ISBN 975-333-066-9. İstanbul.
- Göyünç, N. 1975. "XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu". Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler Tartışmalar. Ankara.
- Göyünç, N. 1979. "Hane Deyimi Hakkında". İst. Üniv. Edb. Fak. Tarih Dergisi. S. 32, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı, s. 331-348. İstanbul.
- Gözler, H. F. 1981, (3. Baskı). Yunus'tan Bugüne Türk Şiiri. İnkılap ve Aka Kitabevleri Yayınları. İstanbul.
- Groot, A.H. de, Reed, H.A. 1986. "Laranda". The Encyclopaedia of Islam. (New Edition). Vol. V, s. 676 - 678. Leiden.
- Gülcan, D. A. 1996. Karamanoğullarının Kökenleri ve Selçuk-Osmanlılar Karşısındaki Kişilikleri. Özgür Matbaası, ISBN 975-95636-3-0. Eskişehir.
- Gürsoy, C.R. 1975. "Türkiye'nin Tabii Yolları". Türk Coğrafya Dergisi, No: 26. s. 24 - 30. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. 1995 (2. Baskı). XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı. TTK Yayınları. ISBN 975-16-0297-1. Ankara.
- Hinz, W. 1990. Çev: Acar Sevim. "İslam'da Ölçü Sistemleri". Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 5, Yıl: 1989 - 1990, s. 1-83. İstanbul.
- İbn-i Batuta. 1993. Yayına Hazırlayan: M. Çevik. İbn-i Batuta Tam Metin Seyahatname I-II. Üçdal Neşriyat. İstanbul.
- Kınal, F. 1991 (3. Baskı). Eski Anadolu Tarihi. TTK Yayınları. ISBN 975-16-0353-6. Ankara.
- Kırzioğlu, F. 1975. "Osmanlı Mülki İdaresinde "Akar-Bakar" a Göre Sınırların Çizilmesi ve Devlet Sınırlarında "Korganlar", "Deliktaşlar". Türk Coğrafya Dergisi, No: 26, s. 106 - 117. İstanbul.
- Köprülü, F. 1991 (4. Baskı). Osmanlı Devletinin Kuruluşu. TTK Yayınları. ISBN 975-16-0006-5. Ankara.

- Kuban, D. 1968. "Anadolu - Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler". Vakıflar Dergisi, S. 7, s. 53 - 73. Ankara.
- Kuran, A. 1969. "Karamanlı Medreseleri". Vakıflar Dergisi, S. 8, s. 209 - 225. Ankara.
- Leake, W.A. 1824. *Journal of a Tour in Asia Minor, with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*. London.
- Monte, G. F. del.- Tischler, J. 1978. *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes VI. Die Orst-und Gewässernamen der Hethitischen Texte*. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.
- Monte, G. F. del. 1992. *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes VI/2*. Dr. Ludwig Reichert Verlag. ISBN 3-88226-562-0. Wiesbaden.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede. (Trhz). Yayımlayan: İ. Erünsal. Müneccimbaşı tarihi, C. I-II. Tercüman 1001 Temel Eser, No: 37. İstanbul.
- Naumann, R. 1991 (3. Baskı). Çev: Beral Madra. *Eski Anadolu Mimarlığı*. TTK Yayınları. ISBN 975-16-0367 - 6. İstanbul.
- Ocak, A.Y.- Faruki, S. 1986. "Zaviye". İA. C. XIII, s. 468 - 476. İstanbul.
- Ortaylı, İ. 1996. *Türkiye İdare Tarihine Giriş*. Turhan Kitabevi Yayınları. ISBN 975-7425-42-07. Ankara.
- Özergin, M.K. 1965. "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları". İst. Univ. Edb. Fak. Tarih Derg. S. 20, s. 141 - 170. İstanbul.
- Özgül, N. 1976. "Toroslar'ın Bazı Temel Jeoloji Özellikleri". Türkiye Geo. Kur. Bülteni, S. 19, s. 65 - 78. Ankara.
- Özsait, M. 1982. "Anadolu'da Hellenistik Dönem". *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C. II, s. 279 - 324. Görsel Yayınlar. İstanbul.
- Pamuk, Ş. 1990 (2. Baskı). *100 Soruda Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi 1500 - 1914*. Gerçek Yayınevi. ISBN 90-34-0091-25. İstanbul.
- Ramsay, W.M. 1961. Çev: M. Pektaş. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- Rásonyi, L. 1993 (3. Baskı). *Tarihte Türklük. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*: 126. Ankara.
- Robert, L. 1948. "Anadolu'nun Eskiçağ Şehirleri". A.Ü. DTCF. Derg. C. VI, S. 5, s. 531-536. Ankara.
- Robert, L. 1980. "Eskiçağ Anadolu'sunda Yer Adları". E.Ü. Sosyal Bilimler Fak. Derg. S. 1, s. 1 - 12. İzmir.
- Roberts, N. 1991. "Late Quaternary Geomorphological Change and the Origins of Agriculture in South Central Turkey". *Geoarchaeology: An International Journal*, Vol.6, No:1, p. 1 - 26. U.K.
- Sahillioglu, H. 1991. "Avarız". *DİA*, C. IV, s. 108 - 109. İstanbul.
- Şakiroğlu, M.H. 1993. "Cem Sultan". *DİA*, C. VII, s. 283 - 284. İstanbul.
- Şaroğlu, F. ve diğerleri. 1983. "Orta Toroslar - Orta Anadolu'nun Güneyinin Neotektoniği ile İlgili Görüşler". *Jeomorfoloji Dergisi*. S. 11, s. 35 - 43. Ankara.
- Selen, H. S. 1948. "16. Ve 17. Yüzyıllarda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı". III. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, s. 590-598. TTK Yayınları. Ankara.
- Selen, H.S. 1957. "Siyasi ve İktisadi Coğrafya". *SBF Dergisi*, C. XII, No: 4, s. 128 -135. Ankara.
- Sevim, A.- Yücel, Y. 1989. *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. TTK Yayınları. ISBN 975-16-0156-8. Ankara.
- Sevin, V. 1982. "Anadolu'da Yunanlılar". *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, C. II, s. 214 - 228. Görsel Yayınlar. İstanbul.

- Sevin, V. 1982. "Frygler". Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. II. s. 229 - 244. Görsel Yayınlar. İstanbul.
- Sevin, V. 1982. "Lydialılar". Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. II. s. 245 - 266. Görsel Yayınlar. İstanbul.
- Sevin, V. 1982. "Anadolu'da Pers Egemenliği". Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, C. II. s. 267 - 277. Görsel Yayınlar. İstanbul.
- Şikari, 1946. Karamanoğulları Tarihi. Yayımlayan: M. Mesud Koman. Konya Halkevi Tarih ve Müze Komitesi Yay. Seri 1, S. 2. Konya.
- Strabon. 1993 (3. Baskı). Çev: Adnan Pekman. Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII- XIV). Arkoloji ve Sanat Yayınları. ISBN 975-7538-20-5. İstanbul.
- Sümer, F. 1967. Oğuzlar. A.Ü. DTCF Yay. No: 170. Ankara.
- Taeschner, F. 1924. Das Anatolische Wegenetz Nach Osmanischen Quellen. In 2 vol. Leipzig.
- Taeschner, F. 1926. Çev: H. Sadi Selen. Muhtelif Devirlerde Anadolu Yolları. Edebiyat Fak. Mecm. C. V, s. 12, s. 96 - 108. İstanbul.
- Tekeli, İ. 1982. Türkiye'de Kentleşme Yazıları. Turhan Kitabevi. Ankara.
- Tekindağ, M.C.Ş. 1955. "Karamanlılar". İA, C. VI, s. 316 - 330. İstanbul.
- Texier, C. 1862. Asie Mineure, Description Geographique, Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnese d'Asie. 2 Cilt. Paris.
- Texier, C. 1340. Çev: Ali Suad. Küçük Asya, Cild III. Maarif Vekaleti Neşriyatından Matba-i Amire. İstanbul.
- Togan, A.Z.V. 1981. (3. Baskı). Umumi Türk tarihine Giriş. Enderun Yayınları No: 7. İstanbul.
- Turan, O. 1946. "Selçuklu Kervansarayları". Belleten, C. X, S. 39, s. 471 - 496. Ankara.
- Turan, O. 1993 (3. Baskı). Selçuklular Zamanında Türkiye. Boğaziçi Yayınları. ISBN 975-451-098-9. İstanbul.
- Ülken, H.Z. 1971. "Vakıf Sistemi ve Türk Şhirciliği". Vakıflar Dergisi, S. 9, s. 13 - 39. Ankara.
- Ünal, T. 1986. Karamanoğulları Tarihi. S.S. Karaman Esnaf Kefalet Kooperatifi Yayın No: 1. Konya.
- Uzunçarşılı, İ.H. 1957. "Liva". İA, C. VII, s. 63. İstanbul.
- Witteck, P. 1969. Çev: M. Eren. "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları". Selçuklu Araştırmaları Dergisi, S. I, s. 193 - 240. Ankara.
- Yinanç, M.H. 1978. "Gedik Ahmed Paşa". İA, C. I, s. 193 - 199. İstanbul.
- Yücel, T. 1995. "Türkiye'nin Kıy Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler". TKA. Enstitüsü, Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan Kitabı, s. 447 - 469. Ankara.
- Yücel, Y. 1989. Timur'un Ortadoğu - Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402). TTK Yayınları. ISBN 975-16-0099-5. Ankara.
- Yücel, Y. 1992. Osmanlı Ekonomi - Kültür - Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli). TTK Yay. ISBN 975-16-0449-4. Ankara.

VI. Yöresel Çalışmalar

- Aköz, A. 1987. Şeriye Sicillerine Göre XVI. yy Sonu ile XVII. yy Başlarında Karaman. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Aköz, A. 1989. "XVI. yy Sonunda Karaman". Osmanlı Araştırmaları, S. 9, s. 331 - 345. İstanbul.
- Altın, A. 1995. Karadağ ve Kılbasan'ın Dünü ve Bugünü. Arı Matbaası. Konya.
- Ardos, M. 1973. "Karaman Batısındaki Hacı Baba Dağı'nın Strüktür ve Jomorfolojisi Üzerine Gözlemler (Orta Anadolu)". İst. Üniv. Coğ. Ens. Derg. C.X. S. 18-19. s. 201-218. İstanbul.

- Ardos, M. 1975. "Karaman Çevresinin Jcomorfolojisi". Türk Coğr. Derg. S. 26, s. 118-120. İstanbul.
- Ardos, M. 1986 - 87. "Hotamış Bataklığı (Konya) ve Yararlanma İmkanları". İst. Üniv. Ed. Fak. Coğ. Böl. Coğrafya Dergisi, S.2, s.117 - 120. İstanbul.
- Ardos, M. 1988 - 92. "Karaman Çevresi ve Güney Kesimlerinde Karstlaşma ve Karstik Şekiller". İst. Üniv. Ed. Fak. Coğ. Böl. Coğrafya Dergisi, S. 3, s.1- 10. İstanbul.
- Beldiceanu, N., Beldiceanu, S. 1968. "Recherches sur la Province de Qaraman au XVI e-siecle". Journal of the Economic and Social History of the Orient, IX/ I, s.1-129. Leiden.
- Bildirici, M. 1994. Tarihi Su Yapıları, Konya, Karaman, Niğde, Aksaray. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, DSİ. Gen. Müd. Yay. Ankara.
- Birand, Ş.A. 1942. Karaman'ın Şimalindeki Neojen Kalkerlerinde Husule Gelen bir Volkanik Yükselme. TC. Ziraat Vekaleti Yüksek Ziraat Ens. Yay. Ankara.
- Biricik, A.S. 1992. "Büyük Konya Kapalı Havzası ve Hotamış Gölü". Türk Coğr. Derg. S. 27, s.41-58. İstanbul.
- Boynukalın, İ.R. 1968. Karaman'ın İktisadi ve Sosyal Gelişimi. Karaman Tic. ve San. Odası. Yay. İstanbul.
- Boynukalın, İ.R. 1990. Bütün Yönleriyle Karaman İli. Çağdaş Basın Yayın. İstanbul.
- Darkot, B. 1945. Konya Vilayeti Coğrafyası. Aylık Ansiklopedi, C. I, s. 275 - 277. İstanbul.
- Erdoğan, M.A. 1992. "Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı". Osmanlı Araştırmaları, S. XII, s. 425 - 430. İstanbul.
- Erdoğan, M.A. 1993. "Kanuni'nin İlk Yıllarında Karaman Vilayeti". Ege Üniv. Edb. Fak. Yay. Tarih İncelemeleri Dergisi VIII, s. 37 - 51. İzmir.
- Erdoğan, M.A. 1993. "Karaman Vilayeti Kanunnameleri". A.Ü. OTAM Dergisi. S. 4, s. 467 - 517. Ankara.
- Erinç, S. 1960. "Konya Bölümünde ve İç Toros Sıralarında Karst Şekilleri Üzerinde Müşahedeler". Türk Coğr. Derg. S. 20, s. 83 - 107. İstanbul.
- Erol, O. 1971. "Konya, Tuzgölü, Burdur Havzalarındaki Pluvial Göllerin çekilme safhalarının Jcomorfolojik Delilleri". A.Ü. DTCF. Coğr. Arş. Derg. S. 3 - 4, s. 13 - 52. Ankara.
- Eyice, S. 1971. Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler. İst. Üniv. Edb. Fak. Yay. İstanbul.
- Gökbilgin, M.T. 1968. "16. yy'da Karaman Eyaleti ve Larende Vakıf ve Müesseseleri". Vakıflar Dergisi VII, s. 29 - 39. Ankara.
- Gülcan, D.A. 1989. Karaman Mahalle, Kasaba ve Köyleri Tarihçesi. Karaman
- Gülcan, D.A. 1992. Yunus Emre'nin Kökeni ve Yöresi. Karaman Valiliği Yayınları. Karaman'ın Sesi Gazetesi Ofset Tesisleri. Karaman.
- Güler, İ. 1986. H. 1000 Tarihli Karaman Şeriye Sicili. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Güneri, S. 1989. Orta Anadolu Höyükleri. Karaman-Ereğli Araştırmaları. Türk Arkeoloji Dergisi. S. 28, s. 97 - 145. Ankara.
- Güngör, H. 1991. Devlet Arşivlerindeki Belgelerle Yunus Emre. Karaman'ın Sesi Matbaası. Karaman.
- Koçyiğit, A. 1976. "Karaman - Ermenek (Konya) Bölgesinde Ofiyolitli Melanj ve Diğer Oluşuklar". Türkiye Jco. Kur. Bülteni, S. 19, s. 103 - 116. Ankara.
- Koçyiğit, A. 1977. "Karaman - Ermenek (Konya) Arasındaki Bölgenin Tektoniği". Türkiye Jco. Kur. Bülteni, S. 20, s.1- 9. Ankara.
- Koçyiğit, A. 1978. "Sarıkaya - Üçbaş (Karaman) Yöresinin Jcolojişi". Türkiye Jco. Kur. Bülteni, S. 21, s. 77 - 86. Ankara.
- Konyalı, İ.H. 1964. Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi. Yeni Kitap Basımevi. Konya.

- Konyalı, H. 1967. Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Fimencek ve Mut Abideleri. Baha Matbaası. İstanbul.
- Kramers, J.H. 1955. "Karaman". IA, C. VI, s. 309 - 311. İstanbul.
- Ocakverdi, H.- Ünal, A. 1991. "Karadağ'ın (Karaman) Bitki Sosyolojisi ve Ekolojisi Yönünden İncelenmesi". Türk Botanik Dergisi. C.XV, S. 2, s. 79 -106. Ankara.
- Oral, M.Z. 1958. "Fatih Sultan Mehmed'in Gevale Kalesi ile Karaman İllerini Fethi ve Hamidi'nin Terci -i Bendi". Vakıflar Dergisi, S. 4, s. 81 - 91. Ankara.
- Özay, Y. 1996. Benliğini Bulan Şehir Karaman. Arı Ofset Matbaacılık. Konya.
- Öztelli, C. 1977. Belgelerle Yunus Emre. Karaman Turizm ve Tanıtma Derneği Yayın No: 1. Ankara.
- Pınarbaşı, H. 1993. Karaman'ın Geçmiş Elli Yılı ve Tanınmış Kişileri. Karaman'ın Sesi Gazetesi Ofset Tesisleri. Karaman.
- Roberts, N. 1979. "The Geomorphological Development of the Karaman Region, South Central Turkey". Jcomorfoloji Dergisi. Yıl: 9, S. 8, s. 77-83. Ankara.
- Sapancalı, H.H. 1993. Yayımlayan: İ. Güler. Karaman Ahval-i İçtimaiyye Coğrafiyye ve Tarihiyyesi 1341 H. TTK Yay. ISBN 975-16-0547-4. Ankara.
- Sungur, K. 1970. "Konya - Ereğli Havzasında Volkanik Faaliyetler ve Volkanik Şekiller". İst. Üniv. Coğ. Ens. Derg. C. IX, S. 17, s. 103 - 110. İstanbul.
- Temizsoy, İ.- Uysal, V. 1987 (2. Baskı). Karaman. Karaman Müzesi Eski Eserlerini Koruma ve Yaşatma Kültür Turizm Derneği Yay. No: 1. Kuzucular Ofset. Konya.
- Totaysalgır, G. 1944. Karaman (Larende) Tarihi İncelemeler. Konya.
- Tunçdilck, N. 1960. "Karapınar Yöresinin Zirai Ekonomisine Dair Bazı Notlar". İst. Üniv. Coğ. Ens. Derg. C. VI, S.11, s.122 - 127. İstanbul.
- Uysal, A. 1995. Geçmişten Günümüze Karaman Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Kültür ve İlkler. Arı ofset Matbaacılık. Konya.
- Uysal, A.- Alodalı, N. ve Demirel M. 1992. Dünü ve Bugünüyle Karaman. Kültür, Tarih, Coğrafya, İlçe, Kasaba ve Köyler. Karaman Yunus Emre Kültür Derneği Yayınları No: 2. ISBN 975-95402-1-5. Konya.
- Uzluk, F.N. 1958. Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi. Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. 1937. "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmaretı Vakfiyesi". Belleten, C. I, S. 1, s. 56 - 127. Ankara.
- Ünal, T. 1986. Karamanoğulları Tarihi. S.S. Karaman Esnaf Kefalet Kooperatifi Yayın No. 1. Konya.
- Ünal, A.- Ocakverdi, H. 1991. "Karadağ'ın (Karaman) Bitkileri". Türk Botanik Dergisi, XV/3 - 4, s. 380 - 399. Ankara.
- Yaman, Y. 1993. Karaman İlinin Cumhuriyet Döneminde Ekonomik ve Toplumsal Gelişimi, İldeki Belirleyici Sektörlerin Yeri, Önemi ve Geleceğinin Planlaması. TC. İçişleri Bak. Uzm. Tezi. Karaman.
- Ana Britannica.1994. "Güherçile" ve "Karaman", C. XIV, s. 178 ve C. XVII, s. 148-149. Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Büyük Larousse. 1987. "Karaman ve Karamanlıca", C. XI, s: 6390-6392. Gelişim Yayınları, İstanbul.
- DİE İstatistik Göstergeler 1923-1991. DİE Yay. No: 1472, ISBN 975-19-0418-8. Ankara.
- Karaman Ticaret ve Sanayi Odası. 1988. Karaman'ın Ekonomik Raporu.
- Karaman Valiliği. 1991. Dünden Bugüne Karaman. Yıldırım Basımevi. Ankara.
- Karaman Valiliği. 1992. Karaman '92. Arı Ofset. Konya.

- Karaman Valiliği. 1997. Karaman 1997. TBMM Basımevi. Ankara.
- Karaman - Ayrancı Ovalarının Yeraltı Suyundan Sulanmasına ait Planlama Raporu. 1960. TC Nafia Vekaleti DSİ Umum Müd. Yay. No: 110. Ankara.
- Karaman - Ayrancı ve Akçaşçir Ovaları Hidrojeolojik Etüd Raporu. 1975. TC Enerji ve Tabii Kay. Bak. DSİ Genel Müd. Ankara.
- Türk Ansiklopedisi. 1974. "Karaman". C. XXII, s. 193-204. Ankara.
- Yurt Ansiklopedisi. 1982-83. "Konya". C. VII, s. 5097-5277. İstanbul.
- 1969 Taşkın Yıllığı. 1977. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, DSİ Gen. Müd. Ankara.
- 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İli: Karaman. DİE Yayınları, No: 1628. ISBN 975-19-0796-9. Ankara.
- 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Türkiye. DİE Yayınları, No: 1616. ISBN 975-19-0772-1. Ankara.

VII- Harita ve Planlar

- Calder, W.M., Bean, G.E. 1958. A Classical Map of Asia Minor. 1/2.000.000. The British Institute of Archaeology at Ankara. London
- Kiepert, R. 1911. Karte von Kleinasien. DIV. Adana (1/400.000). Berlin.
- Kiepert, R. 1911. Karte von Kleinasien. CIV. Kaisarije (1/400.000). Berlin.
- Kiepert, R. 1912. Karte von Kleinasien. CIII. Konia (1/400.000). Berlin.
- Kiepert, R. 1914. Karte von Kleinasien. DIII. Ermenek (1/400.000). Berlin.
- Tanoğlu, A.-Erinç, S.-Tümertekin, E. 1961. Türkiye Atlası. İstanbul.
- İller Bankası 1977 Tarihli ve 1/ 10.000 ölçekli hali hazır haritaları.
- Karaman Belediyesi'nden alınan 1996 tarihli şehir planı.

Harita Genel Komutanlığı'nın hazırladığı haritalar. Ankara.

1/25.000 ölçekli haritalar.

M29 c2- 1961 (1.B)	M31 d1- 1958 (1.B)	N30 a1- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M29 c3- 1961 (1.B)	M31 d2- 1958 (1.B)	N30 a2- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M29 c4- 1961 (1.B)	M31 d3- 1958 (1.B)	N30 a3- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M29 d2- 1961 (1.B)	M31 d4- 1958 (1.B)	N30 a4- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M29 d3- 1961 (1.B)	N29 a3- 1989 (2.B)	N30 b1- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M30 c2- 1958 (1.B)	N29 b1- 1961 (1.B)	N30 b2- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M30 c3- 1958 (1.B)	N29 b2- 1961 (1.B)	N30 b3- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M30 c4- 1958 (1.B)	N29 b3- 1989 (2.B)	N30 b4- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M30 d1- 1961 (1.B)	N29 b4- 1989 (2.B)	N30 c1- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M30 d2- 1961 (1.B)	N29 c1- 1989 (2.B)	N30 c2- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M30 d3- 1958 (1.B)	N29 c2- 1989 (2.B)	N30 c3- 1963 (1.B), 1989 (2.B)
M30 d4- 1961 (1.B)	N29 c3- 1960 (1.B)	N30 c4- 1963 (1.B), 1989 (2.B)
M31 c2- 1958 (1.B)	N29 c4- 1960 (1.B)	N30 d1- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M31 c3- 1958 (1.B)	N29 d2- 1963 (1.B)	N30 d2- 1958 (1.B), 1989 (2.B)
M31 c4- 1958 (1.B)	N29 d3- 1963 (1.B)	N30 d3- 1963 (1.B), 1989 (2.B)
		N30 d4- 1963 (1.B), 1989 (2.B)

N31 a1- 1958 (1.B)
N31 a2- 1958 (1.B)
N31 a3- 1989 (2.B)
N31 a4- 1989 (2.B)
N31 b1- 1958 (1.B)
N31 b2- 1958 (1.B)
N31 b3- 1958 (1.B)
N31 b4- 1958 (1.B)
N31 c1- 1963 (1.B)
N31 c2- 1962 (1.B)
N31 c3- 1963 (1.B)
N31 c4- 1962 (1.B)
N31 d1- 1989 (2.B)

N31 d2- 1989 (2.B)
N31 d3- 1989 (2.B)
N31 d4- 1989 (2.B)
O29 a2- 1963 (1.B)
O29 a3- 1963 (1.B)
O29 b1- 1989 (2.B)
O29 b2- 1989 (2.B)
O29 b3- 1989 (2.B)
O29 b4- 1989 (2.B)
O30a1- 1990 (2.B)
O30 a2- 1990 (2.B)
O30 a3- 1990 (2.B)
O30 a4- 1990 (2.B)

O30 b1- 1990 (2.B)
O30 b2- 1990 (2.B)
O30 b3- 1990 (2.B)
O30 b4- 1990 (2.B)
O31 a1- 1990 (2.B)
O31 a2- 1990 (2.B)
O31 a3- 1960 (1.B)
O31 a4- 1990 (2.B)
O31 b1- 1960 (1.B)
O31 b2- 1960 (1.B)
O31 b3- 1960 (1.B)
O31 b4- 1960 (1.B)

1/100.000 ölçekli haritalar

1/200.000 ölçekli haritalar

1/500.000 ölçekli haritalar

M29- 1963 (1.B)
M30- 1963 (1.B)
M31- 1968 (1.B)
N29- 1965 (1.B)
N30- 1965 (1.B)
N31- 1965 (1.B)
O29- 1967 (1.B)
O30- 1968 (1.B)
O31- 1965 (1.B)

Konya - 1945
Konya Ercğlisi - 1945
Alanya - 1945
Mut - 1945

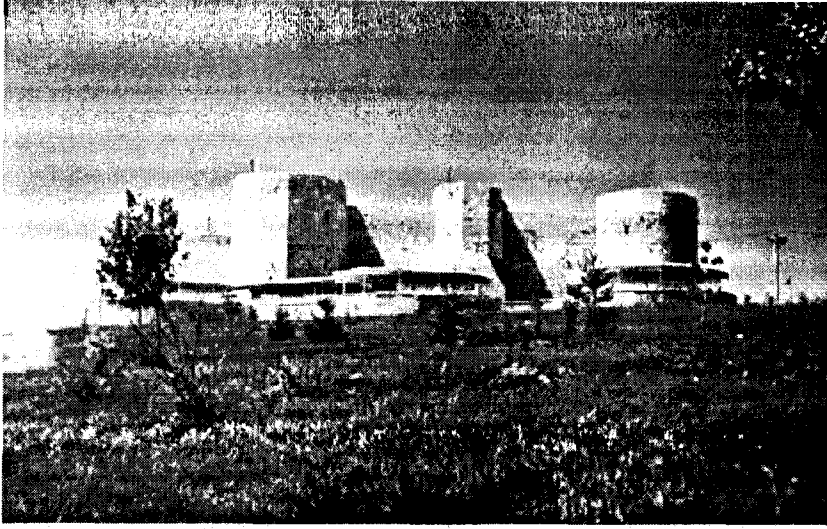
Konya - 1946
Adana - 1946

FOTOĞRAFLAR

Foto 1 : XVI. yy Larende şehri tasarısı resmi. Bu resim elimizdeki bilgilere dayanılarak Hamit ÖZEN tarafından çizilmiş olup asıl şehir resminin dışında doğuda kalmıştır.

Foto 2 : Selçuklular tarafından onarılmış olan Karaman kalesi. Evliya Çelebi'nin dış kale, orta kale ve iç kale olmak üzere, içiçe üç surdan meydana geldiğini söylediği Larende kalesinden, bugün sadece iç kale ayaktaadır.

Foto 3 : Karadağ, Bizans döneminde manastırların yaygınlaştığı VI-X. yy'larda önemli bir dini merkezdir. Bugün bütün dünyada "Binbirkilise" adıyla bilinen bu çevre, döneminin önemli manastır kümelerinden birini bulunduruyordu. Diğer bütün tarihi eserler gibi Madenşehir ve Değle köyündeki manastır kalıntıları, bugün kaderine terk edilmiş durumdadır. Fotoğrafta Madenşehir'deki bir bazilikadan geriye kalanlar görülmektedir.

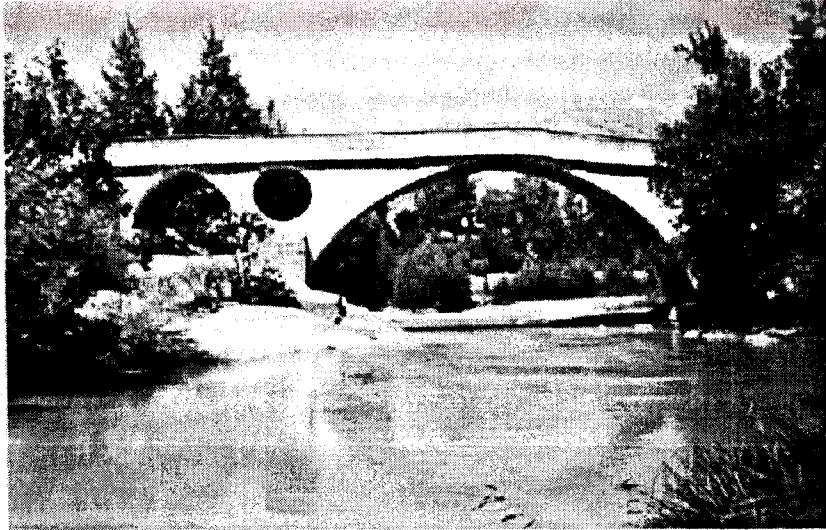
Foto 4 : Türklerin Anadolu'ya gelmesinden önce de yoğun bir yerleşmeye sahne olmuş Larende çevresinde, Bizans döneminden kalan eserlerden biri Fisantön köyündeki kilisedir. XVI. yy'da Karaman Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından camiye çevrilen yapı, bugün de aynı işlevini sürdürmektedir.

Foto 5 : Yatay yapılı kalker tabakalarının geniş yer tuttuğu Karaman çevresi, arazinin uygunluğu nedeniyle çok eski dönemlerden beri mağara yerleşmelerine sahne olmuştur. Türklerin gelmesinden önce de insanların yaşadığı bu mağaralardan bir grubu XVI. yy'da "Manazane" adı ile bir karyenin kurulmasına imkan sağlanmıştır. Fotoğrafta görülen ve bugün yerleşmenin olmadığı bu mağaraların önünde, eski köyün ev temelleri hala seçilebilmektedir.

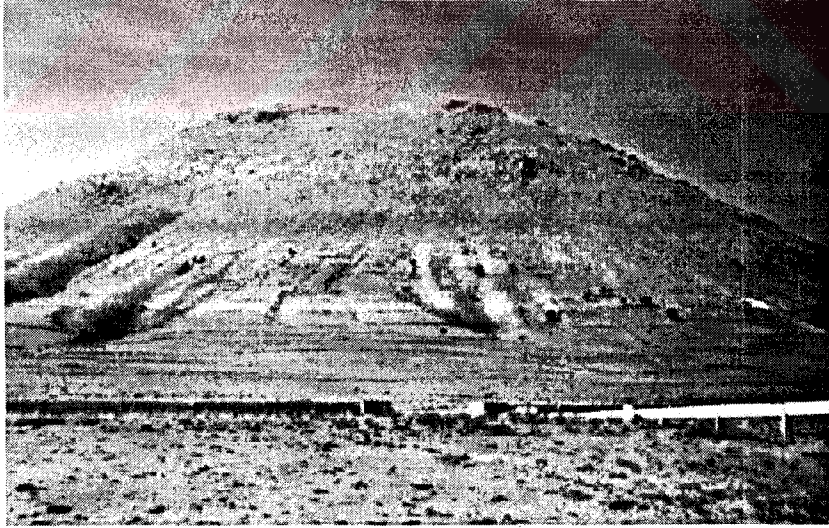
Foto 6 : Manazan mağaraları ile aynı yapıdaki arazide bulunan Taşkale, kalker bir yamaca insanlar tarafından kazılmış ve tarım ürünlerinin depolandığı odaları ile ilginç bir görüntü oluşturmaktadır. Yamacın alt seviyesinde bir camininde bulunduğu odalara, ürünler makaralar ile çıkarılmaktadır.

Foto 7 : Karamanoğulları döneminde önemli iki merkez Ermenak ve Larende arasındaki ulaşım, en kısa yoldan, yani Bucakkışla üzerinden sağlanmaktaydı. Karamanoğulları'nın inşa ettiği Bucakkışla yakınındaki Bıçakçı köprüsü, Gökçay'ı geçmek için en uygun yere yapıldığından bugün bile işlevini devam ettirmektedir.

Foto 8 : Eski yerleşme izleri olan höyükler, Karaman çevresinde çok yaygın olup, araştırılmayı beklemektedir. Bugün olduğu gibi XVI. yy'da da hemen her höyük yanbaşıında bir köy bulunmaktaydı. Fotoğraftaki İğdemit Höyüğü bugün şehrin güneybatısındaki bahçeler içinde kalmasına rağmen, XVI. yy'da burada Nefs-i Larende'nin bir mahallesi olan İdemud bulunmaktaydı.

Foto 9 : Yakın geçmişte ortadan kalkmış bir köy olan Davda, XVI. yy.da bu fotoğraf karesinin sol kenarında bulunmaktaydı. Bağcılığında yapıldığı köyden bugüne, yamaçta yer alan bağların sınırlarını oluşturan taş duvarlardan başka bir iz kalmamıştır.

Foto 10 : “Karaman Platosu” adını verdiğimiz yüzey, iki basamaklı geniş bir platodur. Fotoğrafta Zengen köyü yakınındaki yarınların boyutları ile plato yüzeyinin düzlüğü görülmektedir.

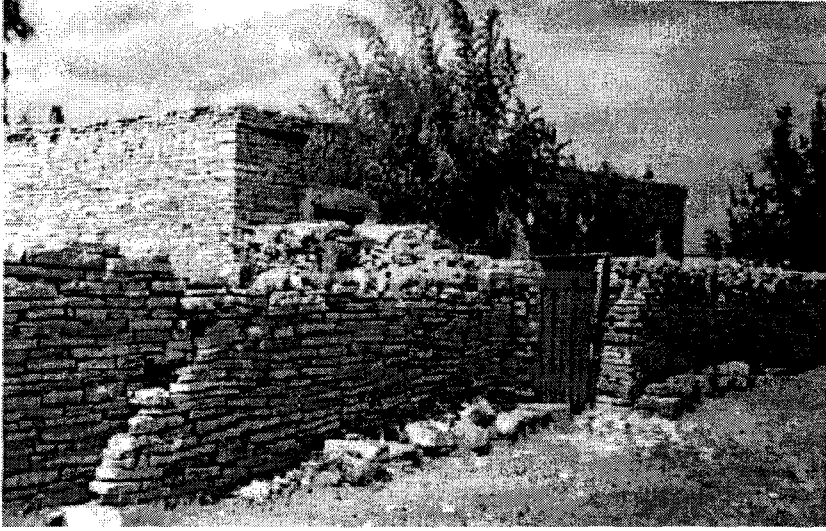
Foto 11 : Savunma ve saklanmanın kolay olduğu, yüksek plato içindeki vadi yamaçlarında kurulmuş bir köy olan Taşkale, mağaraların bolluğu nedeniyle muhtemelen eskiden beri yerleşmeye sahne olmuştur. Bugün köy evleri taş, kerpiç duvarlı ve düz toprak damlı olup, aynı manzaranın XVI. yy, hatta daha öncesinden beri devam ettiğinden şüphe yoktur.

Foto 12 : Yüksek plato yüzeyinde yeralan az sayıdaki köylerden Üçbaş. XVI. yy'da ve bugün, yüksek plato yüzeyi en az yerleşmeyi barındıran saha durumundadır. Geçmişteki gibi bugünde meskenlerin taş temel üzerine örülen kerpiç duvarlardan, düz damın da topraktan yapılması karakteristiktir.

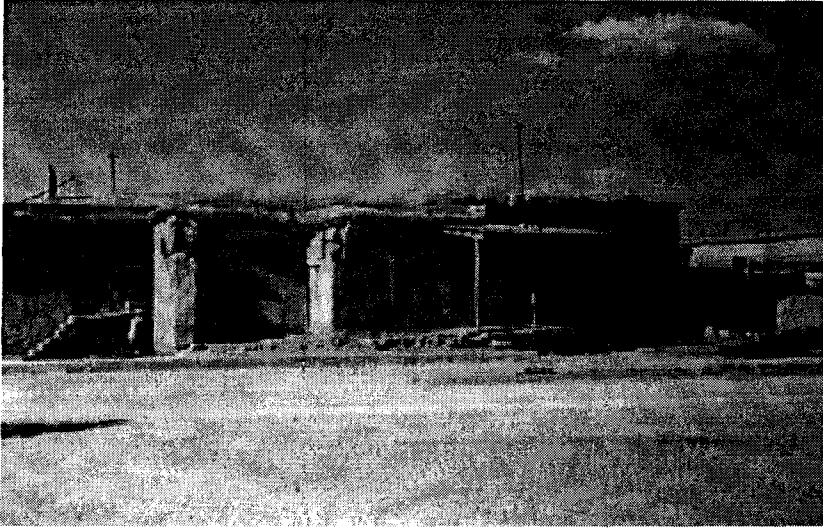
Foto 13 : XVI. yy'da Mazanşehir'i'ne tabii ve Hisarlık karyesi olarak lokalize ettiğimiz Değle köyü. Bugün hayvancılıkla geçinen 3-5 ailenin yaşadığı, Binbirkilise'nin batıdaki kısmını oluşturan bu köy, eski manastır kalıntıları üzerine kurulmuştur. Tamamen taşlardan yapılmış meskenler, Madenşehir'i'nde olduğu gibi tarihi eserlerde yapılan tahribatlardan elde edilen malzemelerden inşa edilmiştir.

Foto 14 : Eski adı Gaferiyat, sonra da Kasaba olan Kâzım Karabekir’de, bu çevreden elde edilen ve “Kasaba taşı” adı verilen göl kalkerlerinden yapılmış bir mesken. Evliya Çelebi’nin de bahsettiği bu taşlar, düzgünlüğü nedeniyle bütün yapılarda yaygın bir şekilde kullanılagelmiştir.

Foto 15 : Yüksek platodaki vadi içinde kurulmuş köylerden biri olan Gödet’te tamamen taştan yapılmış bir mesken. Taş, kalker tabakalar içinde açılmış vadilerde bol olduğundan yerine göre kerpiçle birlikte kullanılırken, yerine göre de sadece taş tercih edilmektedir.

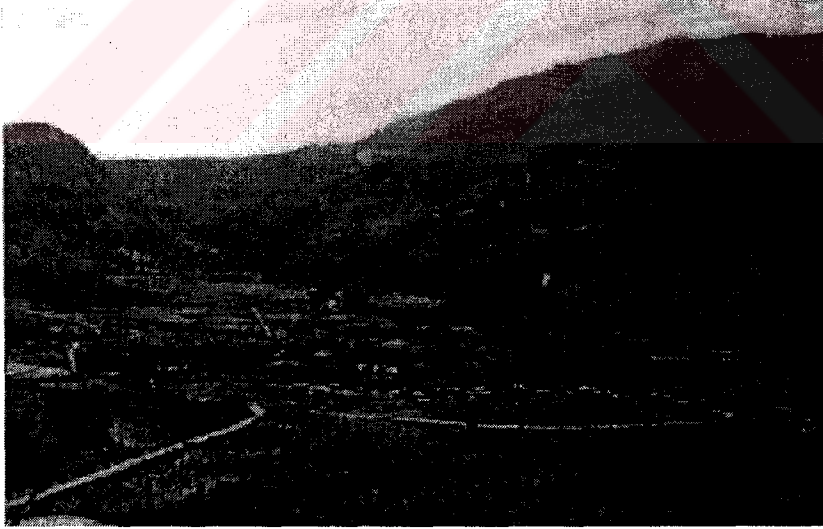
Foto 16 : Bugün Karaman'a bağı olmasına rağmen XVI. yy'da bazen Eskiil kazası, bazen de Aksaray livasına bağı kalmış Ağcaşehir köyünde bir mesken. Ovada başka yapı malzemesi olmadığından, bu sahada Neolitik dönemden beri, Anadolu'nun aynı özellikli diğer yerleri gibi tamamen kerpiçten yapılmış meskenler inşa edilmiştir.

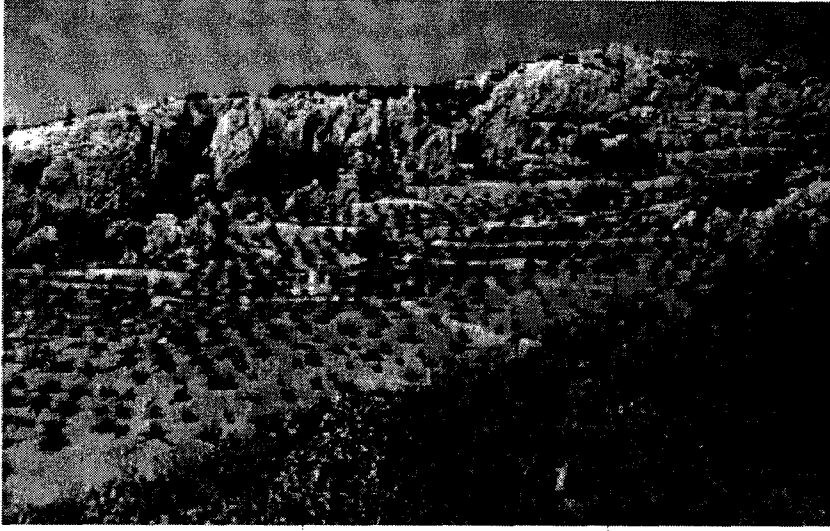
Foto 17 : Yüksek platoda hayat vadi içlerindeki tarım alanları ile vadiyi oluşturan akarsuya bağıdır. Plato yüzeyinde kuru tarım ile tahıl yetiştirilip, hayvanlar otlatılırken, asıl faaliyet vadi tabanlarındaki kısıtlı topraklarda yürütölmektedir. Ama vadi tabanlarındaki sınırlı tarım alanlarında yapılan sulu tarımdan elde edilen gelir, plato yüzeyine göre fazla olduğundan, vadiler geçmişteki gibi bugün de insanlar için hayati önem taşımaktadır.

Foto 18 : Yüksek plato yüzeyinde tarım alanı, özellikle de suyun bulunduğu her yer mutlaka yoğun tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü sahalardır. Fotoğrafta Avgançimeni adı verilen ve Karaman çevresinde başka örneğine rastlamadığımız bir “fluvio-karstik depresyondaki” tarımsal faaliyet görülmektedir.

Foto 19 : Tarım alanları ve suyu ile insanlara yerleşme sahası olan, tektonik hareketler ile meydana gelmiş Bucakkışla grabeni. Ortalama 450 m yükseltisi ve Göksu boyunca Akdeniz ikliminin buraya kadar sokulması nedeniyle eskiden beri çeşitli meyve-sebze tarımının yoğun olarak yapıldığı bir yerdir. XVI. yy'da Larende kazasında penbe (pamuk) yetiştiren bir kaç karyeden biri durumundaki Bucakkışla, buradaki en önemli yerleşme merkezidir.

Foto 20 : XVI. yy'da önemli bir bağcılık sahası olan Larende kazası bugün de aynı fonksiyonunu devam ettirmektedir. Bu çevrede yetiştirilen üzümleri değerlendirmek için Tekel tarafından 1976'da Karaman şehrinde bir "suma" (üzüm suyu) fabrikası kurulmuştur. Fotoğrafta Avgan köyü yakınında Avganbeli mevkiindeki bağlar görülmektedir.

Foto 21 : Sadece Karaman'da değil bütün Anadolu'da tarım ile birlikte yapılan ve onu destekleyen bir faaliyet hayvancılıktır. Karaman çevresinde özellikle küçükbaş hayvanlardan koyun yetiştirilmektedir. Hatta bir koyun ırkı, kabaca Konya Coğrafi Bölümü'ne fazla uyum sağladığından dolayı "Karaman koyunu" adını almıştır.

Foto 22 : Tarım ve hayvancılık yanında arıcılık da bu saha için önemlidir. Geçmişte şeker olmadığından insanların şeker ihtiyacını da karşılayan arıcılık, o dönemde çok daha kıymetlidir. Bu yüzden XVI. yy malikane-divani sisteminde kovan vergisi, iki sahibe de ödenmektedir.

Foto 23 : Bugün tarımı destekleyen bir faaliyette de dokumacılık olup, özellikle halı-kilim dokunmaktadır. Belgelerde şehir dışında bu konuda kayıt olmadığından kesin bir şey söylemek zordur. Fakat hem günümüzde dokumacılığın yapılması, hem de Türk kültüründe dokumacılığın önemli olması nedeniyle, geçmişte dokumacılığın çok daha yaygın olduğu tahmin edilebilir.

EKLER

TT 415/1541
s. 114, 115

115

114

Handwritten text on page 115, organized into several columns and rows. The text is written in a cursive script, likely Ottoman Turkish. It appears to be a list or a set of records, with some entries containing numbers and names. The text is arranged in a structured manner, possibly representing a ledger or a list of items.

Handwritten text on page 114, organized into several columns and rows. The text is written in a cursive script, likely Ottoman Turkish. It appears to be a list or a set of records, with some entries containing numbers and names. The text is arranged in a structured manner, possibly representing a ledger or a list of items.

